

**CZEGLÉDY SÁNDOR TEOLÓGIAI
MUNKÁSSÁGÁNAK ALAPVONÁSAI**

А

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem
kiadványsorozata
12. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
dr. Kustár Zoltán, rektor

Pótor Áron:

**CZEGLÉDY SÁNDOR TEOLÓGIAI
MUNKÁSSÁGÁNAK ALAPVONÁSAI**

⌘

Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2018

Pótor Áron:
Czeglédy Sándor teológiai munkásságának alapvonásai

Felelős szerkesztő: *dr. Kustár Zoltán*

Acta. Debreceni teológiai tanulmányok
12. kötet

Főszerkesztő és felelős kiadó:
dr. Kustár Zoltán, rektor

ISSN: 2416-3570
ISBN: 978-615-5853-14-2

Kiadja: Debreceni Református Hittudományi Egyetem
Debrecen, 2018

© Debreceni Református Hittudományi Egyetem.
Minden jog fenntartva

Technikai szerkesztő: *Szilágyiné Asztalos Éva*

Nyomdai kivitelezés: Kapitális Nyomdaipari Kft., Debrecen
Felelős vezető: *Kapusi József*

TARTALOMJEGYZÉK

AJÁNLÁS	7
ELŐSZÓ	9
I. CZEGLÉDY SÁNDOR ÉLETÚTJA (1909–1998)	15
Teológiai tanulmányai	17
Segédlelkési évek	20
Németországi ösztöndíj	22
Budapesti professzori évek (1938–1940)	23
Debreceni professzori évek (1940–1983)	23
Családi élete	29
II. CZEGLÉDY SÁNDOR, A RENDSZERES TEOLÓGUS	31
II.1. Czeplédy Sándor rendszeres teológiájának kibontakozása	31
II.2. A Hit és történet című doktori dolgozata	35
II.3. Czeplédy Sándor rendszeres teológiai irányultsága	46
III. CZEGLÉDY SÁNDOR HITVALLÓ ÁLLÁSFOGLALÁSA	
A VÁLASZTOTT NÉP MELLETT	53
III.1. Czeplédy Sándor érdeklődése a választott nép kérdésköre iránt	54
III.2. A német hitvalló egyház harca	55
III.3. Könyve és tanulmányai a hitvalló egyház harcáról és a választott népről	63
IV. CZEGLÉDY SÁNDOR ELVHŰSÉGE A KOMMUNIZMUS IDEJÉN	85
IV.1. A szocialista hatalom „egyház-zsugorítási” törekvései	85
IV.2. A professzor egyházkormányzattal szembeni kritikája	89
IV.3. A bátorítás hangja Czeplédy Sándor igehirdetéseiben	103
V. CZEGLÉDY SÁNDOR SZÉLESKÖRŰ ÁLTALÁNOS	
TEOLÓGIAI MŰVELTSÉGE	109
V.1. Czeplédy Sándor írásmagyarázatai	110
V.2. Czeplédy Sándor egyháztörténeti érdeklődése	111
V.3. Czeplédy Sándor himnológia-történeti kutatásai	114
VI. CZEGLÉDY SÁNDOR HOMILETIKÁJÁNAK HELYE A NÉMET	
HOMILETIKÁK KÖZÖTT	125
VI.1. A dialektikus szellemiségű homiletika	125
VI.2. A homiletika területén bekövetkezett empirikus fordulat	128
VI.3. A Szentlélek hatalma a prédikációban	132
VI.4. Czeplédy Sándor helye a 20. század homiletikai palettáján	135
VI.5. Czeplédy Sándor két homiletika jegyzetének összehasonlítása	139

VII. A GYAKORLATI TEOLÓGUS CZEGLÉDY SÁNDOR	143
VII.1. Gyakorlati teológiájának viszonyulása a rendszeres teológiához	143
VII.2. Teológiai jegyzetei és tanulmányai	144
VII.3. Homiletikai gondolkodása	151
VIII. CZEGLÉDY SÁNDOR HOMILETIKAI MUNKÁSSÁGA	173
VIII.1. Czeplédy Sándor prédikációinak formája	175
VIII.2. Czeplédy Sándor prédikációinak kidolgozása	179
VIII.3. A professzor krisztocentrikus látásmódja	183
VIII.4. Élő hitű igehirdető	186
VIII.5. Imádságos szívű igehirdető	188
VIII.6. Prófétai igehirdető	189
VIII.7. Az írásmagyarázat reformátori alapelveihez ragaszkodó igehirdető	191
IX. ÖSSZEFOGLALÁS	193
X. FÜGGELÉK	195
X.1. Fényképek Czeplédy Sándorról	195
X.2. Felhasznált irodalom	196
X.3. Czeplédy Sándor bibliográfiája	207
A sorozat eddig megjelent kötetei	241

AJÁNLÁS

A témavezető számára mindig nagy öröm, amikor tanítványa sikerrel megvédett disszertációjához írhat ajánlást. Ebben az esetben fokozza az örömét, hogy akinek a munkásságáról szól a doktori dolgozat, az neki is professzora volt, így a tanítvány hálájával ajánlhatja e kötetet.

Amikor Pótor Áron református lelkész hozzáfogott a doktori tanulmányaihoz, eltökélte magában, hogy a kötelező doktori stúdiumokon felül a lehető legtöbb ismeretet gyűjti össze Czeglédy Sándorról, illetve tudományos és igehirdetői munkásságáról. Szándéka bőséggel megvalósult. Egy ilyen típusú kompetencia képezte alapját a disszertáció elkészítésének. Az olvasó vagy kutató bizton támaszkodhat e dolgozat adataira. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Czeglédy Sándor munkásságából mindent napvilágra tudott volna hozni. Most látjuk, hogy akár két további doktori munka számára is maradt feldolgozandó anyag bőséggel.

Mivel a Dogmatikai Tanszék vette föl programjába, a témakiírás szerint Czeglédy Sándor életművének csupán a rendszeres teológiai vonatkozásait kellett volna feldolgozni. A munka során azonban erősen kellett figyelni a gyakorlati teológiai, egyház- és teológiatörténeti, valamint himnológiai munkásságára, így Pótor Áron természetesen engedett a Doktori Tanács időközbeni javaslatának, miszerint a disszertáció terjedjen ki az életmű átfogó feldolgozására.

Egy ilyen mű egyben a hála és megbecsülés kifejezése is a korábbi tudós nemzedékek iránt. Arról biztosítja az utókort, hogy a teológia művelésében milyen nagyszerű tudósok végeztek Debrecenben az egyetemi szintű oktatást. Nem véletlen, hogy 1912-ben a Református Teológiai Kar alapító fakultása volt a Debreceni Egyetemnek. Sajnálatos, hogy a 2000-ben újból létrejött Debreceni Egyetemnek nem lett fakultása. Czeglédy Sándor még az egységes egyetem professzoraként kezdte pályáját. A szocialista-kommunista korszakban azonban még egyházi keretek között is csupán megtűrt tudós-ként szolgált, de mindig alázattal és a tanítványai örömeire. Ő nem pörölt,

mert erre nem volt szüksége, tudományos tekintélye ugyanis magasra emelte alakját. Nagyon szép példáját adta annak, hogy bár lehet valakit háttérbe kényszeríteni, elvonni előle a lehetőségeket, de a szellemi szabadságát és lelki hatását nem lehet korlátok közé szorítani. Ennek tanújele ez a dolgozat, egyben életés tanulságul szolgálhat a mindenkori egyházvezetés számára is. Czeglédy Sándor egész életműve arról tesz bizonyosságot, hogy „Istennek beszédét nem lehet bilincsbe verni” (2Tim 2,9), hasonlóan egy igazi tudós egyéniség szellemi erejét és hatását sem!

Debrecen, 2017 Karácsonyán

Gaál Botond
a Magyar Tudományos Akadémia doktora

ELŐSZÓ

Az olvasó egy doktori értekezést tart a kezében, amely Czeglédy Sándor professzor teológiai munkásságának alapvonásait igyekszik feltárni, mint ahogyan erre a könyv címe is utal.

Czeglédy Sándor teológiai életművének feltárása fontos része annak a rendszerező munkának, amely által kísérletet teszünk arra, hogy korunk teológiai gondolkodásmódjának alapjait megértsük. Gyakorlati teológiai munkássága hatástörténetileg is jelentős, hiszen a professzor kerek száz szemeszteren keresztül tanította a felnövekvő lelkésznevezéseket,¹ teológusok százait gazdagítva tudásával, biblikus hitével. Túlzás nélkül állapíthatjuk meg, hogy az 1940 után teológiát tanuló és a Tiszántúli Református Egyházkerületben szolgáló vagy az itt szolgált, de már elhunyt lelkészek jelentős része az ő tanításának nyomán szerezte meg a gyakorlati teológia műveléséhez szükséges alapvetéseket, illetve a lelkipásztori gyakorlathoz elengedhetetlen ismereteket. Prédikációi és igemagyarázatai a mai napig tovább élnek tanítványai emlékezetében, s ezáltal maradandó gondolatai ma is elhangzanak református egyházunk szószerkein.

A 20. századi magyar teológiai tudományosság legendás alakja² alapos felkészültségű, tartalmi és módszertani szempontból is kiváló tudós tanáregyenység volt. Tudományban való jártassága tiszteletet ébresztett nemcsak az utókorban, hanem tanítványai és pályatársai körében is. Csánki Benjámin már pályája kezdetén így nyilatkozik róla: „Stílusáról csakis az elismerés hangján nyilatkozhatom, (...) értekezésében mindazonáltal annak ígéretes zálogát látom, hogy ezután theologiai tudományos munkásságában a fokozódó elmélyülés jeleivel fogunk találkozni.”³

1 A Debreceni Református Akadémia dékánjának felterjesztése, amelyben Czeglédy Sándort, illetve Karasszon Dezsőt javasolja a Csokonai-díj elnyerésére, TtREL I.27.c.285, 1.

2 FEKETE: Czeglédy Sándor, 60.

3 CSÁNKI: Birálat ifj. Czeglédy Sándornak „Hit és történet” címmel a debreceni Tisza István-tud. egyetem ref. hittudományi karához doktori szigorlatra benyújtott tudományos értekezéséről, TtREL I.8.d.32, 7. (A Debreceni Egyetem több nevet is viselt az elmúlt évszázad

Hasonló előjelű értékelést fogalmaz meg róla Makkai Sándor is: „Teológiai álláspontja mélyen bibliai, reformatori és hitvallásos meghatározottságú, tudományos érdeklődése a kor legnagyobb és legégetőbb teológiai és egyházi problémái felé irányul, s azok megoldására határozott, világos, praktikus meggyőződéssel, s egyben igazi tudós magatartással törekszik. Tudományos egyéniségére jellemző a gyökerekig ható lelkiismeretessége és az önellenőrzés aprólékosságig menő szigorúsága.”⁴ Kocsis Elemér pedig a következőképpen méltatja őt 1989-ben a tiszteletére írt emlékkönyv előszavában: „Tudása tiszteletet parancsoló volt és maradt mind máig. Czeglédy Sándor jelenlétében megmérték mindenkinek a tudása. Biztos emlékezete fényében lelepleződik minden tudatlanság, félműveltség, vagy téveszme és rosszul tájékozottság. Egyike ő azoknak a klasszikus műveltségű és alkotóerejű professzoroknak, akiknek a személye összeköti egyházunkat és teológiánkat az európai és amerikai teológia hatalmas életáramával.”⁵

Czeglédy Sándor teológiai munkásságával V. éves teológusként kezdtem foglalkozni, amikor szakdolgozatomban a rendszeres teológiai munkásságáról írtam. Később Gaál Botond professzor útmutatása nyomán megismerkedtem azzal a még feltáratlan kézirat anyaggal, amely a neves teológus még kiadatlan tanulmányait, előadásait, prédikációit és levelezését tartalmazza. Értékes írásait olvasva egyre inkább erősödött bennem az ő tudása és biblikus hite iránt érzett mély tisztelet. Ugyanakkor arra gondoltam, milyen kár, hogy a bibliográfiában is felsorolt több mint 230 tanulmányának csupán fele jelent meg annak idején nyomtatásban. Ugyanez mondható el a majdnem 300 túlnyomórészt gépirat formájában megmaradt prédikációjáról is, hiszen ezek közül csupán 40 jelent meg a maga idejében kiadott formában. Nagy örömet jelent számomra az, hogy értékes prédikációi alapján 2017-ben vasikos prédikációs kötet látott napvilágot.⁶ Hálás vagyok, hogy ennek előkészí-

során. Az 1912-ben történt alapításkor a Debreceni Magyar Királyi Tudományegyetem nevet kapta, majd 1921-ben az egyetem felvette az alapításában kiemelkedő szerepet játszó egykori miniszterelnök Tisza István nevét, így neve Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetemre változott. 1945-től Debreceni Tudományegyetemnek hívták, majd 1952-től a főépületben maradt BTK és TTK Kossuth Lajos Tudományegyetemként működött tovább, 2000-től pedig Debreceni Egyetemenként ismert.) Csánki Benjámin bírálatában az előbb megjelölt módon írta le az egyetem nevét.

4 Jegyzőkönyv a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem református hit-tudományi karának 1940. évi március 18-i, IX. rendes üléséről, 318. szám.

5 Kocsis: Előszó, Oldalszám nélkül.

6 GAÁL, Botond (szerk): *Békességet hagyok nektek (Jn 14,27) Czeglédy Sándor professzor prédikációi*. Debrecen, Debrecen-Nagytemplomi Református Egyházközség Karakter 1517 Könyvesbolt és Kávézó, 2017.

tési munkáiban én is részt vehettem. Örülök annak is, hogy 2018-ban újabb prédikációs kötet jelenhetett meg.⁷

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy a személyes megtapasztalás élményével szóljak a tudós teológusról, de mégis úgy érzem, hogy mialatt e régi dokumentumokat vizsgáltam, egyre jobban megismertem a professzor gondolkodásmódját, személyiségét, teológiájának esszenciáját. Immár hozzáférhettem publikálatlan kéziratához is. A primer források fontosságát hangsúlyozva a lábjegyzetben következetesen jelöltem, amennyiben levéltári anyagot használtam fel. Témaválasztásommal és dolgozatommal azt a célt szeretném szolgálni, hogy ezen keresztül minél többen megismerhessék Czegléd Sándor teológiai munkásságát, hiszen úgy gondolom, hogy az utódoknak bőven van mit tanulni bámulatos életművéből, tudásából és mára is érvényes útmutatásaiból.

Czegléd Sándor teológiai munkássága jócskán túlfeszíti egy doktori értekezés kereteit. Dolgozatomban ezért arra törekedtem, hogy a professzor hitvalló és elvhű, az Igét mindenképp elé helyező és ezáltal számunkra példát mutató teológiai munkásságának alapvetéseit mutassam fel. Czegléd Sándor rendszeres teológiai indulásának és rendszeres teológiai irányultságának bemutatása után a választott nép melletti bátor állásfoglalásáról írtam, valamint arról, hogy elvhű módon miként reagált a szocializmus korának kihívásaira. Ezt követően Czegléd Sándor széleskörű teológiai műveltségét vizsgáltam, majd az *Ige-teológia* talaján álló homiletikai tanítását és igehirdetési gyakorlatát tekintettem át. Itt elsősorban arra figyeltem, hogy rendszeres teológiai tudása és szemlélete miként sugárzik át az igehirdetéseiben. Megemlítettem az általa tanított gyakorlati teológiai szakterületeket is, így a liturgikával, poimenikával és katechetikával kapcsolatos tanításait és kutatásait. Terjedelmi okok miatt azonban nem foglalkozhattam homiletikáján túl a többi tantárgyának részletes feldolgozásával, illetve prédikációi teljes anyagának, s számos angol nyelvű tanulmányának elemzésével, hiszen ezek külön disszertációk témái lehetnének. Az ezekre vonatkozó további kutatást segíti viszont a dolgozat végén a teljességre törekvő bibliográfia.

A szükséges leíró tevékenység mellett mélyre ható elemzési munkát végeztem levéltári források felhasználásával, primer források kikutatásával, s számos szempont alapján közvetítettem az eredményeket. Olyan levéltári források sokaságát kutattam fel, amelyeket még soha nem publikáltak. A teljes életmű feltárása nyomán olyan új tényekre hívtam fel a figyelmet, misze-

7 FEKETE, Károly (szerk): *Czegléd Sándor: Jézus, segíts! Válogatott igehirdetések.* Budapest, Kálvin Kiadó, 2018.

rint Czeglédy Sándor maga is tevékenyen részt vett ösztöndíjasként a német hitvalló egyház harcában, valamint a szocializmus idején állást foglalt az egyházkormányzati túlkapások ellen. Számos publikálatlan forrást összegyűjtve rámutattam arra is, hogy bár személye bizonyos értelemben a szocializmus éveiben háttérbe szorult, tudása miatt jó néhány fontos lektorálási feladattal bízták meg őt. Szintetizáló módszerrel összegeztem himnológiatörténeti kutatásainak eredményeit, s levéltári források alapján rámutattam arra, hogy miképpen vélekedett a homiletikában végbement empirikus fordulatról.

Öröm van a szívemben, hogy elkészülhetett ez a dolgozat. Mindenekelőtt hálát adok a Szentháromság Isten segítségéért!

Ugyanakkor hálával tartozom témavezetőmnek, Gaál Botond professzor úrnak, hogy megtisztelt bizalmával és figyelmemet apósának, Czeglédy Sándor professzornak az értékes teológiai munkásságára irányította, akinek kéziratait a rendelkezésemre bocsátotta, valamint felhívta a figyelmemet az általa rendszerezett, s a Kollégium Levéltárában elhelyezett kéziratokra. Hálás vagyok, hogy a dolgozat megírásának kihívásokkal teli folyamatában mindvégig biztatott és támogatott. Köszönöm értékes, megfontolandó gondolatait, segítőkész észrevételeit is. Jó szándékú és szakszerű tanácsaira mindig bizalommal számíthattam.

Köszönetet mondok Fekete Károly püspök úrnak, aki mellékszakos témavezetőként szakmai útmutatásaival nagy segítségemre volt. Mint tanszéktudó széleskörű ismeretekkel rendelkezik Czeglédy Sándorról, s a nagynevű tanszékelődjéről szóló számos tanulmányából fontos információkhoz jutottam. Hálás vagyok továbbá a disszertáció homiletikai részére vonatkozó hasznos javaslataiért is. Többek között rámutatott arra, milyen fontos az, hogy Czeglédy Sándor homiletikai tanítását a kor neves német homiletikái között elhelyezzem, valamint megvizsgáljam a professzor szocializmushoz való viszonyulását.

Nagy megtiszteltetés számomra, hogy doktori disszertációm a Debreceni Református Hittudományi Egyetem *Acta Theologica Debrecinensis* sorozatában jelenhet meg. Ez is mutatja, hogy Egyetemünk mennyire megbecsüli korábbi professzorainak örökségét. Itt mondok köszönetet Kustár Zoltán rektor úrnak ezért a nagylelkűségéért, egyben megköszönöm neki mint a doktori tanulmányaim másik mellékszakos tanárának a sok szakmai segítséget, a dolgozat formai kiállítására és szerkesztésére vonatkozó nagyon hasznos tanácsait.

Ugyancsak köszönetet mondok Kovács Ábrahám professzor úrnak, aki püspök úrral, rektor úrral, valamint témavezetőmmel együtt sokat fáradozott azért, hogy e dolgozat könyv formájában is megjelenhessen. Hálával

tartozom a debreceni egyházkerületi Levéltár munkatársainak is, akik sokat segítettek a primer források gyűjtésében. Ugyanakkor megköszönöm a Kollégiumi Nagykönyvtár, a Teológiai Szakkönyvtár, valamint a budapesti Ráday Könyvtár vezetőinek és munkatársainak az útmutató segítségét.

Emberileg leginkább a családomnak kell köszönetet mondanom, akiknek e dolgozatot is ajánlom. Szeretettel köszönöm meg feleségemnek, Katalinnak a türelmét, biztató támogatását, és azt, hogy lelki és testi támaszként mögöttem állt a dolgozat megírása alatt. Megköszönöm két fiam – Áron Márk és Benjámin – megértését is, akik sokat kérdezték, hogy miért nem töltök több időt velük. Köszönettel tartozom szüleimnek is, s megköszönöm édesapámnak, Pótor Imre lelkipásztornak a stílisztikára és tartalomra vonatkozó tanácsait. Köszönetemet kell kifejeznem az Újlétei Református Egyházköztség tagjainak is segítő megértésükért.

Mindezekért Istené a dicsőség!

Debrecen, 2018. május 15.

Pótor Áron

I. CZEGLÉDY SÁNDOR ÉLETÚTJA (1909–1998)

Czeplédy Sándor 1909. június 16-án született Nagysallón¹ Czeplédy Sándor és Kósa Margit elsőszülött gyermekeként. Hasonló nevű édesapja a híres bibliafordító Czeplédy Sándor 1883. március 28-án született a történelmi Magyarország Fejér vármegyéjéhez tartozó Nádasdladányban, akinek ugyan-csak Sándor nevezetű nádasdladányi és falubattyáni lelkész édesapja 1899-ben halt meg. Ekkor Sándor tizenhat, a legfiatalabb testvére pedig egy éves volt.² Igen nagy erőfeszítéseket kellett tennie, hogy megözvegyült édesanyjának a hétgyermekes család eltartásában segítsen, míg tanulási kötelezettségeinek is legendás szinten eleget tett.³ A Pápai Kollégiumban kitűnő tanulmányi eredményeire való tekintettel tandíjmentességben részesült, s szinte minden tanulmányi pályázatot megnyert és hazaküldte a díjak nagy részét, segítve édesanyjának.⁴ A teológia elvégzése után missziói lelkész volt a mai Horvátországban lévő, az akkori Belovár-Kőrös megyei Velika Pisanicán, közben megnősült, majd 1909-től református lelkészként a Barsi Egyházmegye legnagyobb gyülekezetében, Nagysallóban szolgált. 1914-től 1920-ig a Pápai Református Teológiai Akadémia ösztöndíjas tanára lett. 1920-tól győri lelkész volt, s 1920-tól 1924-ig a Tatai Egyházmegye esperese.⁵ 1917-től a Dunántúli Egyházkerület aljegyzője volt, 1924-től pedig főjegyzője. 1928-ban a tizenhatezer lelkes czeplédy gyülekezet lelkésze lett, s 1944. december 24-én halt meg czeplédy lelképásztorként.⁶ Tudományos munkáját a teológiáról kikerülve sem hagyta abba. Előbb Velika Pisanicán, majd Nagysallóban is szolgálata mellett sokat tanult, s ó- és újszövetségi teológiából magántanári képesítést szerzett. Teológiai magántanári disszertációját Pál apostol eszkatológiája címmel írta. Munkássága mennyiségileg is hatalmas. Rábold Gusztávval együtt lefor-

1 Nagysalló a történelmi Magyarország Bars vármegyéjéhez tartozott 1909-ben, ma Tekovské Lužany névvel Szlovákiához tartozik.

2 HAYPÁL: Apróságok Czeplédy Sándorról, 3.

3 CZEGLÉDY: Debreceni lettem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

4 GAÁL: Czeplédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 99–100.

5 GULYÁS: Magyar írók élete és munkái, 2.

6 KOVÁCS I: Hit – Tudomány – Közélet, 35.

dította Kálvin Intitúcióját. 1920-ben megalapította a Keresztyén Család című református néplapot. 1924-ben lefordította magyar nyelvre az Újszövetséget, 1938-ban pedig az Ószövetséget.⁷ A lefordított Szentírást saját költségen ki is adta. Valamennyi bibliai könyvhöz kommentárt írt, még az apokrifusokhoz is. Kézzel írt jegyzetei, szómagyarázatai több ezer oldalt tesznek ki.⁸ Id. Czeglédy Sándor Nagysallón volt lelkész, amikor négy gyermeke született 1910-től 1913-ig: Sándor, István, Margit és Antónia Éva, majd 1914-ben Pápán az ötödik gyermek, Károly. Anyagi gondjai ellenére is mindent megtett azért, hogy mind az öt gyermekének az elérhető legjobb nevelést biztosítsa.⁹ Mindegyik gyermeke teológiát tanult. Margit lánya Péter János püspök felesége lett, Antónia Éva pedig Haypál Béla budapesti lelkészé. István budapesti teológiai tanár volt, Károly pedig az ELTE professzora.¹⁰

Czeglédy Sándor édesanyja, Kósa Margit Erzsébet Petronella 1883. február 22-én született Budapesten Kósa Károly református vasúti hivatálnok és Blattau Mária Antónia francia nevelőnő gyermekeként. Édesanyja nem sokkal megszületése után tifuszban meghalt. Az édesapja, aki korábban sárospataki diák volt és lelkész szeretett volna lenni, mindent megtett, hogy református meggyőződését átadja leányának, aki előbb tanítóképző főiskolát végzett, majd az elemi iskolai tanítónői képesítés megszerzése után a budapesti Erzsébet Leányiskolában középiskolai, illetve polgári iskolai tanárnői oklevelet szerzett. Munkába állása előtt Pápára utazott üdülésre nővéréhez, ahol megismerkedett a teológus Czeglédy Sándorral, aki azzal keltett feltűnést, hogy a pápai főiskola évváró ünnepélyén a pályadíjak legnagyobb részét elnyerte. Czeglédy Sándor az előtte álló külföldi ösztöndíjáról lemondva megkérte kezét és missziói lelkészként Velika Pisanica községben helyezkedett el, s összeházasodtak. Innentől kezdve mindenben segítette férjét a gyülekezeti feladatok elvégzésében, s mindezen túl értékes írásaival, fordításaival gazdagította egyházunkat. Amikor győri lelkészné volt, akkor jelent meg a *Szoros kapu, keskeny út* című áhitatos könyve leányok részére, amely több kiadást is megért, valamint a férje által 1920-ban indított *Keresztyén Család* egyházi lap számára is rengeteget írt: eredeti dolgozatokat, átdolgozásokat, fordításokat. A Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség kérésére 1926-ban német nyelvről lefordította Kolffhaus: *Dr. Kuyper Ábrahám* című könyvét. A ceglédi évek alatt jelentek meg vasárnapi iskolai és bibliamagyarázati dolgo-

7 KARASSZON: A mindig tanuló és tanító Czeglédy Sándor (1883–1944), 188–189.

8 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 100.

9 CZEGLÉDY: Debreceni leveltem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

10 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 99.

zatai három kötetben 1931-től 1941-ig Az Úr szolgálatában címmel. Férje halála után előbb Károly fiának, majd Sándor fiának otthonában élt, később Péter János vejénél, 1958. július 20-án bekövetkezett haláláig pedig Haypál Béla vejének házában.¹¹

Czeglédy Sándor életútját meghatározták a hamarosan országosan ismertté vált édesapja többre bízgatásának állomásai, aki 1914. október 1-től 1920. szeptember 30-ig a Pápai Református Teológiai Akadémia rendes tanára lett, így elsőszülött fia a négy elemi osztályt a Pápai Állami Tanítóképző Intézetben végezte el, az első gimnáziumi osztályt pedig a Pápai Református Főiskola Gimnáziumában. Miután édesapját 1920. október 1-től a Győri Református Egyházközség lelkipásztorává hívták, a gimnázium további osztályait a győri Szent Benedek-rendi Czuczor Gergely Katolikus Főgimnáziumában végezte,¹² és itt tett érettségi vizsgát is színjeles eredménnyel.¹³ Az érettségi bankettől a korareggeli vonattal a felső-ausztriai Gallneukirchenbe utazott, ahol két hónapra keresztül diakóniai munkásként a német nyelvet gyakorolhatta.¹⁴

Teológiai tanulmányai

Czeglédy Sándor pályaválasztását döntő módon befolyásolta édesapja példája. Erről ő maga így nyilatkozott: „nagy benyomást gyakorolt rám édesapám, aki nagyon komolyan vette a hivatását, s én szinte gondolkodás nélkül próbáltam az ő nyomdokain járni. Heten voltak testvérek, s mivel nagymamám korán megözvegyült, ő vállalta magára a családfenntartó szerepét, úgyhogy rengeteget kellett dolgoznia már diákkorában is. Nagyon erős tudományos ambíciói voltak, de nem tudta kielégíteni a vállára nehezedő feladatok miatt. Mégis anélkül, hogy kijutott volna külföldre, minden valamirevaló nyelvet megtanult.”¹⁵ Teológus pályafutására visszatekintve 1991-ben így írt: „A teológia különleges hatását illetően először inkább csak az tett rám mély benyomást, hogy édesapám milyen magát nem kímélő odaadással végezte a teológus munkáját, és pedig úgy, hogy mint gyülekezeti lelkipásztor is példaadó módon látta el gyülekezeti teendőit és kapcsolta be a »laikusokat« is a

11 CZEGLÉDY Sándorné sz. Kósa Margit életrajzának vázlata, TtREL I.27.c.184.16, évszám nélkül, 1–5. [Szerző megjelölése nélkül]

12 TELEPÓCZKI – MONORI – KORÁN: Nagy Öregjeink I, 3.

13 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 100.

14 CZEGLÉDY: Debreceni lettem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

15 TELEPÓCZKI – MONORI – KORÁN: Nagy Öregjeink I, 3.

gyülekezet szolgálatába.”¹⁶ Egy másik visszaemlékezésében kijelentette, hogy „pályaválasztásomban is benne volt édesapám magvetése. Így első renden tőle és a vele teljesen egybeforrott édesanyámtól és az egész családi életéből kellett megtanulnom a református lelkészi szolgálat küzdelmeit, kilátásait, illúzióit és hibás döntéseit is, ahogy Pál apostolnak is maga mögött kellett hagynia mindazt, amit kárnak és szemétnak kellett ítélnie. Én mint jelesen érett diák bármelyik értelmiségi pályát választhattam volna.”¹⁷

Így jelentkezett a Pápai Református Teológiai Akadémiára, ahol teológiai tanulmányait 1927-ben kezdte el. A főiskolai értesítőből kitűnik, hogy az első évfolyamon csupán 9 hallgató tanult.¹⁸ Czeplédy Sándor vonatkozásában az évkönyvből megtudhatjuk azt is, hogy az 1927-ben alakult „Tóth Ferenc Önképzőkör” tisztikarába egyedüli I. évesként őt választották be év közben, valamint a filozófiai és pedagógiai szemináriumban Vasady Béla vezető tanár mellett mint jegyző olvasható a neve.¹⁹

1928 szeptemberében a Budapesti Református Teológiai Akadémián folytatta tanulmányait, mivel édesapját a Ceglédi Református Egyházközség szószékére hívták meg lelkésznek.²⁰ Az alapvizsga letétele után édesapja az Egyesült Államokba küldte őt tanulmányai folytatására, ahol 1929 szeptemberétől 1931. április végéig az Ohio-beli Dayton-ban lévő Central Theological Seminary hallgatója volt.²¹ Itt a Délnyugat-Ohio-i Egyházmegye

16 CZEGLÉDY: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 2.

17 CZEGLÉDY: Debreceni leveltem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

18 Az 1927–28. tanévben a Pápai Református Teológiai Akadémia tanári karát a következő tanárok alkották: Győry Elemér (gyakorlati teológia), Pongrácz József (újszövetségi írásmagyarázat), Tóth Endre (egyház történet), Tóth Lajos (ószövetségi írásmagyarázat), Vasady Béla (bölcsezet- és nevelés tudományok), Vass Vince (rendszeres teológia), Székely László (jog), Tóth Lajos (ének). (TÓTH – FARAGÓ: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője az 1927–28. iskolai évről, 61–62.)

19 i.m., 64–65.

20 A Budapesti Református Teológiai Akadémián az alábbi tanárok alkották az 1928–29-es tanévben a tanári kart: Hamar István (1897–1931: ószövetség), Marton Lajos (1904–1933: újszövetség), Bilkei Pap István (1905–1935: gyakorlati teológia), Kovács J. István (1914–1946: bölcseztan), Sebestyén Jenő (1918–1946: rendszeres teológia), valamint Victor János (1925–1932: bölcselet-neveléstan; 1949–1954: rendszeres teológia). (PAP – BUCSAI: A Budapesti Református Teológiai Akadémia története: 1855–1955, 198.)

21 A Dayton-ban lévő Central Theological Seminary a Reformed Church in the United States-nek egyik lelkészképző kara volt, amely 1934-ben betagozódtott a St. Louis-ban található Eden Seminary-ba. Az 1923–24. tanévről rendelkezünk információval, amikor az alábbi professzorok tanítottak a Central Theological Seminary-ban: David Van Horne (professor emeritus – rendszeres teológia), Alvin Sylvester Zerbe (professor emeritus – rendszeres teológia), James Isaac Good (egyház történet, liturgia, szociológia és misszió), Edward Herbruck (professor emeritus – egyház történet), Philip Vollmer

Lelkészképesítő Bizottságától az Ohio-beli Columbus-ban lelkészi diplomát szerzett 1931. május 7-én. A daytoni két esztendő alatt a tanulmányok mellett a közeli Middletown-ban végzett lelkészi szolgálatot magyar és angol nyelven. 1929 szeptemberében iktatta be őt az éppen ott időző Ravasz László dunamel-leki református püspök. A lelkészi diploma megszerzését követő nyári hónapokban úgynevezett „nyári iskolákban” tanította a magyar nyelvet,²² majd az amerikai lelkészi diploma megszerzése után két szemeszteren keresztül²³ a Princeton Theological Seminary és a Princeton University hallgatója lett. A teológiai szemináriumban 1932. május 17-én Master of Theology fokozatot szerzett.²⁴ Czeglédy Sándor rendkívül büszke volt arra, hogy a Princeton Theological Seminary hallgatója volt. Gyakran elmondta, hogy ez jelentette a teológiai tudományok területén szerzett hírnevének az alapját.²⁵ A Princeton Theological Seminary tanári karát az 1931–32-es tanévben az alábbi tanárok alkották: J. Ross Stevenson (elnök), Francis Landey Patton (professor emeritus – vallásfilozófia), Geerhardus Vos (bibliai teológia), William Park Armstrong (újszövetség), Charles Rosenbury Erdman (gyakorlati teológia), Frederick William Loetscher (egyháztörténet), J. Ritchie Smith (homiletika), Caspar Wistar Hodge (rendszeres teológia), Samuel M. Zwemer (vallástörténet és missziológia), Andrew W. Blackwood (homiletika), John E. Kuizenga (apologetika), Harold Irvin Donnelly (katechetika), Donald Wheeler (nyilvános beszéd), Henry Snyder Gehman (őszövetség), George Handy Wailes (héber).²⁶ Czeglédy Sándor neve (Alexander Czegledy) a princetoni évkönyv 9. oldalán található a posztgraduális tanulmányokat folytatók névsorában.²⁷

(újszövetség), Henry Jacob Christman (homiletika), George Stibitz (őszövetség). (The Central Theological Seminary of the Reformed Church in the United State. Annual catalogue for 1922 and 1923, 4.)

22 CZEGLÉDY: Debreceni lettem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 2.

23 CZEGLÉDY: Adatgyűjtőív a református egyházi javadalmasokra vonatkozólag, TtREL I.27.c.184.6, 1962, 1.

24 CZEGLÉDY: 'Önéletrajz', TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1. Czeglédy Sándornak vannak olyan gépiratai, amelyeknek nem adott címet. A könnyebb azonosíthatóság érdekében a cím nélküli írásait 'egytagú szimpla felső idézőjelek' között magunk láttuk el címmel.

25 GAÁL: In Memoriam Alexander Czegledy 1909–1998, 19.

26 The Princeton Seminary Bulletin Vol. 26 No. 1, 2.

27 Catalogue of The Theological Seminary of The Presbyterian Church in the U. S. A. at Princeton, N. J. 1931–1932, 9.

Segédlelkési évek

Magyarországra hazatérve előbb Budapesten a Skót Missziónál volt 1932. augusztus 18-tól²⁸ 1934. június 30-ig segédlelkész. A Skót Misszió iskolájába terézvárosi lányok jártak, akik nagyrészt zsidó származásúak voltak. Közülük a reformátusokat hittanra tanította.²⁹ Ezen kívül főként a magyar nyelvű istentiszteletek végzéséhez és az adminisztratív gazdasági ügyek intézéséhez volt rá szükség.³⁰

Czeglédy Sándor 1931-ben már megszerzett lelkési diplomája a Tiffini Egyezmény értelmében egyenértékű volt a Magyarországon szerezhető oklevéllel. Az Egyezmény 1921. október 7-én az Ohio-beli Tiffin városában jött létre a Reformed Church és a Magyar Református Egyház között. A két fél a következőkben egyezett meg: – A Reformed Church in the United States befogadja az amerikai magyar református keleti és nyugati egyházmegyéket, struktúrájuk fenntartásával. A magyar konvent elbocsátja a gyülekezeteket, amelyek kötelessége ezek után a Reformed Church in the United States alkotmányát elfogadni. – Használhatják a magyar nyelvet az istentiszteleteken, a Vasárnapi Iskolában és a nyári bibliaiskolákban. – Az Egyesült Amerikai Államokban végzett és magyar gyülekezetekben szolgáló lelkészek választhatóak magyarországi gyülekezetekbe is.³¹ Diplomája egyenértékűsége ellenére Czeglédy Sándor a Dunamelléki Református Egyházkerület közgyűlési döntése szerint 1933 szeptemberében második lelkészképesítő vizsgát tett.³²

28 Ravasz László püspök a Skót Misszió igazgató-lelkészének, Caeder Jánosnak a kérésére rendelte ki Czeglédy Sándort a Skót Missziónál végzendő szolgálatra. (Ravasz László püspök levele ifj. Czeglédy Sándor segédlelkésznek, amelyben kirendeli őt a budapesti Skót Misszióba segédlelkészül, RL A/1.b.2573/1932, 1; Ravasz László püspök levele Szabó Imre esperesnek ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész Skót Misszióba való kirendeléséről, RL A/1.b.2573/1932, 1.)

Caeder János a püspököknek intézett levelében leírta, hogy Czeglédy Sándor igen nagy segítséget jelent számára a Skót Missziónál folyó munka minden ágában, s végtelenül hálás a püspököknek azért, hogy segédlelkészül őt rendelte ki a Skót Misszióhoz. (Caeder János, a Skót Misszió igazgató-lelkészének levele Ravasz László püspököknek, amelyben megköszöni ifj. Czeglédy Sándor segédlelkési kirendelését a Skót Misszióba, RL A/1.b.2573/1932, 1.)

29 TELEPÓCZKI – MONORI – KORÁN: Nagy Öregjeink I, 4.

30 CZEGLÉDY: Debreceni leveltem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 2.

31 KOC SIS: Az amerikai magyar reformátusok Trianonja, Tiffin, 124.

32 CZEGLÉDY: 'Önéletrajz', TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1. Második lelkészképesítő bizonyítványának száma: 37/1933–34. Kelt: 1933. szeptember 16. Második lelkészképesítő vizsgáját jeles eredménnyel tette le. (CZEGLÉDY: Adatgyűjtőiv a református egyházi javadalmasokra vonatkozólag, TtREL I.27.c.184.6, 1962, 2.)

1933-ban szentelték lelkésszé a budapesti Kálvin téri templomban.³³ 1934. július 1-től³⁴ szolgálatát rendelkezési állományban lévő fizetéstelen segédlelkészként a ceglédi gyülekezetben folytatta, mivel 1934 májusában az Europäische Zentralstelle für kirchliche Hilfsaktionen nevű szervezet-hez kérvénnyel fordult egy svájci ösztöndíjért az 1934–35. tanulmányi évre. Ezért azt kérte Ravasz László püspöktől, hogy amíg kérvénye elbírálásáról értesítést kap, a ceglédi gyülekezetbe rendelje ki édesapja mellé fizetés nélküli segédlelkézi szolgálatra. Annak ellenére, hogy a Konventi Elnökség a kérvényt támogatólag még 1934 májusában továbbküldte a Zentralstelle-nek,³⁵ nem kapott időben választ. Czeplédy Sándor így arra kérte a püspököt, hogy helyezze őt az elhelyezendő segédlelkészek állományába.³⁶ Bázélbe szeretett volna menni Karl Barth hallgatására, de ez nem sikerült.³⁷

1934. szeptember 12-től a Budapest-Budai Református Egyházközség segédlelkéssze volt a Szilágyi Dezső téren,³⁸ majd a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközségben szolgált 1934. november 2-tól³⁹ 1935. október 1-ig, ahol Ravasz László püspök segédlelkéssze volt barátjával, Joó Sándorral együtt. 1935. október 1-től október végéig betegség miatt tanulmányi szabadságot kapott. Ezt követő-

33 CZEPLÉDY: Prof. Dr. Czeplédy Sándor szakmai életrajza, TtREL I.27.c.285, 1996, 1.

34 Id. Czeplédy Sándor ceglédi lelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben azt kéri a püspöktől, hogy Sándor és István fiait maga mellé vehesse fizetéstelen segédlelkésznek abban a reményben, hogy a következő tanévben sikerül Sándornak Svájcban, Istvánnak pedig Utrechtben ösztöndíjasként továbbtanulnia, RL A/1.b.2001/1934, 1; Ravasz László püspök segédlelkész-kirendelése, amelyben ifj. Czeplédy Sándort kirendeli a ceglédi egyházközségbe fizetéstelen segédlelkészül, RL A/1.b.2068/1934, 1; Ravasz László püspök levele Kiss Zsigmond esperesnek ifj. Czeplédy Sándor és Czeplédy István Ceglédre való fizetéstelen segédlelkészül való kirendeléséről RL A/1.b.2001/1934, 1; Ifj. Czeplédy Sándor levele Ravasz László püspöknek, amelyben jelenti, hogy megkezdte segédlelkézi tevékenységét Cegléden 1934. július 1-én, RL A/1.b.2068/1934, 1.

35 Ravasz László püspök pártoló felterjesztése a Konventi Elnökség felé ifj. Czeplédy Sándor segédlelkész ösztöndíj kéréséről, amelyet az Europäische Zentralstelle für Kirchliche Hilfsaktionen nevű szervezethez, RL A/1.b.728–1934, 1.

36 Ifj. Czeplédy Sándor levele Ravasz László püspöknek, amelyben kéri, hogy mivel késik a Zentralstelle értesítése a svájci ösztöndíjról, rendelje őt az elhelyezendő segédlelkészek állományába, RL A/1.b.2684/1934, 1.

37 CZEPLÉDY: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 9. Mivel Czeplédy Sándor Barth-ra következetesen Barth Károlyként hivatkozott, a dolgozat további részében mi is így teszünk.

38 CZEPLÉDY: Önéletrajz, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

39 Ravasz László püspök kirendelése, amelyben ifj. Czeplédy Sándor segédlelkészt kirendeli a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközségbe segédlelkészül, RL A/1.b.3633/1934, 1; Ifj. Czeplédy Sándor segédlelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben jelenti, hogy 1934. november 2-án megkezdte segédlelkézi szolgálatát a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközségben, RL A/1.b.3633/1934, 1.

en saját kérésére⁴⁰ a Dunamelléki Református Egyházkerület mint rendelkezési állományban lévő segédlelkészt tartotta őt nyilván. Közben Cegléden megírta disszertációját *Hit és történet* címmel, amely alapján 1936-ban teológiai doktori fokozatot szerzett a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karán rendszeres teológiából.⁴¹

Németországi ösztöndíj

Doktori vizsgája után tanulmányi szabadságának meghosszabbítását kérte Ravasz László püspöktől,⁴² mivel 1936 őszétől 1937. február végéig a halle-wittenbergi Martin Luther Universität teológiai karán folytatta tanulmányait, ahol főleg rendszeres teológiát és dogmatörténetet hallgatott. Gönczy Sándor, aki az 1937–38-as tanévben volt elberfeldi ösztöndíjas, azt írta barátjának, Kósa Ferencnek: „Voltam Hallében (...), de a hallei ügy meglehetősen gyengének tűnt fel előttem. A professzorok ottan (...) nem tartoznak a hitvalló egyházhoz.”⁴³

Magyarországon 1937. március 1-től kezdve a Ceglédi Református Egyházközségben nyert először segédlelkészi, aztán helyettes lelkészi, majd 1938 júniusától kezdve 1938. augusztus 30-ig ismét segédlelkészi beosztást. Ez idő alatt írta meg habilitációs dolgozatát *A prédikáció gyülekezetszerűsége* címmel, amelynek alapján 1938. május 3-án a Dunántúli Református Egyházkerület Magántanárvizsgáló Bizottsága előtt teológiai akadémiai magántanári vizsgát tett.⁴⁴

40 Ifj. Czeplédy Sándor segédlelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben egyrészt egyházfőhatósági bizonyítványt kér a katonai sorozásnál kérhető lelkészi kedvezmény elnyeréséért, másrészt arról ír, hogy tanulmányi szünete után rendelkezési állományba kerül, RL A/1.b.4382/1935, 1.; Ravasz László püspök által kiállított egyházfőhatósági bizonyítvány a ceglédi gyülekezetben szolgáló ifj. Czeplédy Sándor részére, RL A/1.b.4382/1935, 1.

41 CZEGLÉDY: Prof. Dr. Czeplédy Sándor szakmai életrajza, TtREL I.27.c.285, 1996, 1.

42 Ifj. Czeplédy Sándor levele Ravasz László püspöknek, amelyben tanulmányi szabadságának meghosszabbítását kéri, RL A/1.b.4787/1936, 1.; Ravasz László püspök levele ifj. Czeplédy Sándor segédlelkésznek, amelyben értesíti, hogy tanulmányi szabadságát 1937. március hó végéig meghosszabbítja, RL A/1.b.4787/1936, 1.

43 KÓSA: Az elberfeld-debreceni diákcseré. A magyar református egyház és a német hitvalló egyház kapcsolatának egy fejezete, 112. A kar professzori karához tartozott többek között Hans Schmidt, August Lang, Ernst Wolf és Friedrich Karl Schumann. (<http://www.catalogus-professorum-halensis.de> letöltés dátuma: 2016. március 1.)

44 CZEGLÉDY: „Önéletrajz”, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 2. Teológiai akadémiai magántanári képesítésének száma: 723/1937–38. Kelt: Pápán, 1938. május 3-án. (CZEGLÉDY: Adatgyűjtőiv a református egyházi javadalmasokra vonatkozólag, TtREL I.27.c.184.6, 1962, 2.)

Budapesti professzori évek (1938–1940)

A rendszeres teológiai doktorátus és a gyakorlati teológiai magántanári képesítés birtokában Czeglédy Sándor megpályázta a Bilkei Pap István halálával megüresedett és több mint két éven át csak helyettesítéssel betöltött gyakorlati teológiai tanszéket a Budapesti Református Theológiai Akadémián. A Dunamelléki Egyházkerület teológiai választmányának 1938. június 14-én hozott, majd az egyházkerületi közgyűlés által megerősített határozata értelmében a Budapesti Református Teológiai Akadémia rendkívüli tanára lett. Az 1938. június 13-án tartott kari tanácsülés döntése értelmében hat pályázó közül ő nyerte el először a rendkívüli, majd egy év múlva a rendes tanári kinevezést. Hivatalát már 1938 augusztusában elfoglalta és egyben betöltötte a kari jegyzői tisztelet is.⁴⁵ 1938. november 18-án a Dunamelléki Egyházkerület Közgyűlése csaknem teljes egyhangúsággal (57 leadott szavazatból 56 érvényes szavazattal) választotta meg Czeglédy Sándort a gyakorlati teológiai tanszék rendes tanárává 1939. szeptember 1-én kezdődő érvénnyel, de 1939. február 1-től rendkívüli tanári címmel és jelleggel.⁴⁶ Budapesti professzorsága alatt főmunkatársa volt a *Református Élet* című hetilapnak és ügyvezető alelnöke a Magyar Református Külmisziói Szövetségnek.⁴⁷ Budapesten írta meg a zsidó nép titkát részletesen kifejtő bátor hitvallását, A választott nép című könyvét is. 1940. október 24-én a kar már Czeglédy Sándor lemondó levelét volt kénytelen tárgyalni, ami debreceni rendkívüli egyetemi tanári kinevezése miatt következett be.⁴⁸

Debreceni professzori évek (1940–1983)

Czeglédy Sándor debreceni tanszékelődje, Csikesz Sándor a debreceni Tisza István magyar királyi Tudományegyetem Hittudományi Karának egyik legnagyobb koncepciójú és legtevékenyebb alakja volt a 20. század első felében.⁴⁹ 1886. január 8-án született Drávafokon. Középiskolába Siklóson, majd Kecskeméten járt. Budapesten végezte el a teológiát, majd 1908-ban Berlinbe ment, ahol a kor legismertebb német teológusának, Adolf Harnack-nak az

45 SZÜCS: Czeglédy Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, 109.

46 CZEGLÉDY: 'Önéletrajz', TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 2.

47 NAGY: A történeti kálvinizmus kora (1918–1944), 120.

48 SZÜCS: Czeglédy Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, 109–110.

49 FEKETE: A magyar református gyakorlati teológia meghatározó alakjának hatása a református igehirdetésre és a lelkészképzésre: Emlékezés a 125 évvel ezelőtt született Csikesz Sándor professzorra, 37.

előadásait is hallgatta.⁵⁰ Később Heidelbergben Ernst Troeltsch előadásain is részt vett. Párizsban is járt, majd Genfben jelen volt Kálvin születésének 400 éves jubileumi ünnepségén.⁵¹ Külföldi tanulmányait követően Ceglédén volt két éven át segédlelkész, majd pedig szülőföldjén, a felsőbaranyai egyházmegyében Kiscsány és Oszró társsegyházközségekben választották meg lelkésznek.⁵² A gyülekezeti és közeleti munkában rendkívül aktív fiatal lelkészt 1914 szeptemberében az Országos Lelkész Egyesület (továbbiakban ORLE) titkárává, 1921-ben pedig főtitkárává választották.⁵³

1922-ben Baltazár Dezső püspök kezdeményezésére a debreceni Lelkész-képző Intézet professzora lett, egy év múlva pedig a Ferenczy Gyula kényszernyugdíjazásával meghirdetett debreceni Tisza István Tudományegyetem hittudományi Karának egyházi szónoklattan és egyházszertartástan tanészékét is elnyerte.⁵⁴ A hittudományi kar tanáráként olyan új, modern lelkésztypus kialakításán dolgozott, aki lelkileg és tudományosan is fel van készítve a saját kora feladataira. Ezt a célt szolgálta az ORLE kiadásában 1925-ben általa létrehozott *Teológiai Szemle* című folyóirat is. A Debreceni Református Kollégium Igazgatótanácsának tagjaként sokat kezdeményezett a kollégium ügyeiben is. 1923-tól ideiglenes megbízással, 1925. november 14-től pedig egyházkerületi véglegesítéssel irányította a kollégiumi levéltár munkáját. Kialakította a levéltár új rendjét, s 1931-ben kiadta a levéltár katalógusát. 1935-ben levéltárosként javasolta, hogy 1938-ban rendezzenek jubileumi ünnepséget abból az alkalomból, hogy a kollégiumban 1588 óta megszakítás nélkül főiskolai oktatás folyik. Később a hangsúly a kollégium alapításának 400 éves jubileumára esett. Csikesz Sándornak, az előkészítő bizottság előadójának Hóman Bálint kultuszminiszterrel folytatott tárgyalásai folytán megépült a Diakonisszaképző Intézet, s elkezdték felépíteni az Egyetemi Templomot. Az egyetem központi épülete előtti parkban felállították Méliusz Juhász Péter, Huszár Gál, Szenczi Molnár Albert és Komáromi Csipkés György szobrát, s 22 bronz emléklakettet helyeztek el a kollégium falán. Csikesz Sándor közreműködésével az ünnepségek bevezetéseként 1938. augusztus 23–24-én Debrecenben az ORLE megrendezte a magyar reformátusok első világgyűlését. Bár keveset publikált, ezek között fontos írások vannak a gyakorlati teológia köréből, az igehirdetés és az istentisz-

50 CZEGLÉDY: A Budapesti Teológiai Akadémia nagy növendékei: Csikesz Sándor, 263–264.

51 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 47.

52 CZEGLÉDY: A Budapesti Teológiai Akadémia nagy növendékei: Csikesz Sándor, 264.

53 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 47.

54 CZEGLÉDY: Csikesz Sándor emlékezete, 7.

teleti hely kérdéseiről. Terjedelmes kéziratos hagyatékából Csikesz Sándor Emlékkönyvek címmel öt kötet jelent meg 1940 és 1944 között.⁵⁵

Miután Csikesz Sándor 1940 februárjában elhunyt, budapesti professzor-ként a megüresedett helyre Czeglédy Sándor is benyújtotta pályázatát, és őt választották meg. A budapesti kar megértéssel vette tudomásul a tudományos pályán történő megtisztelő előbbre lépést és fájó szívvel vettek búcsút a kedves kartárstól. Mindez azt fejezi ki, hogy Czeglédy Sándor mint ember és kolléga jó és szeretetteljes kapcsolatban volt budapesti kartársaival és rövid ideig tartó budapesti tartózkodása valóban nyeresége volt az intézménynek.⁵⁶

1940. október 19. fontos dátum volt életében, hiszen ezen a napon nevezte ki őt Horthy Miklós kormányzó a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karának az egyházszónoklattan, egyházszertartástan és valláspedagógia nyilvános rendkívüli tanárává. Még ebben az évben ősszel a Tiszántúli Református Egyházkerület közgyűlése a Kollégium Lelkészképző Intézetének tanárává választotta. 1940-től egészen 1944-ig a Theológiai Szemle felelős szerkesztője volt.⁵⁷ 1945. november 10-én a vallás- és közoktatásügyi miniszter előterjesztésére Dálnoki Miklós Béla miniszterelnök nyilvános tanárrá nevezte ki. Még ebben az évben az Egyházkerületi Közgyűlés zsinati póttaggá választotta. A következő tanév elejétől a Teológiai Karnak az Egyetem szervezetéből történő kiválásáig az Egyházkerületi Közgyűlés megbízása alapján ő vezette a Lelkészképző Intézetet.⁵⁸

1950 szeptemberében a Hittudományi Kar kivált a Debreceni Tudományegyetem szervezetéből és a Tiszántúli Református Egyházkerület 1950. december 14-én és 15-én tartott közgyűlése 70. számú határozatával az újonnan alakított Debreceni Református Teológiai Akadémia nyilvános rendes tanárává választotta Czeglédy Sándort.⁵⁹ Innentől kezdve eredeti tanszékének tantárgyait oktatta, majd Makkai Sándor 1951. július 19-én bekövetkezett halála után ő vette át az ekkleziasztika, missziológiai és poimenika tárgyakat is, így tanszékének tárgyköre az egész gyakorlati teológiára kiterjedt.

55 Kovács: Hit – Tudomány – Közélet, 48–50.

56 Szűcs: Czeglédy Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, 111.

57 A szerkesztőség élére Vasady Béla és Czeglédy Sándor került, s ennek folytán a negyedévenként megjelenő Theológiai Szemlében 1941-től 1944-ig „Az Ige” című rovatban túlnyomó részt az ő ígehirdetései jelentek meg.

58 CZEGLÉDY: „Önéletrajz”, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

59 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 2.

Makkai Sándor 1890. május 12-én született Nagyenyeden. A nagyenyedi, kolozsvári és sepsiszentgyörgyi református kollégiumba járt középiskolába, majd a kolozsvári református teológiai fakultáson tanult, s négy szemesztert a Ferenc József Tudományegyetem bölcsészkarán is hallgatott. 1912-ben bölcsészeti doktori címet szerzett. 1912-től 1915-ig Kolozsváron hitoktatóként tanított. 1915 októberétől a vajdakamarási gyülekezet lelkészeként szolgált. 1917 májusában tette le teológiai magántanári vizsgáját rendszeres és gyakorlati teológiából, majd megválasztották őt a sárospataki gyakorlati tanszék tanárává, ahol a tanítás mellett ellátta a főiskolai lelkési teendőket is.⁶⁰ 1918-ban meghívták a kolozsvári teológiai fakultás megüresedett vallásbölcseleti és rendszeres teológiai tanszékére. Még ebben az évben a román megszállást követően Erdély Románia része lett. 1921 nyarán Ravasz László Budapestre való távozása után ő lett a kolozsvári teológia igazgatója, és az erdélyi egyházkerület lapjának, a Református Szemlének felelős szerkesztője. 1922 júliusában megválasztották őt egyházkerületi főjegyzőnek, 1926 áprilisában pedig az erdélyi egyházkerület püspökének. Az állami hatalomváltás utáni első évek önvédelmi harcai ellenére a magyarellenés iskolapolitika és az intézményes magyar élet elsorvadása miatt a magyar református egyház önfenntartási keretei is beszűkültek. Makkai Sándor a megmaradt intézményi keretek között ezek konszolidálása mellett az egyházi élet belső elmélyítésére, átszervezésére törekedett. Munkatársaival hitvallásos alapon végrehajtották a lelkészképzés és a vallástanítás reformját. Szeretetintézményeket, napközi otthonokat, aggmenházakat, árvaházakat, református kórházat, diakoniszszaképzőt alapítottak vagy fejlesztettek.⁶¹

A magyar iskolák bezárásának korában óriási erőfeszítésekkel Makkai Sándor új iskolák alapítását és a régiék megmentését érte el. Hosszú tárgyalások után megnyílt a Romániai Református Egyház első zsinata 1929 júniusában, s még ebben az évben megjelent a liturgiai munkálatok összefoglalásaként *A mi istentiszteletünk – Az Erdélyi Református Anyaszentegyház Ágendás könyve*.⁶² A kisebbségi lét realitása, sokszor meddő küzdelmei, szorongatásai, a testet-lelket felemésztő szolgálat azonban megroppantották egészségét, munkabírását. A régi barátok, Varga Zsigmond teológiai professzor és Ravasz László püspök 1935 áprilisától a magyar kultuszminiszter támogatásával titokban készítették elő professzori kinevezését a debreceni hit tudományi karra. A költségvetési nehézségek ellenére a minisztérium 1935

60 FEKETE: Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága, 11–22.

61 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 84.

62 FEKETE: Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága, 38–39.

végén hozzájárult egy nyolcadik tanszék létesítéséhez. Makkai Sándor 1936. május 15-én lemondott püspöki tisztről, majd június 3-án a kormányzó aláírta a Pasztorális Teológiai Szeminárium élére való debreceni kinevezését.⁶³

Debrecenben hamar otthonra talált, s fokozatosan bekapcsolódott az egyházi, a tudományos és az irodalmi közéletbe. 1936 után szépirodalmi munkássága is fellendült. Ekkor született többek között a *Holttenger*, a *Magyarok csillaga*, a *Mi ernyeiek* és a *Szabad vagy* című regénye. 1937-ben megkapta kora legmagasabb magyar tudományos, irodalmi és művészeti kitüntetését, a Corvin koszorút. 1938–39-ben, valamint 1942–43-ban a debreceni Hittudományi Kar dékánja volt.⁶⁴ A második világháború után, 1945. május 3-án letartóztatták őt, s a Népbíróság vádat emelt ellene főként a *Tudománnyal és fegyverrel* című műve antibolsevista megfogalmazásai miatt. Egy hónap múlva mégis szabadlábra helyezték. A sikerhez hozzájárult az a mintegy száz egyetemi tanár és egyetemi tisztségviselő által aláírt kérvény, amelyben Makkai Sándor demokratikus gondolkodását hangsúlyozták. 1946-ban a világháborús kataklizma után nagy erővel vetette bele magát a magyar református ébredés révén is megélénkült missziói mozgalmakba. 1947-ben Ravasz László javaslatára a konvent missziói előadójának választották őt meg. 1948. júliusában tizenegy missziói munkaág képviselőiből Sárospatakon megalakította az Országos Missziói Munkaközösséget. Az ébredési mozgalommal is együttműködve országszerte tartottak evangélizációs alkalmakat, konferenciákat. Azonban pártállami nyomásra az 1950. május 13-tól életbelépő Missziói Szabályrendelet az egyházi élet missziótlanítását szolgálta, s missziói koncepciójával együtt Makkai Lászlót is háttérbe szorították. A magyar református egyház nagy misszionáriusa megfosztva missziói lehetőségeitől az élethez való kedvét is elvesztette. A Bethesda-kórházban halt meg 1951. július 19-én.⁶⁵

Czeglédy Sándor tanszékelsőjeinek méltó utódjává vált. A szemináriumi foglalkozásokon, a szaktanfolyamokon, és a Doktorok Kollégiuma szekcióülésein saját gyakorlati teológiai iskolát alkotott, különösen is élményszerű előadásaival, értékelő, összefoglaló, impulzusokat adó irányításával.⁶⁶

63 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 85–86.

64 FEKETE: Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága, 47.

65 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 86–87.

66 FEKETE: Dr. Czeglédy Sándor emlékezete, 77.

A dékáni tisztséget a Karon az 1946–47., az Akadémián pedig az 1971–72. és az 1979–80. tanévekben töltötte be.⁶⁷ Czeplédy Sándor 1983. december 31-ig volt a Debreceni Református Teológiai Akadémia tanára, amikor 52 évi egyházi szolgálat után saját kérésére nyugdíjazták. Szellemi frissessége azonban a nyugdíj után is megmaradt, hiszen egészen 1995-ig tartott még szemináriumokat mind a nappali, mind a levelező tagozaton, segítve ezzel tanszékutódjainak.⁶⁸

Czeplédy Sándor jó nyelvész is volt. Kitűnően ismerte az angol nyelvet, fordításait még Ország László is rendkívülinek tartotta. Németül is ragyogóan tudott. Mindamellet otthonosan mozgott a héber, görög és latin nyelvek területén, valamint egészen jól megértette az írott francia szövegeket. Jó nyelvtudása miatt nagyon tájékozott volt a nemzetközi teológiai irodalomban.⁶⁹

Czeplédy Sándort 1989-ban tudományos munkájának elismeréseként a Budapesti Református Teológiai Akadémia díszdoktorává választotta,⁷⁰ s megkapta a „Magyar Felsőoktatásért” díjat is.⁷¹

1995-ben Debrecen városától Csokonai-díjat kapott tanári munkásságáért mint olyan egyetemi tanár, aki a városban az egyik leghosszabb szolgálati idővel rendelkezett.⁷²

67 CZEPLÉDY: Prof. Dr. Czeplédy Sándor szakmai életrajza, TtREL I.27.c.285, 1996, 1.

68 KÖZVETLEN tanszékvezető utódja Pásztor János volt 1987-ig, akit id. Fekete Károly követett 1996-ig.

69 CZEPLÉDY, MÁRIA: Édesapám – Czeplédy Sándor, 124–125.

70 KÁDÁR – SZATHMÁRY: Debrecen kettős ünnepe. Dr. Török István és Dr. Czeplédy Sándor köszöntése, 4.

71 FEKETE: Dr. Czeplédy Sándor emlékezete, 78.

72 Hevessy József debreceni polgármester 1994. december 15-én Debrecen város intézményi vezetőinek levelet írt, amelyben azt kérte, hogy olyan kiemelkedő életműű emberekre tegyenek javaslatokat az intézményi vezetők, akik szóba jöhetnek a Csokonai-díj és Hatvani díj adományozásával kapcsolatban. Leírta, hogy „Csokonai-díj adományozható a kulturális élet, (...) a közoktatás, a közművelődés (...) területén éveken keresztül maradandó értéket teremtő kimagasló munkáért, (...) valamint átfogó életmű elismeréseként.” (Hevessy József debreceni polgármester levele a Csokonai-, és Hatvani-díjról, TtREL I.27.c.285, 1.)

Az akkor 85 éves Czeplédy Sándor ajánlásában az állt, hogy „valószínűleg Debrecenben ő a leghosszabb szolgálati idővel rendelkező egyetemi tanár. Aktív professzorként 90 szemeszt, nyugdíjasként pedig 10 szemeszt töltött a teológiai felsőoktatásban. Jelentős szerepe van Debrecen kulturális és egyházi életének, történeti jelentőségének feltárásában. Mind német, mind pedig angolszász nyelvterületen ő az egyik legismertebb, legtekintélyesebb tudós teológusunk.” (A Debreceni Református Akadémia dékánjának felterjesztése, amelyben Czeplédy Sándort, illetve Karasszon Dezsőt javasolja a Csokonai-díj elnyerésére, TtREL I.27.c.285, 1.)

Családi élete

Czeplédy Sándor 1941. augusztus 16-án, a II. világháború nehéz éve alatt kötött házasságot a későbbi hajdúhadházi esperes leányával, Molnár Aranka református tanítónővel,⁷³ akiben hűséges segítőtársra talált. Hitvese 1986-ban bekövetkezett haláláig⁷⁴ Istentől megáldott, példamutató házassérettel világitottak, s házasságukat Isten három gyermekkel áldotta meg. 1942-ben született Sándor, aki atomfizikus volt, 1944-ben Judit, aki a kémiai tudományok kandidátusaként mikrobiológiai kutatóvá vált, valamint 1950-ben Mária, aki gyermekfegyszakorvos lett. Tehetséges fia, Sándor fájdalmasan korán, 1976-ban halt meg,⁷⁵ Judit lánya pedig 2007-ben.⁷⁶

Horthy Miklós, Magyarország kormányzója 1940. október 19-én nevezte ki Czeplédy Sándort a debreceni professzori tisztébe. 58 évvel később 1998-ban ugyanezen a napon, október 19-én a mindenség Kormányzó Ura hazahívta őt ebből a szolgálatából. Különös ajándék volt egyháza számára, hogy a református teológiai felsőoktatásban mintegy száz szemeszteren át tanított.⁷⁷

Debrecen Megyei Jogú Város Önkormányzatának Csokonai-díját Czeplédy Sándor 1995. március 15-én kapta meg életművének elismeréséül. (Oklevél: Debrecen Megyei Jogú Város Közgyűlése a 41/1993. (IX. 13.) Kr. sz. rendelete alapján Dr. Czeplédy Sándor részére Debrecen város önkormányzatának Csokonai-díját adományozza, TtREL I.27.c.285, 1.)

73 CZEPLÉDY: 'Önéletrajz', TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 2. Felesége Molnár Aranka (Debrecen, 1916. július 30. – Debrecen, 1938. szeptember 8.) házasságkötése előtt református tanítónőként dolgozott Hajdúhadházon. Édesapja Molnár Zoltán református lelkészként 1920-tól 1950-ig szolgált Hajdúhadházon, 1945-től 1950-ig az Alsószabolcs Hajdúvidéki Református Egyházmegye esperese volt. (KOVÁCS: HIT – TUDOMÁNY – KÖZÉLET, 37.)

74 CZEPLÉDY: Prof. Dr. Czeplédy Sándor szakmai életrajza, TtREL I.27.c.285, 1996, 1.

75 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 2–3.

76 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 37.

77 FEKETE: Dr. Czeplédy Sándor (1909–1998), 70.

II. CZEGLÉDY SÁNDOR, A RENDSZERES TEOLÓGUS

II.1. Czegléd Sándor rendszeres teológiájának kibontakozása

Bizonyára már Pápán hatással lehetett az első éves Czegléd Sándorra Vasady Béla, akinek filozófiai és pedagógiai szemináriumában jegyző volt, és akinek az irányítása mellett Pauler Ákos „Bevezetés a filozófiába” című könyvét tanulmányozták, emellett pedig a szemináriumban logikával, etikával, esztétikával, metafizikával és ideológiával egyaránt foglalkoztak.⁷⁸ Később Vasady Bélától, mint debreceni dogmatika professzortól kapta Czegléd Sándor a „Hit és történet” témát, s nála írta meg ezzel a címmel rendszeres teológiai irányultságú doktori dolgozatát.⁷⁹

Czegléd Sándor tanulmányaiban, előadásaiban alig említette meg tanárait, így nehéz rekonstruálni azt, hogy kik voltak rá döntő hatással. Mégis van egy előadása, amelyet 82 évesen írt 1991-ben. Ebben több budapesti professzorát is megemlíti. Első helyen Victor Jánosról beszél, majd Sebestyén Jenőről, végül pedig Marton Lajosról: „Budapesten ahol én magam már Victor János tanítványa lehettem, a Soli Deo Gloria szintén nagy hatással dolgozott a diákság körében. Természetesen többi professzoromnak is hálaival tartozom, így Sebestyén Jenőnek is, bár azt is hozzá kell tennem, hogy amit értékes tanításaiból akkori tudásom szerint nem tudtam fenntartások nélkül elfogadni, az a hamarosan következő egyháztörténeti fejlemények próbáját sem tudta kiállni. A budapesti teológiai akadémia diákságának nagyobb részét azonban mozgósítani tudta, és ezért a budapesti diákéletnek hatalmas pozitívuma volt a hallgatóság teológiai érdeklődése. Nekünk már olyan markáns liberális professzoraink, mint mondjuk Ballagi Mór (...) nem

78 TÓTH – FARAGÓ: A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője az 1927–28. iskolai évről, 65.

79 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 3.

voltak, és ex cathedra egyetlen olyan mondatot sem hallottam még a budapesti Marton Lajostól sem, amely hitvallásainkat bírálta volna.”⁸⁰

Sebestyén Jenő 1918-tól tanított a budapesti teológia rendszeres teológiai tanszékén, aki mint professzor sokirányú munkásságával rendkívüli hatást fejtett ki. Elsősorban az ő tevékenységének tulajdonítható, hogy a budapesti teológiának egy egész korszakát nevezték el az általa képviselt „történelmi kálvinizmus” korszakának. Nagy Barna megállapítása szerint a két világháború közötti időszak legkiemelkedőbb teológus alakja volt.⁸¹ Egészen biztos, hogy hatással lehetett Czeplédy Sándorra, s arra is, hogy felkeltse érdeklődését a rendszeres teológia iránt. Fentiekből kiderül, hogy Czeplédy Sándor is értékesnek tartotta tanítását.

Victor János, aki az 1912–13-as tanévben princetoni diák is volt, már tanársága előtt nagy hatással volt a budapesti teológus ifjúság lelki életére és szellemi fejlődésére. Mint diák-missziói lelkész, s mint a Magyar Evangéliumi Keresztény Diákszövetség alapító elnöke remek előadásokat tartott. Bár tanszéke természeténél fogva nem sajátosan teológiai, hanem filozófiai, pedagógiai és vallástudományi tárgyakat adott elő, mégis mindig teológusokat formált.⁸² Második professzorsága idején 1949-től pedig már a rendszeres teológiai tanszéken tanított.⁸³

Czeplédy Sándor nemcsak első helyre teszi őt, amikor 82 évesen régi tanáraitra visszaemlékezik, hanem amikor 1943-ban recenziót ír Victor János népszerű dogmatikájáról, a Református Hiszekegyről, akkor mindezt a legnagyobb elismeréssel teszi, amelyből sugárzik a volt tanára iránti tisztelet és megbecsülés. Így ír róla: „Ez a könyv az egész magyar református teológiai irodalom eddigi legjobb Hiszekegy-magyarázata, sőt még mint igen szigorú tudományos mértékkel mért dogmatika is a legelső között áll. (...) A szerző előre figyelmezteti az olvasót, hogy ennek a könyvnek nem »A református Hiszekegy«, hanem »Református Hiszekegy« a címe. Pedig a könyv elolvasása után megállapíthatjuk, hogy »A református Hiszekegy« sem támasztana túlzott igényeket.”⁸⁴

80 CZEPLÉDY: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 2–3. Ld. KOVÁCS, ÁBRAHÁM: Ballagi Mór és a Skót Misszió: megtérés, áttérés vagy kitérés? Egy liberális protestáns zsidó életútjának kezdete, in: *Confessio 31* (2007), 109–125.; KOVÁCS, ÁBRAHÁM: Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni református ortodoxia vitája a liberális teológiával. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2010.

81 NAGY: A történelmi kálvinizmus korszaka (1918–1944), 106.

82 i.m., 118.

83 CZEPLÉDY, ISTVÁN: Felszabadulástól a centenáriumig (1944–1955), 159.

84 CZEPLÉDY: Dr. Victor János: Református Hiszekegy (recenzió), 51.

Czeplédy Sándor édesapja tanácsára a budapesti teológián eltöltött év után az Egyesült Államokba ment, ahol 1929. szeptemberétől 1931. április végéig az Ohio-beli Dayton-ban lévő Central Theological Seminary hallgatója volt. Itt főként újszövetségi tanulmányokat folytatott, de már ekkor megmutatkozott rendszeres teológiai érdeklődése. A *The Social Gospel* című nagyobb terjedelmű dolgozatát a Bachelor of Divinity fokozat megszerzéséhez újszövetségi tárgykörből készítette el, amelyben már történeti és dogmatikai fejtegetéseket is találunk.⁸⁵ E dolgozatban részletesen ír a szociális idealizmus eredetéről, valamint a szociális evangélium elméletéről. Komoly figyelmet tanúsít Isten országának a jelenbeli társadalmi életben való érvényesülése, valamint Jézus etikai és eszkatológiai tanításai iránt.

A daytoni két év elteltével a Princeton Theological Seminary és a Princeton University hallgatója lett. Az egyetemen filozófiát tanult, a szemináriumban pedig újszövetséget és rendszeres teológiát.⁸⁶ Princetoni szemináriumi diplomamunkája és teológiai dolgozatai sajnos nem fellelhetők, csupán az egyetemen írt házi dolgozatai maradtak fenn kézirat formájában, írógéppel írva, angol nyelven. Nagy valószínűséggel a Philosophy 403 nevezetű tárgyat hallgatta, mivel egyik dolgozatán ezt a megjelölést láthatjuk.⁸⁷ Mindegyik dolgozatra a legjobb (1-es) minősítést kapta, olykor oda van írva: excellent. Hogy ki lehetett a tanára, akinél írta a dolgozatokat, nem tudjuk. Egyetlen helyen található az aláírása, de ezt nem tudjuk azonosítani az egyetemi évkönyvben fennmaradt nevekkal.⁸⁸

A dolgozatok igen nagy értéket képviselnek mind a Princetoni Egyetem, mind pedig a magyar református felsőoktatás számára. Lényegében diákdolgozatokról van szó, s ilyen feltehetően kevés maradt fenn, főként 80–90 esztendővel korábbról. A tutor Kant filozófiájának bizonyos területeit adta ki

85 CZEGLÉDY: *The Social Gospel*, TtREL I.27.c.285, 1931, 1–117.

86 CZEGLÉDY: *Önéletrajz*, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

87 CZEGLÉDY: *Philosophy* 403. Test. I. The successive stages and chief conclusions of the „Deduction of the Categories”; II. Kant's treatment of the traditional proofs of God's existence, TtREL I.27.c.285, 1931, 1–11.

88 Czeplédy Sándor a legkésőbbi dátummal ellátott Kanttal foglalkozó dolgozatát Kant's teleology címmel 1932. január 28-án írta. Ennek a dolgozatnak az utolsó lapján olvasható egyedül a kurzust vezető tanár aláírása, amelyből csupán az első négy betű vehető ki tisztán: John. A teljes aláírás leginkább a következő névre hasonlít: John Dekron. (CZEGLÉDY: Kant's teleology, TtREL I.27.c.285, 1932, 8.) Az 1933-as princetoni évkönyv szerint azonban csupán két olyan filozófiát tanító tanár volt, akinek John-nal kezdődött a neve: John Grier Hibben - Assistant Professor of Philosophy és John Allan Irving - Assistant Professor of Philosophy. (The Princeton Bric-A-Brac, the official Princeton University Yearbook for 1933, 40, 47.)

tanulmányozásra. A címek világosan tükrözik a kiadott és tanulmányozott témákat Kant filozófiájából.⁸⁹

A dolgozatokból egyértelműen kiderül, hogy azok egy rendkívül tehetséges fiatal ember munkái, aki igen komoly képességekkel rendelkezik a rendszeres teológiai tanulmányok műveléséhez. A gondolkodása meglehetősen érett. Annak ellenére, hogy Kant filozófiája nehezen áttekinthető, és nem mindig érthetően konzekvens, a dolgozatok értékét az adja, hogy rendszerbe szedett gondolatokkal adják elő a címben megjelölt témákat. Hogy mennyire tetszett neki Kant filozófiája, nem derül ki a dolgozatokból. Ő tárgyilagosan dolgozta föl a kiadott anyagot. Inkább arra következtethetünk, hogy számára nem szolgált elfogadható alapként a teológiához. A későbbiekben egyáltalán nem jelentkezett ennek a princetoni kurzusnak a hatása, hiszen soha sem emelte ki Kant szerepét.

Az valószínűbb, hogy az ő eredeti egyénisége számára csak egy alkalmas tréning volt Kant életművének áttekintése, s ebből ő később komoly tanulságokat vont le, nevezetesen azt, hogy ezek után Barth teológiai gondolkodását nagyon sokra becsülte. Rájött arra, hogy Barth Károlynak igaza van, amikor erős kritikával illette Kantot és a 19. századi német filozófiát. Czeplédy Sándor maga is bejárta ezt az utat, s így jutott el Barth Károly jelentőségének komoly értékeléséhez. Czeplédy Sándor rendszeres teológiai érdeklődése ekkor kezdődött, illetve ezek voltak az első jelek.⁹⁰

89 CZEGLÉDY: Hedonism, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: The Permanent Value of the Old Testament, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: The Social Gospel, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's Relation to His Predecessors, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's Conception of Space and Time, Czeplédy Sándor családjának tulajdonában; CZEGLÉDY: Kant's Answer to Hume Regarding Cause and Substance, Czeplédy Sándor családjának tulajdonában; CZEGLÉDY: Philosophy 403. Test. I. The successive stages and chief conclusions of the „Deduction of the Categories”; II. Kant's treatment of the traditional proofs of God's existence, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's treatment of the traditional proofs of God's existence, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's Doctrine of Self, Czeplédy Sándor családjának tulajdonában; CZEGLÉDY: Kant's Distinction Between Phenomena and Noumena, Czeplédy Sándor családjának tulajdonában; CZEGLÉDY: The Origin, Nature and Solution of the Antinomies, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's Disproofs of the Classical Proofs of God's Existence, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's Ethical Theory, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's Aesthetic Theory, TtREL I.27.c.285; CZEGLÉDY: Kant's teleology, TtREL I.27.c.285., (A címeket az eredeti dolgozatok írásmódja szerint közöltük.)

90 GAÁL: Czeplédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 100.

II.2. A Hit és történet című doktori dolgozata

Amint korábban már említettük röviden, Magyarországra hazatérve előbb Budapesten a Skót Missziónál volt 1932. augusztus 18-tól 1934. június 30-ig segédlelkész, majd ezt követően a Budapest-Budai, később pedig a Budapest-Kálvin téri Gyülekezet segédlelkészeként szolgált. 1935 novemberétől rendelkezési állományban lévő segédlelkészként komoly és mélyreható rendszeres teológiai tanulmányokkal a háta mögött írta meg a később nyomtatásban is megjelent disszertációját *Hit és történet* címmel, amelyet 1936-ban védett meg a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Teológiai Fakultásán.⁹¹

A hit és történet kérdése Czeglédy Sándor korának teológiai gondolkodásában egyik legaktuálisabb kérdés volt, hiszen a krisztologikus gondolkodás előbb vagy utóbb fölveti a hit és történet viszonyát. Ez a kérdés tulajdonképpen azonos a kijelentés kérdésével, amely a keresztyén teológiának sarkalatos problémája.⁹²

A dolgozat forrásanyagát szemlélve kitűnik, hogy rengeteget kellett olvasni hozzá.⁹³ Ezzel kapcsolatban Csánki Benjámin a dolgozat bírálatában megállapítja, hogy a „szerző otthonosan mozog a német teológia erdejében, ebben a nem éppen könnyű eszmekörben.”⁹⁴ Vasady Béla a disszertáció másik bírálója megfogalmazza, hogy Czeglédy Sándor doktori dolgozata tárgyánál fogva is nagyfokú érdeklődésre számíthat, mivel a keresztyén teológia gyökérkérdései elválaszthatatlanul összefüggnek a hit és történet kérdésével. Szerinte minden egyes kor keresztyén teológiai gondolkodásának sajátos karakterét az adta meg, hogy miként gondolkozott azokról a központi kérdésekről, amelyeket a hit és történet összefoglaló cím alatt tárgyalni szokás.⁹⁵ Olyan nagy és szerteágazó területet foglal el ez a kérdéskomplexum és olyan fontos, hogy például Georg Wehrung prolegomenának mondja⁹⁶ az 1933-

91 Czeglédy Sándor a témát Vasady Béla debreceni professzortól kapta, aki erről a témakör-ről korábban már írt egy 20 oldalas fejezetet *Történet és hit* címmel A hit misztériuma című könyvében. (VASADY: A hit misztériuma, 81–101.)

92 MÁRKUS: Ifj. Czeglédy Sándor: *Hit és történet* (recenzió), 183.

93 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 3.

94 CSÁNKI: Bírálat ifj. Czeglédy Sándornak „Hit és történet” címmel a debreceni Tisza István-tud. egyetem ref. hittudományi karához doktori szigorlatra benyújtott tudományos értekezéséről, TtREL I.8.d.32, 1936, 8.

95 VASADY: Czeglédy Sándor „Hit és történet” címmel a debreceni Tisza István Tudomány Egyetem Református Hittudományi Karához doktori szigorlatra benyújtott tudományos értekezéséről szóló bírálat, TtREL I.8.d.32, 1936, 1.

96 MÁRKUS: Ifj. Czeglédy Sándor: *Hit és történet* (recenzió), 183.

ban megjelent *Geschichte und Glaube* című, a hit és történet kérdésével foglalkozó 482 oldal terjedelmű munkáját.⁹⁷

A Biblia mint Isten kijelentésének tanúságtétele, történeti jelenség, mi azonban a mában élünk. Hogyan válhat számunkra fontossá mindaz, ami kétezer éve és még régebben történt, éspedig nem mint történelmi előzmény, hanem úgy, mint ami egzisztenciálisan érint bennünket? Minden igehirdető ez előtt a probléma előtt áll, amikor felmegy a szószékre, hogy a múlt egy eseményét, azt a kijelentést, amit a Biblia közöl, úgy tegye jelen idejűvé, hogy a hallgatók azt mint nekik szóló üzenetet fogadják el. Ennek során pedig át kell hidalni azt a kétezer éves árkot, amit Lessing a „történelem rút árkanak” nevezett.⁹⁸

A teológia az ógyház napjaitól kezdődően az antikvitásból átvett fogalmi eszközeivel ragadta meg a keresztyén kijelentést, amelyet különleges területként különített el, s különböztetett meg minden más történetstől. Az isteni kijelentésnek ez a profán világtörténettől elkülönülő jellege a maga ismeretű jelét a csodaszerűségben kapta meg, amelynek folytán Isten kijelentése a történelemben és a természetben egyébként érvényes törvényszerűségeket lépten-nyomon áttöri.⁹⁹

Az újkori történeti gondolkodásmód érvényre jutásával azonban az antik időkig visszanyúló metafizikai gondolkodásmód egyre inkább érvénytelenné vált, s megszűnt az a lehetőség, amely a keresztyén kijelentést mint valami különlegeset törekedett megragadni. A történeti gondolkodásmód mindenfajta szupranaturalizmus végét jelentette, amely beleillesztette az általános történelembé mindazokat az eseményeket és tanúságtételeket, amelyek a keresztyén hit szerint Istennek az emberhez szóló kijelentését foglalják magukban. Ezeket alávetette a történeti-kritikai kutatásnak, s nem ismerte el semmilyen „természetfelettinek” vagy „történetfelettinek” az érvényességét, hanem behelyezett mindent a történelmi kialakulás és elmúlás hömpölygő történeti áramlatába. Az újkor így megingatta a keresztyén hit alapjait. A keresztyén kijelentés többé már nem az általános történelemből kiemelt, ugyanakkor minden történetst alapjaiban meghatározó abszolút esemény többé, hanem csupán egyike az általános vallástörténet eseményeinek. A hitvallás helyére: „Így szólt az Úr!” most a kritikai kérdés került: „valóban

97 WEHRUNG, GEORG: *Geschichte und Glaube. Eine Besinnung auf die Grundsätze theologischen Denkens*, Gütersloh, C. Bertelsmann, 1933.

98 ZÁHRNT: *Az Isten-kérdés. Protestán teológia a XX. században*, 202–203.

99 i.m., 204.

szólt?”¹⁰⁰ Mindennek következtében központi teológiai problémává vált a hit és történet kérdésköre.

Ebből is látszik, hogy Czeplédy Sándor fontos kérdést vet fel, amikor a hit és történet viszonyát tárgyalja. Nem egyéb ez szerinte, mint az evangélium elvilágiasításának problémája. Megállapítja, hogy a keresztyénség történeti vallás. A Credo is történeti tényeket sorol fel. De Jézus története történetnél is több: kijelentés. Azonban csak a hit számára.¹⁰¹ Vasady Béla hasonló megfogalmazása szerint a kijelentés történet, a történet azonban nem kijelentés. Vagyis a kijelentés ugyanakkor, amikor történet, egyúttal több is, mint történet. Abban áll a kijelentés történetisége, hogy Isten személyként beszél hozzánk.¹⁰²

Czeplédy Sándor a kérdés történetét tanulmányozza, illetve a hit és történet viszonyát mutatja be a keresztyén dogmatörténet fő irányjaiban. Saját maga ezt úgy fogalmazza meg: „Az Apostoli Hitforma összes igealakjai, a »hiszek« szó kivételével, eseményeket jelölnek. A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogyan viszonyul a keresztyén hit az eseményekhez. (...) Különös figyelmünket ezen események közül azokra fogjuk irányítani, amelyek Jézus Krisztussal vannak közvetlen kapcsolatban. Így azt fogjuk vizsgálni, hogyan viszonyul a hit a történeti kijelentés középpontjához.”¹⁰³

Egész könyvén azt a tételt vezeti végig, hogy az evangélium elvilágiasítása „a dialektikus elv félreismerése és tudatos tagadása, vagyis az az állítás, hogy a történeti kijelentést mint időbeli, vagy mint időtlen adottságot bele lehet illeszteni az emberi gondolkodás összefüggésébe, vagyis az ember szabadon rendelkezhet az isteni kijelentéssel.”¹⁰⁴ Könyvének alapgondolata szerint vannak olyan emberek, akik addig formálják, faragják, módosítják az evangéliumot, amíg végül beleilleszthetik az emberi gondolkodás viszonyrendszerébe. Ez a folyamat az evangélium elvilágiasítása, amely az emberi gondolkodás két östípusának megfelelően kétféleképpen történik. Egyfelől a realizmus által, másfelől az idealizmus szerint.¹⁰⁵

A realizmus azt tanítja, hogy a végső valóság az egyes konkrét és különös dolog, amely itt és most előttem van, amellyel cselekvő viszonyban állok. A vallásos realizmus számára a vallás tárgya mindig valamilyen konkrét tér-,

100 i.m., 205–206.

101 CZEPLÉDY: Hit és történet, 10.

102 VASADY: A hit misztériuma, 85.

103 CZEPLÉDY: Hit és történet, 9.

104 i.m., 132.

105 i.m., 10–11.

illetve időbeli adottság, a bálvány, a szent kő, a szent erekle, a szent könyv, a szent jel.¹⁰⁶

A Zsidóknak botrányozás, görögöknek bolondság című fejezetben Czeglédy Sándor leírja, hogy a realista zsidók „jelt” kívántak. Izráelt az Ószövetségben végig kísértette a vallási realizmus durva formája, a bálványimádás, mivel realiztikus gondolkodásánál fogva erős volt a hajlama arra, hogy az isteni valóságot konkrét „dologgá” tegye. Magát a törvényt, Isten élő parancsszavát is „dologgá” tették, a személyes és élő megszólítást pedig múltbeli adottsággá. Azért nem ismerték fel a testté lett Igét, mert a Messiástól is jeleket vártak. De mivel a nép világias realizmusát Jézus nem elégítette ki, ezért megfeszítették Őt. A kereszti evangéliumán megbotrányoztak, mivel a kereszti jelnek, a látható teljesítménynek az ellentéte és éppen ezért a teljesítmény-vallás halála.¹⁰⁷

A következő A „történeti hit” és „a szajha ész” című részben ugyanez a probléma a középkori teljesítményvallás köntösében lép elénk. A római egyház egyrészt időbeli, reális adottsággá tette az evangéliumot, másrészt pedig a miszticizmus ideális közvetlenségével világiasította el azt. A reformáció előtti időben a római katolikus egyház tanításában a realizmus mint reális történeti közvetítés jelent meg, amely azt vallotta, hogy a kijelentés belenyúl a jelenbe, s mint dologszerű adottság továbbadható, tradíció tárgyává tehető. A római egyház tanítása szerint a hagyomány a hit és erkölcs dolgában az Írással egyenértékű. A hagyomány folytonosságának leginkább szembevető kifejeződése pedig a pápa, Péter utódja, Krisztus helytartója. Czeglédy Sándor hangsúlyozza, hogy a dologszerű közvetítő tekintély következménye a tekintélyvallás. Amit hiszek, azt azért hiszem, mivel az általam elismert tekintély mondja. Elhiszem azt, amit az egyház mond. Azonban az Igének nincs szüksége arra, hogy isteni eredetét az egyház tekintélye biztosítsa. Pedig a tekintélyhitet nem lehet elszakítani a garantáló tekintélytől, mivel a kijelentés a múltban történt, én pedig a jelenben élek. Magamtól nem tudok a kijelentés igazáról meggyőződni, így vagy elvetem, vagy elhiszem az egyház által nyújtott másodlagos történeti közvetítést. A szerző azonban megállapítja, hogy a tekintélyvallás egyenlő a teljesítményvallással, hiszen külső parancsnak engedelmeskedni az teljesítmény, a kegyelemből való üdv ellentéte.¹⁰⁸

106 i.m., 11–16.

107 i.m., 20–25.

108 i.m., 38–43.

A Szó és a Könyv című fejezetben már arról olvashatunk, hogy a reformációt követően újra reális adottsággá vált az evangélium, mivel a protestáns ortodoxia újból elvilágiasította azt. Az élő Igét Könyvvé, a személyes megszólítást személytelen és elvont tanná tették, s mindezt jóhiszemű indokoktól vezérelve, hiszen biztosítani akarták az Írás formális tekintélyét a kívülállókkal és az ellenfelekkel szemben. Erre az eszköz a verbális inspiráció volt, amely a Bibliát csatlakozhatatlanná tette. Az így kialakult természetfeletti historizmus szerint a Biblia garantálja a benne elbeszélte csodákat és a csodák garantálják a kijelentés metafizikai jellegű igazságait.¹⁰⁹ A Biblia így heteronóm tekintély lesz, a hit pedig heteronóm csodahit. A pusztá heteronóm csodahitét pedig már Luther sem tartotta igaz hitnek. Szerinte „azok, kik Krisztusban személyéért és csodatételeiért hittek, mindnyájan elpártoltak tőle, midőn megfeszítették.”¹¹⁰

Ezért téves megoldás a kijelentés-realizmus, mivel általa azért hisz el az ember bizonyos tényeket, mert úgy gondolja, hogy a tér és időbeli világnak egy csodálatosan elkülönülő szakasza a kijelentés, amelyben a verbálisan inspirált, csatlakozhatatlan biblia tekintélye garantálja a csodákat. Azonban minden, ami időbeli, visszahozhatatlanul múlttá lesz. Ahogyan Ágoston mondja: „Ami elmúlt vissza nem hozható; ami jövőendő, azt úgy várjuk, mint múlandót: amíg nem jön, nem a miénk, és ha megjött, nem tarthatjuk meg.”¹¹¹

Ezért a múlt halott, s a történelem az egyszer megtörténtnek, s a mindenkorra elveszettnek a birodalma. Így a „történeti Jézus”, mint a múltra irányuló történeti rekonstrukció tárgya is halott. Czeplédy Sándor Brunnert idézi, aki szerint „a názáreti Jézus életrajza, a hitben tájékozatlan teológiának ez a modern alkotása, éppen olyan visszataszító lett volna az első keresztyének számára, mint amilyen visszataszító ránk nézve egy múmiaként kikészített holttest látása.”¹¹²

A realizmussal szemben a világias idealizmus a kijelentést történetietlenné teszi. Számára a valóság a történet-feletti igazság, és a történet is csak példázata, halvány visszfénye, jelképe az örök igazságnak.¹¹³ A görögök idealizmusa abban nyilvánult meg, hogy ők csak gúnyolódtak a megfeszített Krisztusról szóló evangéliumon. A görög gondolkodás történetietlen volt, így mindig nagy volt a görögök kísértése arra, hogy az evangéliumot törté-

109 CZEGLÉDY: A Szó és a Könyv, 83.

110 CZEGLÉDY: Hit és történet, 61–62.

111 i.m., 15.

112 i.m., 129.

113 i.m., 16.

net feletti igazsággá és időtlen tanná változtassák. A zsidók még masszívabb történetiséget kértek, „jelet”, a görögök ezzel szemben a történettől teljesen szabad gondolatot, bölcsességet. A kereszt mítosznak sem volt alkalmas, mivel egy lenézett nép rabszolgahalált halt fia miképpen lehetne az emberiség üdvössége? Ez bolondság volt a görögök számára.¹¹⁴

A görögök előtt tehát az Ige bolondságnak tűnt fel. Az evangélium ugyanis hír, tehát nem tan, nem bölcsesség, nem eszme. Ezért amint jelentősebb mértékben átítatta a keresztyén teológiát a görög szellem, azonnal megjelent a gnózis, amely az evangéliumot ismeretté teszi, és a gnózisnak egyik fajtája, a doketizmus, amely Jézus Krisztus igaz történetiségén ütközik meg.¹¹⁵

A disszertáción végigvonul az ellentétek feszültsége. Az időbeliség és időfelettség ellentétpárját Friedrich Schleiermacher mutatta fel, aki a vallást teljes függésérzelemnek tekintette, s akiről Czeglédy Sándor A „teljes függésérzelem” és a keresztyén hit című fejezetben ír részletesen. Schleiermacher a vallást „teljes függésérzelemnek” tekintette. A vallás érzelem-elmélete és a kijelentés történetiségének hangsúlyozása között az összekötő kapocs pedig a romanticizmus egyediség fogalma volt. Az egyediség itt a történetiséget, a megismételhetetlenséget jelenti. Az egyediség fogalmát alkalmazhatjuk a jelen vallásos életére éppúgy, mint a múltbeli kijelentésre. Schleiermacher mindkettőre alkalmazta. Tudta, hogy az első kézből való vallás teljesen egyéni, markáns, félreismerhetetlen arculatú, konkrét, mint maga az élet. Történeti, azaz időbeli. Ez az a pont, ahol a felvilágosodás álláspontján túlmegegy Schleiermacher: a vallás most már nem történetietlen adottság, hanem történeti, s mint ilyen, empirikusan vizsgálható. Schleiermacher azonban az időbeliség és időfelettség ellentétpár szintézisét nem az örökkévalóságban találta meg, hanem a történetfilozófiában.¹¹⁶

Kiemelt figyelmet szentelt Czeglédy Sándor Ernst Troeltsch számára, akiről megállapítja, hogy ő volt az, aki a protestáns teológiában a historizmust legkövetkezetesebben képviselte. Ugyanakkor megállapítja róla azt is, hogy felfogását igen nehéz lerögzíteni, mivel Troeltsch az egész valóságot egy óriási herakleitoszi folyamnak látta. Minden gazdagságuk mellett a meg nem állapodó, befejezéshez nem jutó fejlődés, sőt parttalanság jellemzi. Mégis van egy bója, ami lehetővé teszi a tájékozódást, és megmutatja a troeltschi gondolatok hullámverésének irányát. Ez pedig a romanticizmus egyediség-gondolata, ami a Troeltsch-féle történetfilozófia döntő fogalma. Szerinte a keresz-

114 i.m., 30.

115 i.m., 31.

116 i.m., 81–83.

tyénség történeti egyediség, amely minden mozzanatában egyedi jelenség.¹¹⁷ Azonban az időbeli és időfeletti ellentétpár önellentmondásai Troeltsch-nél is megoldatlanok maradtak. Troeltsch szerint a megoldás, az abszolút, változhatatlan, minden időbeliségtől független érték nem a történetben van, hanem a történeten túl, és csak a hit és a sejtelen közelítheti meg.¹¹⁸

A doktori dolgozat ráirányítja figyelmünket a német Historie és Geschichte fogalmakkal jelzett problémára, amelyet Czeglédy Sándor a magyar gondolkodásmód számára közérthető módon tárgyal. Ez a téma szorosan összefügg a „történeti Jézus kutatás” (historische Jesusforschung) kérdésével. David Friedrich Strauss 1835–36-ban írta meg híres művét *Leben Jesu* címmel, amelyben minden természetfölötti vonásától megfosztja az evangéliumok Jézusát. Különbséget tesz a „történeti Jézus” és a „hit Krisztusa” között. A „történeti Jézus” alakját az „igazi Jézussal” azonosítja, a „hit Krisztusában” pedig az egyházi dogmákban megtestesülő mítoszt látja. A történészek feladatául pedig azt jelölte ki, hogy újra felfedezzék ezt az igazi Jézust, és megszabadítsák az egyházi dogmák sallangjától. Strauss-t követve mintegy száz éven át egyik „Jézus élete” követte a másikat, s minden újabb változat azt hirdette magáról, hogy irányadó alapl mű, miután leleplezte az összes korábbi mű hiányosságait. A 20. század elején viszont visszafogottabbá vált a német liberális protestánsok buzgósága, amikor Albert Schweitzer rámutatott arra, hogy a „történeti Jézus” arcképébe minden kutató leginkább a saját képmását vetítette bele. Az igazi Jézus kicsúszott a kutatók kezei közül, és visszatért a történelembe.¹¹⁹

A 19. század végén megszólalt egy új hang, amely kritikus módon viszonyult az addigi Jézus-élete kutatáshoz. Martin Kähler 1896-ban írt *Der sogenannte historische Jesus und der geschichtliche biblische Christus* című könyvében ugyancsak különbséget tesz a „történeti Jézus” (historische Jesus) és a bibliai Krisztus, a prédikált Krisztus (geschichtliche Christus) között, s megállapítja, hogy a „történeti Jézus” csupán a modern történetkutatás produktuma, s Jézussal a Biblia Krisztusa azonos.¹²⁰

Czeglédy Sándor dolgozatában rámutatott arra, hogy „Kähler volt az, aki nem akart jellemképet rajzolni, hanem a »bibliai férfiak« bizonyágtétele által előttünk álló »prédikált Krisztusra«, az »egész bibliai Krisztusra« mutatott rá. A múlt század végéig az övé volt a legegészségesebb és legjózanabb

117 i.m., 93–95.

118 i.m., 98–99.

119 KERESZTY: A „történeti Jézus” - kutatás, 882.

120 LADD: Faith and history, 86–87.

megoldás. Mert a hit tényleg nem a »történeti Jézusra«, erre az »elvvé vált személyiségre« irányul, hanem a prédikált Krisztusra.”¹²¹

Czeplédy Sándor disszertációját 1936-ban védte meg, azonban a hit és történet teológiai vitája csak ezután bontakozott ki, főleg a Barth Károly és Rudolf Bultmann közötti teológiai vitában 1952-ben. Rudolf Bultmann¹²² a történeti kutatás bizonytalanságaiból a bibliai szöveg úgynevezett egzisztenciális megértéséhez menekült. Számára nem az volt a fontos, hogy az események hogyan történtek. Ami neki igazán számított, az a megtörténtekről való bizonyágtétel volt, „mint az én életem lehetőségének aktív értelmezése.”¹²³ Heinz Zahrnt megállapítása szerint Bultmann a II. világháborút követően ugyanolyan erős hatást gyakorolt a német teológiára, mint Barth az I. világháború után. Programja mitológiátlanítás néven vált ismertté. A nagy nyilvánosság előtt az 1941-ben előadott Neues Testament und Mythologie című előadása tette őt hirtelen ismertté, amit még ebben az évben ötven oldal terjedelemben nyomtatásban is kiadott.¹²⁴

Bultmann abból a tényből indult ki, hogy az Újszövetség világképe mitikus. E kép szerint a világ három szintre tagolva jelenik meg: középen a föld, felette a menny, alatta pedig az alvilág található.¹²⁵ Azonban Bultmann szerint „a tudomány és a technika oly mértékben átalakította a világra vonatkozó tapasztalatunkat, ahogyan a világot birtokoljuk, hogy komolyan senki sem ragaszkodhat, és nem is ragaszkodik az újszövetségi világképhez. (...) A természet erőinek és törvényeinek ismerete révén vége a szellem- és démonhitnek.”¹²⁶

Emiatt a keresztyén kinyilatkoztatás ilyen módon döntő kérdés előtt áll: Amiképpen az embertől hitet követel, megkívánhatja-e egyszersmind a mitikus világkép elismerését is? Bultmann erre a kérdésre nemmel válaszolt.

121 CZEPLÉDY: Hit és történet, 126.

122 Rudolf Bultmann (1884–1976) 1916-tól Breslauban tanított, 1920-tól professzorként Giessenben, 1921-től pedig élete végéig Marburgban. (VÁLYI NAGY: Nyugati teológiai irányzatok századunkban, 195.)

123 TÖRÖK: Dogmatika, 46–47.

124 ZAHRT: Az Isten-kérdés. Protestán teológia a XX. században, 212.

125 BULTMANN: Hit és megértés. Válogatott tanulmányok, 205. „A menny Isten és menygyei alakok, az angyalok lakóhelye; az alvilág a pokol, a gyöttelelem helye. Azonban a föld sem csupán a természetes, mindennapos történések, a rendre és szabályozottságra építő előrelátás és munka színhelye, hanem természetfeletti hatalmak – Isten és angyalai, illetve a Sátán és démonai – is működnek itt. A természetfeletti hatalmak befolyásolják a természetes történéseket és az emberi gondolkodást, akarást és cselekvést; nem ritkák a csodák. (...) A történelem menete nem folytonos és törvényszerű, haladását és irányát a természetfeletti hatalmak alakítják.”(i.m., 205.)

126 i.m., 207.

De mi marad az Újszövetség tanításából a mitologikus elemek kiküszöbölése után? Marad-e egyáltalán valami? Van-e az újszövetségi tanításban a mitologikus világréptől független igazság? Bultmann azt állította, hogy van, és szerinte a teológusoknak az igazi feladata éppen e mitológiától független tanítás nyilvánvalóvá tétele.¹²⁷ A mítoszt nem megsemmisíteni kell, hanem egzisztenciálisan interpretálni. Szándéka nem az volt, hogy az Újszövetség mítoszait rövid úton kiiktassa, hanem hogy rákérdezzen a benne kifejeződő egzisztencia-értelmezésre, hogy feltárja a mitologikus képek mélyebb jelentését. A mitológiátlanítás tehát számára nem kivonási művelet, hanem hermeneutikai módszer, értelmezési módszer.¹²⁸

Krisztus keresztségében hinni Bultmann szerint „nem azt jelenti, hogy egy mitikus folyamatot látunk magunk előtt, amely rajtunk és világunkon kívül ment végbe, nem egy objektíven szemlélhető esemény ez, amelyet Isten beszámít a mi javunkra. Hinni Krisztus keresztségében azt jelenti, hogy Krisztus keresztségét a sajátunknak tekintjük, Krisztussal együtt magunkat is a keresztre adjuk.”¹²⁹

A feltámadásról leírja, hogy „semmi esetre sem történeti esemény, amely a maga jelentőségében felfogható volna. Lehet-e más a Krisztus feltámadásról való beszéd, mint a keresztre feszítés jelentőségének kifejezése? (...) A feltámadás nem tekinthető hitelesítő csodának, amely – mint egy ellenőrizhető bizonyíték – meggyőzi az embert, hogy a kereszt valóban bír a neki tulajdonított kozmikus-eszkatologikus jelentőséggel.”¹³⁰ Bultmann így az üres sír tényét lementszette a mitológiátlanítási igyekezete során, s ezzel értelmetlenné vált a feltámadásról szóló tanítás. A mitológiátlanítás így a múltból a történeti Jézust, a jövőből pedig a feltámadás reménységét iktatta ki.¹³¹

Barth az 1951–52-es tanév őszi szemeszterében Basel-ben szemináriumot vezetett a Kerygma und Mythos témájában Bultmann mitológiátlanítási programját vizsgálva, 1952 nyarán pedig e szemináriumi munka összefoglalásaként Rudolf Bultmann – Ein Versuch, ihn zu verstehen című munkájában arra tett kísérletet, hogy Bultmann teológiai intencióit elemezve állást foglaljon annak teológiájával kapcsolatosan.¹³² Ebben az egyik leg súlyosabb kritika így hangzik Barth részéről: „Nem szeretném Bultmant eretnek-

127 NYÍRI: Bultmann kritikái, 86.

128 ZÁHRNT: Az Isten-kérdés. Protestán teológia a XX. században, 218.

129 BULTMANN: Hit és megértés. Válogatott tanulmányok, 230.

130 i.m., 231.

131 GAÁL: Tér, idő és az Ige. Az opus salutis vizsgálata, különös tekintettel Thomes F. Torrance teológiájára, 193, 150.

132 HAMMAN: Rudolf Bultmann. Eine Biographie, 428.

nek nyilvánítani, de nem hallgathatom el azt sem, hogy mitológiátlanított Újszövetsége a doketizmus levegőjét árasztja.”¹³³

Czeglédy Sándor e vita előtt évekkel tár fel egy olyan szintézist, ami a troeltschi historizmust, valamint a Barth által doketizmusnak nevezett mitológiátlanítási programot is meghaladja. Már a disszertáció bevezetőjében nyilvánvalóvá teszi, hogy dolgozatának túlnyomó része történelmi tájékozódás, és ami azon felül van, nem más, mint őszinte igyekezet arra, hogy a hit és történet kérdésében Pál apostol illetve a reformátorok tanításával és igehirdetésével azonosítsa magát, mivel a nagy apostol és a reformátorok bizonyágtétele magát a megoldást mutatta meg számára.¹³⁴

Czeglédy Sándor szerint Pál apostol nem a „test szerint” ismert Krisztust hirdette, mert a „test szerint” ismert Krisztus mint a múlt személyisége szükségképpen „tárgy” a jelen számára, a szemlélet tárgya. Ez a teoretikus Krisztus ilyen módon kétféleképpen tehető „tárggyá”. Vagy mint múltbeli dologszerű adottság, vagy pedig mint az örök eszmék időbeli kifejezése. A zsidók számára az első út járhatatlan volt, mivel Jézus nem adott olyan jeleket, amelyek által reális Messiásnak bizonyult volna, sőt a kereszttel a jel egyenes ellentéte volt: botrány. Pál apostol visszautasította a másik megoldást is. Nem volt hajlandó Jézust jelképpé, múlandó példázattá tenni. Azért nem állította határozottabban hallgatói elé a „történeti” Jézust mint a legmagasabb erkölcsiség követendő példaképét, mert akkor hiábavalóvá tette volna a keresztet és megüresítette volna az evangéliumot. Számára az igazi „történeti” Jézus egyedül a „lélek szerint” ismert Krisztus, Aki velünk van minden napon a világ végezetéig.¹³⁵

Czeglédy Sándor szerint Pál apostol mellett a reformátorok tanításában azért találhatunk rá a kérdés megoldására, mivel ők helyesen látták a hit és történet kérdését, amikor az evangéliumot, a kijelentést nem adottságnak vagy tárgynak tartották, hanem alanynak, amely az emberrel rendelkezik. Eszerint a keresztyén hit nem a „történeti Jézushoz”, a modern történeti kutatás eme tárgyához viszonyul, hanem az élő és jelenvaló Krisztushoz, mivel az élő Krisztus a „prédikált Krisztus”. Viszont Krisztust prédikálni nemcsak annyit jelent, mint Krisztust a prédikáció tárgyává tenni, hanem azt is jelenti, hogy a Szent Lélek belső bizonyágtétele által maga Krisztus a Róla szóló írott Ige és a hirdetett Ige alanya: Ő maga szól hozzánk személyes, élő szavával.¹³⁶

133 BARTH: Kálvintól Bultmannig, 64–65.

134 CZEGLÉDY: Hit és történet, 6.

135 i.m., 34.

136 i.m., 46–47.

Bizonyára a Czeplédy Sándor disszertációjából is megnyilvánuló szemléletnek is köszönhető az a tény, hogy Magyarországon a bultmannizmus nem tudott igazán meggyökerezni. Takácsné Kováczházi Zelma, az Evangélikus Hittudományi Egyetem tanára például 1997-ben azt írja, hogy „kimondva-kimondatlanul az van a köztudatban, hogy Bultmann feketelistán, az eretnekek listáján szerepel.”¹³⁷

Czeplédy Sándor megállapítása szerint több nyugati látogatóknak feltűnt az, hogy Rudolf Bultmann teológiájának kisebb volt a hatása nálunk, mint más európai egyházakban.¹³⁸ A professzor örömeinek ad hangot, amikor leírja, hogy a Bultmann-féle irányzat virágkorában „csak nagyon kevés diákunk kapott útlevelet a kommunista hatóságoktól ahhoz, hogy külföldre utazhassék és közvetlenül ihassék ezekből a forrásokból. Próbáltuk megőrizni egyházunk egységét és küzdöttünk a szekularizmus szellemisége ellen.”¹³⁹ Utal arra, hogy „a negyvenes és ötvenes években Barth Károly panaszkodott, hogy a Bázélbe érkező nyugatnémet teológusokat először alá kell vetni az »Entbultmannisierung«, a bultmanntalanítás eljárásának, mert mint »Bultmann-hullák«, Bultmann-Leichen sodródnak oda a Rajnán. Én magam mint lelkészképző intézeti igazgató néha arra gondoltam: mint ahogy providenciális volt az, hogy diákjaink annak idején, Heidelberg pusztulása után kénytelenek voltak nyugatabbra menni és onnan hozták az egész országra kiterjedő puritánus ébredés impulzusait, úgy most Isten gondviselő intézkedése lehet az is, hogy diákjainkat egyelőre nem küldhettük külföldi egyetemekre.”¹⁴⁰ De a fő ok az volt, hogy „a Szentírás erejének döntő benyomása következtében, másfelől a feltornyosuló problémák, különösen a »személyi kultusz« évei alatt az »Entmythologisierung« körüli viták tőlünk távolinak és csekély jelentőségűeknek tündek fel.”¹⁴¹

Ezek szerint, mivel teológusaink nem mehettek külföldre, a hazai teológiai tanárok szellemisége határozta meg döntő módon a hazai teológiai gondolkodásmódot. A bultmannizmus tehát azért nem tudott teret nyerni Magyarországon, mivel a teológiai tanáraink, s főként a biblikusaink a kije-

137 TAKÁCSNÉ KOVÁCSHÁZI: Miért éppen Bultmann?, 45. Lásd még az újabb hazai Bultmann kutatás eredményeit: IGNÁCZ, LILLA: Hermeneutika és teológia Rudolf Bultmann gondolkozásában. Doktori Disszertáció, Budapest, Károli Gáspár Hittudományi Egyetem, 2007; REUSS, ANDRÁS: Rudolf Bultmann – az igehirdető, in: *Theológiai Szemle* 51 (2008), 90–92.

138 CZEPLÉDY: Teológiai áramlatok a Debreceni Kollégium történetében, 325.

139 CZEPLÉDY: Egyházi helyzetünk kihívásai, 263–264.

140 CZEPLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 3.

141 CZEPLÉDY: A teológia tanítása a Kollégiumban, 579.

lentés- és üdvtörténeti szemléletet érvényesítették. Pákozdy László Márton mint a kijelentés teológusa lelkészek generációit nevelte,¹⁴² de az Ige teológusa volt Czeplédy Sándor testvéröccse, Czeplédy István is, aki 1934–35-ben ösztöndíjasként Bonnban Barth-ot hallgatta, s 1953-tól 1966-ig tanított a budapesti teológia újszövetségi tanszékén.¹⁴³

II.3. Czeplédy Sándor rendszeres teológiai irányultsága

Magyarországon az 1930-as évekkel kezdődően már egyre inkább érezhető volt a dialektika teológia hatása,¹⁴⁴ amelynek történeti kifejlődésében hármas tagozódást figyelhetünk meg. Először voltak olyanok, akik a vallástudományi teológiából való kiábrándulásuk következtében lettek barthiánusok. Ezek közül az elsők között említhető meg Tavaszy Sándor, aki azt követően helyezte új megvilágításba teológiáját, hogy előtte alapos Schleiermacher tanulmányokat írt. De ide tartozott még Mátyás Ernő valamint Imre Lajos is. Másodszor voltak olyanok, akik az előbbinél fiatalabb korosztály tagjaiként kezdő vallástudományi beállítottságukkal leszámolva váltak a dialektika teológia híveivé. Ide tartozik Vasady Béla volt debreceni dogmatika professzor, aki a valláslélektan területéről indulva ismerte fel Barth Károly jelentőségét, valamint Török István, aki pályája kezdetén ösztöndíjasként Münsterben Barth Károly diákja volt és ez meghatározta egész teológiai munkásságát. A közvetlen Barth tanítványok közül pedig mindenképpen kiemelkednek még, mint jelentős igehirdetők: Koncz Sándor, Nagy Barna, Rózsai Tivadar, Sarkadi Nagy Pál és mások.¹⁴⁵ Végül a harmadik csoport azokból állt, akik Ige teológusok lettek anélkül, hogy előbb barthiánusok lettek volna, legnagyobb részben önálló felismerés alapján.¹⁴⁶ Ugyan önálló fejlődési utakon, mégis a dialektika teológiától is érintve fejlődött az igehirdetése Ravasz Lászlónak, Makkai Sándornak és Révész Imrének.¹⁴⁷

142 KOVÁCS: Hit – Tudomány – Közélet, 95.

143 A kitűnő történész és egzegéta életművére visszaemlékezve Bolyki János megállapította, hogy az isteni kijelentés és az egyház iránti szeretete képesítették őt felelős őrállói feladatainak végzésére. (BOLYKI: Czeplédy István emlékére. Halála 20. évfordulóján, 107–109.)

144 CZEPLÉDY: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 8.

145 FEKETE: Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia, 72.

146 KONCZ: Hit és vallás, 125–126.

147 FEKETE: Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia, 72.

Ehhez a harmadik csoporthoz sorolhatjuk Czeglédy Sándort is, hiszen az ő teológiája is Ige-teológia¹⁴⁸ volt, de mégsem volt barthiánus, hanem önálló felismerések alapján biblikus szemléletén keresztül jutott el az Ige-teológiáig. Az 1936-ban megjelent *Hit és történet* című munkája is az Ige-teológia szemléletében íródott, s a teljes mű az új teológiai irányvonalat képviseli,¹⁴⁹ de ugyanezt lehet elmondani *A választott nép* című könyvéről és a *Prédikáció gyülekezetszerűsége* című habilitációs dolgozatáról is. Czeglédy Sándor teológusként még a Barth Károly előtti protestáns modernizmus, a liberális és vallástudományi szemléletű teológiai irányzat képviselőitől tanult,¹⁵⁰ de tanárai keze közül kinőve, teológussá érésének ideje egybeesett a barthi fordulat tal, hogy teológus egzisztenciáját a Szentírás feltétele alá helyezze.¹⁵¹

Így emlékezik erre vissza: „Amerikai diákságom harmadik esztendejében Elmer Homrighausen, a későbbi princetoni professzor írásai hívták fel először a figyelmemet az európai kontinensen kibontakozó »krízis« vagy »dialektika« teológiára, de erről az új irányzatról igen keveset tudtam. Hazatérésem után először nem is ettől az irányzattól, hanem az úgynevezett oxfordi csoportmozgalomtól vártam segítséget.” Egy 1991-ben elmondott előadásából az is kiderül, hogy e csoportmozgalom” vezetője, Frank Buchman amerikai lutheránus lelkész semmiféle teológiai újítást nem hozott, hanem néhány módszери és gyakorlati eljárást javasolt. (...) A KIE részéről meghívott jeles svájci teológus, Emil Brunner meggyőző előadásokon ajánlotta az új kegyességi gyakorlatot, amelyet konkrétumokra törő természete miatt én magam is vállaltam, amikor Bodoky Richárd barátommal le is fordítottuk magyarra a mozgalom egyik fő művét, A. J. Russell »Csak bűnösöknek« című könyvét.”¹⁵²

148 Az „Ige-teológia” kifejezés mint rövidítés értendő ama pontosabb, de hosszabb értelmezés helyett, ami a teológia útját jelenti az Ige felé. Az Ige-teológiája mindig azzal a fenntartással veendő, hogy ez tulajdonképpen az Ige felé útban lévő teológiáról szól. A magyar református Ige-teológia éppúgy, mint a külföldi, pontot tesz a vallástudományi teológia fejlődése után, s egészen új alapokon igyekszik áttekinteni a teljes teológiai mezőt. Az Ige-teológiában beköszöntött változás sokkal gyökeresebb és mélyrehatóbb, mint a 19. és 20. század teológiájában felbukkant iskolák és irányzatok egymást leváltó sokfélesége. Ez nem egyszerű irányváltkozás, hanem valóságos teológiai pálfordulás, mert ez a teológia elveti a racionalizmus óta kialakult szemléletmódot és visszatér a reformátorok gondolkodásához. (KONCZ: *Hit és vallás*, 123–124.)

149 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 102.

150 KOVÁCS: *Hitvédelem és egyháziasság*, 75–111.

151 FEKETE: *A segíteni kész szeretet professzora*, 82.

152 CZEGLÉDY: *Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai*, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 7–8.

Czeplédy Sándor nagyra értékelte Brunnert, és ez abból is kiderül, hogy a svájci teológusról az 1935-ben tartott magyarországi előadásai előtt méltató cikket is írt a Református Élet című újságban.¹⁵³ Ebben kijelenti, hogy „Brunner Emilt általában úgy ismerik, mint a Barth Károly által megindított dialektika teológia egyik legkiválóbb képviselőjét.” Amit a folytatásban Brunner-ről ír, az önmagára nézve is igaz: „Ez azonban nem jelenti azt, hogy a barthi teológiát fenntartás nélkül elfogadná, és működése csupán a Barth Károly által megvilágított igazságok fejtegetéséből és továbbfejlesztéséből állna. Saját bevallása szerint döntő hatásokat nyert Barth-tól, de ugyanakkor nem tagadja meg saját teológiai egyéniségét sem.” A cikk a továbbiakban többek között rámutat arra, hogy Brunner a krízis teológia képviselőinek túlnyomórészt elvi fejtegetéseivel szemben mély érzékkel bír az élet gyakorlati kérdései iránt is.¹⁵⁴

Később azonban Czeplédy Sándor csalódott az oxfordi csoportmozgalomban. 1991-ben elmondott előadásában elmondta, hogy „csalódás várt ránk. Buchman, aki ismételten hangsúlyozta, hogy ő teológus, nem tudott mit kezdeni a hitlerizmussal. Gyenge teológiájából kifolyólag azt képzelte, hogy a »pozitív keresztyénség«-et fennhangon hirdető Hitlert megtérítheti, és ezért nem fukarkodott az elismerő nyilatkozatokkal. Ám ezzel nemcsak a saját mozgalmát járatta le, hanem Brunner teológiai pozíciójának is sokat ártott.”¹⁵⁵

Az oxfordi csoportmozgalom könyve¹⁵⁶ lefordításának évére, 1934-re már igaz volt Czeplédy Sándor következő megállapítása: „Ekkor már komolyan kezdtem foglalkozni a dialektika teológiával. Elhatároztam, hogy ezen az

153 CZEPLÉDY: Brunner Emil, 69.

154 Tanulmánya folytatásaként ezt olvashatjuk: „A barthi iskolától való eltérést jelentette az utóbbi időben az is, hogy Brunner az ún. oxfordi csoportmozgalomról más nézetet vallott. Teológiai működésének fő jelentősége azonban abban áll, hogy a barthi iskola által újból napfényre hozott igazságokat a teológia szakembereinek szűk körén túl a teológiai problémák iránt érdeklődő emberek szélesebb rétegei számára is érthetővé tudta tenni. Brunner Emil Barth Károlytól eltérőleg a világos és megragadó okfejtés művésze. (...) Brunner mély érzékkel bír az élet gyakorlati kérdései iránt és sohasem enged a krízis-teológusokat fenyegető állandó kísértésnek, hogy az elméletek megközelíthetetlen régióiban kalandozzék és mondanivalóit csak a teológusok szűk köre számára érthető orákulumok formájába öltöztesse. Ő volt az, aki először fejtette ki a dialektika teológia etikai implikációit „Das Gebot und die Ordnungen” című könyvében és minden további művében megtalálhatjuk ezt az egészséges gyakorlati hangsúlyt.” (i.m., 69.)

155 CZEPLÉDY: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 8.

156 RUSSELL, ARTHUR JAMES: Csak bűnösöknek (Eredeti címe: For Sinners Only, 1932.), Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1934. (Ford.: ifj. Biberauer, Richard – ifj. Czeplédy, Sándor).

úton továbbmegyek, és ezért beadtam kérvényemet egy akkor máris működő ökumenikus szervnek (...) és kértem, hogy a bázeli egyetemen Barth Károlyt hallgathassam. El is jöttem Budapestre, és mint volt Kálvin téri segédlelkész, Ravasz László püspök támogatását kértem. Ő azonban azt mondta, hogy sajnos nem támogathat, mert már megírta ajánlólevelét ifj. Porzolt István nyíregyházi lelkésznek, a Kálvineum lelkész-tanárának. (...) Kénytelen voltam valamilyen más megoldást keresni. Sikerült is. (...) Halléban az egyházi harc kellős közepébe kerültem. A Tholuck vagy ahogy előtte nevezték, a Sziléziai Konviktus a hitvalló egyház egyik ellenállási gócpontja volt.”¹⁵⁷

Czeglédy Sándor a németországi tartózkodásáról megállapítja, hogy „talán a teológia nyugodt tanulásához nem is kerültem a legmegfelelőbb helyre. Túlságosan izgatott volt a hangulat. (...) Ha azonban az akadémikus nyugalom hiányzott is, annál világosabban állt előttem a teológia fontossága. Nem mint egy elefántcsonttoronyban művelt diszciplínáé, hanem mint egy olyan tudományé, amely döntő módon van hivatva meghatározni igehirdetésünket, imádságunkat, bizonyágtevésünket, egész életünket, az egyház egész közösségi életét. Ezt később úgy szokták mondani ökumenikus zsargonban, hogy világosan lehetett látni az igehirdetés relevanciáját. (...) a hangsúly [itt] az isteni Ige szuverenitásában volt, ahogy azt a régebbi emberközpontú teológiával szemben az új teológia próbálta felmutatni. Ezért volt hallatlanul érdekes a teológia. (...) Ezt a pozitív tanulságot próbáltam azután érvényesíteni 1938-ban kezdődő teológiai tanári munkámban is, vagyis az isteni Ige iránti hódolatot és abból fakadó teendőinket.”¹⁵⁸

Annak ellenére, hogy nem szokták Czeglédy Sándort a barthiánus teológusok közé sorolni, és nevét nem említik a korai Barth követők között,¹⁵⁹ Barth Károly teológiája fontos szerepet játszott tudományos fejlődésében.¹⁶⁰ Saját elmondása szerint ösztöndíjas tanulmányi ideje alatt meglehetősen feltöltekezett a Németországban talált teológiával, különösen Barth Károly teológiájával.¹⁶¹ Így elmondhatjuk, hogy az izmusokat elutasító¹⁶² Czeglédy

157 CZEGLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 1. A szervezet neve, ahová Czeglédy Sándor külföldi ösztöndíj céljával kérelmét beadta, az Europäische Zentralstelle für kirchliche Hilfsaktionen volt. Czeglédy Sándor ekkor még ifj. Porzolt Istvánt név szerint sem ismerte, néhány év múlva azonban az ő feleségének a hűgát vette feleségül. (uo.)

158 i.m., 2.

159 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 102.

160 GAÁL: In Memoriam Alexander Czeglédy 1909–1998, 19.

161 CZEGLÉDY: Ébredési mozgalmak a Magyar Református Egyház életében, TtREL I.27.c.187.72, 1973, 1.

162 FEKETE: Dr. Czeglédy Sándor (1909–1998), 71.

Sándor is döntő hatásokat nyert Barth Károlytól, és nagyra tartotta őt,¹⁶³ mindamellett nem tagadta meg saját teológiai egyéniségét. A barthiánus tanításra épített, de nem ragadt le annál, hanem érzékeny teológiai gondossággal, rendszeres teológiai és bibliai alapokon¹⁶⁴ jutott el az Ige-teológiáig. Nem követett szolgai módon senkit, rendszeres gondolkozásában nem másolt irányzatokat.¹⁶⁵

Egyébként Czeglédý Sándor személyesen is ismerte Barthot, akinek titkárnője, Charlotte von Kirschbaum kisasszony meg is emlékezett ismeretsükről, amikor Barth 1948-as magyarországi útjáról tudósított: „A debreceni egyetem szép nagy épülete sértetlenül áll, s itt gyülekeztünk össze délután, a Teológiai képviselőivel. (...) Örvendezhettünk, hogy közöttünk volt Török István is, Karl régi barátja és tanítványa, még a münsteri (Vestfália) időkből, aki ma a debreceni egyetem szisztematikusa (etika). (...) Itt volt még többek között az őszösvetséges Czeglédý professzor is, akit röviddel ezelőtt, bázeli látogatása során ismertünk meg.”¹⁶⁶

Az 1936-ban írt „Hit és történet” című rendszeres teológiai tárgyú doktori dolgozatának hivatkozásaiból látható, hogy Barth Károly mellett markáns módon hatással volt rá Emil Brunner történetfelfogása. A disszertáció végén található tizenkilenc oldal terjedelmű jegyzetlistájában alig van olyan oldal, ahol ne olvashatnánk Brunner nevét, s összességében megállapítható, hogy

163 A múlt század legnagyobb református teológusának tekintette Barth Károlyt. (CZEGLEDÝ: Debreceni lettem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 4.) 1951-ben így ír róla: „Működése jeles és talán még a reformációval is összehasonlítható példája annak, hogy miképpen sugározza ki az egyházban végbemenő lelki történés a maga lemérhetetlenül titokzatos hatásait az emberiség egyetemes történetébe. (...) Neki volt és van a legnagyobb szerepe abban, hogy az evangéliumi egyházak teológiája ismét kezd igazán teológiává válni. Nem mondhatunk túlságosan sokat, ha az ő munkásságát teológiatörténeti szempontból »korszakalkotónak« nevezzük.” (CZEGLEDÝ: Barth Károly a teológia történetében, 4.) „Hálával tartozunk nemzedékünk legnagyobb teológusának, Barth Károlynak, aki 1936-tól kezdve magát velünk igazi keresztyéni szeretetben azonosítva személyes látogatásaival, előadásával, leveleivel igazán fel sem mérhető lelki segítséget nyújtott egyházunknak.” (CZEGLEDÝ: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 12.)

164 FEKETE: A református liturgikák története a XIX–XX. században, 189.

165 GAÁL: Czeglédý Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 102.

166 KIRSCHBAUM: Tudósítás Karl Barht professzor magyarországi útjáról. Basel, 1948. április 17., 69. A Czeglédý professzor pontosítása miatt a kötet szerkesztője a lábjegyzetben tévesen Czeglédý Istvánra utal, azonban Kirschbaum kisasszony tudósításában Czeglédý Sándorról írt. Az „őszösvetséges Czeglédý” onnan eredhet, hogy Czeglédý Sándor írta A választott nép című művét, s ebből Kirschbaum arra következtetett, hogy őszösvetséges. Egyébként az is igaz, hogy Czeglédý Sándor találkozott Barth Károllyal 1947 karácsonya táján annak bázeli lakásában. (GAÁL: Néhány gyors följegyzés a Karl Barth kötethez - 2007, 1.)

Brunner a leggyakrabban hivatkozott szerző. Ez is igazolja azt a megállapítást, hogy Czeglédy Sándor annak ellenére sem vált szolgai módon barthiánussá, hogy nagyra becsülte Barth Károly jelentőségét.

Önálló gondolkodó volt. Erre a mástól független gondolkodásmódra utal tanszékutóda, id. Fekete Károly méltatásában: „Kultúrember volt, gazdag ismeretei voltak a világegyetemről, művészetéről, a kultúra minden ágáról, de soha nem lett kultúrprotestáns. Szerette Kálvint, egyházunk Hitvallásait, de óvott a vastagnyakú kálvinizmustól. (...) Soha nem tudta magába ölelni egyetlen egyesület sem, nem lépett be egyetlen szövetségbe sem. Ő az egyesületek, szövetségek, hitbéli csoportosulások felett állt. (...) Becsülte az értelmet, mert tudós volt, de soha nem lett racionalista. Élete fundamentuma a Biblia volt, de nem volt fundamentalista.”¹⁶⁷

Nagy Barna valamiképpen mégis igyekszik teológiai irányultságát körülhatárolni, amikor megjegyzi róla: „Victor [János] mellett különösen Czeglédy Sándor (...) munkássága tükrözi már, hogy milyen irányban kellett túlmenni a Sebestyén-féle történelmi kálvinizmuson. Ha nevet kellene adnom neki, bibliai realizmusnak nevezném.”¹⁶⁸ Tanártársai és diákjai is a bibliai realizmus névvel fémjelezték teológiáját,¹⁶⁹ amelynek jegyében a Szentírás reformatori megértésének érvényesítésére törekedett.¹⁷⁰ Ha pedig definiálnunk kell, mit is jelentett Czeglédy Sándor számára a bibliai realizmus, akkor legjobb, ha a professzor saját meghatározását használjuk. Szerinte a bibliai realizmus a Biblia emberfeletti módon felséges világát tárja fel,¹⁷¹ s a Szentírásban a történelem eseményeit szuverénül formáló Istent látja, ugyanakkor meglátja az üdvtörténet és a világtörténet elválaszthatatlan összefonódását is.¹⁷²

167 FEKETE: Dr. Czeglédy Sándor (1909–1998), 71.

168 NAGY: A történelmi kálvinizmus kora (1918–1944), 120.

169 GAÁL: In Memoriam Alexander Czeglédy 1909–1998, 19; ID. FEKETE: A választott nép szolgálataiban, 11.

170 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 71. Victor János írásából megtudjuk, hogy a kálvini realizmus két előfeltételen nyugszik. Az egyik a hitéletnek a komolysága. Vagyis a léleknek az a követelése, hogy az igazságot mutassák meg neki. Az a lelkület ez, amely tudni akarja, hogy hányadán áll Istennel, így a valóságot keresi és ezért megalkuvás nélkül igazságot követel. A másik előfeltétel pedig az Isten kijelentése felől való bizonyosság. Vagyis az a tény, hogy amit a gyökeréig megrendült lélek mindennek felett tudni akar, az meg is tudható: Isten maga mondja el Igéjében. A legkomolyabb szorongások között felvetett kérdésekre a Szentírásban előttünk áll a legilletékesebb, az egyedül illetékes felelet: Isten szava. (VICTOR: A kálvini realizmus, 342.)

171 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 71.

172 CZEGLÉDY: „Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján”, TtREL I.27.c.187.72, 1951, 3.

III. CZEGLÉDY SÁNDOR HITVALLÓ ÁLLÁSFOGLALÁSA A VÁLASZTOTT NÉP MELLETT

Czeplédy Sándort korának legegésőbb és legfontosabb teológiai kérdései foglalkoztatták,¹⁷³ s nem félt közvetlen kora neuralgikus pontjaitól sem.¹⁷⁴ A teológiáról azt vallotta, hogy azt „nem lehet gettóban művelni, annak az egyháztörténet tanulsága szerint vállalkoznia kell arra, hogy beilleszkedjék a kor kulturális kontextusába, megalkuvások nélkül, identitását megőrizve, de nem félelemmel és aggályoskodva, hanem a segíteni kész szeretet indulatával.”¹⁷⁵

Ezzel a belső indítással fogalmazza meg a II. világháború viharában, hogy „az emberek nagy része (...) világnézeti zűrzavarban él. Vajjon a református keresztyén theologia megtehetné azt ma, hogy visszavonuljon a semlegesség kényelmes fedezékébe? Ha ezt tenné, hűtlen lenne hivatásához. (...) Ha a tudományos theologia hallgat, csak megnövekedik az a veszély, hogy kijelentés-ellenes eszméáramlatok özönvize borítja el az egyház és a társadalom egész életét.”¹⁷⁶ Ezért „az erőshitű, képzett, lelkiismeretes theologusokra manapság égetően nagy szükségünk van.”¹⁷⁷

Ilyen erőshitű, képzett és lelkiismeretes teológus volt Czeplédy Sándor, akinek bátor hite mutatkozott meg akkor, amikor hitvalló módon foglalt állást a zsidó nép és az Ószövetség mellett akkor is, amikor a nemzeti szocializmus szellemisége már Magyarországon is ijesztő mértékben elterjedt és egyre többen tudtak arról, hogy az országot uraló németek milyen módon képzelik megoldani a nemzeti szocializmus által soha nem látott mértékben felgerjesztett „zsidókérdést”.

173 GAÁL: In Memoriam Alexander Czeplédy 1909–1998, 19.

174 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 6.

175 CZEGLÉDY: A teológia tanítása a Kollégiumban, 580.

176 CZEGLÉDY: A tudományos theologia megnövekedett aktualitása, 45.

177 i.m., 44.

III.1. Czeplédy Sándor érdeklődése a választott nép kérdésköre iránt

Czeplédy Sándor egész életében rendkívüli érdeklődést tanúsított Izráel és az egyház viszonyát vizsgáló tárgykörnek.¹⁷⁸ Az a forrás, ahol az elsők között kimutatható a professzor választott nép iránti érdeklődése, egy jól átgondolt, 1931-ben az amerikai Ohio-beli Dayton-ban írt tanulmánya *The Permanent Value of the Old Testament* címmel. Ebben részletesen kifejti, hogy az Ószövetség páratlan tulajdonsága, illetve vallásának fő elve Izráel Isten-hitében keresendő, amelyben Izráel megvallja, hogy Isten a világ személyes teremtmője, fenntartója és ura.¹⁷⁹ Személyes beszélgetések alkalmával elmondta, hogy ennek a dolgozatnak a megírása óta nem tudott szabadulni attól a gondolattól, hogy Izráel népének van egy sajátos és egyedülálló titka, amelyet az ember képtelen teljes mértékben megfejtteni. Ez bizonyára abban áll, hogy Isten tetszése szerint, kegyelmi szövetsége alapján Izráel a választott nép.¹⁸⁰

Miután Czeplédy Sándor az Amerikai Egyesült Államokból hazatért, 1932 augusztusától két éven keresztül a Skót Missziónál¹⁸¹ volt segédlelkész, ahol sokat tanult a zsidómisszió jelentőségéről. A budapesti zsidómisszió, amely akkor már több mint kilencven éve végezte munkáját a magyar zsidók között, szoros kapcsolatot ápolt a Magyar Református Egyházal.¹⁸² Tanulmányi ösztöndíjakban részesített teológusokat, ezen kívül alkalmazottai és tanítói főként a Magyarországi Református Egyház tagjai közül kerültek ki.¹⁸³

178 CZEPLÉDY: Eleven és nyílt vita a Szentírásról?, 369.

179 CZEPLÉDY: *The Permanent Value of the Old Testament*, TtREL I.27.c.285, 1931, 3.

180 GAÁL: Czeplédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 103. A professzor *A választott nép* című könyvéről részletesen írtam a *Theológiai Szemlében*. (PÓTOR: *A választott nép titka*, 196–201.)

181 A budapesti Skót Misszió intézetének mintegy 400 növendéke volt. Ennek kétharmad része zsidó volt, egyharmada pedig református vallású. A zsidó szülők szívesen küldték ide gyermekeiket, mert tudták, hogy az itt tanító pedagógusok nem akarják őket erőszakos módon megtéríteni. A tanulók szeretetteljes bánásmódban részesültek, a tanárok pedig naponként egy órán át tanulmányozták a gyermekekkel együtt a Szentírást. (CZEPLÉDY, ANTÓNIA ÉVA: *A budapesti Skót Misszió*, 2–3.)

182 LD.: KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*, Frankfurt am Main – New York – Berlin – Bern – Bruxelles – Oxford – Wien, Peter Lang Verlag, 2006.

183 FORGÁCS: *A zsidómisszió hazánkban*, 59. LD.: KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *A Transplanted Scottish Presbyterian Culture: the Peregrination to New College, Edinburgh and the Impact of Free Kirk Evangelicalism on Debrecen Reformed College in Hungary*, in: *Records of the Scottish Church History Society* 44 (2015), 103–132.; KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *A skót presbiterianizmus hatása Budapesten. A Skót Misszió rövid története*. In: KÓSA,

Czeglédy Sándornak az itt végzett szolgálata alatt¹⁸⁴ számtalan alkalma nyílt közelebbről is megismerni a zsidókérdéssel kapcsolatos összefüggéseket, valamint a német fasizmus egyházi vonatkozású kijelentéseit.

III.2. A német hitvalló egyház harca

Czeglédy Sándor 1934. november 2-tól Ravasz László püspök mellett volt segédlelkész a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközségben. 1935. október 1-től október végéig betegség miatt tanulmányi szabadságot kapott. Ezt követően saját kérésére a Dunamelléki Református Egyházkerület mint rendelkezési állományban lévő segédlelkészt tartotta őt nyilván. Közben Ceglédén megírta a később nyomtatásban is megjelent disszertációját *Hit és történet* címmel. Édesapja azt tanácsolta neki, hogy ha tudományos téren akar működni, akkor keresse fel a külföldi egyetemeket,¹⁸⁵ s mivel a lelki élet csatái akkor nem az Amerikai Egyesült Államokban és nem is Magyarországon zajlottak, teológiai felkészüléséhez a német nyelvű teológia művelését javasolta, hogy életközéből ismerhesse meg a német hitvalló egyház harcát.¹⁸⁶

Az 1930-as évek elején a gazdasági világválság Németországban különösen is éreztette hatását. Az utcai munkásösszezsapások és tüntetések állandósultak, s az elkeseredett, kiábrándult, óriási munkanélküliséggel és szegénységgel küzdő tömegek egyre nagyobb számban álltak a Hitler által vezetett, ekkorra már nagymértékben megerősödött NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei - Nemzetiszocialista Német Munkáspárt) mögé.¹⁸⁷

A „német keresztyének”, azaz a „Deutsche Christen” elnevezés 1927-ben tűnt fel először Thüringenben, amikor evangélikus lelkészek¹⁸⁸ és taní-

LÁSZLÓ (szerk.): Reformátusok Budapesten: tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról I-II. Budapest, Argumentum; ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006. 895–914.

184 A budapesti Skót Missziónál Czeglédy Sándor főleg a leányiskolák református diákjainak hitoktatásával foglalkozott, adminisztratív gazdasági ügyekben segédkezett, illetve a magyar nyelvű istentiszteleteken szolgált. Skót principálisa akadályoztatása esetén angolul is prédikált, amikor olyan zsidók is hallgatták a prédikációit, akik az angol nyelvű istentiszteletekre főként nyelvtanulás céljából jártak. (CZEGLEDY: A misszió helye a keresztyén tanításban, TtREL I.27.c.187.72, 1985, 1.) Fontos szempont volt az ő kiválasztásában kiváló angol nyelvtudása. Érkezése előtt a Skót Misszió majdnem öt évig nem talált olyan lelkészre, aki a magyar dolgozói gárdával fel tudta volna venni a kapcsolatot. (CZEGLEDY: Debreceni lettem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 2.)

185 TELEPÓCZKI – MONORI – KORÁN: Nagy Öregjeink I, 4.

186 CZEGLEDY: Debreceni lettem, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

187 KÖTHE: Világtörténelem, 95.

188 SIEGFRIED Leffler és Julius Leutheuser

tók szerveződtek egy Kirchengruppe Deutsche Christen nevű szövetségbe, amely azt a célt tűzte ki, hogy a nemzetiszocialista ideológiát az egyházban is meggyökereztesse és elterjessze. A thüringeni német keresztyének ennek érdekében igyekeztek jó kapcsolatot tartani az NSDAP-val, valamint köreikben nagy népszerűségnek örvendett¹⁸⁹ Alfred Rosenberg Mítosza is.¹⁹⁰

Bár szervezetileg sokáig jelentéktelen maradt e mozgalom, neve hamarosan országosan ismertté vált, hiszen 1932. június 6-án Joachim Hossenfelder berlini lelkész megalapította a hasonló elnevezésű német keresztyének hitmozgalmat (Glaubensbewegung Deutsche Christen), amely név alatt szövetkeztek mindazok a nemzetiszocialista párton belül, akiket politikai érdekek vagy vallási okok fűztek az egyházhoz. A mozgalom a birodalmi szintű szervezeti nagyságot tűzte ki célul.¹⁹¹

A Német Keresztyének a kor politikai és ideológiai felfogása szerint elsősorban németek akartak lenni, s csak azután keresztyének. A „korszerű keresztyénséget” hirdető elgondolásaikból különösen három volt elfogadhatatlan bibliai-teológiai alapon. Először is Hitler németországi uralomra jutását olyan eseménynek hitték, amely beletartozik Isten általános kijelentésébe. Másodszor a világi hatalomgyakorlásban megvalósult egyeduralmat

189 RICHTER: Ich hab den Krieg nit gemacht: Aus der Zeit vor, während und kurz nach dem 2. Weltkrieg, 283.

190 ALFRED ROSENBERG, a nemzetiszocialista párt fő ideológusa volt. A 20. század mítosza (Mythus des 20. Jahrhunderts) című könyve foglalja össze leginkább a nemzetiszocializmus világnézetét, a zsidóság és a keresztyénség ellen foglalt világos álláspontját. Ennek ismerete azért meghatározó, mert a nemzetiszocialisták célja az volt, hogy a Mítosz szellemisége váljon uralkodóvá a Harmadik Birodalomban, s így az egyházban is. (Király: Hitlerizmus és keresztyénség, 54.) A könyv címében a mítosz a vér mítoszára utal. Ennek értelmében a génnek mint az öröklődő tulajdonságok hordozói, őrzik és továbbadják generációról generációra a tehetséget, a kvalitásokat és a népi tulajdonságokat. (Colovic: Politikai mítoszok – tér és idő, 63.)

A ZSIDÓSÁG gyűlöletéből fakadóan Rosenberg elvetette az általa vallásilag és erkölcsileg alacsonyrendűnek tartott Őszövetséget. Felszólított arra, hogy a zsidó istenfogalom által megfertőzött germán lélekből ki kell törölni mindent, ami zsidó, ezért szerinte a „régizsidó Biblia” és a „jeruzsálemi, zsidó betű” szellemének haladéktalan kiküszöbölése és kiirtása a németiség életéből elsőrendű feladat. Így fogalmazza ezt meg könyvében: „Ha a fajilag meghatározott néplélek a végső értékmérő, akkor az Őszövetségnek, az alacsonyrendű zsidó nép veszedelmes, népmállasztó könyvének pusztulnia kell.” Rosenberg szerint a protestantizmus volt a bűnös abban, hogy az Őszövetséget a német nép könyvévé tette, és bálványként a nép elé állította. Hogy ne fertőzzön tovább, szerinte az Ótestamentumot mint vallási könyvet végérvényesen el kell vetni, hiszen mint a zsidók Bibliája nem szerves része a kánonnak, így próféciái sem Krisztusra mutatnak. (Rosenberg: Der Mythus des 20. Jahrhunderts, 697.)

191 GOTTSCHALK: Die deutschen Christen. Ihre Entstehungsgeschichte bis zum Sportpalastskandal, 3.

(Führerprinzip – „vezér-elv”) olyan strukturális mintának tartották, amit az egyházban is be kell vezetni. Harmadszor az egyházban is támogatták az antiszemitizmus gyakorlatát. Úgy gondolták, hogy a Német Keresztyénekhez tartozó gyülekezetek tagjai közül ki kell zárni a zsidó származású egyháztagokat. Ugyanakkor hangosan hirdették, hogy a Szentírásból törölni kell az Ószövetséget és az Újszövetség zsidó eredetű részleteit. Jézus Krisztus zsidó származását is kétségbe vonták és árjának tartották a „hős” Jézust.¹⁹²

A Nemzetiszocialista Német Munkáspárt háttértámogatásának köszönhetően rövid idő alatt nagy tömegek csatlakoztak a Német Keresztyének táborához. 1933. április 3-án és 4-én, két hónappal Hitler kancellári kinevezését követően pedig Berlinben megtartották első birodalmi gyűlésüket, s kezdettől fogva magától érthetőnek gondolták, hogy Hitler hatalomra jutása után majd ők kapják meg az egyház feletti hatalmat.¹⁹³

Teológiai szinten az akkor a Bonni Egyetemen oktató Barth Károly teológiai professzor adott vészjelzést 1933 júniusában a Theologische Existenz heute! című tanulmányfüzeteivel, amelyben sorra cáfolta meg a Német Keresztyének fenti téziseit.¹⁹⁴ Az 1933. július 23-án tartott egyházi választásokon a Német Keresztyének győztek, és a vezető egyházi tisztségek a kezükbe kerültek. Hitler is erőteljesen támogatta őket. A cél az egyházkormányzás központosítása volt. A birodalmi püspökké (Reichsbischof) kinevezett königsbergi katonalelkész, Ludwig Müller a nagy történelmi hagyományú tartományi egyházak különböző protestáns felekezeteit (lutheránus, református, uniált) egységes szellemiségű, a hitleri politikát támogató, birodalmi egyházzá akarta szervezni. Az egyházkormányzás átpolitizálása és az erőszakos evangéliumellenes törekvések miatt azonban tiltakozó mozgalom szerveződött. Az ellenállók élére a Martin Niemöller, berlin-dahlemi lelkipásztor vezette „Pfarrernotbund” (Lelkeszek Segélyszövetsége) állt.¹⁹⁵ Niemöllerék egységük megerősítésére szabad zsinatokat tartottak a birodalmi egyház vezetőségének tudta és beleegyezése nélkül. Az első zsinati ülésre 1934. január 3–4-én Barmenben került sor. A zsinat tagjainak Barth Károly tartott előadást „Nyilatkozat a német protestáns egyház hitvallási iratainak helyes mai értelmezéséről” címmel.¹⁹⁶

192 FEKETE: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat, 13–14.

193 SCHLINGENSIEPEN: Dietrich Bonhoeffer: 1906–1945. Eine Biographie, 146.

194 ENNEK 6 füzetéről Pákozdy László Márton közölt magyar tartalmi ismertetést 1934-ben a Teológiai Szemlében: PÁKOZDY: Barth, Karl: Theologische Existenz heute. Heft 1–6. Barth Károly és a német egyház belső küzdelme, 228–233.

195 FEKETE: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat, 17–19.

196 BARTH: Erklärung über das rechte Verständnis der reformatorischen Bekenntnisses in der Deutschen Evangelischen Kirche der Gegenwart, 34–46.

A hitvalló egyház (Bekennende Kirche) lett a Hitlernek és tévtanainak ellenálló, kisebb német protestáns egyházrész. A hitvalló egyház vezető testületének tagjai 1939 áprilisában Nürnbergben ültek össze, hogy a következő zsinati ülés előkészítésére felkérjenek egy teológiai bizottságot.¹⁹⁷ A bizottság 1934. május 15–16-án a frankfurti „Basler Hof” szállodában készítette elő a Barmeni Teológiai Nyilatkozat tervezetét. Ennek alapja a Barth Károly által 1934 májusában fogalmazott ún. „Bonni Tételek” voltak. Az 1934. május 29–31. között Barmenben a Hitvalló Zsinat 139 tagja teljes egyhangúsággal elfogadta a hattételes Barmeni Teológiai Nyilatkozatot a hitvalló egyház alapíratának. A teológiatörténeti jelentőségű irat a 20. század egyik legfontosabb útmutató és tanító irata lett, s világszerte bekerült több protestáns egyház hitvallási iratai közé is.¹⁹⁸

A hitvalló egyház mint a Hitlernek és tévtanainak ellenálló, kisebb német protestáns egyházrész 1938-ig létezett, amikor a belső nézeteltérések és a rendőrségi nyomás következtében eltűnt a közéletből. 1938 után is fennmaradt viszont illegális mozgalomként a koncentrációs táborokban, ahol számos hitvalló, mint például Paul Schneider fasizmus ellen prédikáló lelkes és Dietrich Bonhoeffer is vértanúságot szenvedett.¹⁹⁹ Néhány évig azonban a hitvalló egyház keretein belül olyan folyamat haladt előre, ami ritka az egyháztörténelemben. A hitvalló egyházban egyesült a gyülekezeti kegyesség, a tudományos teológiai tanítás és az egyházkormányzati tevékenység. Másrészt olyan ellenállást tanúsítottak a regnáló hatalommal szemben, amely később visszariadt eredeti tervének, az egyház eltörlésének azonnali megvalósításától.²⁰⁰

A hitvalló egyház egyik jelentős intézménye a Barmen tőszomszédságában található 1929-ben alapított wuppertal-elberfeldi református Predigerseminar volt,²⁰¹ amelynek igazgatója Pastor D. Hesse 1933. szeptem-

197 A teológiai alapvetés kidolgozásával megbízták Hans Asmussen, állásából felfüggesztett altonai evangélikus lelkészt, Thomeas Breit müncheni egyházfőtanácsost, Hermann Sasse evangélikus lelkészt, valamint református részről Barth Károlyt. Hermann Sasse betegsége miatt nem tudott a kidolgozásban részt venni.

198 FEKETE: A Barmeni Teológiai Nyilatkozat, 21–22.

199 RICCARD: Keresztyének a vértanúság századában, 76.

200 IMMER: Barmen. Ruf zur Umkehr, Ruf nach vorwärts, 149.

201 Az egymás mellett fekvő Wuppertal-Elberfeld, és Wuppertal-Barmen többször is szerepel az újkori német protestáns egyháztörténetben, s szinte mindig valamilyen egyházi megújulással összefüggésben. Ennek az az oka, hogy amikor a Ruhr-vidéken található szénmezőkön megnyíló bányákhoz és fölépülő üzemekhez mindenfelől özönlenni kezdtek a munkások és a vállalkozók, az ipari nagyvárosokban missziós kezdeményezéssel megjelentek az egyházak és az egyházon kívüli vallási mozgalmak. Ezért nem véletlen, hogy

ber 28-án, Hitler hatalomra jutása után fél évvel levelet írt Kállay Kálmán professzornak, aki a debreceni teológia Lelkészképző Intézetét vezette. Levelében egy diákcseré program keretén belül azt javasolta, hogy végzett teológusokat posztgraduális hallgatókként teljes viszonyosság alapján cseréljenek. E program alapján 6 debreceni segédlelkész tanulhatott 1934-től 1940-ig hitvalló szellemiségben Elberfeldben, valamint 6 német teológus Debrecenben.²⁰²

Ebben az időben azonban a magyar teológusok által leglátogatottabb teológiai kar Hallében volt, amely annak is volt köszönhető, hogy régi és szoros kapcsolat fűzte a Halle-Wittenbergi Egyetem teológiai karát mind Magyarországhoz, mind pedig református egyházunkhoz.²⁰³ Czeplédy

1929-ben éppen a nagyszámú reformátusok által lakott Elberfeldben alapítottak református lelkésztovábbképző intézetet, méghozzá olyan szellemben, hogy néhány évvel később a Hitvalló Egyház fontos intézményévé válhatott. (Kósa: Az elberfeld-debreceni diákcseré. A magyar református egyház és a német hitvalló egyház kapcsolatának egy fejezete, 105.) Ez az intézmény a német evangélikus egyház egyetlen református Predigerseminárja volt. (i.m., 124.)

202 i.m., 106–109.

203 i.m., 111.

A Halle-Wittenbergi Egyetem a Wittenbergi Egyetem utódja és hagyományainak hordozója. Wittenberget már az 1520-as évektől jelentős egyháztörténelmi szálak fűzték református egyházunkhoz a 16., valamint a 19. és a 20. században. Wittenberg egyetemén tanultak Debrecen első református püspökei, a debreceni iskola első rektorai, első nevezetesebb református teológusaink egészen a 16. század végéig. Wittenbergnek ezeket a döntő fontosságú magyar református kapcsolatait a 17. és a 18. században kizárólagosan a magyar evangélikus kapcsolatok váltották fel. A közeli Halle úttörően modern természet-, jogtudományi és filozófiai egyetemén a lutheránus jelleg azonban nem állt ennyire előtérben. Ezért a wittenbergi és a hallei egyetemek Halle székhellyel 1817-ben történt egyesítése után a hallei egyetem uniált jellegűvé vált, így nyitott kapukkal várta az evangélikusok mellett a reformátusokat is. Ez tette lehetővé, hogy a 19. és 20. században újból sok magyar református teológus folytatta Hallében tanulmányait főként az uniált jellegű Gusztáv Adolf Egyetemen támogatásával. Ezáltal 1840-től 1940-ig évente átlagosan tíz magyar főiskolás tanult Hallében. (Bucsai: Jelentés a Hallei Egyetemi Magyar és Délkeleteurópai Egyházi Kutatóállomás működésének első szakaszáról: 1938. május 15. – 1940. március 31., 3–4.)

A Hallében tanuló magyar főiskolások 1863-ban alapították meg a Hallei Magyar Egyetemet, ami egy Hungaria név alatt létesült teológiai kör volt, amelyben teológiai értekezések felolvasására és megvitatására került sor hazafias szellemben. (Szlávik: Görög Ernő: A hallei magyar-egylet története (recenzió), 409.)

1938-ban pedig megalakult a Hallei Egyetemi Magyar és Délkeleteurópai Egyházi Kutatóállomás is Csikesz Sándor debreceni egyetemi tanár és a hallei hittudományi kar akkori dékánja Friedrich Karl Schumann együttműködése által, amely azt a célt tűzte ki maga elé, hogy tervszerűen kutassa a magyar protestantizmus múltbeli külföldi kapcsolatait, valamint ápolja azokat a jelenben. Könyvtárt és munkaasztalt kívánt nyújtani magyar tudósoknak olyan magyar egyházi vonatkozású tudományos feladatok végrehajtására, amelyek csak magyar és külföldi szakirodalom együttes és nagyobb mérvű haszná-

Sándor édesapja tanácsára erre a lelki harcszínre érkezett meg, amikor 1936 szeptemberétől 1937 februárjáig Németországban folytatta tanulmányait a Halle-Wittenbergi Egyetem Teológiai Fakultásán, ahol rendszeres teológiával és dogmatörténettel foglalkozott.²⁰⁴ Már útban Halle felé, amikor megszállt Drezdában, figyelmes lett a felfokozott antiszemitizmusra és arra, hogy ez már a német protestáns egyházak köreiben is elterjedt. Visszaemlékezéseiben, prédikációban többször elmondta, hogy amikor ezen az estén a drezdai utcákon sétált, egy előadóterem kivilágított ablakán hatalmas plakátra lett figyelmes. A képen egy villámcsapás alatt két alak látszott. Az egyikük kezében két kőtáblával balra zuhant, a másik pedig keresztyével együtt jobbra süllyedt el a sötétségben. A kép alatt ez a felirat volt olvasható: „Erlösung von Jesu Christo”.²⁰⁵ Az előadóterem a Német Keresztyének hitmozgalomhoz tartozott. Nem csoda, hogy az odautazáskor ért hatásnak is szerepe volt abban a tényben, hogy a német hitvalló egyház teológiai harcát különös érdeklődéssel figyelte és kereste a kapcsolatot bizonyos köreivel.²⁰⁶

Ösztöndíjasként Halléban a Tholuck Konviktusban lakott, amelyről csak ott szerzett tudomást, hogy a hitvalló egyház egyik ellenállási centruma volt. Emiatt az épület már odaérkezésekor is a Gestapo állandó lehallgatása és megfigyelése alatt állt. Diáktársai a kezdeti óvatosság után teljes bizalommal voltak iránta. Titkos összejöveteleikre is elvitték mondván: „Te külföldi vagy, legfeljebb hazaküldenek.” Így találkozott a hitvalló egyház számos vezető személyiségével, köztük Martin Niemöllerrel is a német egyházi harcok tetőpontján 1936 decemberében, nem sokkal a nyolc évre elhúzódó koncentrációs táborbeli internálása előtt.²⁰⁷ Interjút is készített vele, amely a következő hónapban cikk formájában Mások helyett is harcolunk címmel megjelent a Református Élet-ben. Niemöller a hitvalló egyház harcáról a következőképpen nyilatkozott: „A mostani válság (...) egy hosszú szellemi fejlődés végső eredménye. Csak most látjuk igazán, hogy azelőtt mindnyájan német keresztyének voltunk. Theológiai szempontból úgy gondolom, hogy a külföldi

lata mellett oldhatók meg. Mindemellett céljai közt szerepelt, hogy tudományos alapon tervszerűen és állandóan tájékoztassa a külföldet magyar protestáns egyházaink múltbeli és jelenlegi életéről, kimagasló szellemi értékeiről, missziói, közművelődési és társadalmi törekvéseiről. (Bucsei: Jelentés a Hallei Egyetemi Magyar és Délkeleteurópai Egyházi Kutatóállomás működésének első szakaszáról: 1938. május 15. – 1940. március 31., 5.)

204 CZEGLÉDY: „Önéletrajz”, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 1.

205 CZEGLÉDY: Eleven és nyílt vita a Szentírásról?, 371.

206 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 5.

207 CZEGLÉDY: Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai, TtREL I.27.c.184.9, 1991, 9.

keresztyén egyházakban és így a magyar egyházakban is van »német kereszténység«, amelytől ezeknek az egyházaknak egyszer el kell szakadniuk.”²⁰⁸

Czeplédy Sándor németországi tanulmányi szemesztere alatt testközelből ismerhette meg a német egyházi harcot, amely a népiség hamis teológiájával szemben kívánta védelmezni a kijelentés igazságát.²⁰⁹ Nagy támadások érték a teológiát. Visszatekintve elmondja, hogy „egy egész sereg probléma meredt elénk, és ezek teológiai feleletet követeltek. Például ilyenek: ha tényleg Isten a mindenség Ura, akkor nem a történelem hatalmas eseményeiben jelenti ki magát? A kóros individualizmussal szemben nem az-e a dolgunk, hogy beleilleszkedjünk a népközösségbe? Ha Isten a közösség megtapasztalásában jelenti ki magát, mi szükségünk van az idegen népeknek és az idegen fajoknak adott ún. kijelentésekre? Igenis: az istentelen bolsevikokkal szemben istenhívők vagyunk, (...) [mert Isten] bennünk ébred fel, vagyis a mi fajilag meghatározott szellemiségünk kifejezése. Ha pedig ez így van, minek nekünk az Ószövetség, a zsidók Bibliája?”²¹⁰

Évtizedekkel később visszaemlékezve mégis elmondja, hogy a teológia itteni tanulása egészen más volt, mint azelőtt akár Magyarországon, akár az Amerikai Egyesült Államokban. Itt az egyház tényleg háttal a falnak védekezett, és nyilvánvaló volt, hogy semmi másban nem bízhatott, csak Isten élő Igéjében.²¹¹ Egy másik alkalommal azt is megosztja hallgatóival, hogy „már a harmincas évek elején összetorlódtak a felhők, feltámadtak a szelek és vadul csapkodtak a hullámok. De ha valaki akkor a teológiát ott is tanulhatta, ahol én tanulhattam, a németországi Harmadik Birodalomban, az egyházi harc kellős közepén, annak még ott sem lehetett kétsége, hogy az Isten Igéjére figyelő teológia a legnagyoszerűbb és legígéretesebb feladat ezen a világon.”²¹² Ezért ad hálát Istennek egy másik tanulmányában, hogy teológiai tanulmányai egy részét éppen ebben a korszakban végezhetette. Mert amikor 1936–37-ben a hitleri Németországban tanulhatott, akkor szinte kézzelfogható volt az Isten Igéjének ereje, amely képessé tette a hitvalló egyház embereit arra, hogy

208 CZEPLÉDY: Mások helyett is harcolunk, 3.

209 SZŰCS: Czeplédy Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, 111.

210 CZEPLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 2.

211 CZEPLÉDY: A misszió helye a keresztyén tanításban, TtREL I.27.c.187.72, 1985, 2.

212 CZEPLÉDY: Mt 8,18–27. 'Jézus követése' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2. Czeplédy Sándor prédikációinak nem minden esetben adott címet. Azoknál a prédikációknál, ahol nem szerepel cím, 'egytagú szimpla felső idézőjelek' között magam adtam címet. Amennyiben az adott prédikáció valamelyik ünnepkörhöz kötődött, akkor ezt a cím mögött zárójelben jelöltem.

nemcsak a Krisztus-ellenes erők támadásainak, hanem a nemzeti szocializmus csábításainak is ellene állhassanak.²¹³

A református teológusoknak a német egyházi harcban betöltött szerepéről a következőképpen fogalmaz: „Amikor láttam Németországban 1936-ban és 1937-ben az ún. »hitvalló egyház« harcát, meg kellett állapítanom, hogy a református Barth Károly és más református vezetők nélkül nem kerülhetett volna sor arra, hogy buzgó protestánsok (...) a fasiszta téboly ellen fellépjenek.”²¹⁴ „Nem volt senki, aki a német nemzeti szocializmus démoniáját úgy felismerte volna és olyan bátran leleplezte volna, mint Barth Károly, és nem volt senki, aki olyan világosan és határozottan megmutatta volna ebben a nagy kísértésben az Egyház helyes magatartását, mint ő.”²¹⁵

A Barth Károlyra jellemző református bátorság jellemezte Czeplédy Sándort is, hiszen képes volt kockázatot is vállalni azért, hogy segítse a hitvalló egyház munkáját, amelynek tagjai a hatóságok megfigyelése alatt álltak. Czeplédy Sándor segítségével üzenhettek egymásnak, mivel ő külföldiként gyanún felül állt. Közvetített bizonyos személyek között és ezt az őket figyelő hatóságok nem tudták meg. Emiatt állandó nyugtalanságban volt, hiszen ha kitudódott volna az, hogy ő viszi a híreket, letartóztathatták volna. Csak akkor nyugodott meg teljesen, miután vonattal Halléből elindult haza, s átkelt a német–cseh határon. Prágánál azonban a rádióból megtudta, hogy abból a csoportból, akikkel kapcsolatot tartott, többeket letartóztattak.²¹⁶ Távozása után nem sokkal a Tholuck Konviktust bezárták, majd amikor a háború kitört, a diákok egy részét azonnal besorozták és a legnehezebb frontszakaszokra vezényelték. A Czeplédy Sándor németországi lakhelyéül szolgáló internátusnak az inspektora súlyosan rokkant, munkaképtelen ember lett, sokan meghaltak, és volt, aki koncentrációs táborba került.²¹⁷

213 CZEGLÉDY: Az evangélizációs igehirdetés mai kérdései, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 1.

214 CZEGLÉDY: A református reformáció, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 4–5.

215 CZEGLÉDY: Barth Károly a teológia történetében, 6.

216 INTERJÚ dr. Gaál Botond professzorral. Debrecen, 2015. május 14.

217 CZEGLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 2.

III.3. Könyve és tanulmányai a hitvalló egyház harcáról és a választott népről

A németországi élmények mély nyomot hagytak benne, amelynek áldásos következménye Nagy Barna megfogalmazása szerint az lett, hogy „a németországi hitvalló egyház tapasztalatait és harcának nagy tanulságait irodalmilag értékesítette egyházunkban a fenyegető szélső-jobboldali veszedelmekkel szemben.”²¹⁸ Czeglédy Sándor később Nagy Barna méltatására visszaemlékezve megjegyzi, hogy „ha a budapesti teológia és később a debreceni hittudományi kar diákjai között nem akadtak, akik a nyilas fanatizmus követői lettek, akkor másokkal együtt ebben talán nekem is volt valamennyi részem.”²¹⁹

Ezek szerint az ő hitvalló helyállásának is köszönhető, hogy a magyar református teológia nem esett áldozatul a korabeli vér és faj mítosz kísértésének és így nem is jelentkezett olyan megosztottság, mint a német keresztyének és a hitvalló egyház esetében. Pedig amikor Czeglédy Sándor németországi ösztöndíjáról hazajött, már Magyarországon is egyre nyilvánvalóbb módon támadták az Őszövetséget azt hangoztatva, hogy „az Új-Európában a keresztyén egyházak jövője attól függ, hogy milyen mértékben tudják magukat felszabadítani a mózesi-mítosz hagyatéka alól és milyen mértékben tudnak a faji lélek öntudatosításának, kibontakoztatásának nagy művébe bekapcsolódni.”²²⁰

Az 1937. augusztus 1-én megjelent Politikai prédikáció? című cikkében Czeglédy Sándor olvasói elé tárja, hogy amikor a politikai küzdelem már világnézeti harccá fajult, akkor egyre türelmetlenebbé és sürgetőbbé vált az egyházakkal szembeni követelés, hogy jobbra vagy balra, de állást foglaljanak. Ennek okán felteszi azt a régi, de különösen időszerű kérdést, hogy szabad-e a papnak politizálni a szószéken? A kérdést megválaszolva kifejti, hogy a prédikáció, ha Isten is akarja, legyen politikai prédikáció! „Ha például valaki Németországban a Gal 3,28 alapján prédikál, és Isten azt akarja mondani az embereknek, hogy »nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert mindnyájan egyek vagytok a Krisztusban«, az illető prédikátor pedig az »árjaparagrafus« iránti lojalitásból elkezdi kontorfalazni, nehogy véletlenül politikai prédikációt mondjon, akkor elárulta az evangéliumot. Másfelől azonban, ha valaki önhatalmúlag mond politikai prédikációt vagyis a prédikációt valamilyen politikai, tehát emberi érdek

218 NAGY: A történeti kálvinizmus kora (1918–1944), 120.

219 CZEGLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 2.

220 MÁLNÁSI: Feladatok, 132.

szolgálatába állítja, – (...) akár a liberalizmust, vagy a nemzeti szocializmust szolgálja –, ugyancsak elárulja az evangéliumot. Ezért a politikai prédikáció, ha azt az ember akarja, Isten elleni bűn.”²²¹

Czeplédy Sándornak 1937. augusztus 28-án újabb cikke látott napvilágot A Hitvalló Egyház harca címmel. Ebben rámutat arra, hogy a magyar liberális napilapok igen sokat tudósítanak arról az óriási küzdelemről, amely Németországban a nemzetiszocialista ideológia és a keresztyén egyházak között dúl, majd leszögezi, hogy a sokféle rosszindulatú vád, miszerint a hitvalló egyház harca politikai természetű lenne, nem igaz. Az ütközőpont sokkal inkább hitvallási eredetű. Nem az a legnagyobb kérdés, hogy szabad-e az egyházi élet különböző megnyilvánulásaiban helyet adni az új népi ideológia és államelmélet befolyásának, hanem sokkal inkább az, hogy elfogadhat-e egyáltalán Krisztus egyháza életének újrendezésére parancsot máshonnan, mint az egyház Urától, a Szentírásban beszélő Jézus Krisztustól.²²²

A német keresztyének egy része szerint Isten azonban éppen úgy szól a történeti helyzet parancsa által a német néphez, mint a Szentírásban. A Harmadik Birodalom megszületésének élménye olyan „második kijelentésforrássá” változott számukra, amely aztán a valóságban a Jézusban adott kijelentés fölé emelkedett. Ebből pedig a Führer iránti feltétlen engedelmesség, valamint az Ótestamentum használatának korlátozása és elvetése következett. Czeplédy Sándor megállapítása szerint a hitvalló egyház harca abból fakad, hogy a hitvalló front a német keresztyénekkal szemben megmaradt amellett, hogy az egyház csak egy Úrnak szolgálhat. Az egyházi igehirdetésnek és tanításnak, az egyház rendjének és kormányzásának az egyetlen normája egyedül csak Isten Igéje lehet,²²³ ezért a „történeti óra parancsa” nem tekinthető az Ige mellett „második kijelentésforrásnak”, sem mint a keresztyén cselekvés normájának.²²⁴

Czeplédy Sándor 1938-ban újabb cikkel fordult a Református Élet hetilap olvasóihoz, amelyben élesen kritizálja Alfred Rosenberg Protestantische Rompilger című propagandaírást.²²⁵ Ebben Rosenberg Luther Mártonra hivatkozva a reformációt a germán jellem tiltakozásaként tünteti fel a katolicizmus ellen. Ennek fényében elítéli a hitvalló egyházat azért, mert az

221 CZEGLÉDY: Politikai prédikáció?, 299.

222 CZEGLÉDY: A Hitvalló Egyház harca, 323.

223 Uo.

224 CZEGLÉDY: A történeti események értelmezése, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 1.

225 ROSENBERG, ALFRED: Protestantische Rompilger. Der Verrat an Luther und der „Mythus des 20. Jahrhunderts”, München, Hoheneichen Verlag, 1938.

Lutherrel ellentétben a római katolikus egyházhoz közeledik azáltal, hogy a katolikusokhoz hasonlóan fellép a keresztyénség germanizálása ellen. Ezzel párhuzamosan elítéli az eredendő bűn tanát is, mivel szerinte a német nép eredendően nem bűnös, hanem eredendően nemes és ezáltal nemesítette meg a keresztyénséget. Czeglédy Sándor élesen fordul szembe ezzel a minősíthetetlen tévtanítással, amikor felteszi a kérdést, hogy miként merészel Rosenberg antiszemita elveinek védelmében Luther Mártonra mint a germán jellem nagy képviselőjére hivatkozni, miközben a reformátorok tanításait, a *sola fide* és a *sola gratia* nagy kijelentés-igazságát sárba tiporja.²²⁶

Ilyen előzmények és hatások után Czeglédy Sándor, budapesti tanárságának ideje alatt írja meg²²⁷ második rendszeres teológiai tárgykörű munkáját *A választott nép* címmel.

Könyvének bevezetésében fontos gondolatokat szólaltat meg a népiség teológiai értelmezésének témájában. Szerinte, aki megérti a választott nép titkát, az érti meg azt a titkot is, amely minden nép léte mélyén ott nyugszik. Eszerint a mi saját népünket is akkor értjük meg igazán, ha előbb megismertük az Isten népét, az anyaszentegyházat. A megismerés útja tehát az Isten népétől vezet a mi népünk felé.²²⁸ Czeglédy Sándor a népiség kérdését saját egyéni, biblikus szemlélete alapján ítéli meg. A nép valóságát szerinte igazán csak Isten Igéjének fényében ismerhetjük meg, mind az ószövetségi választott nép, mind az újszövetségi egyház felől, mivel a nép ugyan világi valóság, de nem profán valóság, emiatt megállapítása szerint aki a teológia illetékeségét kétségbe vonja, az a nép fogalmát profanizálja.²²⁹

Az egyház és a nép egymáshoz való viszonyának meghatározását keresve klasszikus paradigmaként Czeglédy Sándor a reformátorokra mutat, akiknek egyetlen gondjuk az evangélium nyilvánossága volt. Ők nem emeltek másik trónt Krisztus trónja mellé, hogy arra a népi elvet helyezzék, hogy az Krisztussal együtt uralkodjék, mert az az evangélium elárulása lett volna. A reformátorok egy pillanatig sem gondoltak arra, hogy a népi-természeti tényezőnek konstitutív szerepet biztosítsanak az egyházfogalomban. Tudták, hogy az egyházat az evangélium hívja létre és tartja fenn, amely Isten üzenete és éppen ezért teljesen független az emberi élet természeti és történeti adottságaitól. Kétségtelenül van magyar keresztyénség és német keresztyénség is, de nincs magyar evangélium és német evangélium. Ha pedig csak egy evan-

226 CZEGLÉDY: *Protestáns Róma-zarándokok*, 62.

227 SZÜCS: Czeglédy Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, 109.

228 CZEGLÉDY: *A választott nép*, 5.

229 i.m., 7.

gélum van, akkor az egyház léte egyedül ettől az egy evangéliumtól függ, és nincs hozzákötve a népiséghez.²³⁰

Czeglédy Sándor szerint „az egyház arra törekszik, hogy igazi népegyház legyen, vagyis igehirdetésével a nép egész életét áthassa.” Feladata végzése közben egy a fontos, hogy az Isten népe egyedül Isten parancsának engedelmeskedjék, hogy egyetlen Urának a Jézus Krisztust ismerje el. Ekkor pedig szabadsága van arra, hogy görögnek göröggé, németnek németté, magyar-nak magyarrá legyen. De csak akkor, ha tényleg Krisztus a Király. Czeglédy rámutat, hogy éppen itt tárul fel az az óriási szakadék, amely a modern protestantizmus nagy részét a nép problémája szempontjából a reformációtól elválasztja. A reformáció egyházai ugyanis valóban népegyházakká lettek, és a népnek nagy szolgálatot tettek anélkül, hogy Krisztus egyeduralmának elve sérelmet szenvedett volna. Ezzel szemben a modern protestantizmus a népegyházat úgy tudja elgondolni, hogy az egyházban a népi imperativust Krisztus parancsa mellé vagy fölé rendeli. Ez a gondolkozás pedig nemcsak az egyházat rontja meg, de a népet is. A népegyház „népi” egyházzá lesz, amelyben a nép szava lesz a döntő parancs. A teológia „népi” teológiává válik, azaz ismeretforrásnak már nem egyedül az isteni kijelentést tekinti, hanem a Szentírást és a „vér és talaj” szavát, az „óra parancsát”, a nép életének történeti eseményeit.²³¹ Ezzel szemben Czeglédy Sándor hangsúlyozza, hogy „ha a Szentírára figyelünk, ha saját bölcsességünket félretéve a kijelentés isteni bölcsességét keressük, ha figyelmünket a választott nép bibliai témájára függesztjük, akkor ezen az úton közelebb jutunk önmagunk megismeréséhez is, (...) és fény fog áradni napjaink legégetőbb problémáira, világnézeti harcaira, tapogatózásaira és szellemi zsákutcáira.”²³²

Czeglédy Sándor könyvében ezt teszi. Munkája egyben a zsidó nép titkát részletesen kifejtő bátor hitvallás. Korának szellemiségében már könyvének címe is provokatív: A választott nép.²³³ Munkája alapműnek számít és hitvalló állásfoglalásnak is tekinthető,²³⁴ amelynek jelentőségét európai léptékben is megnöveli az, hogy még a hitvallók között is kevesen voltak azok, akik

230 i.m., 12.

231 i.m., 13–15.

232 i.m., 24.

233 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 4. Azért fontos e disszertáció útján is emléket állítani A választott nép című könyvnek, mivel Nagy István a következőre hívja fel a figyelmet: „Arról mindenki elfeledkezik, hogy ebben az időszakban (a II. világháború elején) látott napvilágot Czeglédy Sándor írása, amely teológiailag tisztázza a választott nép kérdését.” (NAGY: Walter Lúthi prédikációinak szemléletessége, 184.)

234 NAGY: Walter Lúthi prédikációinak szemléletessége, 186.

bátran kiálltak az üldözött zsidók mellett. Még a Barmeni Nyilatkozat tételei sem emelik fel szavukat az Ószövetség vagy a zsidóság érdekében. Barth például élete vége felé, miután elolvasta az Eberhard Bethge által írt Bonhoeffer életrajzot, bűnbánó módon levelet írt 1967. május 22-én a szerzőnek.²³⁵

Levelében Bethge-nek leírja, hogy számára új felismerés volt az, hogy „Bonhoeffer 1933-ban elsőként és szinte egyetlenként a zsidókérdést ennyire központi kérdésként figyelme középpontjába állította és olyan energikusan kezelte,” majd így folytatja: „Úgy vélem, régi bűnöm, hogy a zsidókérdést az egyházi harcban nyilvánosan (pl. az általam fogalmazott 1934-es Barmeni Nyilatkozatban) nem tettem döntő fontosságúvá. Igaz ugyan, hogy azt a szöveget, amelyben ez szerepelt volna, 1934-ben az akkori mentalitás szerint (ami a hitvallókra is jellemző volt) sem a református, sem pedig az általános zsinat nem fogadta volna el. Számomra azonban ez nem mentség arra, hogy akkoriban – mivel engem más érdekelt – nem harcoltam minden rendelkezésemre álló eszközömmel ezért az ügyért.”²³⁶

Czeglédy Sándor azonban megtette ezt. Könyvét megjelenésekor már nem lehetett nyíltan terjeszteni. „Csak úgy ajándékba adogattuk” – jegyezte meg egy beszélgetés alkalmával. Cikkek formájában azonban megjelentek gondolatai az egy időre meglazult cenzúra miatt.²³⁷ Kisebb írásaiban az Ószövetség félretételének óriási veszélyére hívta fel a figyelmet bátran kiállva az Ótestamentum védelmében. Czeglédy Sándor szerint a 20. század első fel századában Isten a zsidókérdéssel adta a legnagyobb leckét az egyház elé, mivel a magyar református igehirdetés legfontosabb eseménye a zsidókérdéssel való konfrontáció volt, amelyre Isten a Magyarországi Református Egyházat a harmincas évektől kezdve rákényszerítette. Visszaemlékezve egy előadásában 1951-ben elmondja, hogy „sem az első, sem a második világháború eseménye nem volt olyan jelentős egyházunk igehirdetése szempontjából, mint a zsidókérdésnek az a tragikus jelentkezése, amellyel igehirdetésünknek a 30-as és a 40-es években szembesülnie kellett.”²³⁸ Czeglédy Sándor rendszeres teológiai megalapozottságú művét, A választott nép című könyvet, valamint később megjelenő cikkeit is az igehirdetés tisztaságának érdekében írta. A zsidókérdés igehirdetésre vonatkozó szempontjait vizsgálva írásainak fő mondanivalóját az alábbi pontok szerint foglalhatjuk össze.

235 BETHGE, EBERHARD: Dietrich Bonhoeffer. Eine Biographie, München, Kaiser-Verlag, 1967.

236 FANGMEIER – STOEVE SANDT: Karl Barth. Briefe 1961–1968, 403.

237 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 5.

238 CZEGLÉDY: Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján, TtREL I.27.c.187.72, 1951, 1.

*III.3.1. Isten nem hazudik,
hanem amit az Ő Igéjében mond, azt beteljesíti*

Czeglédy Sándor szavaiból világossá válik, hogy az 1930-as évektől kezdve először azt volt döbbenetes megtapasztalni, mennyire nem üres beszédek, hanem valóságosak az átkoknak azok az ígéretei, amelyeket Isten az engedetlen néppel szemben kihirdetett. Visszaemlékszik egy 1939-es hungarista tüntetéssel párhuzamos budapesti presbiteri konferenciára, ahol Bereczky Albert felolvasta Mózes V. könyvének 28. fejezetéből²³⁹ az engedetlen Izráelt fenyegető átkokat. Czeglédy Sándor megállapítja, hogy 1941-től mindezek a próféciaák szóról szóra beteljesedtek.²⁴⁰

A magyarországi igehirdetés azelőtt a liberális teológia korában nem vette komolyan a Szentírást olyan tekintetben, hogy a bibliai próféciaának ilyen szószerinti, ennyire reális beteljesedését elhitte volna. Az önmagát önmagából megérteni próbáló, történetileg és természettudományosan gondolkodó újkori ember számára az egész Biblia megbotránkozássá vált.²⁴¹ A liberális teológia a vallásos ember élményeinek klasszikus kifejezését látta a Bibliában, az ember vágyainak kivetítését. Friedrich Niebergall például odáig ment emberközpontú teológiájával, hogy kimondta, nem az ember van az Írásért, hanem az Írás van az emberért, és emiatt az ember az Írásnak az ura.²⁴²

Czeglédy Sándor szerint a zsidósággal történt eseményekkel Isten kezdte megmutatni, hogy az Ő szava valóság, hogy Igéje itt a földön, az emberiség történetében érvényesül. És van az emberiség történetének egy titokzatos vonása, ahol Isten Igéjének ez a realitása a legkézzelfoghatóbb módon tűnik a szemünkbe. Ez pedig a zsidó nép léte és élete. Az a tény, hogy ez a nép a maga különálló egyéniségét több ezer éves történelmi fejlődése alatt is megtartotta,

239 „Ha pedig nem hallgatsz az Úrnak, a te Istenednek szavára, hogy megtartsad és teljesítsd minden parancsolatát és rendelését, a melyeket én parancsolok ma néked: reád jönek mind ez átkok, és megteljesednek rajtad. (...) iszonyattá, példabeszéddé és gúnná leszel minden népnél, a melyek közé elűz téged az Úr. (...) És szétszór téged az Úr minden nép közé, a földnek egyik végétől a földnek másik végéig; és szolgálni fogsz ott idegen isteneket, a kiket sem te nem ismertél, sem a te atyáid: fát és követ. De e nemzetek között sem pihensz meg, és nem lesz a te talpadnak nyugodalma; mert rettegő szívet, epedő szemeket és sóvárgó lelket ad ott néked az Úr. És a te életed kétséges lesz majd előtted: és rettegni fogsz éjjel és nappal, és nem bízol életedben. Reggel azt mondod: Bárcsak estve volna! Estve pedig azt mondod: Bárcsak reggel volna! – a te szívednek rettegései miatt, a mellyel rettegsz, és a te szemeidnek látása miatt, a melyet látsz.” (5Móz 28,15.37.64–67)

240 CZEGLÉDY: „Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján”, TtREL I.27.c.187.72, 1951, 2.

241 CZEGLÉDY: Az Ószövetség és igehirdetésünk, 163.

242 NIEBERGALL: Praktische Auslegung des Neuen Testaments, 23.

világosan bizonyítja az Írás szavát, hogy Izráel olyan nép, amely „nem számláltatik a nemzetek közé.” (4Móz 23,9)²⁴³ Ilyen nép még nem volt az emberiség történetében.²⁴⁴ Több alkalommal is kifejti, hogy Izráel egész története harc Isten és az ember között.²⁴⁵

Izráel pedig Izráel maradt, az Istennel viaskodó ember, a kijelentés hordozója. Akár akarja, akár nem, ezt a hivatását ugyanúgy betölti. A zsidót az teszi zsidóvá, hogy Istennel tusakodó ember. A zsidóság pedig így kiábrázolja a világ számára, mit jelent Isten szuverén kegyelme és igazságos ítélete. A zsidóság története demonstrációja annak, ami a Szentírásban le van írva.²⁴⁶ A választott népnek nemcsak az engedelmissége, hanem az engedetlensége is Isten kijelentését szolgálja. Magán hordozza a kijelentés terhét akkor is, amikor az engedetlenségét követő átok példája lesz a népek számára. Történetével nemcsak azt mutatja meg a világnak, hogy milyen Isten kegyelme, hanem azt is, hogy az Ő igazságos haragja mit jelent,²⁴⁷ amikor kénytelen kiűriteni a harag poharát.²⁴⁸

Czeglédy Sándor tehát leszögezi, hogy a magyar református igehirdetés történetében nem volt egyetlen olyan eseménysorozat sem a 20. században, amely olyan kézzelfogható módon megmutatta volna Isten Igéjének és történelemformáló hatalmának valóságát, mint ami Magyarországon az 1930-as évek végétől a zsidókkal történt.²⁴⁹ De hiába voltak az üldöztetések, a beolvasztási kísérletek, Izráel mégis Izráel maradt. Ha Isten a zsidó népet örökre választott népének és az idők végéig a kijelentés hordozójának tartja, akkor ebből az következik, hogy a zsidókérdést emberileg nem lehet megoldani, legkevesbé úgy, hogy a zsidóság egyszerűen eltűnjön a történelem színpadáról. Isten nyilvánvaló akarata, hogy ez a titokzatos nép a maga különállásában megmaradjon az emberiség egész története során, egészen az idők végéig. Izráelt így nem tüntetheti el semmiféle asszimiláció, sem a Fáraó–Hitler féle intézkedések, de még önmagát sem szüntetheti meg.²⁵⁰ Czeglédy Sándor aláhúzza azt az igazságot, hogy Isten mindenekfelett a zsidókérdéssel kapcsolatos eseményeket használta fel arra, hogy igehirdetésünket elvezesse

243 CZEGLÉDY Sándorhoz hasonlóan dolgozatomban következetesen a Károli fordítás alapján idézek a Szentírásból.

244 CZEGLÉDY: „Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján”, TtREL I.27.c.187.72, 1951, 2.

245 CZEGLÉDY: A választott nép, 77.

246 CZEGLÉDY: Izráel és az egyház, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 7.

247 i.m., 4.

248 CZEGLÉDY: A Thessalonikaiakhoz írt első levél magyarázata, 278.

249 CZEGLÉDY: „Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján”, TtREL I.27.c.187.72, 1951, 3.

250 CZEGLÉDY: Izráel és az egyház, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 9.

ahhoz a bibliai realizmushoz, amely a Szentírásban a történelem eseményeit szuverénül formáló Istent látja, és komolyan veszi az üdvtörténet és a világ-történet elválaszthatatlan összefonódását.²⁵¹

III.3.2. Isten szuverén kegyelme szerint Izráel a választott nép

Czeplédy Sándor világos útmutatása szerint Isten a zsidókérdés kieleződé-
sét használta fel arra is, hogy szembe szegezze velünk a kérdést: hiszünk-e
igazán Isten ingyen való szuverén kegyelmében, amely Izráelt választotta ki,
hogy az idők végezetéig, minden nép számára a kijelentés népe legyen. A II.
világháború idején a keresztyén tanítástól elfordult társadalom túlnyomó ré-
sze hitetlenséggel, sőt elkeseredett megbotránkozással fogadta, vagy gúnnal
kezelte azt a bibliai igazságot, hogy Izráel a választott nép. Ez a megbotrán-
kozás pedig a tomboló gyűlölethez és a választott nép hitleri és rosenbergi
elvek szerinti faji elutasításához vezetett.²⁵²

Czeplédy Sándor szerint az igehirdetés végtelenül nagy felelőssége ezzel
kapcsolatban akképpen merült fel, hogy vajon tényleg úgy hirdették-e a ma-
gyar református lelkipásztorok Isten ingyen való kegyelmét, ahogyan kellett
volna? Felteszi a kérdést, hogy vajon nem hatolt-e be az a felfogás az egyház
gondolkodásába, hogy az ember a maga vallásosságával önmagát megvál-
tja? Megállapítja, hogy amikor az új nacionalizmus a faji gondolat biológiai
materializmusát tette uralkodóvá a vallásban is, és a vallást fajimádattá tet-
te, hirtelen tomboló gyűlölködés ébredt az emberekben Izráel ellen. Ennek
az apokaliptikus dühöngésnek a végső momentuma nem volt más, mint az
Isten kegyelmét megvető ember Isten ellen lázadó elbizakodottsága.²⁵³

A korszellem elveszítette a kapcsolatot a krisztusi evangélium világával és
emiatt nagyon sokszor démoni erők martaléka lett. A népi gondolat vesze-
delmes kisiklásait, démoni eltorzulásait nagy részben az magyarázza, hogy
az igehirdetők „hallgattak”,²⁵⁴ az emberek pedig ijesztő mértékben elidege-
nedtek a Biblia világától.²⁵⁵ Az 1930-as évek végétől azonban a zsidókérdés

251 CZEGLÉDY: „Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján”, TtREL I.27.c.187.72, 1951, 3.

252 i.m., 3.

253 i.m., 4.

254 CZEGLÉDY: Az Ószövetség és igehirdetésünk, 175.

255 CZEGLÉDY: Jel 3,7–13. Krisztus levele a filadelfiai gyülekezetnek c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 3.

tragikus kiéleződése azt a kérdést szegezte az igehirdetőknek: mi üdvözít minket? A vallás-e mint a mi saját tulajdonságunk és teljesítményünk, vagy Isten ingyen való kegyelme? Ettől kezdve pedig kiderült Czeplédy Sándor megállapítása szerint, hogy templomainkat nem csekély részben olyan vallásos emberek töltik meg, akik végeredményben nem Isten kegyelmében, hanem saját vallásosságukban bizakodnak. Vallásosságuknál fogva botránkoznak meg azon, hogy szuverén kegyelméből²⁵⁶ Isten a zsidó népet örökre választott népének és az idők végéig a kijelentés hordozójának tartja.²⁵⁷ Czeplédy Sándor bátran kijelenti, hogy „napjaink vallásos jellegű antiszemitizmusa – akár nyíltan, akár burkoltan (...) – tulajdonképpen antichristianizmus: lázadás Isten szuverén kegyelme ellen.”²⁵⁸

Czeplédy Sándor még a II. világháború előtt írta A választott nép című könyvét, amely tulajdonképpen a Róm 11,1 kifejtése. „Avagy elvetette-e Isten az ő népét? Távol legyen.”²⁵⁹ Az 1938-ban megjelent könyvének középpontjában Isten kiválasztó és megváltó kegyelmének misztériuma, a zsidó nép maradandó kiválasztottsága és titka áll.²⁶⁰ Leszögezi, hogy „Isten egyetlen népet választ ki magának, hogy azt szent néppé, papok nemzetévé, a megváltó kegyelem eszközévé, a különleges kijelentés hordozójává tegye. (...) Isten ezt a népet nemcsak fenntartja, hanem el is választja és ehhez a néphez még Krisztus megfeszítése után is hűséges marad, hogy a megváltás munkáját, amelyet a zsidók elhívásával kezdett el, a »test szerinti Izrael« megtérésével fejezze be.”²⁶¹

Könyvének V. részében, az Isten harca Izráélért és Izráellel című fejezetben részletezve kifejti, hogy Isten szeretete tusakodik a bűnös emberrel, hogy örök életet adjon az emberiségnek. Ennek a harcnak az a célja, hogy az evangélium eljusson az egész emberiséghez. Isten a zsidó nép történetében a föld összes népe számára megmutatja, hogy mit jelent szeretetének mélysége és magassága. Isten ezt az egy népet választotta ki magának a világ összes népei számára szent népül, közbenjáró népként. Ezzel pedig Izrael különösképpen Isten tulajdonává válik mint Isten népe és öröksége.²⁶²

256 CZEPLÉDY: 'Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján', TtREL I.27.c.187.72, 1951, 4.

257 CZEPLÉDY: Izráel és az egyház, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 9.

258 CZEPLÉDY: Az Ószövetség és igehirdetésünk, 172.

259 CZEPLÉDY: Eleven és nyílt vita a Szentírásról?, 370.

260 CZEPLÉDY: A misszió helye a keresztyén tanításban, TtREL I.27.c.187.72, 1985, 2.

261 CZEPLÉDY: A választott nép, 46.

262 i.m., 58–59.

Czeglédy Sándor szavai által világossá lesz, hogy Isten uralkodói igénye szeretetéből adódik, és ahogyan szeretetének nincs határa, úgy uralkodói igénye is teljes. Isten az egész népre totális igényt támaszt. Mindez akkor vált nyilvánvalóvá, amikor az idők teljességében megjelent Isten népének fedelme. A választott nép döntő kérdése az volt, hogy felismerik-e Azt, Aki eljött, vagy megbotrátkoznak Benne. A választott nép a neki adott isteni kijelentés privilégiumát arra használta fel, hogy azzal Isten igénye elől elzárja magát, Isten törvényét arra használták, hogy általa Isten szeretetigénye elől kitérjenek, így bekövetkezett rajtuk az ítélet.²⁶³ Czeglédy Sándor szerint Isten a zsidó népet Jézus keresztre feszítése után végleg elvethette volna, de nem ezt tette. Az Ő hűségének és kegyelmének csodája az, hogy a test szerinti Izráelből megőrzi a szent maradékot, hogy megváltsa azt (Róm 11,25), hiszen ennek a népnek még egyszer meg kell vallania, hogy Jézus, Akit egykor elvetett, mégis az ő Krisztusa, az ő Megváltója. Ez lesz a zsidókérdés egyetlen megoldása.²⁶⁴

III.3.3. Az Ószövetség a teljes kánon szerves és elengedhetetlen része

A zsidókérdés kapcsán az Ószövetség tekintélyét érte a legnagyobb támadás az igehirdetés terén. Czeglédy Sándor ezért az 1943-ban írt Ószövetség és igehirdetésünk című tanulmányában részletesen magyarázza, hogy keresztyén nézőpontból az Ószövetség a teljes kánon szerves és elengedhetetlen része, amely Krisztusra és az evangéliumra mutat. Előadásában²⁶⁵ kimondja, hogy a keresztyén anyaszentegyház alapja a két testamentum teljes és elszakíthatatlan egysége. Ez nem lehet vita tárgya. A keresztyén egyház csak úgy jöhetett létre, hogy Jézus halála és feltámadása által betöltötte az Ószövetséget és Istennek az emberiséggel kötött új szövetségét az Ószövetséggel egybekapcsolta. Az Ószövetség volt Jézus Bibliája, és az Ószövetség Istenét nevezte Jézus Atyjának és a mi Atyánknak. Az Ószövetség kánoni tekintélye és az Újszövetséggel való egysége tehát Jézus Krisztus személyében van.²⁶⁶

263 i.m., 69–71.

264 i.m., 75–76.

265 Tanulmánya előadásként is elhangzott az Érmelléki Református Egyházmegye lelkészto-vábbképző tanfolyamán Székelyhídon 1943. május 4-én.

266 CZEGLÉDY: Az Ószövetség és igehirdetésünk, 165–166.

A mű világos megfogalmazása szerint vissza kell térnünk az őskereszténység és a reformáció bibliai magyarázatához. Az írott Ige kulcsa a testté lett Ige, mert Krisztus az egész Írás sarokpontja. Amikor az Ószövetséget olvassuk, magát Krisztust kell keresnünk. Emiatt nem lehet elválasztani a két testamentumot. Aki számára pedig megbotránkozást jelent az, hogy Isten éppen a zsidó népet választotta ki kegyelme eszközéül, az Isten kegyelmén botránkozik meg, sőt a botránkozás sziklájába, Jézus Krisztusba ütközik, mert Jézus ember voltához, szolgai állapotához hozzátartozik az is, hogy a zsidó nép fiaként végezze el megváltói munkáját a földön, valamint tanítása a maga egészében és részleteiben is az Ótestamentumban gyökerezik.²⁶⁷ A professzor tanulmányára nemcsak református körökben figyeltek fel, hanem ennek összefoglalója 1943. december 9-én a Magyar Zsidók Lapjában is megjelent Református lelkész érdekes előadása az Ótestamentum alapvető jelentőségéről címmel.²⁶⁸

Czeplédy Sándornak 1944-ben újabb cikke jelent meg *Harc az Ótestamentum ellen* címmel, amelynek alcíme így hangzik: „Ne tegyük az Ószövetséget a zsidók Bibliájává, mert az a miénk, azoké, akik azt vallják, hogy Jézus a megígért Messiás!” Ebben korábbi tanulmányaihoz hasonlóan világossá teszi, hogy ha valaki keresztyénnek vallja magát, abban benne van az Ótestamentum elismerése. Mert amikor azt mondom: keresztyén vagyok, akkor megvallom azt, hogy Krisztus-hívő, Messiás-hívő vagyok, ezzel pedig kinyilvánítom azt, hogy a názáreti Jézust Krisztusnak tartom, azaz hiszem, hogy Ő az Ótestamentumban megígért Messiás. Amikor e gondolatok nyomtatásban is megjelentek, akkor az Ószövetség ellen már Magyarországon is koncentrált és erős támadás indult. A professzor így fogalmazza ezt meg: „Ma is vannak magukat keresztyéneknek nevező emberek, akik vad dühvel harcolnak az Ótestamentum ellen.” Majd tanulmánya összefoglalásakor olvasóit a következőre szólítja fel: „az Ótestamentum a leghatalmasabb bizonyossága annak, hogy az Isten igazsága felette áll minden fajiságnak, mert nem az ember, hanem Isten Lelkének megnyilatkozása (...) Ne tegyük tehát az Ótestamentumot a zsidók Bibliájává! Mert az Ószövetség a miénk, a lelki Izráel tulajdona, azoké, akik lelki atyáikkal, a gályarabokkal, a reformátorokkal együtt éneklük Dávid zsoltárait és akik ma is, ezekben az antikrisztusi időkben is hiszik és vallják, hogy a názáreti Jézus a Krisztus, az Ószövetség Messiása.”²⁶⁹

267 i.m., 170–172.

268 Református lelkész érdekes előadása az Ótestamentum alapvető jelentőségéről, Szerző megjelölése nélkül. 7.

269 CZEPLÉDY: *Harc az Ótestamentum ellen*, 1.

III.3.4. A kijelentés fő témája nem a kegyes egyén, hanem Isten országa

Czeplédy Sándor szerint a kijelentés fő témája nem a kegyes egyén, hanem Isten népe. Más kifejezéssel: Isten országa, az Ő uralmának valósága megnyílna és földön. Isten egyénileg szólít meg minket, s Urunk egész lényünkre igényt tart, nemcsak belső kegyességünkre, hanem életünk minden vonatkozására. A teremtés és megváltás jogán totális igényt tart ránk. Ezért önkényes az az ígahirdetés, amely a maga mondanivalóját az egyéni kegyesség és egyéni üdvösség problémáira korlátozza. A professzor szerint a zsidókérdéssel kapcsolatos események az ígahirdetés perspektíváját hatalmas mértékben kiszélesítették. Olyan dolgokról volt szó, amelyek az egyéni kegyesség körén kívül estek, viszont nyilvánvalóvá vált, hogy Istennek ezekre nézve is mondanivalója van, mivel ezek a tények is kapcsolatban vannak az Ő országával és egyetemes üdvtervével.²⁷⁰

Czeplédy Sándor szerint Barth Károly mutatta meg a legmeggyőzőbb erővel a zsidókérdésnek az igazi horderejét, üdv- és kijelentéstörténeti beágyazottságát, döntő fontosságát. Az ő teológiája nyomán jutott el a német evangéliumi egyház az ígahirdetés politikai jelentőségének, az Egyház közéleti felelősségének igazi felismeréséhez. Neki volt legnagyobb része abban, hogy az evangéliumi keresztyének közül sokan megszabadultak a pietizmus szűkkeblűségétől, felismerve, hogy Krisztus királyi igénye az emberi élet minden területére kiterjed.²⁷¹

Czeplédy Sándor a II. világháborúra visszaemlékezve azt hangsúlyozza, hogy a bekövetkezett események Isten ítéletét jelentik. Református egyházunk kiépítette a maga privát, belső világát és elfordult a világtól, amelyért pedig Jézus az életét adta. Az igazi megtérés azonban nemcsak menekülés a világtól, hanem szolgálat a világban. Vissza kell mennünk a világba, mégpedig úgy, hogy az egész életünket, életünk minden vonatkozását Isten uralma alá helyezzük.²⁷² A professzor szerint a zsidókérdéssel kapcsolatos események által nyilvánvalóvá vált, hogy csak a szeretetlen, korlátolt és bibliaellenes önzés mondhatta azt, hogy mindezek a világ fiainak dolgai, és ehhez nekünk nincsen közünk. Isten azért adta ezeket a megrendítő eseményeket, hogy kivezessen bennünket kegyességünk és ígahirdetésünk addigi szűklátókörűségéből, visszaadja ígahirdetésünknek azt a fő témát, amely Jézus íge-

270 CZEPLÉDY: 'Ígahirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján', TtREL I.27.c.187.72, 1951, 5.

271 CZEPLÉDY: Barth Károly a teológia történetében, 6.

272 CZEPLÉDY: Üdvtörténet, világtörténet, ígahirdetés, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 6.

hirdetésének is a témája volt: az Isten országának hirdetését. Annak a meghirdetését, hogy az Ő uralma valóságos mennyen és földön.²⁷³

III.3.5. A zsidómisszió jelentősége

Czeplédy Sándor *Az egyház bűnbánata* című cikkében kiemeli, hogy a zsidókkal kapcsolatos események újra megmutatták igehirdetésünknek a misszió jelentőségét az egyház életében. Addig ugyanis erős hajlam mutatkozott arra, hogy az egyházban az azonos hagyományokat követő emberek vallásos társaságát látták, amely társulás célja a kegyesség belterjes ápolása volt. A professzor szerint egyházunk elfelejtette, hogy az evangéliumot csak úgy lehet megtartani, ha továbbadjuk azt. Közép-Európa legnagyobb protestáns egyházaként csak a 20. század elején kezdett református egyházunk bekapcsolódni a pogánymisszió munkájába.²⁷⁴ Korának viszonyait szemlélve megállapítja, hogy sokkal több zsidó él Magyarországon, mint a legtöbb európai országban, de a zsidómisszió rendszeres munkáját hazánkban mégis csupán két külföldi szervezet, a Skót Misszió²⁷⁵ és a Norvég Egyházi Misszió végezte.²⁷⁶

Czeplédy Sándor szerint nem véletlen az, hogy a II. világháború idején jött létre egyházunk konventjének Jó Pásztor albizottsága,²⁷⁷ és ezekben a nehéz időkben látott hozzá a Magyarországi Református Egyház először komolyan a zsidómisszió munkájához.²⁷⁸ Szerinte a zsinati tanács odaadóbb és hat-

273 CZEPLÉDY: 'Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján', *TtREL* I.27.c.187.72, 1951, 5.

274 CZEPLÉDY: *Az egyház bűnbánata*, 161.

275 LD.: KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*, Frankfurt am Main – New York – Berlin – Bern – Bruxelles – Oxford – Wien, Peter Lang Verlag, 2006.; KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története, 1858–1869. The history of the German-speaking Reformed Affiliated Church of Budapest*. Debrecen, Dr. Harsányi András Alapítvány, 2004.; KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *A skót-magyar kapcsolatok az 1840-es években és hatásuk a magyar protestáns egyházi és társadalmi életre*, in: *Pro Minoritate Nyár* (2001), 177–186.

276 CZEPLÉDY: 'Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján', *TtREL* I.27.c.187.72, 1951, 6.

277 A Jó Pásztor Bizottságot 1942. október 20-án alakította a Magyar Református Egyház Egyetemes Konventje, amelynek eredeti célja a zsidóságból áttért egyháztagok lelkigondozása és az arra rászorulóknak szociális és karitatív ellátása volt. Az üldözés növekedésével a Bizottság első számú feladatává a munka-, és internálótáborokban élő egyháztagok lelkigondozása lett, valamint a nekik nyújtott anyagi segítségnyújtás. (BERECZKY: *A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen*, 40.)

278 LD.: KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *Krisztus követése és a zsidómentés: A Jó Pásztor Bizottság hitvalló munkái a magyar református egyházban*. In: Baráth, Béla Levente (szerk.): *Hittel*

hatósabb zsidómissziót elrendelő nyilatkozata ellen nem lehet elvi kifogást emelni, ha a Biblia alapján állunk. „A megkeményedés Izráelre nézve csak részben történt” (Róm 11,25), vagyis addig is, amikor majd az emberiség történetének végső kifejeletekor „az egész Izráel megtartatik” (Róm 11,26), vannak és lesznek meg nem keményedett szívű zsidók, akik az evangéliumot örömmel fogadják.²⁷⁹

A II. világháború után a Magyarországi Református Egyház elesett állapotának egyik fő okát abban látja, hogy a sátáni erők összpontosított támadásával szemben legtöbbször defenzívára szorítkozott, a zsidókérdés bibliai megoldását elhallgatta, másról beszélt, alkalomszerűbb, időszerűbb témákat választott. Ezzel szemben kimondja, hogy ha hűségesen és bátran hirdeti az egyház azt, amit a Szentírás a zsidókérdésről és a zsidómisszióról mond, akkor bizonyos, hogy Jézus Krisztus a legalkalmatlanabb időt is alkalmassá teheti az Isten országának nagy csatanyerésére.²⁸⁰

III.3.6. Czeplédy Sándor állásfoglalása a választott nép mellett – prédikációiban

1939-ben elmondott Bálványhordozás című prédikációjában felhívja hallgatói figyelmét arra, hogy minden olyan isten bálványisten, akit az ember maga csinál és hordoz. „Manapság ezek az embercsinálta istenek törnek újra elő a mélyről. A keresztyén anyaszentegyház ostromállapotba jutott és a Krisztus elleni gyűlölet most korunk hatalmas társadalmi és világnézeti megrázkódtatásaiban napfényre tört. Az Antikrisztus letette álarcát és a bálványimádó pogányság nyíltan támad Jézus Krisztus ellen. (...) Ezek az új bálványimádók magyar vallást akarnak. Új pogány vallást, bevonva hazafias, nemzeti mázzal a faji gondolat nevében. Többé nem kell Jézus Krisztus, hanem helyette fajerőkre van szükség, akik majd a nemzet nagy küzdelmeiben működnek közre.”²⁸¹

Egy másik prédikációjában felteszi a kérdést: „Miért éppen ezekben a forrongó években kellett az új pogány mozgalmak jelszavát kiadni: (...) Megváltás a Jézus Krisztustól? Mi a magyarázata annak, hogy ma is mind-

és humorral: Tanulmánykötet a 60 éves Hörcsik Richárd születésnapjára. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2015. 165–175.

279 CZEPLÉDY: Miért éppen most?, 7.

280 i.m., 9–11.

281 CZEPLÉDY: Ézs 46,7.3–4. Bálványhordozás c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 4–6.

két küzdőfél »keresztes háborút« akar viselni, mintha sejtene, hogy az egész emberiség sorsa valahogyan, titokzatos módon összefügg a Golgotán megfeszített názáreti Jézussal? Igen, tényleg összefügg, sőt alapjában véve már el is dőlt ott és akkor végérvényesen.”²⁸²

Évekkel a háború után visszatekintve Az elhengerített néma kő prédikációja című igehirdetésében a következőképpen prédikált. „Mert amikor Németországban a második világháború előtt tekintélyes vezetők kiadták a jelszót, hogy nem Jézus Krisztus megváltására van szükség, hanem arra, hogy a német népet megváltuk Jézus Krisztustól, akkor nem jöhetett más, mint az az állapot, amiről nemrég hallottam, hogy Drezda és Berlin városának kövei között félórákig rohan a gyorsvonat és csak a romvárosok köveinek szava hangzik az utas felé.”²⁸³

A professzor szerint jöhetnek azonban új vallások, megalkothatják a 20. század mítoszát, kiadhatják a jelszót, hogy meg kell váltanunk magunkat Jézus Krisztustól – mindezek elmúlnak, semmivé lesznek és az Areopágus filozófusainak fecsegése fölött mennydörgésként hangzik az Ő szava: „Az ég és a föld elmúlnak, de az én beszédeim semmiképpen el nem múlnak.” (Lk 21,33) Jöhetnek felújított pogányságok, műpogányságok, kiírhatják a templomokra: a vallás ópium a népnek, sőt egész országok, egész földrészek fordulhatnak Krisztus ellen, az Ő egyházát nem kell féltenuink. Az egyház Ura a világ Ura. Ezért az anyaszentegyházon a pokol kapui sem vesznek diadalt.”²⁸⁴

1960-ban arról prédikált, hogy még nincs messze mögöttünk a fajimádatnak és a faji örületnek a korszaka. Sőt, sokan lélekben még mindig azokhoz tartoznak, akik számára a kereszt evangéliumában éppen az volt a megbotránkoztató, hogy aki a kereszten szenved, az a zsidók királya. Ennek a botránkozásnak a végső gyökere az Isten ingyen való szabad kegyelmének a megvetése, amellyel Isten egy népet kiválasztott magának, amelynek folytán ezzel a néppel szövetséget kötött, és amelynek folytán ezt a szövetséget meg is tartja mind a világ végéig. Ezzel kapcsolatban felteszi, majd megválaszolja a kérdést: „Vajon ma is választott nép volna Izráel? Igen, Jézus valóban Izráel királya és bármilyen rettenetes az a megkeményedés, amelyben ez a nép most él, egykor még fel fog hangozni a szent városban a Király előtti hódolat virágvasárnapi szózata.”²⁸⁵

282 CZEGLÉDY: Zsolt 2,1–12. A Felkent haragja c. prédikáció, 194.

283 CZEGLÉDY: Mk 16,1–4. „Az elhengerített néma kő prédikálása” (húsvét) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 6.

284 CZEGLÉDY: Ef 1,22. Az egyház ura c. prédikáció, 14.

285 CZEGLÉDY: Jn 19,19–22. A kereszt felirata (virágvasárnap) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 4–5.

Czeglédy Sándor leszögezi, hogy Krisztus a faji és nemzeti különbségeken fölülemelkedve is eszmény marad. Jézus családja kegyes galileai zsidó család volt. A szülői otthonban Őt a régi tiszt izraelita kegyesség szelleme lengte körül. Ő maga mondja, hogy elsősorban Izráel elveszett juhainak megtérítésére jött a világba. „Íme, ez az ember zsidó!” – kiáltunk fel önkéntelenül, ha olvassuk az evangéliumokat. A misszionáriusok azonban másról értesítenek minket. Arról, hogy minden nép és minden faj, amelynek öntudata előtt megjelenik Krisztus alakja, benne találja fel páratlan tisztaságban és szentségben a maga emberi eszményeit. A művészelektű görög úgy érzi, mintha Jézus is görög volna. S Európa, Afrika, Ázsia, Amerika s az Óceánia tarka embertömegei, mihelyt megismerik Jézus áldott életét, összeforrnak abban a vallomásban, hogy Jézus az igazi ember.²⁸⁶

III.3.7. A Magyarországi Református Egyház kiállása a zsidóság mellett

Czeglédy Sándor akkor is nyíltan kiállt a választott nép és az Ószövetség mellett, amikor a legtöbben nem merték felvállalni véleményüket ezzel kapcsolatban. Világosan megfogalmazott könyvében, valamint tanulmányaiban és cikkeiben nem kódósított, hanem a Szentírás fényével világított rá egyértelműen kora égetően aktuális kérdésére, az árral is szemben. Nyílt és határozott állásfoglalása szenvedélyes sajtótámadásokat is kiváltott nemzetiszocialista körökben a Sztójay-kormány utolsó szakaszában és a nyilas uralom idején, főleg budapesti napilapokban.²⁸⁷

Ezekre az időkre a professzor egyik előadásában 1956 tavaszán így emlékszik vissza: „Egyházi és teológiai életünk nagy válsága nálunk is a harmadik birodalom hatalmi szférájának kiterjedésével kezdődött, és a zsidó-kérdés hitleri eszközökkel való »megoldása« azokra is megdöbbentő hatást gyakorolt, akik a nemzeti-keresztyén szintézis belső ellentmondásait nem érezték. Egyházunk is tanúsított ellenállást, de nem azzal az energiával, amely a német vagy a holland egyházak kiállását jellemezte.”²⁸⁸

286 CZEGLÉDY: 1Kor 3,11. Az egyetlen fundamentum c. prédikáció, 5.

287 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 5. Czeglédy Sándor önéletrajzában lejegyzí, hogy mivel ekkor már Debrecenben tanított, e cikkek híre a város körüli harcok idején, majd a város felszabadulása után nem jutott el hozzá. Minderről egy történeti kutató értesítette őt, jelezve, hogy ezek a cikkek megtalálhatók Berlinben, a Német Demokratikus Köztársaság könyvtáraiban. (CZEGLÉDY: „Önéletrajz”, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 5.)

288 CZEGLÉDY: Theologische Richtungen in der ungarischen reformierten Kirche, TtREL I.27.c.184.5, 1956, 2.

Bereczky Albert 1945-ben kiadott művében arra próbál választ keresni, hogy mit tett a magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen. Ismertté teszi, hogy a magyar kormányzat és törvényhozás csak nehezen, lépésről-lépésre hátrálva engedett a német nyomásnak, amely állandó írásbeli és szóbeli demarsok formájában követelte a zsidóellenes intézkedések drasztikus fokozását. Ezt tanúsítja az a tény is, hogy a némethű sajtó elégedetlen volt a kormányzat zsidópolitikájával, azt hangoztatva, hogy a meghozott rendszabályokat sem hajtatta végre komolyan. A teljes német megszállásig, 1944. március 19-ig „a magyar kormányzat azonban minden külső nyomás és belső izgatás ellenére sem volt hajlandó teljesíteni a náci Németország gyilkos követeléseit. (...) Sőt Magyarországon akkor még sok olyan zsidó talált menedéket, aki a környező országok véres pogromjai elől futott hozzánk.”²⁸⁹

Ravasz László, dunamelléki püspök a zsidóüldözés elleni harcról a következők szerint számol be: „Az egyházak munkája a négy szemközti tárgyalás, a hivatalos megnyilatkozások átadása lehetett csupán és nem a nyilvános demonstráció. Nyilvános demonstrációra nincs mód, mert a cenzúra ilyen cikket nem közöl, ha valaki a rádióban ilyen beszédet mond, többet a rádiót az egyházak nem használhatnák fel a maguk nagy vigasztaló munkájában. Egyházi gyűlések ilyen kérdések felvetésével meghasonlásokra vezetnének és a testületi adminisztrációt bénítanák meg. A szószékre ezeknek a kérdéseknek a megvitatását felvinni nem szabad, mert mindaddig, amíg az egyházak képviselői a magyar országgyűlésnek tagjai, mondanivalóikat ilyen minőségben kell nyilvánosságra hozniok.”²⁹⁰

A püspök Általános tájékoztatójában azt is felfedi, hogy „az egyházak mindent megtettek a szerencsétlen emberek megvédelmezésére. (...) A református egyház vezetősége a következő tárgyalásokat folytatta: Kétszer tárgyalt a Kormányzó Úrral, egyszer a miniszterelnök úrral, egyszer a belügyminiszter úrral, többször tárgyalt az ország prominens jobboldali vezérpolitikusával. Kérést nyújtott át a kormányzatnak a csillagviselési mentesség kiterjesztése tárgyában, a keresztyén zsidók elkülönítése és külön jellel való megkülönböztetése tárgyában; kérte az elkülönített keresztyén zsidók pásztori gondozásának biztosítását; kérte a keresztyénné vált család egységének biztosítását. Személyes közbenjárással, de ugyanakkor emlékiratok átadásával felhívta a kormány figyelmét a zsidók elkülönítésének végrehajtása során jelentkező visszaélésekre, kegyetlenkedésekre. Kellő időben felemelte

289 BERECKZY: A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen, 9.

290 RAVASZ: Általános tájékoztató 1944 júniusában arról, hogy a magyar evangéliumi egyházak mit tettek a legújabb időkben a zsidókérdéssel kapcsolatban, 176.

tiltakozó szavát a zsidók deportálásának fenyegető gondolata ellen, s mikor ez megindult, mindegyik evangéliumi püspök aláírásával éles tiltakozással fordult a kormányzathoz.”²⁹¹

A beadott memorandum ultimátum jellegű volt, hangsúlyozottan utolsó kísérlet, és világosan benne volt az is, hogy az egyházak levonták a végső konzekvenciát. A záró sorokban így fogalmaztak: „Ha szavunknak foganatja nem lesz, kénytelenek leszünk egyházunk közvéleménye és a világprotestantizmus színe előtt bizonytságot tenni arról, hogy mi Isten üzenetét nem hallgattuk el.”²⁹² Mivel a memorandumra egy héten belül nem érkezett válasz, így elkészült 1944 júniusában a nyilvános tiltakozás szövege, amelyet a legközelebbi vasárnapon kellett volna felolvasni valamennyi református és evangélikus gyülekezetben. Ebből így hangzik egy részlet: „Kérve kértük a magyar királyi Kormányt, hogy vessen véget a kegyetlenkedéseknek, melyeket a kormány tagjai is elítéltek és szerezzen érvényt azoknak a kijelentéseknek, amelyek a zsidóirtás ellen tiltakoztak.”²⁹³

Miután sokszorosították a levelet, a kormány kultuszminisztere sürgős megbeszélést kért, ahol megegyeztek a pásztorlevél visszavonásában azzal a feltétellel, hogy a miniszterelnök megszünteti az atrocitásokat és a további deportálásokat. A miniszter azzal érvelt, hogy ha az egyházak megmaradnak a nyílt tiltakozás mellett, akkor a kormány lemond, és a német katonai hatalom alatt álló Magyarországon a nyilaskeresztes irány kerül azonnal hatalomra. Az egyház így elállt a nyilvános tiltakozástól azért, hogy megmentse a budapesti zsidóságot a deportálástól. Az egyházak fáradtságos munkájának is az eredménye tehát a budapesti zsidóság időleges megmentése, és az, hogy a nyilas náci uralom nem júliusban, hanem csak október 15-én következett be.²⁹⁴ Bereczky Albert így értékeli ezeket a törekvéseket: „Az egyháznak itt van a múltból egy súlyos és terhes adóssága: nem mert Istentől látást kérni és nem merte Isten közelgő ítéletét tisztán és világosan hirdetni. Ne menteges-

291 i.m., 176. Azzal a reménységgel tették ezt, hogy a holland és a dán egyházak mintájára Magyarországon is sikerül majd a kormány antiszemita intézkedéseit megfékeezni, ha az összes keresztyén egyház egységesen jár el, és közösen tiltakoznak a zsidók ellen elkövetett szörnyűségekkel szemben. Ugyan a teljes összefogás nem sikerült a katolikus egyház külön úton járása folytán, de legalább a teljes magyar protestantizmus közös tiltakozása megvalósult. (BERECZKY: A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen, 17.)

292 BERECZKY: A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen, 21.

293 i.m., 24.

294 i.m., 26.

sük magunkat azzal, hogy szórványosan voltak, akik megtették. Valljuk meg és vállaljuk el, hogy a trombita bizonytalan zengést tett.”²⁹⁵

Ravasz László viszont a zsidókérdéssel kapcsolatban a következőket fogalmazza meg 1946-ban, az ORLE elnöki megnyitó beszédében: „Ebben az apokaliptikus világban egyedül az egyházak emelték fel tiltakozó szavukat. Hallgatott az utca, hallgattak a pártok, hallgattak a tudománynak, a művészetnek a fórumai, hallgatott a sajtó, legjobban hallgattak azok, akiket üldöztek. Egyedül az egyház szólalt meg. (...) Az egyházak megszólalása közt a magyar református egyház nem állt utolsó helyen, ezt tudja mindenki, s ha nem tudná, tanulja meg. (...) A református egyház vallotta és vallja, hogy az antiszemitizmus pusztító lélekveszedelem, amelyet el kell távoztatni ettől a nemzettől.”²⁹⁶

Czeglédy Sándor 1948-ban *Az egyház bűnbánata* című tanulmányában a református egyház gyengeségének gyökerét abban látja, hogy a nemzeti gondolatot tárt karokkal fogadta egyházunk, hiszen korábban vallási szabadságunk is attól függött, mennyire tudtuk érvényesíteni nemzeti függetlenségünket a rekatolizáló, germán érdekeket szolgáló Habsburgokkal szemben. Amikor pedig az I. világháború után bekövetkezett a trianoni katasztrófa, az elszakított magyar reformátusság kisebbségi életében ismét azt lehetett látni, hogy a vallásszabadság ügye a nemzetiségi jogok sorsával dől el. Emiatt továbbra sem látott egyházunk okot arra, hogy a nemzeti gondolattól eltávolodjunk egyházi életünkben. Mivel a teológiai tisztánlátás hiányzott, hogy az igazi hazafiasságot megkülönböztessük a keresztyénellenes nacionalizmustól, alig tűnt fel, hogy a szekuláris szellem éppen a nacionalizmuson keresztül hatolt be legkönnyebben az egyházi életbe.²⁹⁷ Czeglédy Sándor meglátása szerint a jóhiszemű hazafiasság gyakorlása közben Krisztus parancsa mellé vagy fölé lett rendelve az egyházi életben a népi imperativus. A zsinórmérték és ismeretforrás már nem egyedül az isteni kijelentés volt, hanem a nép életének történeti eseményei.²⁹⁸ Pedig Martin Niemöller már 1937-ben azt mondja, hogy a magyar egyházakban is van „német keresztyénség”, amelytől ezeknek az egyházaknak el kell majd szakadniuk. „Ez a szakítás lehet, hogy súlyos válságot jelent majd. Lehet, hogy németországi evangéliumi egyházunk a jelen válságban nemcsak önmagáért, hanem mások helyett is harcol,

295 BERECKZY: Két ítélet között, 255.

296 RAVASZ: Elnöki megnyitó beszéd, 10–11.

297 CZEGLÉDY: Az egyház bűnbánata, 158.

298 CZEGLÉDY: A választott nép, 14–15.

és ez a helyettes harc talán sok fájdalomtól menti meg más országok keresztyén egyházait.”²⁹⁹

Czeplédy Sándor megfogalmazása szerint a magyar református egyház is kitermelte a német keresztyének alternatíváját, a „magyar keresztyénséget”, a Krisztus váltságahalála helyett az aradi, illetve később a trianoni Golgotát, Krisztus feltámadása helyett pedig a magyar feltámadást hirdette. Szerinte az országot megszálló németek általi embertelen zsidóüldözés iszonyatára, majd a II. világháborút követő összeomlás irtózatossá tette a katasztrófájára volt szükség ahhoz, hogy a modern nacionalizmus antikrisztusi ideológiájának mélységei feltáruljanak.³⁰⁰

Bereczky Albert visszaemlékezik arra, hogy amikor 1944 elején a magyar sajtót részben megvásárolták, részben megfélemlítették és egészen szoros bilincsbe verték, akkor az egyházi sajtót is a legszigorúbb cenzúra alá helyezték. Mégis kiemelt néhány szemelvényt, bizonyítva azt, hogy az egyházi sajtó igyekezett odaállni az üldözöttek mellé, s amennyiben egyáltalán lehetséges volt, megpróbált bizonyosságot tenni az evangéliumi igazságról. E kevés számú szemelvénnyel olvashatjuk Czeplédy Sándor 1944-ben megjelent *Harc az Ótestamentum ellen* című cikkének egy részletét is.³⁰¹ Czeplédy Sándort 1984-es visszaemlékezésében Bartha Tibor püspök is azok közé sorolta, utalva Bereczky Albert művére, akik a zsidóság mellett állást foglaló hitvalló írásokat jelentettek meg.³⁰² Czeplédy Sándor bátor és rendíthetetlen magatartását bizonyítja az is, hogy 1944 őszén, a harcok idején ő volt az egyetlen teológiai professzor, aki nem hagyta el Debrecenét. Sziklaszilárd hite volt, s a legnagyobb megpróbáltatások közepette is higgadt maradt, mivel Isten gondviselő szeretetében és megtartó erejében bízott.³⁰³

299 CZEPLÉDY: *Mások helyett is harcolunk*, 1.

300 CZEPLÉDY: *Az egyház bűnbánata*, 159.

301 BERECKY: *A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen*, 36.

302 BARTHA: *Emlékezzünk*, 1.

303 CZEPLÉDY, MÁRIA: *Édesapám* – Czeplédy Sándor, 124. Az E végső nagy vendégség és az úrvacsora című prédikációjában Czeplédy Sándor részletesen visszaemlékezik az 1944. október 13-a és 20-a között zajló debreceni csata körülményeire. Mivel lakásukban a villannyal már baj volt és mivel a professzor kiskorú gyermekeinek nem tudott tejet szerezni, kivitte családját apósához a közeli Hajdúhadház parókiájára, ő pedig egy motorkerékpárral járt be Debrecenbe. Még október 19-én is volt bent a városban. A következő napon a szovjetek csapatai elfoglalták Debrecenét, sőt megkezdődött a harc Hajdúhadházon is. Itt a visszavonuló németek Hajdúhadház és Hajdúbozormény között megálltak és feltartóztatták az előrenyomulást. Az úgynevezett Kutaserőből szakadatlanul lötték Hajdúhadházat, éjjel pedig harci kocsikkal törtek be a község utcáira. A hajdúhadházi parókia pincéjében egy egész tömeg ember volt – köztük Czeplédy Sándor is –, akik

III.3.8. Eleven és nyílt vita a Szentírással

A professzor írásaiból nyilvánvalóan kitűnik, hogy mennyire szívén viselte a választott nép kérdését és milyen részletesen magyarázta azt tudományosan és biblikusan egész életén keresztül. Éppen ezért érintette őt érzékenyen, amikor 1990-ben Majsai Tamás, a Theológiai Szemlében megjelent *Crucifixus sub Pontio Pilato* című tanulmányában azzal vádolta meg, hogy a Jubileumi Kommentárban a részben Czeglédý Sándor által írt Kijelentés, Üdvtörténet, Ószövetség, Újszövetség, Szentírás és Szentlélek³⁰⁴ című bevezető tanulmány teológiai koncepcióját a masszív antijudaizmus szelleme hatja át.³⁰⁵

Bírálója ennek alátámasztására ebből a tanulmányból a következőket idézte: „A választott nép döntő kérdése az volt: felismerik-e Azt, aki eljövendő vala, (...) de a választott nép a vele kegyelmesen kötött szövetség kiváltságát éppen arra használja fel, hogy vele magát Isten igénye elől elbástyázza. (...) Isten Fiát halálra ítélik. (...) A templom leomlik. Eddig Sion fennállása volt Isten uralmának jele, most pedig Sion romja. Íme, Isten népének fejedelme ott van a kereszten; a saját népe adta őt a római hatalom kezébe teljes tudatossággal.”³⁰⁶ Czeglédý Sándor Eleven és nyílt vita a Szentírásról? című

nem tudtak arról, hogy a „felszabadítók” kiadtak egy parancsot arra nézve, hogy a férfiak hagyják el a községet. Így amikor egy fegyveres csapat megjelent a pince előtt, az ott lévő nyolc férfit Czeglédý Sándorral együtt letartóztatták és elvitték egy nagy udvarba. Közben a németek éppen akkor találták el a hajdúhadházi református templom délnyugati tornyát gyűjtőgránáttal. A professzor és a többi fogoly hosszasan várt, a katonák pedig vitatkoztak. Egy románul tudó embertől tudták meg később, miről beszéltek. A katonák közti vita tárgya az volt, hogy agyonlőjék-e őket vagy sem. Ott volt ugyanis velük a professzor egyik meggondolatlan diákja, aki a román katonákkal németül próbált beszélni, mire valaki kitalálta, hogy ők német kémek és eddig is ők irányították a német ütegek tüzelését. Az egyik főhadnagy a kivégzés mellett volt, de volt ott egy román őrnagy, aki ebbe nem egyezett bele. Géppisztolyos őrség vette Czeglédý Sándorékat körül és kihajtották őket a községből. Messziről egyszer még rájuk is lőttek, de inkább csak ijesztésül. Ezt követően a hosszú gyaloglás miatt fáradtan, de élve érkeztek Debrecenbe. (CZGLÉDÝ: Mt 26,29. „E végső nagy vendégség és az úrvacsora” c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1.)

304 CZGLÉDÝ, ISTVÁN: Kijelentés, Üdvtörténet, Ószövetség, Újszövetség, Szentírás és Szentlélek, 17. A Jubileumi Kommentár szerzőként Czeglédý Istvánt – Czeglédý Sándor öccsét – tünteti fel, de a neve mellett kereszttel, annak jelzésére, hogy a mű megjelenésekor írója már nem élt. Azonban a kifogásolt mondatokat saját bevallása szerint valóban Czeglédý Sándor írta, mivel a nyomtatás előtt a szerkesztőség a két évvel korábban elhalt testvérenek tanulmányát átdolgozásra hozzá küldte el, ő pedig saját gondolataival egészítette ki testvére tanulmányát. (CZGLÉDÝ: Eleven és nyílt vita a Szentírásról?, 370.)

305 MAJSAI: *Crucifixus sub Pontio Pilato*, 98.

306 CZGLÉDÝ, ISTVÁN: Kijelentés, Üdvtörténet, Ószövetség, Újszövetség, Szentírás és Szentlélek, 17.

cikkében kategorikusan visszautasítja ezt a vádat. Tanulmányának eredeti címe Eleven és nyílt vita a Szentírással? volt,³⁰⁷ utalva arra, hogy a kifogásolt szövegrészben egyetlen mondat sincs, amely ellenkezne a Szentírással, és hogy bírálója elfelejtette megemlíteni azt, hogy a bírált tanulmány folytatásában Czegléd Sándor Izrael maradandó kiválasztását hangsúlyozta.³⁰⁸

Arra hívja fel olvasói figyelmét, hogy még kevésbé szólhatott volna bírálója „masszív antijudaizmusról” vele kapcsolatban, ha figyelembe vette volna ugyancsak a Jubileumi Kommentárban a már saját neve alatt megjelent, az 1. Thesszalonikai levél híres antiszemita szakaszával foglalkozó magyarázatát. Itt ugyanis a következőkről írt: „A zsidók és pogányok viszonya a thesszalonikai keresztyéneket is foglalkoztatta. Hiszen látták, hogy Pál és társai a zsinagógában kezdték az evangélium hirdetését. (...) Viszont azt is látták, hogy éppen az ígélet népe, a zsidók vezettek az evangélium szenvedélyes elutasításában. Pál itt még nem fejt ki Izrael »titkát« (Róm 11,25)³⁰⁹ úgy, ahogy később teszi. Nem szól Izrael végső reménységéről, arról, hogy a »megkeményedés Izraelre nézve csak részben történt, ameddig a pogányok teljessége bemegy, és így az egész Izrael megtartatik.« (...) Pál olyan határozottan és erélyesen szól itt a zsidók megkeményedéséről, hogy ennek jellemzésére még a pogányok jól ismert szólamait is felhasználja.” Czegléd Sándor kommentárjában hangsúlyozza, hogy az emberellenességet Pál nem valami faji vagy népi tulajdonságnak tartja mint a zsidók antik és modern ellenségei, hanem itt világosan megmondja: azzal válnak minden embernek ellenségeivé, hogy akadályozzák az evangélium hirdetését.³¹⁰ Czegléd Sándor egész életében a segíteni kész szeretet indulatával³¹¹ és hitvalló módon foglalt állást az Ószövetség és a zsidóság mellett. Sőt, minél nagyobb volt a zsidó nép ellen irányuló támadás, annál erősebben, megalkuvások nélkül érvelt a Szentírás fényében a választott nép mellett. Bátor magatartása számunkra, az utókor számára is példát mutat.

307 CZEGLÉDY: Eleven és nyílt vita a Szentírással?, TtREL I.27.c.187.71, 1990, 1–10. A Theológiai Szemle munkatársai változtatták át a címet oly módon, hogy a „Szentírással” szót a „Szentírásról” szóra cserélték. Feltehetően azt hitték, hogy Czegléd Sándor tévedésből írta így a címet.

308 CZEGLÉDY: Eleven és nyílt vita a Szentírásról?, 371.

309 „MERT nem akarom, hogy ne tudjátok atyámfiai ezt a titkot, hogy magatokat el ne higgyétek, hogy a megkeményedés Izraelre nézve csak részben történt, a meddig a pogányok teljessége bemegy.” (Róm 15,25)

310 CZEGLÉDY: A Thesszalonikaiakhoz írt első levél magyarázata, 278.

311 CZEGLÉDY: A teológia tanítása a Kollégiumban, 580.

IV. CZEGLÉDY SÁNDOR ELVHŰSÉGE A KOMMUNIZMUS IDEJÉN

IV.1. A szocialista hatalom „egyház-zsugorítási” törekvései

A II. világháború után, közvetlenül a háborús események elcsitulásával az egyház tagjainak és vezetőségének nagy része arra gondolt, hogy elérkezett az újrakezdés lehetősége egy felszabadult állam szabad református egyházában. De hamar rá kellett döbbsennie mindenkinek arra, hogy itt korántsem „felszabadulás” történt, mivel Magyarországon a háború elvesztésével az egész politikai rendszer a szélsőjobboldalról hatalmas erővel váltott át a szélsőbaloldalra.³¹²

A kormányzat 1948-ban kezdett hozzá az egyházak helyzetének rendezéséhez, az egyház és az állam szétválasztásához, majd az egyházak társadalmi helyzetének radikális visszaszorításához. Magyarországon az egyházaknak hagyományosan erőteljes társadalmi pozíciója volt, s így az új helyzetben a Szovjetunióból ellenőrzött magyar államnak céljai eléréséhez szüksége volt az egyházakra. Ezért akarta az állami vezetés a református egyház vezetését mindenképpen a maga oldalára állítani. Ezt segítette az a tény, hogy bár a református egyház hivatalosan zsinati-presbiteri elveket vallott, az egyház-kormányzás presbiteri oldala a gyakorlatban alig működött.³¹³ Az egyház vezetésére ténylegesen nagyobb felelősség hárult, mint az a református egyház szervezeti és egyházi elveiből és hagyományaiból következett volna.³¹⁴

Az alapvető és mélyreható társadalmi változások őrtségváltásra kényszerítették a református egyházat, legalábbis felső-vezetői szinten.³¹⁵ Az új rezsim vezető egyházi posztokon csak olyanokat tűrt meg, akiknek személyé-

312 LADÁNYI: A református egyház (1945–1989), 419.

313 COLIJN: „Kicsoda ellenünk?” Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház- és teológiai történetben, 21.

314 BOGÁRDI SZABÓ: Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között, 104.

315 BOLYKI–LADÁNYI: A református egyház, 102.

ben garanciát látott arra, hogy felhasználható eszközei legyenek.³¹⁶ Emiatt a kormányzat mindenekelőtt a régi egyházi vezetés lecserélését tűzte ki célul. Ravasz László dunamelléki püspök és Lázár Andor dunamelléki egyházkerületi főgondnok eltávolításával, Bereczky Albert és Kiss Roland elnöki székbe juttatásával a református egyház felső vezetésében az őrségváltás első – Rákosi Mátyásék számára legfontosabb – része sikerrel befejeződött. 1949 szeptemberében Révész Imre tiszántúli püspök is lemondott, s püspöki székébe Péter János került, 1952-ig pedig megvalósult a régi egyházi vezetőség lecserélése felső és középszinten egyaránt.³¹⁷ Az egyház felső vezetése az állam befolyása alá került, s ezáltal az egész egyház ellenőrzése lehetségessé vált.³¹⁸

Ezért, amikor az Állami Egyházügyi Hivatal elnöke 1951. július 17-én bizalmas megbeszélés alkalmával tájékoztatta a református egyház vezetőit arról, hogy a református egyház új feladatok elé került, a református egyházvezetők szolgálatkészen hozzáálltak azok megvalósításához. A feladatok a következők voltak: 1. diakonissza szervezetek megszüntetése, 2. egyházi földek felajánlása az államnak, 3. a kis létszámú gyülekezetek csoportosítása, 4. teológiai akadémiák összevonása, 5. egyházkerületek összevonása. A református konventi elnökség pár nap múlva, július 24-én tárgyalta az első négy feladatról, másnap pedig az állami vezetőkkel történő újabb megbeszélésen a konventi főtanácsos minden ellenállás nélkül már ütemtervet terjesztett elő az „egyház-zsugorításra”.³¹⁹

Végül a magyarországi egyházaktól – köztük a református egyháztól is annak vezetői segítségével – az állam elvette az általuk működtetett intézmények (iskolák, szociális intézmények, kórházak, stb.) túlnyomó többségét, valamint a működtetésüket biztosító egyházi birtokokat és javadalomforrásokat, másrészt megszüntették az egyházakhoz szorosan vagy lazábban

316 BARCZA: A Magyarországi Református Egyház helyzete és Ravasz László jelentősége 1956-ban, 28.

317 LADÁNYI: A református egyház (1945–1989), 420–425.

318 COLIJN: „Kicsoda ellenünk?” Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház- és teológiai történetben, 21.

319 LADÁNYI: A református egyház (1945–1989), 425–426. Az ütemtervben a következőt vállalták: 1.) Megszüntetik a diakonissza-szervezeteket november 30-ig. 2.) Mindennemű egyházi földet legkésőbb szeptember 1-ig felajánlanak az államnak. 3.) Vállalják, hogy a kis létszámú gyülekezetek összevonásával („bokrosításával”) öt év alatt 20–25%-kal csökkentik az anyaegyházközségek számát. 4.) A konventi elnökség intézkedik, hogy a Dunántúli Egyházkerület a pápai teológián, s a Tiszáninneni Egyházkerület a sárospataki teológiai akadémián 1951. szeptemberében már ne nyisson meg új tanévet, hanem a hallgatókat Budapestre, illetőleg Debrecenbe irányítsa. (i.m., 427.)

kapcsolódó egyesületeket, egyházas jellegű tevékenységeket, társaságokat.³²⁰ Egyre intenzívebbek lettek az iskolai vallásoktatás elsorvasztására és teljes megszüntetésére irányuló törekvések is. Amellett, hogy módszeresen viszszaeszközölték az egyház hatáskörét, az államhatalom megpróbálta bevonni az egyházat a szocialista társadalom építésébe is.³²¹ A lelkészeknek ki kellett venniük a részüket a mezőgazdaság átszervezéséből úgynevezett „mintaprédikációk, TSZ prédikációk” elmondásával.³²²

Bolyki János szerint a diktatúra ún. „szalámi politikája” mint módszer az egyháztól mindig csak egy részletet követelt, hogy feláldozzon közéleti, közoktatási, szeretetszolgálati és missziói területeiből. Úgy látszott, ha azt a szóban forgó kis területet az egyház feladja, akkor a többi területen szabadságot

320 BOGÁRDI SZABÓ: Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között, 15.

321 LADÁNYI: A református egyház (1945–1989), 426.

322 A TSZ-fejlesztést propagáló prédikációk kapcsán meg kell említenünk Kovács Tibor nagytemplomi segédlelkészt, aki következetes igehirdetői munkája miatt nem volt hajlandó prédikációiban a téseztetés mellett agitálni. (FEKETE: In memoriam Kovács Tibor (1924–2006), 43–44.) Az Egyetemes Konvent Elnökségétől a református gyülekezetek körlevelet kaptak azzal a kéréssel, hogy azt az 1954. március 7-i istentiszteleten olvassák fel. A körlevél tárgya a Magyar Kommunista Párt határozatának méltatása volt, amelyet a „mezőgazdasági termelés fejlesztéséről” hozott. A vasárnapi istentisztelet előtt két nappal a Református Kollégium dísztermében a Tiszántúli Egyházkerület lelkészei előtt Péter János püspök tartott előadást, amelyben a gazdaságpolitikai szakkérdéseket teológiai érvekkel támasztotta alá. Ennek konklúzióját egy esperes így fogalmazta meg: „Az úrvacsora és a mezőgazdaság-fejlesztés ügye egy ügy!” Ezek után felszólítás hangzott el arra vonatkozóan, hogy a március 7-i igehirdetés mondanivalóját és az úrvacsorai ágendát is hozzá kell igazítani a körlevél tartalmához. (Kovács: Orando et laborando, 52–53.)

Kovács Tibor nem engedett ennek a felszólításnak, amire március 12-én egy lelkésziskolai értekezleten derült fény, ahol esperese a jelen levő lelkészeket sorra megkérdezte, hogy miként képviselték a mezőgazdaság ügyének fejlesztését az úrvacsoraszolgálat alkalmával. Mikor Kovács Tiborra került a sor, elmondta, hogy ugyan a körlevelet felolvasta, de igehirdetésének mondanivalóját nem igazította a körlevélhez. Többek között elmondta, hogy ebben az ügyben legfájóbban az érintette őt, amit Barth Károly nyílt levele kifogásol egyházunk sajtószolgálatának ismeretében, hogy az egyes emberi megoldások igenlését a keresztyén üdvözet részévé tesszük. Szerinte hálátlanok volnánk, ha nem örülnénk Isten bármilyen földi ajándékának, de ezeket nem állíthatjuk az üdvörtörténet eseményeivel egy polcra. Őt követte Fekete Péter, aki elmondta, hogy Kovács Tiborhoz hasonlóan ő sem a mezőgazdaság fejlesztéséről prédikált Tégláskertben. Három nap múlva, március 15-én mindkettőjüket püspöki kihallgatásra rendelte be Péter János és felfüggesztette őket lelkési szolgálatukból. (i.m., 56–59.)

Ezt követően mindketten huzamosabb időn keresztül segéd munkából tartották fenn családjukat. A példátlan ellenszegülés megokolására Fekete Péter az egyházvezetésnek 60 oldalas teológiai Memorandumot adott be, amelyet Kovács Tibor elolvasva, annak tartalmát néhány oldalban kigépelve mint teológiai emlékiratot írt alá, vállalva a Memorandum többi megfogalmazását is. (i.m., 60.) Ennek következtében 1955. augusztusában letartóztatták őket. Fekete Péter nyolc hétig volt vizsgálati fogságban (i.m., 95.), Kovács Tibor

nyer. Ez a remény azonban nem vált be. Az államosításoktól a megmaradt iskolák felajánlásáig hosszú volt a sor. Teológiailag nézve az volt a baj, hogy az intézményes és közjogi összezsugorodást lelki és szellemi összezsugorodás követte. Az egyház igehirdetéséből elmaradt először a prófétai hang. A közélet, a politika kritikai szemlélete megszűnt. Aztán elmaradt az evangélizáció hangja, mondván: Nincs jogunk másokat hitre készíteni. Aztán hamvába holt a gyermekek és ifjak közti missziói munka. Ne tegyük ki őket a „kettős nevelésnek” – hangzott a jelszó. S miközben az igehirdetés hatásköre összezsugorodott, az intenzitása is csökkent. Elméletben Jézus Krisztus egyházának vallotta magát egyházunk, de a valóságban mintha nem Jézus lett volna az egyház Feje, hanem más erők és hatalmak. A „Mit kíván tőlünk Jézus?” kérdése helyett a „Mit kíván tőlünk a hatóság?” volt a szempont.³²³

A püspöki tisztségbe beiktatott Bereczky Albert a Mt 7,13–14.³²⁴ verseinek önkényes magyarázatával az 1950 elején írt A keskeny út című cikkében kifejti: „Minden, ami történik, az Ő dicsőséges akaratából történik. (...) Mi hát a keskeny út? Isten akaratának a felismerése és engedelmes vállalása. (...) Erre a keskeny útra nemcsak az egyes embernek, hanem a közösségnek, az egyháznak a szempontjából van döntő szükség. (...) Mi kellene ahhoz, hogy a magyar református egyház csakugyan só legyen, de ebben a világban, itt, Magyarországon, ebben a szocialista államban, ebben a kommunizmus felé haladó népi demokráciában? (...) Az egyháznak valóban csak egy hivatása van, a szolgálat.”³²⁵

Néhány hónappal később már így fogalmaz: „Ha az egyházban él az őszinte és mély bűnbánat megítélt múltjáért – és ha az egyházban él az őszinte és mély hálaadás azért, hogy a történelmet formáló Úristen nemcsak nem törte össze egyházunk kereteit, de kész azokat az evangélium erőivel úgy

pedig 1955. október 31-ig. (FEKETE: In memoriam Kovács Tibor (1924–2006), 44.)

Kovács Tibornak Czeglédy Sándor és Török István is emberséges támasza volt a nehéz időkben. Ő maga úgy ír Czeglédy Sándorról, mint aki apai lelkiülettel irányult felé. (KOVÁCS: Orando et laborando, 27.)

Ötven évvel később visszatekintve Kovács Tibor kijelenti, hogy a Memorandum élnék viszhangot váltott ki lelkész körökben, és szerinte ennek is „köszönhető, hogy nehezen lehetett visszafogni, elhallgattatni egyházunk igaz lelki-őrálloít fenygetésekkel vagy ígéretésekkel az ötvenes években. És nem is lett olyan szolgálattelkűvé tagjaiban a »szolgáló egyház«, mint ahogyan néha – a cenzúrázott dokumentumok alapján – állítani szokás.” (KOVÁCS – BÉNYI: Kollégiumi diákként a diktatúrák árnyékában – két vallomás, 14.)

323 BOLYKI: Az egyház megújulásának teológiai alapjai, 17–18.

324 „Menjetek be a szoros kapun. Mert tágas az a kapu és széles az az út, amely a veszedelemre visz, és sokan vannak, akik azon járnak. Mert szoros az a kapu és keskeny az az út, amely az életre visz, és kevesen vannak, akik megtalálják azt.” (Mt 7,13–14)

325 BERECKY: A keskeny út, 322–323.

megtölteni, hogy szolgálhassunk a mi népünknek, – akkor nem lehet vak az iránt az óriási világalakulás iránt, amelyben élnie és szolgálnia kell. Akkor megnyílik a szeme és a szíve az iránt a világformáló új erő iránt, amit szocializmusnak neveznek – és a szocializmus igazságára igent tud mondani. (...) Új helyzetében gyökeresen új feladatait felismerni és a reá váró szolgálatokat komolyan elvállalni: ez volt és ez marad az egyház keskeny útja.”³²⁶ Ezek szerint az egyház számára csak a „keskeny út” maradt nyitva, amelyre „hitben engedelmesen” lépnie kell, s ezen az úton csak a szolgálat lehetősége maradt meg az egyház számára. Mindez teológiai alapon tette lehetővé az egyház számára a szocialista rendszerhez való közeledést, továbbá az új hatalom iránti lojalitást.³²⁷

Az egyház felső vezetésének ilyen nyilvánvaló módon történő együttműködése a szocialista vezetéssel sokak kimondott, illetve eltitkolt ellenérzését váltotta ki. A fennmaradt forrásokból kitűnik, hogy Czeglédy Sándor ugyancsak kritikai fenntartásokkal viseltetett az 1948 utáni egyházkormányzattal szemben. Prédikációiban pedig főként a szorongatott helyzetbe került egyház leendő lelkészeihez szóló bátorító, helytállásra biztató hangja szólalt meg.

IV.2. A professzor egyházkormányzattal szembeni kritikája

Felvetődik a kérdés, hogy Czeglédy Sándor a kommunizmus korának kihívásaira miként reagált. Nem rendelkezünk ennek kapcsán bő forrásanyaggal, azonban fellelhetőek a professzornak olyan előadásai, visszaemlékezései, amelyek által mindez rekonstruálható. A rendszerváltást követően, 1994-ben egy interjúban megkérdezték tőle, hogy miként élte meg a kommunizmust? A kérdésre így válaszolt: „Én a fanatizmustól mindig távol akartam magam tartani, és megalkuvásokra sem voltam hajlandó. Számoltam azzal, hogy nagyon nehéz és komoly dolgok következnek. Borzalmas dolgok történtek előtte is, mégis ha valaki azt mondta, hogy felszabadultam, mert ilyen eset is volt, ha nem is sok – nem szálltam szembe vele. Az ellenkező álláspontot sem foglaltam el. Nagyon nehéz idők voltak azok, de különösebb bajunk nem történt, kibírtuk.”³²⁸ S talán a legfontosabb jellemzője Czeglédy Sándor állásfoglalásának a kommunizmus ideje alatt – amit ebben a visszaemlékezé-

326 i.m., 324.

327 BALOGH: Egyházak és politikai visszarendeződés 1957–1961, 36.

328 TELEPÓCZKI – MONORI – KORÁN: Nagy Öregjeink I, 3.

sében is hangsúlyoz – az volt, hogy a nehéz időkben sem vált megalkuvóvá. Hű maradt elveihez.³²⁹

Nagy valószínűséggel 1948 után, de még az 1956-os forradalom előtt³³⁰ írta Az üdvtörténeti jelen értelmé az egyházkormányzásra nézve című tanulmányát, amelyben kijelenti, hogy az üdvtörténet jelen értelmét nem nyerhetjük el úgy, hogy a jelenlévő Krisztus helyett vagy mellett a jelen eseményeire próbálunk figyelni. Ez azt jelenti, hogy Jézus mellett a jelen történéseit próbáljuk mintegy második kijelentésforrássá tenni. A professzor utal rá, hogy

329 Jellemszilárdságáról és elvhűségéről lánya Czeglédy Mária a következőt írja: „A szélesen kiterjedt Czeglédy családunk nemzedékről nemzedékre őrizte és ma is őrzi azt az ismeretet, hogy a gályarab Czeglédi Péter leszármazottai vagyunk. Amikor édesapámra gondolok, engem az ő mély hite és jellemszilárdsága a magyar gályarabokra emlékeztet szüntelen” (CZEGLEDY, MÁRIA: Édesapám – Czeglédy Sándor, 123.) A magyarországi ellenreformáció idején, 1674. március 5-én a Pozsonyban felállított bíróság elé több mint hétszáz protestáns lelkészt és tanítót idéztek. Felségárulással, a törökökkel és kurucokkal való együttműködéssel, valamint a katolikus egyház gyalázásával vádolták őket. A vádak alapján megállapították, hogy „a Magyar Királyság minden prédikátora zendülő.” (S. VARGA: Vitetnek ítélőszékre... – Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve, 28.) A Pozsonyban megjelent 336 lelkész és tanító között volt a lévai református prédikátor, Czeglédi Péter is. A halálos ítéletet azok kerülhették el, akik vagy elhagyták az országot, vagy lemondtak hivatalukról. 1674 májusára 94 kitartó és hitűkhöz az életük árán is ragaszkodó prédikátor maradt, akik a felkínált lehetőségek közül a halálos ítéletet választották. Büntetésüket később várfogságra változtatták, s az elítéltek nagy részét Lipótvárba vitték. 1675 márciusában 42 prédikátort – köztük Czeglédi Pétert is – Nápolyba hurcoltak, de közülük csak 32-en maradtak életben, akiket eladtak gályarabnak. 1676 februárjában 24-en szabadultak meg – köztük Czeglédi Péter is – Michiel de Ruyter holland tengernagy közbenjárása által. Czeglédi Péter, aki hitvalló módon hitéért a mártíromságot is vállalta, 1677. május 27-én visszatért a lévai várba, pedig a nyitrai püspök 1677. április 10-én királyi utasítást kapott, hogy a püspök megyéje területére visszatérő prédikátorokat elfogathatja, és bíróság elé állíthatja. Nem kétséges, hogy Czeglédi Péter hazatérte után tette a dolgát. Ott folytatta református papi szolgálatát, ahol a pozsonyi véstörvényszék elé idézés előtt abbahagyta. 1677. június 30-án azonban Esterházy Pál bányavidéki főkapitány utasítást kapott a Haditanácstól arra, hogy a Lévára bevitt prédikátort azonnal távolíttassa el, az ottani főkapitányt egyéb kihágások miatt is vonja felelősségre, s ehhez használjon német katonaságot. Ilyen szorongatott légkörben a hitéhez hű és jellemszilárd prédikátor nem folytathatta szolgálatát. 1677. augusztus 4-én már nem tartózkodott Léván. Az egyik tanú elmondása szerint török területre ment. (J. ÚJVÁRY: „Örömkben, addig éneklük a ...soltárt.” Czeglédi Péter prédikátor visszatérése a gályáról Lévára, 270–278.) Czeglédi Pétert azonban később a hívek visszahozták, s „1687-ben bekövetkezett haláláig működött Léván.” (CZEGLEDY, PÁL: Lévai reformátusok három temploma, 20. Czeglédy Sándor nagybátyja, Czeglédy Pál lévai lelkész volt a 20. század első felében, aki megírta Czeglédi Péter életrajzát.)

330 Gépiratként megmaradt tanulmánya ugyan nincs évszámmal ellátva, viszont a 12. oldalon mint püspökről beszél Péter Jánosról, aki 1949. novemberétől volt a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke, és 1956. október 31-én lemondott püspöki méltóságáról. Ezt követően politikai pályára lépett. 1958. február 19-én a külügyminiszter első helyettese lett, majd 1961. szeptember 13-tól 1973. december 14-ig külügyminiszter.

a hitvalló egyház harca idején a német egyházi élet válságát éppen az idézte elő, hogy a német keresztyének számára a történeti jelen, „a történeti óra parancsa” vált üdvtörténetté, második kijelentéshorrassá, amely mellett Jézus Krisztus élő jelenlétének csak másodlagosan voltak hajlandók helyet adni. Ezért volt szükség arra Czeglédy Sándor szerint, hogy a barmeni zsinat első tétele világosan kimondja: „Jézus Krisztus, mint róla a Szentírás bizonyosságot tesz, Isten egyetlen szava, akit hallgatnunk kell, Akinek engedelmeskednünk és Akiben életünkben és halálunkban bizakodnunk kell. Ezért mint hamis tant elvetjük azt az állítást, hogy az Egyháznak igehirdetése forrásaképpen Istennek ezen az egyetlen Igéjén kívül még más eseményeket, hatalmasságokat, alakokat és igazságokat is el kellene ismernie isteni kijelentéskeppen.”³³¹

Czeglédy Sándor meggyőződéssel vallja, hogy az üdvtörténeti jelen értelme ma és mindenkor az, hogy Jézus Krisztus az Egyház Ura, hogy a kijelentés Jézus Krisztus maga. Ezért az egyházkormányzók nem tehetnek mást, mint hogy újra és újra, minden nap, minden órában az Egyház jelenlevő Urának, Jézus Krisztusnak mindig új, konkrét és személyes parancsát kéri és várják. A professzor azonban felteszi a kérdést: Vajon van-e jogunk ahhoz, hogy bármilyen tanokat, elveket az élő Krisztus szava fölé helyezzünk? „Mert erről van szó. Az ítéletes Isten kegyelméből egyházkormányzati szempontból olyan helyzetbe kerültünk, hogy csak az élő és jelenvaló Krisztus szavában bizakodhatunk, mert Isten ítélete egyszerűen elvette tőlünk azt a lehetőséget, hogy bármiféle elvekre, tanokra támaszkodhassunk.”³³²

Czeglédy Sándor rámutat arra, hogy amikor most egyházkormányzati cselekedeteinket vizsgálni akarjuk, nem tehetünk mást, mint a könyörgésben való hűségünket vizsgáljuk meg, másfelől pedig beletekintünk azokba a szakadékokba, amelyek egyházunk „keskeny útja” mellett jobbról és balról tátonganak. Megállapítja, hogy ezen az úton kísértést jelent a test szerinti gondolkodásból származó taktikázás és világi diplomácia, majd újra kérdés elé állítja hallgatóit: „A rajtunk méltán bekövetkezett ítélet tényleg létrehozta-e bennünk az igazi bűnbánatot, hogy a test szerint való gondolkozástól elfordulva egyházkormányzásunkban egyedül az egyház Urának akarát keressük?” A kérdés kapcsán Czeglédy Sándor visszaemlékszik³³³ a Martin Niemöller-rel való interjújára, aki elmondta, hogy valahányszor az egyházi

331 CZEGLÉDY: Az üdvtörténeti jelen értelme az egyházkormányzásra nézve, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 5–6.

332 i.m., 7–8.

333 i.m., 8–9.

harc során a német evangéliumi egyház taktikához folyamodott, annak csak romlás lett a vége.³³⁴

Utal arra is, hogy Barth Károly az 1948-as magyarországi úttal kapcsolatosan Brunner Emil-nek írt levelében azt írta, hogy a magyar református egyház keskeny útja Róma és Moszkva között kell, hogy vezessen.³³⁵ „Ha Rómán Rómát értjük, és ha Moszkván a radikális szekularizmus hordozóját látjuk, akkor azt kell mondanunk – írja Czeplédy Sándor –, hogy az elhajlásnak még egy harmadik lehetőségével és kísértésével is szembe kell néznünk,” mégpedig a rajongás veszélyével. Felhívja a figyelmet arra, hogy Barth Károly az 1948 márciusában Budapesten és Sárospatakon tartott előadásában a rajongás veszélyét látta abban, ha az egyház ahelyett, hogy egyedül az evangéliumot hirdetné, ennek vagy annak a politikai rendszernek az ügyvédjévé válik. A rajongást tudniillik az jellemzi, hogy az egyházvezetés a Szentleket összetéveszti valamilyen evilági jelenség iránti lelkesedéssel, a feltörő új korszak szellemével, az isteni kijelentést pedig összetévesztheti a radikális, forradalmi hatalom megnyilatkozásaival és cselekedeteivel.³³⁶

Barth Károly ebben az előadásban állította fel emlékezetes tételét is, amely így hangzik: „A keresztyén gyülekezet az államrendek változásával szemben annyiban független, hogy – Isten Igéjére alapozva és egyedül az iránti engedelmességre kötelezve – semmiféle régi vagy új államrendben nem láthat többet, mint egy tökéletlen, fenyegetett és időleges emberi kísérletet, és ezért nem szabad, hogy magát a maga sajátos feladatát illetően – egy ilyen államrendnek akár kárára, akár hasznára megzavarni engedje.”³³⁷

Czeplédy Sándor előadásának folytatásában újra Barth Károlyra hivatkozik,³³⁸ aki 1948. május 23-án, a dunamelléki püspökválasztás előtt nyilvános levelet írt a magyarországi református egyházban lévő barátaihoz arra figyelmeztetve őket, hogy ne nyilvánítsanak szolidaritást egy bizonyos ideológiával, amely tartalmát és természetét illetően még nem ismerhető ki.³³⁹ Mindezek alapján a professzor az üdvtörténeti jelen és az egyházkormányzat kapcsolatát vizsgálva kijelenti, hogy egyházunkban fennáll a veszélye annak,

334 CZEGLÉDY: Mások helyett is harcolunk, 3.

335 BARTH: Offene Briefe 1935–1942, 166. Barth Károly levelének címezése: An Prof. Dr. Emil Brunner, Basel, 6. Juni 1948.

336 BARTH: Christliche Gemeinde im Wechsel der Staatsordnungen, 38.

337 i.m., 37.

338 CZEGLÉDY: Az üdvtörténeti jelen értelme az egyházkormányzásra nézve, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 12.

339 BARTH: Offene Briefe 1935–1942, 142. Barth Károly levelének címezése: An Ungarische Reformierte Christen, Basel, 23. Mai 1948.

hogy a világtörténeti helyzetet vesszük döntő tájékozási pontnak, és így az egyház élő Urának napiparancsát történet-értelmezéssel vagy társadalmi analízissel helyettesítjük.³⁴⁰

Az üdvtörténeti jelen értelme Czeglédy Sándor tolmácsolásában az a parancs, hogy az egyház legyen igazán egyház, vagyis egyetlen dolga Ura parancsának teljesítése legyen, mert csak ennek a parancsnak a teljesítésével lehet visszanyerni az igehirdetés elvesztett hitelét, őrállói funkcióját, politikai relevanciáját. Ellenkező esetben az igehirdetés mind jobban megüresedik, ideológiák szócsövévé, ennek vagy annak a politikai adventizmusnak a hirdetésévé, sőt merő propagandájává válhat. Az Egyház Krisztus ügyét csak azzal viheti előre a világban és csak azáltal szolgálhat igazán a rá bízott népnek, ha minden erejét és figyelmét Krisztus parancsának teljesítésére összpontosítja.³⁴¹

Amikor 1956 tavaszán a holland református zsinat küldöttsége előtt német nyelven tartott előadást, a református egyház 1948-as korszakváltásához való viszonyulásával kapcsolatban, újra Barth Károly 1948-as levelére utal.³⁴² Barth Károly a Magyarországi Református Egyházban lévő barátainak címzett levelében megkérdezte, hogy vajon szabad-e a magyar református egyháznak túlmennie az új állam de facto és de jure elismerésén, hogy az állam sajátos ideológiájával magát azonosítva jóváhagyjon olyan fejleményeket is, amelyek mérvüket és természetüket illetően 1948-ban kellően még fel nem ismerhetők?³⁴³ Czeglédy Sándor rámutat arra, hogy Barth Károly erre a kérdésre nemmel válaszolt, de már 1948 körül észrevehető volt a református egyházon belül egy tendencia, amely bizonyos történeti eseményeket szinte eszkatológikusan értékelt. Így a szocializmus történeti jelensége – tudatosan vagy nem tudatosan – az egyház életében normatív jelentőséget nyert, s az egyház gondolkodásmódjának, szavainak és tetteinek is ehhez kellett magát szabnia.³⁴⁴

340 CZEGLÉDY: Az üdvtörténeti jelen értelme az egyházkormányzásra nézve, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 13.

341 i.m., 16.

342 CZEGLÉDY: Theologische Richtungen in der ungarischen reformierten Kirche, TtREL I.27.c.184.5, 1956, 1. Előadásának kivonata három nyelven is elkészült: magyarul, (CZEGLÉDY: Teológiai irányzatok a magyar református egyházban, TtREL I.27.c.184.5, 1956, 1–2.) németül, (CZEGLÉDY: Kurzreferat über des vorgeschlagene Diskussionsthema „theologische Richtungen in der ung. ref. Kirche“, TtREL I.27.c.184.5, 1956, 1–4.) valamint angolul is. (CZEGLÉDY: Theological Trends in the Hungarian Reformed Church, TtREL I.27.c.188.78, 1956, 1–4.)

343 BARTH: Christliche Gemeinde im Wechsel der Staatsordnungen, 72.

344 CZEGLÉDY: Theologische Richtungen in der ungarischen reformierten Kirche, TtREL I.27.c.184.5, 1956, 2.

A professzor előadásában elmondja, hogy az egyházi vezetők hivatalos teológiájával szemben idegenül állt a lelkészek és még inkább a laikusok nagy része, akiknek magatartását politikai motívumok is formálták. Ugyanígy elutasító álláspontra helyezkedtek azok az elszánt „közösségi” emberek is, főként laikusok, akik a munkájukra nehezedő egyházhatósági korlátozásokat különösen terhesnek érezték.³⁴⁵ 1956 tavaszán tartotta előadását a professzor, amikor az egyháztagok és lelkipásztorok nagy része egyre inkább felismerte, hogy az egyházi vezetés „keskeny út”-ja nem azonos a Krisztus által meghatározott „keskeny út”-tal, s a „hitben való engedelmesség” nem Krisztusnak, az egyház Urának, hanem az ateista-kommunista államhatalomnak való engedelmisséget jelent. 1956 októberére pedig felgyorsultak az események mind politika terén, mind pedig az egyházban is,³⁴⁶ s a társadalomban lévő szociális feszültség növekedése 1956-ban forradalmi felkeléshez vezetett.³⁴⁷

A forradalom egyházi vonatkozásáról Török István beszámolójából megtudhatjuk, hogy a tekintélyt veszített egyházkormányzat 1956 őszének elején ugyan tett még néhány bizonytalan kísérletet a kibontakozásra, de nem sok eredménnyel. Az egyházkormányzatot akkor már inkább külső, mint belső erők tartották össze. A magyar nép októberi szabadságharcában aztán ezek a külső tartóerők is összeomlottak. Ezzel megpecsételődött az egyházkormányzat sorsa. A bukás bekövetkezett. „A református egyház, amelyik fényes múltjával ellentétben úgy látszott, hogy az elmúlt években elidegenedett és elszakadt a magyar néptől, most a néppel egy időben, egyszerre vívta ki belső szabadságát.”³⁴⁸

345 CZEGLÉDY: Teológiai irányzatok a magyar református egyházban, TtREL I.27.c.184.5, 2.

346 LADÁNYI: A református egyház (1945–1989), 427–429.

347 CZEGLÉDY: The Development of the Marxist View of Religion in Hungary, TtREL I.27.c.188.78, évszám nélkül, 3.

348 TÖRÖK: Felszámolás és újrakezdés, TtREL I.27.c.187.72., 1956, 2. 1956. november 1-én létrejött Magyar Református Egyház Országos Intézőbizottsága, amelyben mind a négy egyházkerület képviselői helyet kaptak, s amely fő feladatának az egyház lelki és szervezeti újjáépítésének munkáját tekintette. Nem írta elő, csupán javasolta, hogy minden tisztségviselő nyújtsa be lemondását azzal a kitéttel, hogy újraválasztásuk lehetősége nyitva áll. Az Intézőbizottság kijelentette, hogy a magyar református egyház zsinata és egyetemes konventje törvényes elnökének továbbra is Ravasz László püspököt tartja, aki ezekről a tisztségekről csak politikai kényszer hatására volt kénytelen lemondani. (BARCZA: A Magyarországi Református Egyház helyzete és Ravasz László jelentősége 1956-ban, 35.) Ezért hangzott el még aznap Ravasz László rövid rádiószózata A magyar reformátusok szava címmel. Ebben többek között kéri a lelkipásztorokat, hogy legyenek népünk élő lelkiismerete. Mint az Ige hű sáfárai, tisztán és bátran tolmácsolják Isten irgalmas üzenetét, vigasztalásul, feddésül, világosságul. Arra kéri a presbitereket, mint a magyar nép, s különösen a falu társadalmának demokratikus úton kiválasztott elítjét, hogy a nemzeti egység, a társadalmi igazságosság és a testvéri szeretet szolgálatában példaadóan járjanak

A forradalmat azonban hamar leverték, s ezt követően 1957-ben Varga Zsigmond József debreceni újszövetségi professzor³⁴⁹ tanulmányt írt *Megmérettünk* címmel, amelyről Czeglédy Sándor megállapítja, hogy „ez feltétlenül új hangot jelent gyötrődő egyházi közéletünkben.” Nemcsak azért, mert új a témája, a jelen korszak teológiai elemzése, amire ebben az évben (1957-ben) senki más nem vállalkozott, hanem azért is új ez a hang, mert megszólal benne az őszinte bűnbánat. Czeglédy Sándor megállapítja, hogy a tanulmánynak a 3/c pontjában helyenként egészen konkrét dolgok is megtalálhatóak, s ebben a szakaszban találja Varga Zsigmond előadásának azokat a részeit, amelyekkel legjobban egyet tud érteni.³⁵⁰

A *Megmérettünk* című előadás 3/c pontjában arról olvashatunk, hogy az úgynevezett 1948 utáni korszak egyházkormányzati tábora sok vonatkozásban lerontotta teológiai mondanivalójának hitelét a politikai hatalom különféle szinten mozgó képviselőivel való érintkezése során. E vonatkozásban még inkább rontotta a helyzetet az, hogy ennek a tábornak az elméleti teológusai éles harcokban voltak kénytelenek hangsúlyozni az egyháznak az új társadalmi rend iránt való felelősségét. Varga Zsigmond arról is beszámol, hogy számos egyházi ember átmenetileg hosszabb-rövidebb ideig aktív szerepet vállalt az állami élet egy-egy területén, s ezt az adottságukat nem csupán kiváló tanulási lehetőségnek tekintették egyházi szolgálatuk szempontjából, hanem bizonyos értelemben „ragadománynak”, jórészt pedig nem tudták tisztázni magukban azokat a lényeges különbségeket, amelyek az állami és az egyházi szolgálat között szükségszerű módon léteznek és sehol sem hagyhatók figyelmen kívül nagyon komoly kártételek nélkül.³⁵¹

Varga Zsigmond az egyházkormányzati tábornak arról a súlyos mulasztásáról is szót ejt, hogy teret próbált nyitni az egyháztól idegen erők és tényezők megengedhetetlen beszivárgására és beavatkozására. Emellett az egyházi vezetés ebben az időszakban nem tudta megoldani egészségesen az egyházi vezető testületeknek a gyülekezetekkel való élő kapcsolatát. Nem tudta ezen kívül megteremteni a szabad teológiai vita légkörét sem úgy, ahogyan erre

elől. (BARCZA: Ravasz László egyháztörténeti jelentősége 1956-ban, 34.)

349 A „*Megmérettünk*” című 10 oldalas kézirat nincs datálva, de minden bizonnyal 1957-ben íródott, mivel bevezetőjében az 1956-os forradalom eseményeit időben így határozza meg: „az elmúlt esztendő során.” A tanulmány végén Varga Zsigmond neve áll. Mivel Varga Zsigmond vallástörténész 1956. április 18-án elhunyt, a tanulmányt minden bizonnyal Varga Zsigmond József debreceni újszövetségi professzor írta.

350 CZEGLÉDY: Hozzászólás Varga Zsigmond „*Megmérettünk*” című előadásához, TtREL I.27.c.184.12, 1957, 1.

351 VARGA: *Megmérettünk*, TtREL I.27.c.184.12, 1957, 6.

szükség lett volna. Nem tudott megbirkózni azzal a kettősséggel sem, hogy az egyház kormányzása mellett egy prófétai üzenet képviselésére is megbízást kapott Istentől. Azaz a prófétai üzenet hirdetésével egy időben egyházat is kellett kormányoznia, egyházpolitikai döntéseket is kellett hoznia. Ezért nem juthatott el az egyházfegyelem terén sem oda, ahova el kellett volna jutnia: a fegyelmezés terén a kellő tisztaságig és szigorúságig, tanításban, hitvallásban és életben egyaránt.³⁵²

Czeglédý Sándor reflexiójában hozzáteszi, hogy természetesen nemcsak ebben az egyetlen szakaszban találja a Megmérettünk című előadásnak azokat a részeit, amelyekkel legjobban egyet tud érteni, ezért siet hozzátenni azt is, hogy az előadásnak azokkal a mondataival is egyetért, amelyekben Varga Zsigmond egyházunk jelenlegi nyomorult helyzetéért való egyetemes felelősségünket és a közös bűnbánat szükségességét hirdeti. „Valóban – mondja Czeglédý Sándor –, mindnyájan felelősek vagyunk azért, hogy oda jutotunk, ahol vagyunk.”³⁵³

Czeglédý Sándor világosan kifejti, hogy szerinte „az elmúlt tíz év teológiájával” a baj akkor kezdődött, amikor a prófétai látás a radikálisan szekuláris helyzetértékeléssel kezdett keveredni. A professzor megemlíti egyik élményét, amikor 1947-ben egy teológus hallgatója megkritizálta egyik előadását. A kritika szerint az volt a baja az előadásának, hogy azt nem határozta meg döntő módon a korforduló ténye, amely bírálója szerint normatív jelentőséggel bír az egyház számára. A professzor szerint ezt követően később egyre jobban kitűnt, hogy az úgynevezett „itt és most” felmérése egyes teológus kortársak számára egy nagyon egyszerű történet-értelmezés dolgává vált, mintha az emberi valóság ismerete nem függne össze Isten szabadító valóságának megismerésével. Az 1950-es évek elején már e gondolatok egyre inkább masszívabb megfogalmazásokká váltak a magyar református egyház „keskeny útjára” vonatkozóan,³⁵⁴ olyannyira, hogy Czeglédý Sándor arra a levélre utal, amit Barth Károly 1951-ben írt Bereczky Albert püspöknek.³⁵⁵

A nagy svájci teológus aggódva kérdezte meg, vajon nem indult-e el a magyar református egyház azon az úton, hogy azt a nagy dolgot, amelyet a történelem eseményeiben vélt felfedezni – mégpedig egy bizonyos szekuláris történet-értelmezéssel egyetértésben –, a keresztyén üdvüzenet részévé

352 i.m., 7.

353 CZEGLÉDÝ: Hozzászólás Varga Zsigmond „Megmérettünk” című előadásához, TtREL I.27.c.184.12, 1957, 1.

354 BERECKZY: A keskeny út, 321–329.

355 CZEGLÉDÝ: Hozzászólás Varga Zsigmond „Megmérettünk” című előadásához, TtREL I.27.c.184.12, 1957, 2.

tegye.³⁵⁶ Barth Károly levelében még a hamis prófécia fájdalmas lehetőségének kérdését is felvetette.³⁵⁷ Mert már nem arról volt szó, hogy a református egyház az embereket a törvényes felsőség iránti engedelmességre buzdítja, s a törvényes felsőségért könyörög, nem is csak arról, hogy hálásan fogadja és a maga módján előmozdítsa azt a jót, amelyet az új államrend és társadalom hozott, hanem egyenesen arról, hogy egy bizonyos fajta történeti fejlődés igenlését az üdvözet részévé tesz, és ezt az Isten ügyével azonosítja. A professzor szerint ez a fő forrása annak a lelki kényszernek, az egyházba is behatolt fanatizmusnak és azoknak a botrányos visszasságoknak, amelyeket Varga Zsigmond dolgozata is felsorol. Másfelől azonban utal rá, hogy mindközben semmi nem történt Barth Károly figyelmeztetéseinek hasznosítására.³⁵⁸

Jött aztán 1956 októberében a nagy robbanás, és Czeplédy Sándor szerint az lett volna a csoda, ha egyházunkban nem következett volna be ennek a megfelelője. A professzor tanulmánya konklúziójaként kijelenti és feladatként hallgatói elé állítja, hogy az 1956 októbere előtti teológiát kell revízió alá venni, és meg kell akadályozni azt, hogy annak aberrációi 1957 után újra kötelező törvénnyé váljanak.³⁵⁹

Czeplédy Sándor *Az Egyház engedelmissége* című tanulmányában a Bibliával együtt vallja, hogy az Egyház Krisztus teste, amelyből az következik, hogy a test senki másnak és semmi másnak nem engedelmeskedhet, csak a Főnek, Krisztusnak. Mivel pedig Krisztus a Fő, az Ő élő Igéje által adja tudtára a testnek az akaratát. Az Egyház engedelmisségének egyetlen mér-

356 BARTH: *Offene Briefe 1935–1942*, 279. Barth Károly levelének címezése: An Bischof Albert Berczky, Basel, 16. September 1951. Barth Károly többek között ezt írja levelében Berczky Albertnek: „A kérdés, amit Önnek fel kell vetni, az abban áll, hogy vajon nem lépett-e olyan útra, amely súlyos teológiai tévelygéshez vezet? (...) Ön arra készül, hogy a kommunizmus igenlését a keresztyén igehirdetés részévé, hitvallássá tegye, ami – ahogyan ez minden ilyen »idegen tanítás« bevezetésekor történni szokott – minden mást beárnyékol majd, amelyből Ön aztán az egész hitvallást és az egész Bibliát magyarázni akarja.” (i.m., 279.)

357 i.m., 281.

358 CZEPLÉDY: Hozzászólás Varga Zsigmond „Megmérettünk” című előadásához, *TtREL* I.27.c.184.12, 1957, 3.

359 i.m., 3. Barcza József kutatóprofesszor tanulmánya részleteiben bemutatja azt, hogy Czeplédy Sándor vágya nem valósult meg az 1956-os forradalom után, mivel a forradalmat követően újra visszatért az állam irányításával megvalósuló diktatórikus egyházpolitika. (BARCZA: *Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyar Református Egyházban. Megtorlások a gyakorlatban*, 67–78; BARCZA: *Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyar Református Egyházban. A diktatórikus egyházpolitika*, 90–103.)

téke ezért az Ő Igéje. Ez volt a reformáció alapvető tanítása,³⁶⁰ ahogyan az a II. Helvét Hitvallás I. részének 2. pontjában a következőképpen olvasható: „Valljuk tehát, hogy a Szentírásból kell meríteni az igazi bölcsességet és kegyességet, valamint az egyházak reformálását és kormányzását.”³⁶¹

Czeplédy Sándor felhívja hallgatói figyelmét, hogy a német hitvalló egyház barmeni zsinata igazság szerint nem tett mást, mint a kor nyelvén újra elmondta a reformációnak ezt az alapvető hitvallását Krisztus egyedüli főségéről. A professzor a Barmeni Hitvallás harmadik tételét idézi előadásában: „A keresztyén egyház a testvéreknek az a gyülekezete, amelyben Jézus Krisztus Igéjében és a sákramentumban Szent Lelke által mint jelenlevő Úr cselekszik. Ezért hitével és engedelmességével, üzenetével és rendjével mint a megkegyelmezett bűnösök egyházának úgy kell bizonytságot tennie arról a bűnnek ebben a világában, hogy Ő csak Krisztusnak a tulajdona, hogy az Ő megjelenésének várásában csak az Ő vizsgáztatásából és az Ő parancsából él és kíván élni. Elvetjük, mint hamis tanítást azt a nézetet, mintha az Egyház az Ő üzenetének és rendjének alakját a saját tetszésére vagy az éppen uralkodó világnézeti és politikai meggyőződésekre bízhatná.”³⁶²

Czeplédy Sándor szerint azért fontos a Barmeni Hitvallás tanítását szem előtt tartani és tudatosítani, mivel különösen az jellemzi saját korának gondolkodását, hogy az Egyház magatartását döntő módon meghatározza az Egyház mindenkori élethelyzete, történelmi szituációja, „az itt és most, az óra parancsa”.³⁶³ Egyik prédikációjában lépésről lépésre beláttatja, hogy Krisztus úgy van jelen a gyülekezetben, hogy megmondja, merre kell mennünk és mit kell tennünk. Az Ő irányítása engedelmességet követelő parancs, de soha szabadabbak nem vagyunk, mint amikor Neki, egyedül Neki engedelmeskedünk. „Ezért a Krisztus gyülekezetéhez nem illik a szolgai félelem, nem illik a helyezkedés, nem méltó Krisztus egyházának tagjaihoz, hogy aggódó gonddal figyeljék az események mindenkori alakulását és szolgai módon ahhoz alkalmazkodjanak, vagy pedig azt mondják, a mi dolgunk csak az, hogy szolgáljunk. Vannak okos emberek, akik megmondják, hogy hol szolgáljunk és milyen szolgálatot végezzünk. Ha az egyház tagjai így viselkednek, ezzel azt árulják el, hogy meggyengült bennük a feltámadott Krisztusba vetett hit. Mert ha hiszünk az Ő feltámadásában – mondja a professzor –, akkor tudjuk,

360 CZEPLÉDY: Az Egyház engedelmissége. Engedelmisségünk tartalma, a mára megértett Ige, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 1.

361 A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai, 118.

362 CZEPLÉDY: Az Egyház engedelmissége. Engedelmisségünk tartalma, a mára megértett Ige, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 1–2.

363 i.m., 3.

hogy Ő jelen van övéi között, és mindig megmondja, mit kell tennünk, hol kell szolgálunk. Jöhetnek nehéz döntések, amikor homályba merül az út, de ha ilyenkor is belefogózunk abba az ígéletbe, hogy a mi feltámadt Urunk jelen van közöttünk, akkor elnyerjük a szükséges bölcsességet.”³⁶⁴

Egyik beszédében, amelyet a Teológiai Akadémia közösségi alkalmán tartott, elmondja, hogy nekünk teológiai tanároknak, akik a gyülekezet vezetőinek a felkészítésével foglalkozunk, arra kell törekednünk, hogy a teológiáról belülről irányított emberek, mondhatni felülről irányított emberek kerüljenek ki az egyház munkájába. „Értéktelen és haszontalan volna a munkánk, ha itt lelkileg önállótlan, sablonokban és jelszavakban gondolkodó és csak a kívülről jövő irányításokat követő tömegemberek nevelődnének.”³⁶⁵

Czeplédy Sándor szót emelt a debreceni ébredésért az 1940-es években sokat fáradozó Bethánia Egyesület mellett is. Czeplédy Sándor lelkészképző intézeti igazgatósága alatt³⁶⁶ került sor „a debreceni teológusok fegyelmi ügyére”, amelynek folytán bethánista teológus hallgatókat tanácsoltak el a teológiáról.³⁶⁷ Amikor a kar egy Tájékoztatót írt a bethánista teológusok el-

364 CZEPLÉDY: Mt 18,20. A feltámadott Krisztus jelenléte övéi között (húsvét) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 4.

365 CZEPLÉDY: „Belülről irányított ember”, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 1.

366 A Tiszántúli Egyházkerület Közgyűlése 1942-ben a Lelkészképző Intézet tanári karát úgy bővítette ki, hogy annak a Hittudományi Kar valamennyi rendkívüli és rendes professzora tagja lett, így Czeplédy Sándor is, aki a Lelkészképző Intézetben bibliaköri vezetést is vállalt. Miután a lelkészképző igazgatója, Vasady Béla 1945 novemberében segélyszerző és ökumenikus küldetésben az Amerikai Egyesült Államokba utazott, helyettes megbízottként Czeplédy Sándor vezette a lelkészképzőt. A kollégiumi igazgatótanács pedig 1949. szeptember 1-től Czeplédy Sándort választotta meg a Lelkészképző Intézet igazgatójának. A Lelkészképző Intézet 1950. július 19-én szűnt meg. (KOVÁCS: Hít – Tudomány – Közélet, 40.)

A Lelkészképző Intézetben csak egyházi jellegű tárgyakat tanítottak, az 1949–50-es tanévben például összesen három, heti egy-két órában délutánonként. Ezek a következők voltak: homiletikai gyakorlat (Czeplédy Sándor), gyakorlati egyházi munkák (Illyés Endre) és ének-zene (Szigethy Gyula). Itt szervezték a gyülekezeti kiszállásokat és hittanóra látogatásokat is. (BOJTOR: Az ítélet, 24.)

367 Az 1945–46. tanévtől főként debreceni bethánista teológusok számos szolgálatot vállaltak a debreceni és a Debrecen közeli gyülekezetekben. Azzal az indokkal, hogy ezek a szolgálatok ne váljanak a hallgatók tanulmányi előmenetelének rovására, a Lelkészképző Intézet tanári kara az 1947–48. tanév első felében az első éveknek egyáltalán nem engedte meg az ilyen jellegű szolgálatokat, a felsőbb éveknek pedig csak akkor, ha erre a szolgálatra az illetékes lelképásztorok kifejezetten kérték őket és kiszállásukra a lelkészképző intézeti igazgató engedélyt adott. Ez a határozat a teológus ifjúság között számos alkalommal ki lett hirdetve. Miután a Debreceni Egyházmegye egyik lelkészterkeztetén néhány lelkész Péter János püspök intézkedését kérte egyes teológusok konkrét intézeten kívüli engedély nélküli szolgálataival kapcsolatban, Czeplédy Sándor 1950. június 6-án a panaszokban megnevezett ifjakat kihallgatta, akik mindannyian elismerték a terükre rótt engedélye-

tanácsolásáról, amely később „A debreceni teológusok fegyelmi ügye” címmel a Református Egyház című újság hasábjain is megjelent 1950. szeptember 15-én,³⁶⁸ e megjelenés előtt Pákozdy László Márton dékán elküldött egy tájékoztatást Péter János püspöknek. Kísérőlevelében a következőket írta: „Valamennyien elfogadtuk [a Tájékoztató szövegét], közülünk Czeglédy Sándor professzor azzal a megjegyzéssel, hogy »valamiképpen kifejezésre kellene juttatnunk, hogy a Bethánia kihatásai iskolánk életében nemcsak bajokat, feszültségeket és problémákat, hanem pozitívumokat is eredményeztek.«³⁶⁹ Amikor a teológia elhagyására ítélt teológus hallgatók 1950. szeptember 10-én elbúcsúztak Czeglédy Sándortól, ő búcsúzóul ezt mondta nekik: „Sajnálom, ami történt, de a kényszerhelyzetben nem hozhattunk más döntést. Ez a megoldás látszott jónak tanárok, diákok és mások részére. (...) Nagy baj volna, hogyha a teológián egy antibethánista kurzus alakulna ki. A távozó, volt bethánisták magaviselete, tanulmányi színvonala, igehirdetése és szolgálatkészsége kiemelkedő és dicséretre méltó.”³⁷⁰

A szocializmus korának kihívásaira válaszolva a professzor nem fordított a köpönyegén. Sokféle fenntartás volt benne a regnáló rendszerrel szemben

zetlen szolgálatok tényét. A következő napon 32 aláírással a diákságtól beadvány érkezett a karhoz, amelyben az aláírók önmagukat feljelentve azt írták: „Mindannyian egyformán ugyanaz ellen a rendelkezés ellen vétettünk, ezért ugyanazt a fegyelmezést kérjük.” Az aláírók 1950. június 9-én történt kihallgatásakor azonban kiderült, hogy az 1950. június 6-án felelősségre vont ifjak közül három 1950. június 8-án ismét engedély nélküli szolgálatot végzett. (TIBORI: A Debreceni Református Lelkészképző Intézet története 1914–1950. A Debreceni Református Kollégium Tanárképző Intézetének története 1925–1952. A Debreceni Református Kollégium ifjúsági telepítési akciója 1938–1944, 102–103.) Mivel a kar ily módon a hallgatók egy részének tudatos engedetlenségéből származó, mind egyházi, mind pedagógiai szempontból visszas helyzettel találta magát szemben, az 1950. június 23-án tartott Lelkészképző Intézet tanári karának ülésén a Kar mind a 32 hallgatót az egyes cselekmények súlyához mérten fegyelmi büntetésben részesítette. A határozatot Péter János püspök néhány esetben enyhítést alkalmazva 1950. július 31-én jóváhagyta. Végül a fegyelmi ügy következtében 5 hallgató (Debreczeni István, Horváth Zoltán, Bojtor István, Sólom Ferenc és Tariska Jenő) Sárospatakon folytatta tovább teológiai tanulmányait. A többiek enyhébb büntetésben részesültek. Huszonöten az 1950. évi karácsonyi electio alkalmával egy évfolyammal hátrább voltak kénytelenek legációs helyet választani. (Tájékoztató a debreceni teológusok fegyelmi ügyében. Kari példány, TtREL II.2. Teológiai Akadémia – Dékáni Hivatal iratai. 1950–51. 57.d. Ad 13/1950–51. sz., 1–2.) Az eltanácsolt teológusok sárospataki tanulmányi, szállás és étkezési költségeire Péter János püspök négyezer forintot utaltatott át Sárospatakra az 1950–51-es tanévben. (BOJTOR: Az ítélet, 78.)

368 A debreceni teológusok fegyelmi ügye, 7. (Szerzőként a Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképző Intézetének Tanári kara van feltüntetve.)

369 PÁKOZDY László Márton dékán levele Péter János püspöknek, TtREL II.2. Teológiai Akadémia – Dékáni Hivatal iratai. 1950–51. 57.d. Ad 13/1950–51.sz., 1.

370 BOJTOR: Az ítélet, 71.

és hű maradt elveihez akkor is, ha ez egyfajta félretételt jelentett számára. Visszafogottság és mértéktartás volt rá jellemző. Prédikációiban és tanulmányaiban nyomát sem leljük annak, hogy a „hivatalos teológiát” népszerűsítette volna. Mindez pedig elvi hozzáállásából fakadt. De ezáltal meg tudott maradni autonóm, megalkuvásmentes teológusnak. Ez pedig óriási tekin-
télyt kölcsönzött neki mind az egyházvezetők, mind pedig tanártársai és tanítványai előtt.

Ugyanakkor ez azt is jelentette, hogy élete második felének egyházi vezetői nem merték tehetségét és tudását igazán kamatoztatni,³⁷¹ így különös életsors várt rá a nyugdíjazásáig eltelt évek hosszú során át. Nem lehet mon-
dani, hogy „elnyomott” ember lett volna. Legalábbis nem volt az látványosan, de egy csendes félretétel árnyéka ott lebegett felette.³⁷² Bántani nem merték őt, mivel Péter János külügyminiszter sógoraként „feltételezett” védelmet élvezett, azonban tanulmányainak csupán egy része jelenhetett meg.³⁷³ Erre 1984-ben nyugdíjba vonulása után visszatekintve így emlékezik: „Hálát adok Istennek, hogy munkámat eddig végezhettem, és ha egyházunk nyilvánossá-
ga most már évtizedek óta nem volt úgy nyitva előttem, mint pályafutásom

371 FEKETE: A segíteni kész szeretet professzora, 83.

372 FEKETE: Eltemettük dr. Czeglédy Sándor professzort, 19.

373 A Függelékben felsorolt tanulmányaiból is látható, hogy e tanulmányok fele kiadatlan maradt. Levelezéseiből ugyanakkor kiderül, hogy volt olyan alkalom is, amikor felkérték egy tanulmány megírására, viszont ő erre nemet mondott. 1977-ben például a Zsinati Elnökség nevében megkérték arra, hogy A prédikáció lelkipásztori szolgálat címmel tanulmányt írjon egy készülő homiletikai kézikönyvbe. (Nádasdi Vilmos zsinati sajtóosztályvezető levele Czeglédy Sándorhoz, amelyben megkéri, hogy A prédikáció lelkipásztori szolgálat címmel tanulmányt írjon egy készülő Homiletikai kézikönyvbe, TtREL I.27.c.186.66, 1.) A kérésnek eleget téve elküldte 15 oldalas tanulmányát. (Czeglédy Sándor levele Nádasdi Vilmos zsinati osztályvezetőnek, amely levél mellékleteként küldi a kért tanulmányt A prédikáció lelkipásztori szolgálat címmel, TtREL I.27.c.186.66, 1.) Ugyancsak felkérésre javaslatot tett a készülő kézikönyv vázára nézve is, de ezt a címzettek megjegyzés nélkül félretették és új vázlatot készítettek nélküle. (Czeglédy Sándor levele Adorján Józsefnek, a Budapest-Északi Egyházmegye esperesének, amelyben leírja, hogy nem tudja vállalni Az igehirdető című tanulmány megírását, TtREL I.27.c.186.66, 1.) Anélkül, hogy beküldött tanulmányára egyetlen sor lektori véleményt kapott volna, az új tervezet szerint újból felkérték őt, hogy új tanulmányt írjon Az igehirdető címmel. (Adorján József, a Budapest-Északi Egyházmegye esperesének levele Czeglédy Sándorhoz, amelyben felkéri a professzort, hogy tanulmányt írjon Az igehirdető címmel egy készülő Homiletikai kézikönyvbe, TtREL I.27.c.186.66, 1.) Czeglédy Sándor ezúttal azonban már nem készítette el a tanulmányt. Döntését azzal indokolta, hogy nem látja értelmét, hogy további írásokkal kísérletezzon, és így próbálja elnyerni a számára ismeretlen összetételű bizottság tetszését. (Czeglédy Sándor levele Adorján Józsefnek, a Budapest-Északi Egyházmegye esperesének, amelyben leírja, hogy nem tudja vállalni Az igehirdető című tanulmány megírását, TtREL I.27.c.186.66, 1.)

kezdeten, diákjaimmal mindig akadálytalanul foglalkozhattam.”³⁷⁴ Korábbi diákja, Kádár Ferenc azt írja, hogy Czeglédy Sándor időleges mellőzését a letűnt évtizedek során abból is érezte, hogy csak szórványosan jelentek meg írásai egyházi lapjainkban. Amelyek viszont megjelentek, azok meggazdagították teológiai irodalmunkat.³⁷⁵

Háttérbe szorulása abban is megnyilvánult, hogy nem vették be a Liturgiai Megújulás Bizottságába sem. Kihagyták őt, a vezető tudóst. Széles teológiai látóköre és kitűnő nyelvtudása ellenére nem tartozott a gyakran utaztatott teológusok közé sem. Nem lehetett ott mindenütt, ahol szívesen látták volna. A hazánkban járt tudósok és ökumenikus személyiségek azonban ismerték személyét és nevét, mert azokon az előadói körutakon és konferenciákon, ahol részt vehetett mint szakjának igazi tudósa, egyházának méltó követő vett részt.³⁷⁶

Annyira azért felhasználták tudását, hogy fordítóként hosszú éveken keresztül kitűnő nyelvtudása révén színvonalas módon ő fordította magyarra angolra a Hungarian Church Press kéthetente megjelenő számait.³⁷⁷

374 Czeglédy Sándor levele Németh Péter nyomdavállalati igazgatónak, TtREL I.27.c.285, 1. Publikációinak jelentős része pályája kezdetén jelent meg. Ezekben a korai években nemcsak bőven publikált, hanem kivette részét a szerkesztés munkáiból is. 1940 január 1-ig a Református Élet című egyházi hetilap főmunkatársa, 1940-től egészen 1944-ig pedig a Theologiai Szemlének felelős szerkesztője volt. (FEKETE: Czeglédy Sándor, 61.)

375 KÁDÁR – SZATHMÁRY: Debrecen kettős ünnepe. Dr. Török István és Dr. Czeglédy Sándor köszöntése, 4.

376 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 9. 1947-ben a prágai Husz János fakultáson tartott előadást, majd Svájcban járt egy konferencián. 1963-ban Jénába ment. 1972-ben részt vehetett Bécsben a II. Teológus Kongresszuson. 1974-ben megtisztelő volt számára az egy hónapos princetoni előadói körút. A Református Világszövetségnek egyik teológiai szakértőjeként 1974 és 1984 között mintegy kilenc alkalommal járt Svájcban, ahol aktív szerepet játszott a baptistákkal folytatott bilaterális tárgyalások során. 1984. májusában egy hónapig a Summer International Theological Education továbbképző tanfolyamán tanított. Mintegy húsz angol nyelvű előadás, szemináriumi megbeszélés vezetése és több igehirdetés volt a feladata. (i.m., 9.)

377 INTERJÚ dr. Gaál Botond professzorral. Debrecen, 2015. május 14. A budapesti székhelyű hírorgánus két nyelven jelent meg kéthetente 1949-től 1991-ig. 1956 októberétől egészen 1957 májusáig azonban szünetelt a megjelenése a forradalom eseményei miatt. Német címe Ungarischer Kirchlicher Nachrichtendienst volt, angol címe pedig Hungarian Church Press. A Magyarországi Református Egyháznak, az Evangélikus Egyháznak, valamint a többek között baptistákból és metodistákból álló Szabadegyházak Szövetségének közös kiadványa volt. Célja, hogy a magyarországi protestáns egyházak helyzetéről adjon folyamatos tudósítást Nyugat számára. Formájára nézve egyszerűség jellemezte, hiszen A4-es gépelt lapokat tűztek össze 5–9 oldalas terjedelemben. E kiadványoknak a nagyobb és terjedelmesebb részében a református egyház történeiséről lehetett olvasni, majd egy-egy kisebb egységben az evangélikus illetve főként a baptista egyházak eseményeiről volt szó. Az írások név nélküliek, így nem lehet megállapítani a szerzők kilétét.

Mindemellett számos esetben lektorált és véleményezett kiadás előtt álló tanulmányokat és könyveket Bartha Tibor püspök kérésére. Ilyen módon segítő bírálatait, tanácsait illetve óvásait szóvá tehette és kifejthette. Számos, Bartha Tibornak címzett, könyv- és tanulmánybírálatokat tartalmazó levele tanúskodik erről.³⁷⁸

IV.3. A bátorítás hangja Czeplédy Sándor igehirdetéseiben

A szocializmus éveiben, amikor az egyház lehetőségei beszűkültek és gyakran a csüggedés vett erőt az igehirdetőkön, Czeplédy Sándor teológusoknak elmondott prédikációiban újra és újra a biztatás hangja szólalt meg, hiszen erre a bátorításra nagy szükség volt.

1978-ban a következőképpen prédikál: „Azt hiszem nem túlzás, ha azt mondom, hogy mint keresztyén egyház, újra szórvánnyá lettünk. Részen már eddig is az voltunk, csak talán nem vettük észre. Most azonban már nem lehet semmi kétségünk. A hivatalos ideológia szerint idegen test vagyunk a népünk kulturális életében; az az ügy, amelyet szolgálunk, merő illúzió, kép-

378 CZEPLÉDY Sándor levele Bartha Tibor püspökhöz, amelyben megjegyzéseit adja elő az egyház missziói munkájáról készült III. t.c. felülvizsgálatára készített tervezetre nézve, TtREL I.27.c.186.66; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben megkéri a püspököt, hogy a folyamatban lévő liturgiai tanulmányi munkálattal kapcsolatban felvilágosítást, tanácsot, bibliográfiai segítséget adjon, TtREL I.27.c.185.43; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben hozzászólásait írja le a Református Egyház folyóiratban megjelent liturgiai tanulmányi munkálatokkal kapcsolatos tájékoztatóról, TtREL I.27.c.185.43; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben véleményt mond a Studia et Acta 3. kötetének tervéről, TtREL I.27.c.186.66; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben véleményes jelentését írja le Dr. Szabó Géza „Európa jelentősebb református egyházainak liturgia-reformja” című dolgozatáról, TtREL I.27.c.185.43; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben bírálatot ír Dr. Kormos László, Szőnyi György és Boross Géza liturgiátörténeti dolgozatairól, TtREL I.27.c.185.43; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben a „Körlevél a Magyarországi Református Egyház lelkipásztoraihoz római katolikus féllal kötött vegyesházasság tárgyában” című tervezetről mond véleményt, TtREL I.27.c.185.43; Czeplédy Sándor levele Aranyos Zoltánnak, zsinati tanulmányi osztályvezetőnek, amelyben lektori megjegyzéseit küldi „A keresztyén misszió és evangélizáció és a szolgálat korrelációi” című tételesorozathoz, TtREL I.27.c.185.43; Czeplédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben leírja észrevételeit a „Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresztyén gyülekezet istentiszteletéről” című gyűjteményről, TtREL I.27.c.185.43; Bartha Tibor püspök levele Czeplédy Sándorhoz, amelyben megkéri őt, hogy véleményezze Az istentisztelet teológiája című tanulmányt, TtREL I.27.c.186.66.

zelődés, és akik szolgálatainkat elfogadják, olyan emberek, akik, mint a múlt maradványai, messze a fejlődés élcsapata mögött kullognak.”³⁷⁹

1959-ben A csodálatos halfogás című prédikációjában így szól hallgatóihoz: „Vannak olyan idők, amikor az Igével szembeni ellenállás annyira erős, hogy emberi szemmel csak kudarcot, csődöt, visszavonulást, sikertelenséget láthatunk az egyház munkájában. Mindnyájunk előtt nyilvánvaló, hogy ma is ilyen időket élünk. A nagy és látható eredmények minden reménysége elvétetett. Hiába vetjük ki a hálót, alig akad benne valami, vannak, akik már nem is gondolnak arra, hogy a hálókat kivessék.”³⁸⁰

Egy úrvacsorai istentisztelet alkalmával elmondja, hogy Jézus, amikor látta, milyen nagy csalódást keltett azokban, akik földi királlyá akarták Őt tenni, egy kérdést intézett a tanítványokhoz: „Vajon ti is el akartok menni?” (Jn 6,67) A professzor azt mondta: „Úgy érzem, hogy a mai helyzetben minket is megkérdéz. Hiszen a mai helyzetben igen sok embernek csak a földi kenyér számít és az élet, az örök élet kenyeréről szóló beszéd merő álmodozásnak tűnik. Igen, hinnünk kell. De Ő hitet is ad. A szentjegyekkel most is erősíti hitünket, hogy Simon Péterrel mi is így felelhessünk: »Uram, kihez mehetnénk, örök életnek beszéde van tenálad.« (Jn 6,68)”³⁸¹

1953 szeptemberében megfogalmazza, hogy „most, amikor (...) ez a kicsiny, erősen összezsugorodott csapat újra elkezd a felkészülést ennek a legnagyobb feladatnak a végrehajtására, bizonyára újra és újra megostromolja szívünket a szorongató kérdés: Vajon tényleg olyan a ránk bízott üzenet, hogy azt a háztetőkről kell hirdetnünk? Mind jobban hozzá kell szoknunk ahhoz, hogy – ha nem is sötétben és fülbe súgva –, de csökkenő nyilvánosság mellett egészen halkán és keveseknek hirdetjük az evangéliumot.”³⁸²

Az 1969–70. tanév kezdetén így kezdi prédikációját: „Nem akarom elkedvetleníteni azokat az atyafiakat, akik most kezdik a teológiát, de nekik is meg kell mondani, hogy a teológia művelése és tanulása, ha az tényleg Krisztus követésének egy része, nehéz, kockázatos, kísértésekkel járó vállalkozás. (...) Fel kell készülnünk a szelek tombolására, a hullámok dühöngésére, a sötétség félelmeire, a kételkedés ostromaira, a kishitűség kísértéseire és a reménytelenség támadásaira.”³⁸³

379 CZEGLÉDY: Jn 16,32. „Egyedüllét’ c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1.

380 CZEGLÉDY: Lk 5,10. A csodálatos halfogás c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2.

381 CZEGLÉDY: Jn 6,48. Az életnek kenyeré c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 4.

382 CZEGLÉDY: Mt 10,27. „Amit fülbe súgva hallotok, a háztetőkről hirdessétek’ c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1.

383 CZEGLÉDY: Mt 8,18–27. „Jézus követése’ c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 10.

Egy másik prédikációjában pedig ezt olvashatjuk: „Szeretteim, egy ilyen időszakban vállalkoztatok az evangélium szolgálatára. És ne gondoljátok, hogy a próba a mi teológiai akadémiánkat kikerüli. Sőt a problémákat itt érezzük igazán. Éppen azért, mert itt az Isten Igéjével van dolgunk. (...) Ha még eddig nem tapasztaltátok volna, itt meg fogjátok látni, hogy az egyház nyomorúságát itt még jobban érzitek, mint másutt és itt még komolyabban szembe kell nézni azzal a kérdéssel, hogy érdemes-e feltenni az életeteket az Úr Jézus Krisztus szolgálatára. Ha valakinek a hite itt megerősödik, az egyáltalán nem valami magától értetődő dolog, hanem a mi Urunk kegyelme.” Ugyanakkor hálaadásra is serkenti a teológus hallgatókat azért, hogy öt éven át az Isten Igéjével foglalkozhatnak. „Nem akarok szónokias lenni – mondja a professzor –, de őszintén szívből kimondom meggyőződéseimet: nincs nagyobb kiváltság, mint hogy az Ő dolgaival foglalkozhatunk.”³⁸⁴ Ezért vallja, hogy „nekünk igazán erős szívű emberekre van szükségünk. Erős szívű férfiakra, akik azért erős szívűek, mert mintegy látják a láthatatlant: Isten kezét a történelemben. Akik tudják, hogy Isten kezében vannak.”³⁸⁵

A Gedeonról szóló prédikációjában példaként hozza fel, hogy Isten kétszer is azt az érthetetlen parancsot adta Gedeonnak, hogy csökkentse seregének létszámát. Indoklásában ezt mondja: „Több ez a nép, mely veled van, hogysem kezébe adhatnám Midiánt.” (Bír 7,2) Isten azonban nem csak most alkalmazza ezt a taktikát, hanem Isten országának minden nagy csatáját így nyerte meg. Azzal kezdte, hogy a világ minden népének üdvössége érdekében egyetlen egy kicsiny népet választott magának. Aztán a következő nagy áttörés előtt még ezt a kicsiny népet is tovább rostálta. Jézus Krisztus tovább alkalmazta ezt a taktikát, s a tanítványoknak egy kicsiny csapatával vette körül magát. Amikor pedig a döntő csata ideje következett, tovább folyt a létszámcsökkentés: először elmaradtak a jóakarató érdeklődők, aztán a tanítványok szélesebb köre, aztán maguk a tanítványok is, míg végül a golgotai kereszten egyetlen egy katonájával, Jézus Krisztussal hajtatta végre Isten az Ő országának legnagyobb, döntő frontáttörését. „Bátran mondhatjuk – prédikálja a professzor –, hogy minél fontosabb, minél nagyobb ütközetre, minél nagyobb győzelemre készül Isten, annál szigorúbb a válogatása és annál kevesebb katonát vet a harcba.” A professzor többször is beszél arról, hogy

384 CZEGLÉDY: Mk 4,25. Mert akinek van, annak adatik, és akinek nincs, attól az is elvételik, amiye van c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2–3.

385 CZEGLÉDY: Zsid 11,27. Látni a láthatatlant c. prédikáció, 2.

az Isten rostálásának, a létszám csökkentésének a célja az, hogy ez a kicsiny csapat azután semmi másban ne bízhatson, csak az Isten kegyelmében.³⁸⁶

Mert a professzor egy másik igehirdetése szerint Isten országában más-ként működnek a dolgok. Amit mi haladásnak mondanánk, az lehet, hogy az Isten országában visszaesés, és ami visszaesésnek látszik, az lehet, hogy előretörés. Számok, statisztikák, százalékok semmi biztosat nem mondanak a lelki állapotok tényleges állása felől. A templomlátogatók számának visszaesése, például elnyomás idején lehet, hogy a valóságban haladást jelent, a rokonszenv elvesztése, sőt a gyűlölet magunkra vonása nyereség lehet. Amit mi sikertelenségnek, csődnek, összezsugorodásnak, lemorzsolódásnak szoktunk nevezni, az az Isten országában frontáttörés vagy hatalmas új kezdet is lehet. Ennyire titokzatosan halad előre az Isten országának kibontakozása.³⁸⁷

A professzor egyik húsvéti prédikációjában megvallja, hogy nekünk nem szabad elcsüggednünk Krisztus egyháza jövőjét illetően. Krisztus egyháza kétezer év óta megvan ezen a földön mint az emberiség történetének eddigi legnagyobb tömegmozgalma. Húsvétkor is minden világrészben templomok tízezeiben száll fel a hálaadás, és keresztyének milliói dicsőítik Istent Krisztus húsvéti diadaláért.³⁸⁸

Ezért sohasem szabad attól félnünk, hogy valaha is bekövetkezhet a keresztyén igehirdetés csődje. A keresztyén egyház elalélhat, az egyháznak lehetnek igen rossz papjai, a prédikálásnak hatalmas konkurenciája támadhat a propagandában, a sajtóban, a rádióban, a közvélemény irányításának ezer új eszközében, de Krisztus mindig gondoskodni fog arról, hogy valahol az Ő evangéliuma elegyítetlen tisztaságban hirdettessék. A kegyelem időszakában élünk, amelynek az a végső értelme, hogy minden embernek alkalom adassék a Krisztus melletti vagy a Krisztus elleni állásfoglalásra. Ennek az időszaknak a vége, az emberiség drámájának kifejelete mindaddig nem érkezhetsz el, míg az evangélium, Isten országának, Krisztus királyságának evangéliuma minden néphez el nem jutott.³⁸⁹

Czeplédy Sándor azzal bátorítja a teológus hallgatókat, hogy „jöhetnek olyan idők, amikor szinte évek kérdésének látszik, hogy az egyház eltűnjön valamely nép köréből, mi azonban tudhatjuk, hogy amíg lesznek hárman vagy akár csak ketten is, akik Jézus Krisztus nevében gyűlnek össze, addig

386 CZEGLÉDY: Bír 7,1–7. „Gedeon” c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 3.

387 CZEGLÉDY: Mk 6,45–52. Ellenszél c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 3–5.

388 CZEGLÉDY: Jn 2,18–22. Megépítem azt c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 4.

389 CZEGLÉDY: Ef 1,22. Az egyház ura c. prédikáció, 14.

a feltámadott Krisztus ott lesz közöttük a világbíró hatalmával, ezért az Ő anyaszentegyházán a pokol kapui sem vesznek diadalmat.”³⁹⁰

A rendszerváltás évében, amikor a Budapesti Teológia tiszteletbeli doktori címet adományozott neki, akkor köszönő beszédében elmondta: „Szolgálatunkat népünk történetének egy olyan korszakában kellett végeznünk, amikor – más időszakokkal összehasonlítva – megnövekedett, sokszor elháríthatatlan akadályokkal kellett megküzdenünk. Ezt nem elégtelenségeink, hibáink, mulasztásaink mentésére mondom, hanem hálánk kifejezésére azért, hogy Isten a nehéz időkben is megsegített minket.”³⁹¹

390 CZEGLÉDY: Mt 18,20. A feltámadott Krisztus jelenléte övéi között (húsvét) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 3.

391 CZEGLÉDY: Köszönetmondás a tiszteletbeli doktori címért, TtREL I.27.c.187.72, 1989, 1.

V. CZEGLÉDY SÁNDOR SZÉLESKÖRŰ ÁLTALÁNOS TEOLÓGIAI MŰVELTSÉGE

Czeplédy Sándor nemzedéke, ahová Török István és Pákozdy László Márton is tartozott, a maga tudományterületét interdiszciplinárisan művelte. Ez a nemzedék még megengedhette magának, hogy a teljes teológia palettáján képzelje el saját szűkebb szakterületét. E nemzedék kiemelkedő tagjai olyan széleskörű általános teológiai műveltséggel bírtak, amely képessé tette őket a teológia szinte bármely diszciplinájának a művelésére. Török István például járatos volt a dogmatika, etika és gyakorlati teológia területén, ugyanakkor nagyszerűen prédikált.³⁹² Pákozdy László Márton ugyancsak különleges életművet hagyott hátra. Egyszerre volt vallástörténész és exegeta, ószövetséges tudós és az intertestamentális irodalom avatott kutatója. Magabiztosan mozgott az újszövetségi tudományokban is, „ugyanakkor cikkei elárulják rendszeres teológiai jártasságát, aki tökéletesen átlátta a gyakorlati teológia-öku-
menika összefüggéseit.”³⁹³

Azért is fontos Czeplédy Sándor életművének feldolgozása, hiszen ő maga is hatalmas általános teológiai műveltségre tett szert, ugyanakkor a 20. század utolsó nagy gyakorlati teológusa volt, aki a diszciplína óriási munkamezejét még átfogó módon belátta, ami napjainkban már lehetetlen feladat.³⁹⁴ Széleskörű felkészültséggel és enciklopédikus ismeretanyaggal rendelkező teológus volt, külföldön a magyar református tudós teológusok közül korának egyik legismertebb alakja, viszont tudományos tevékenységének jelentőségét csak a teljes életműve alapján lehet megállapítani, mert a teológia majd valamennyi területén értékeset alkotott.³⁹⁵

392 Interjú id. dr. Fekete Károly professzorral. 2006. április 4.

393 HODOSSY-TAKÁCS: Bevezető: A vallástörténet és bibliai teológia tanszéke, 9.

394 FEKETE: Czeplédy Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 114.

395 CZEGLÉDY: Prof. Dr. Czeplédy Sándor szakmai életrajza, TtREL I.27.c.285, 1996, 2.

Vérbeli teológus volt. Komoly rendszeres teológiai tudással rendelkezett, hiszen a rendszeres teológia irányából indult, s masszív rendszeres teológiai korszakaként tartjuk számon mindmáig teológiai pályájának kezdeti éveit. Gyakorlati teológiai tudását a gyakorlati teológia professzoraként kamatoztatta kerek száz szemeszteren keresztül. Ő azonban nemcsak a rendszeres teológiához, vagy csak a gyakorlati teológiához értett, hanem széleskörű általános teológiai műveltséggel bírt. Ebben rejtett zsenialitása, valamint abban, hogy bármely teológiai kérdésről naprakész ismeretekkel rendelkezett. Komplex teológiai ismeret jellemezte, amely otthonossá tette őt az exegézis terén. Mély bibliai ismeretei voltak. Erről tanúskodnak írásmagyarázatai. Ez látszik meg A választott nép könyvének helytálló bibliai teológiai megállapításain és igehirdetéseinek alapos exegetikai hátterén.³⁹⁶ Ugyanakkor történeti érdeklődése is számottevő volt, s ebből fakadt egyháztörténeti és himnológia-történeti kutatómunkája is.

V.1. Czeplédy Sándor írásmagyarázatai

Czeplédy Sándor homiletikai tanításában azt vallotta, hogy az igehirdetés írásmagyarázat. A Szentírást magyarázni kell, mivel régi könyv. Nem a mi nyelvünkön írták. Szerzői pedig nem a mi gondolati kategóriánkban mozognak. Megértése ezért nem könnyű dolog. A mai emberhez is hangzik Filep kérdése: „Vajjon érted-é, a mit olvasol?” (ApCsel 8,30) Erre a kérdésre, amint tudjuk, a szercsen főkomornyik így felelt: „Mimódon érthetném, ha csak valaki meg nem magyarázza nékem?” (ApCsel 8,31) A professzor érvelését folytatva rámutat, hogy a Bibliát az istentiszteleten nem eredeti nyelvén olvassuk föl, hanem az egyház által elfogadott hivatalos fordításban. Minden fordítás egyszersmind magyarázat is. Az idegen szöveg lefordításán túl szükség van a szó szorosabb értelmében vett magyarázatra is. Ez pedig először jelenti a nyelvészeti és történeti szempontból nehezen érthető helyek megvilágítását. De ezen túl, még ha a történeti megértésnek minden akadályát elhárítottuk is – szükséges annak megmutatása, mit jelent az illető rész a jelen számára, miben van annak az aktualitása, relevanciája.³⁹⁷

Czeplédy Sándor A gyakorlati írásmagyarázat című tanulmányában³⁹⁸ rávilágít arra, hogy miként kell az Írás értelmét keresnünk. „Ha mi, igehir-

396 FEKETE: Czeplédy Sándor, 61.

397 CZEPLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 49–50.

398 Tanulmánya két részletben jelent meg: CZEPLÉDY: A gyakorlati írásmagyarázat kérdése,

detők azzal a várakozással nyitjuk ki Bibliánkat – írja a professzor –, hogy most maga Isten akar szólni a gyülekezetünknek, akkor Isten személyét keressük, nem pedig valami személytelen igazságot, tant vagy értéket, amit azután nekünk kellene applikálnunk magunkra és a gyülekezetre. Amiképpen egy hírnök nem applikál, hanem egyszerűen elmondja, amit a király üzen, úgy nekünk is elég megértenünk a Király üzenetét, hiszen abban benne van az alkalmazás is, mert az nem valami általános, időfeletti igazság, hanem személyekhez címzett, egészen konkrét üzenet.³⁹⁹ A professzor nemcsak tanított az írásmagyarázat módjáról,⁴⁰⁰ hanem mély bibliai ismeretéről és bibliai realizmusáról tanúskodnak nyomtatásban megjelent írásmagyarázatai is: A thessalonikaiakhoz írt első⁴⁰¹ és második levél⁴⁰², a Jak 5,12-20 igeszakasz,⁴⁰³ valamint a pásztori levelek magyarázata.⁴⁰⁴

V.2. Czeplédy Sándor egyháztörténeti érdeklődése

Czeplédy Sándor történeti érdeklődése tetten érhető doktori disszertációjának valamint gyakorlati teológiai jegyzeteinek történeti irányultságú részeiben. Mindezen túl azonban az évtizedek során történeti jellegű tanulmányai is megjelentek, s ha ezeket egyenként megvizsgáljuk, találunk bennük egy olyan közös nevezőt, amely szinte valamennyi egyháztörténeti dolgozatára jellemző. Ezek a dolgozatok túlnyomó többségben a magyarországi reformáció kezdeti, főként a 16. századtól a 18. századig terjedő szakaszát vizsgálják.

Nagyon érdekelte őt a puritánusok magyarországi mozgalma. Még segédlelkészként 1933-ban írta A magyar puritánus mozgalom egyházszervezeti vonatkozásai című dolgozatát, amely a puritanizmus egyházunk életében megnyilvánuló áldásos hatásait taglalja. E dolgozat első részében a magyar puritánus mozgalom megindulása előtt, az 1515. évi erdői zsinattól kezdődően az 1587. csepregi zsinattal bezárólag az egyes zsinatok egyházszervezeti végzéseit vizsgálja, majd az angliai puritanizmus conformista és independens végleteit, s a köztük lévő irányzatokat veszi sorra. A puritanizmus

188–196, CZEPLÉDY: A gyakorlati írásmagyarázat kérdése (Folytatás.), 221–225.

399 CZEPLÉDY: A gyakorlati írásmagyarázat kérdése (Folytatás.), 224.

400 A professzor írásmagyarázati értelmezéséről részletesen írtunk a Studia Theologica Debrecinensis-ben. (Pótor: Czeplédy Sándor írásmagyarázati értelmezése, 23–36.)

401 CZEPLÉDY: A Thessalonikaiakhoz írt első levél magyarázata, 276–282.

402 CZEPLÉDY: A Thessalonikaiakhoz írt második levél magyarázata, 283–286.

403 CZEPLÉDY: Jakab apostol közönséges levelének magyarázata, 209–212.

404 CZEPLÉDY: Pásztori levelek magyarázata, 226–234.

gyökereinek tisztázása után a dolgozat a puritán reformmozgalom magyarországi történetének egyik legkiemelkedőbb alakja, Tolnai Dali János törekvéseiről, magyarországi munkásságáról, s végül pedig az 1646-os szatmárnémeti nemzeti zsinat körülményeiről és végzéseiről számol be.⁴⁰⁵ A dolgozat 1935-ben angol nyelven is megjelent az amerikai *The Evangelical Quarterly* nevű folyóiratban.⁴⁰⁶

A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatainak története 1791-ig címmel Czeplédy Sándornak újabb történeti írása jelent meg 1965-ben, amelyben a professzor leszögezi, hogy bár a Heidelbergi Kátéről, mint egyházunk egyik hitvallási iratáról csak a szatmárnémeti nemzeti zsinat idevonatkozó határozata óta beszélhetünk, annak használata az ifjúság oktatásában és az igehirdetésben már évtizedekkel előbb elkezdődött. Az első ránk maradt művek, amelyek a Kátét az igehirdetésekből értékesítik, a 17. század első évtizedeiből származnak. A professzor a kezdetektől indulva a tanulmányában részletes áttekintést ad a 17. és 18. századi kátémagyarázatokról.⁴⁰⁷ Dolgozata *Geschichte des Heidelberger Katechismus in Ungarn im XVIII. Jahrhundert* címmel 1967-ben német nyelven is megjelent a *Der Heidelberger Katechismus in Ungarn* című tanulmánykötetben.⁴⁰⁸ 1966-ban ugyancsak a magyar református egyháztörténet 17. századát vizsgáló tanulmánya jelent meg *A 17. századi Magyarország helyzete egy zürichi kéziratban* címmel. E dolgozat tárgya a debreceni Kollégium Zürichben tanuló diákjának, Kállai Kopis Jánosnak a kézírata, amelyben e kiváló peregrinátus diák a korabeli magyarországi állapotokat ismerteti.⁴⁰⁹ 1980-ban Ráday Pál lelki arca című történeti dolgozatában Ráday Pálnak az először 1709-ben megjelent *Lelki hódolás* című áhítatos könyvét, s annak megírásának körülményeit vizsgálja

405 CZEGLÉDY: A magyar puritánus mozgalom egyházszerkezeti vonatkozásai, *TtREL* I.27.c.285, 1933, 1–54. Szeretett volna elmélyültebben is foglalkozni a puritánusok mozgalmával, mivel azonban Révész Imre ezzel a témával részletesen foglalkozott, Czeplédy Sándor csak a tárgya szempontjából fontos néhány részlet megfigyelésére vállalkozott. Később ezt a visszafogottságot megbánta, mivel végül Révész Imrének nem volt ideje átfogó jellegű művet írnia a magyar puritánusokról, így a debreceni puritánok munkássága, amely teológiailag a legerősebbnek bizonyult, gyakorlatilag feltáratlan maradt, pedig a nagy mennyiségű kézirat hallatlan sok értéket rejt. (GAÁL: Czeplédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 105.)

406 CZEGLÉDY: *The Hungarian Puritans*, 1935, 62–81.

407 CZEGLÉDY: A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatainak története 1791-ig, 131–168.

408 CZEGLÉDY: *Geschichte der ungarischen Auslegungen des Heidelberger Katechismus*, 123–155.

409 CZEGLÉDY: *A XVII. századi Magyarország helyzete egy zürichi kéziratban*, 110–111.

behatóan, amelynek a 18. század folyamán nem kevesebb, mint tíz kiadása jelent meg.⁴¹⁰

Biblikus történelem-szemlélete mutatkozik meg⁴¹¹ A teológia tanítása a Kollégiumban című, öt szerzői ív terjedelmű dolgozatában, amely 1988-ban jelent meg a Debreceni Református Kollégium 450 éves jubileumának alkalmából kiadott vaskos ünnepi kötetben. Ebben Czeglédy Sándor sorra veszi azokat a teológiai irányzatokat, amelyek a Kollégiumban az elmúlt 450 évben időről időre meghatározták a teológiai tudományok oktatását. Az egyes korszakokat a következő címekkel ellátott fejezetekben tárgyalja: I. A kezdetektől a váradi iskola beolvadásáig; II. Az „*illustre collegium*” a puritanizmus jegyében (1660–1703); III. *Sub pondere...* (1704–1803); IV. Az álmosdi értekezlettől a szabadságharcig (1804–1848); V. Világostól az első világháború kitöréséig; VI. Az egyetemi korszak (1914–1950); VII. A jelenről (1950–).⁴¹² Rácz István, a tanulmány lektora A Debreceni Református Kollégium története című vaskos könyv szerzőinek címzett véleményezésében elismerően arról számol be, hogy Czeglédy Sándor magas szintű íráskészsége és gazdag teológiai műveltsége kamatozik ebben a tanulmányban, amely a magyar református teológiatörténet kiváló darabja.⁴¹³ A tanulmány az elvi-teológiai-hitbeli mozgatórugók által irányított debreceni református múlt történelmi folyamatának ábrázolása.⁴¹⁴

410 CZEGLÉDY: Ráday Pál lelki arca, 235–260.

411 FEKETE: Dr. Czeglédy Sándor emlékezete, 77.

412 CZEGLÉDY: A teológia tanítása a Kollégiumban, 534–591. Eredetileg négy fejezetből állt dolgozata. (CZEGLÉDY: A teológia tanítása a debreceni Kollégiumban, TtREL I.27.c.186.57, 1988, 1–74.) Ez azonban eltért a kollégiumi kerettörténeti tanulmányok korszakolásától, így valószínűleg lektori javaslatra (RÁCZ: Vélemény Czeglédy Sándor: A teológia tanítása a debreceni Kollégiumban című tanulmányáról, TtREL I.27.c.185.34, 1987, 2.) a nyomtatásban is megjelent fejezetek szerint lett újratagolva a tanulmány. Egyik prédikációjában arról ír Czeglédy Sándor, hogy amikor ezt a dolgozatot írta, kutatásainak egyik fájdalmas tanulsága az volt, hogy egyházunk élete és biztonságtevése akkor erőtlenné vált, amikor az emberek a saját értelmüket, önmagukat tették meg az evangélium mércéjévé. Elvesztették a fogékonyságukat az iránt, hogy végtelenül nagyobb az evangélium mondanivalója, semhogy azt a korszellem vagy az emberi ész felérhetné. (CZEGLÉDY: Mt 21,14–16. „Mit jelent a gyermekek hozsannája?” (virágvasárnap) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2.)

413 RÁCZ: Vélemény Czeglédy Sándor: A teológia tanítása a debreceni Kollégiumban című tanulmányáról, TtREL I.27.c.185.34, 1987, 1.

414 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 105.

V.3. Czeplédy Sándor himnológia-történeti kutatásai

Czeplédy Sándornak történeti érdeklődéséből fakadóan kedvelt kutatási területe volt a magyar protestáns himnológia-történet, különösképpen a debreceni reformáció által alakított része. Nemcsak a Teológiai Akadémia hallgatói számára készített Liturgia című jegyzetében olvashatunk az egyes liturgiai elemek történeti háttéréről, hanem 1957-től kezdődően számos tanulmányt is publikált, valamint előadásokat is tartott erről a témáról, ugyanakkor hátramaradtak olyan himnológia-történeti tanulmányai is, amelyek csak kéziratként fellelhetők. Rendszeresen olvasói, illetve hallgatói elé tárta saját kutatómunkájának legújabb eredményeit a magyar református egyházi éneklés első írásos dokumentumairól. Ezzel saját bevallása szerint az volt a célja, hogy hozzájáruljon a magyar református istentiszteleti élet kezdeteinek tisztázásához.⁴¹⁵

Czeplédy Sándornak a himnológia-történet területén végzett kutatási eredményei a teológia területén kívül is kiemelkedő jelentőséggel bírnak. Szakmai életrajzában a tudományos munkásság címszó alatt két területet emel ki saját életművéből a professzor egyes szám harmadik személyben írva önmagáról, amelyek meghatározóak voltak teológiai pályafutása során. Ezt olvashatjuk: „Munkásságában kiemelkednek a homiletikai és himnológiai kutatások.”⁴¹⁶

Homiletikai munkássága mellett tehát egész életművéből a himnológiai kutatásait tartotta kiemelkedőnek. Ebből az okból kifolyólag, s azért is, mivel a 16–17. század istentiszteletével kapcsolatos kutatásait dokumentáló tanulmányaiban új felismeréseket és szempontokat adott a liturgiátörténet területén, fontosnak találom azt, hogy e kutatási eredményeket részleteiben is ismertessem. A professzor himnológia-történeti tanulmányai alapján, amelyekben egyszerre kap rálátást az olvasó az egyháztörténeti, egyházszervezeti, dogmatikai, művelődéstörténeti, irodalmi és himnológiai-egyházzenei tényezőkre,⁴¹⁷ az alábbiakban foglalom össze kutatási eredményeit és felfedezéseit.

415 CZEPLÉDY: A debreceni kollégiumi Nagykönyvtár írott graduáljai, 265.

416 CZEPLÉDY: Prof. Dr. Czeplédy Sándor szakmai életrajza, TtREL I.27.c.285, 1996, 2.

417 FEKETE: Czeplédy Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 117.

*V.3.1. Méliusz határozott kiállása
a gyülekezeti és szertartási éneklés mellett*

Czeplédy Sándor himnológia-történeti kutatásainak fókuszában a magyarországi reformáció idején még használatos graduálok álltak.⁴¹⁸ Tanulmányaiból kiderül, hogy a magyar reformáció a liturgiát először a lutheránus minták szerint alakította át.⁴¹⁹ Az istentiszteleti élet megreformálása Debrecenben is a lutheri példa alapján kezdődött az 1530-as évek végén. A liturgiai változás igazi alapossággal mégis Kálmáncsehi Sánta Márton 1551 és 1557 közötti debreceni szolgálata alatt történt meg, de már nem a lutheri, hanem a svájci minták szerint.⁴²⁰ Kálmáncsehi szélsőségesen szemben állt a katolikus liturgiai szemlélettel.⁴²¹ Utódja, az 1558-ban Debrecenbe érkező Méliusz Juhász

418 Graduálon hitbéli őseink azt a könyvet értették, amely elsősorban nem a gyülekezet, hanem a liturgiát vezető lelkész, valamint a kántor és az énekkar vezérkönyve volt az énekelt protestáns liturgiához. (FEKETE: A délvidéki graduálok és a viszonyítás megoldatlanságai, 49.) Azokat a sajátos énekdarabokat tartalmazta, amelyeknek eredeti típusait a római katolikus kultuszban lelhetjük fel. (CZEGLÉDY: A debreceni kollégiumi Nagykönyvtár írott graduáljai, 265.) Az 1608-ig terjedő korszakban a magyar református istentisztelet sokkal gazdagabb tagolású volt. Szerepelt benne a lelkész magánéneke, valamint a bibliai szakaszok lelkész által történő énekelve olvasása, a kar és a gyülekezet lelkésszel felváltva felelgető éneklése. Megtalálható volt benne a liturgus és a hívek időnkénti térdhajtása, valamint térdre borulása. (CZEGLÉDY: Liturgika (1996), 102.)

A GRADUÁLT Újfalvi Imre 1602-es énekeskönyvének előszavában különös nyomatékkal említi: „Ez ideiglen csak ez it való Typographiában is egynehányszor nyomtatott ki ez Énekes könyv, mely az Graduállal az Templomban szokot vitettetni.” (ÚJFALVI: Keresztyéni énekek, 1.) Ugyan az előszó soron következő bekezdései a 16. század második felének a gyülekezeti énekeskönyveivel, az úgynevezett kancionálékkal foglalkozik, ebben a legelső mondatban egyértelműen megmutatkozik a graduál-éneklés fontossága, sőt valószínűleg az elsőse is. Kiolvasható belőle, hogy az istentiszteleti éneklés alapkönyve a graduál volt, amely mellett „az Templomban szokot vitettetni” a gyülekezeti énekeskönyv elődje, a kancionálé is. (KARASSZON: Megifudó öreg graduálok, 11.)

419 A Wittenbergben tanuló magyar lelkészjelöltek ezt a liturgiai reformot látták, s hozták haza. (CZEGLÉDY: Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn, 159.) A vasárnapi főistentisztelet továbbra is a megtisztított és túlnyomóan nemzeti nyelven énekelt és mondott mise maradt, (CZEGLÉDY: Megifudó öreg graduálok, 70.) hiszen Luther megújított alakban megtartotta a ceremóniális énekek nagy részét. Mindez a fennmaradt graduálokból is világosan látszik. A főleg gregorián elemekből álló szertartási éneklés egyházunkban is szívósan folytatódott a 17. század közepéig. (CZEGLÉDY: Graduáljainkról, TtREL I.27.c.185.44, 1978, 2.)

420 CZEGLÉDY: Méliusz életművének liturgiai vonatkozásai, TtREL I.27.c.186.69, évszám nélkül, 1.

421 Összetörte és kihajította a templomból az oltárt mint a bálványimádás fő szimbólumát. A díszes miseruhákat a szegényeknek adatta. Az 1557-ben bekövetkezett halálakor a város gót stílusú háromhajós főtemplomában, amelyet a 14. század elején András apostol tiszteletére szenteltek fel, már nem voltak sem képek, sem szobrok és orgona sem. (CZEGLÉDY: Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége, 358.)

Péter ugyancsak a helvét irányt követte liturgiai szemléletében. Czeglédý Sándor megállapítja, hogy sem Kálmáncsehi, sem Méliusz előtt nem volt ismeretlen az a tény, hogy Zwingli Zürichben nemcsak a Grossmünster orgonáját rontatta le 1527-ben, hanem 1525-ben a gyülekezet istentiszteletéből az egyházi éneklést is száműzte.⁴²² A professzor felteszi a kérdést, vajon mi lehet a magyarázata annak, hogy a helvét irányzatnak ez a két jeles magyar képviselője csak az orgonaellenességet vette át Zwinglitől és Kálvintól, de az énekellenességet nem követték?⁴²³ A kérdést azzal válaszolja meg, hogy Méliusz és társai lelki függetlenségét szemlélteti az, hogy az éneklés mellett döntöttek és már a kezdetektől pártolták, sőt hatalmasan előmozdították az egyházi ének ügyét.⁴²⁴

Méliusz műveiből látható, hogy a városba érkezésekor ő magától értetődőnek tartja a már meglévő énekügyi gyakorlatot, és amikor az éneklés mellett érvel, nemcsak a gyülekezeti énekeket védi, hanem a szertartási énekeket,⁴²⁵ vagyis a graduál darabjait, a liturgus magánéneket és az énekkar énekeit is.⁴²⁶ Czeglédý Sándor felhívja a figyelmet arra, hogy a szertartási éneklés problémái már a reformáció második generációjának életében je-

422 CZEGLÉDY: Néhány megjegyzés himnológiánk helyzetéről és feladatairól, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 12.

423 CZEGLÉDY: A XVII–XVIII. századi református egyházi éneklés, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 2.

424 CZEGLÉDY: Istentiszteleti reformunk himnológiai tényezői, TtREL I.27.c.187.72, 1965, 3. A professzor megjegyzi, hogy Méliusz műveiben nem kevesebb, mint hét alkalommal alaposan és erélyesen érvelt emellett. Mert az éneklés elhallgattatásával az evangélium terjesztésének, a közösség építésének és a lelki kommunikációnak az egyik legfontosabb eszközét, a magyar reformáció egyik leghatalmasabb fegyverét dobták volna ki a kezük-ből. (CZEGLÉDY: A kollégiumi éneklés 16. századi indításai, 47.)

Jól MONDJA az énekekre utalva Szilvásújfalvi Anderkó Imre 1602-ben megjelent énekeskönyvének előszavában: „Ezek által jött egy által be Isten Igéje közinkben.” (ÚJFALVI: Keresztyéni énekek, 2.) Ennek ellenére Debrecenben voltak énekellenesek. Czeglédý Sándor szerint az énekelleneseket azonban nem a helvét irány túlzói között kell keresni, hanem a Debrecenben is megtalálható nem-reformátori spirituális irányzat hívei között. (CZEGLÉDY: Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége, 364.)

425 CZEGLÉDY: Huszár Gál első énekeskönyve, TtREL I.27.c.184.18, 7.

426 CZEGLÉDY: Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége, 365. Ebből is látszik, hogy Méliusz sok mindent megtartott a római egyház énekelt liturgiai darabjaiból. (CZEGLÉDY: Az istentisztelet pneumatológiai alapjai, TtREL I.27.c.187.71, 1981, 9.) A gregorián daltamú, tanító jellegű szertartási énekekhez azért ragaszkodott, mert azokat igehirdetésnek, mégpedig hathatós igehirdetésnek tartotta. Tudta, hogy ha a szavakhoz dallam is járul, akkor a tanítás is jobban terjed, s így a szavak mélyebbre hatolnak a hívek szívében. (CZEGLÉDY: Néhány megjegyzés himnológiánk helyzetéről és feladatairól, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 13.)

lentkeztek. A nép nyilván ragaszkodott ezekhez az énekekhez. Ezek képviselték a megszokottat.⁴²⁷

V.3.2. A graduális éneklés hanyatlása

Czeglédy Sándor szerint a szertartási éneklés gyengülését az okozta, hogy először a gregorián éneklési technika esett vissza. Az első nemzedékbeli protestánsok még tudták, hogyan kell szabályosan énekelni ezeket a darabokat. Közülük többen maguk is végezték ezt azelőtt a római egyházban. Később azonban ez a tudás kezdett meggyengülni.⁴²⁸ Czeglédy Sándor arról is tudósít, hogy a graduál-éneklés az évtizedek múlásával hanyatlásnak indult. Hiába próbálkoztak a magyar református egyház konzervatív vezetői, élükön Geleji Katona István erdélyi püspökkel, hogy továbbra is fennmaradjon, sőt helyreálljon a graduális istentisztelet uralma.⁴²⁹ Hiába küldte el I. Rákóczy György fejedelem a költségesen kinyomtatott Öreg Graduál⁴³⁰ adományként sajátkezű aláírásával Erdély és Magyarország 200 vezető egyházközségének, a graduális énekek kiszorulását nem tudták megakadályozni.⁴³¹ A legújabb kutatások szerint a graduális éneklés hosszabb ideig megmaradt, mint korábban gondolták.⁴³²

427 CZEGLÉDY: Az „Öreg Graduál” és a népi vallásosság, TtREL I.27.c.187.71, 1986, 3. A valóságos kollektív tudatalatti világa tovább élt a jól ismert dallamokban. Hiába nyilvánította 1567-ben a debreceni zsinat által elfogadott II. Helvét Hitvallás a gregorián éneklést „méltán elvetettnek”, Méliusz mégsem igyekezett arra, hogy e zsinati döntésnek érvényt szerezzen. Bizonyára érezte, hogy ez a népi vallásosság elleni durva beavatkozás lenne.

428 CZEGLÉDY: Megifjodó öreg graduálok, 73. A reformáció következő generációjában sok helyen egyszerűen már nem tudták a gregorián darabokat szakszerűen előadni. Erre ugyanis sem a kántorokat, sem a lelkészeket nem készítették fel megfelelő módon. Orgona nélkül pedig az egyes darabok előadása erős hangot és jó zenei érzéket kívánt. (CZEGLÉDY: A kollégiumi éneklés 16. századi indításai, 47.)

429 CZEGLÉDY: Graduáljainkról, TtREL I.27.c.185.44, 1978, 13.

430 Az 1636-ban kiadott Öreg Graduál olyan liturgikus könyv, amely tartalmazza az úrvacsorás istentiszteleteken, a reggeli és esti imaórákon énekelt, magyar nyelvű gregorián tételeket. A kollégiumi Nagykönyvtár rendelkezik egy középkori graduál-töredékkel, amelynek 61x41 cm a lapmérete, s Czeglédy Sándor valószínűnek tartja, hogy a református Öreg Graduál gyulafehérvári írott prototípusa sem volt ettől sokkal kisebb. A 812 oldalas kinyomtatott Öreg Graduál lapmérete ennek mintegy fele volt: 37x26 cm, de a súlya még így is több mint 5 kilogramm. A kisebb gyülekezetek nem is gondolhattak ehhez hasonló graduálok megszerzésére. Meg kellett elégedniük a sokkal szerényebb kivitelű karkönyvekkel. (CZEGLÉDY: A debreceni kollégiumi Nagykönyvtár írott graduáljai, 266.)

431 CZEGLÉDY: Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn, 161.

432 KARASSZON Dezső orgonaművész kutatásai abba az irányba mutatnak, hogy a graduáloknak később is még sokáig komoly szerepe volt.

Czeglédy Sándor a graduális énekek kapcsán rámutat arra, hogy a magyar református graduális istentisztelet már csak a múlté. Azonban ami a régi kar-könyvek anyagából életképes volt, az a gyülekezeti éneklésben továbbra is megmaradt. Ugyanakkor a többszólamú karénekeket ma is értékeljük és az orgonaellenességről is csak múlt időben beszélhetünk, mivel karénekeink és az orgona is segítséget nyújthatnak a gyülekezetnek a megszólító Igére való feleletadásban.⁴³³

Czeglédy Sándor is értékelte és szerette a graduálokat. Gyakran kérte leányait, hogy énekeljék el zongorakísérettel azokat a 16. és 17. századi énekeket, amelyeket éppen vizsgált.⁴³⁴ Énekszeretetről tanúskodik az is, hogy ő fordította német nyelvből magyarra 1947-ben a Várj ember szíve készen kezdetű 312. számú adventi énekünk szövegét. A verses fordítást Áprily Lajos kitűnőnek nevezte, s csupán a legutolsó sorban javasolt egy kis változtatást.⁴³⁵

V.3.3. A Batthyány kódex, az Óvári graduál és a Ráday graduál közös leírója

Fekete Csaba szerint a protestáns graduálok bonyolult szöveghagyományozásának kibogozását, a helyes eligazodást megkönnyíti, ha ismert a legkorábbi kézíratos forrás, amely valamennyi protestáns énekeskönyv közös őse, mert akkor előbb vagy utóbb pontos családfát rajzolhatunk, rokoníthatjuk a többi graduálnak az örökölt liturgikus szövegeit, meghatározhatjuk korukat, hagyományozásuknak minőségét. Fekete Csaba kijelenti, hogy a graduálok valós keletkezésének alapját Czeglédy Sándor tanulmányai vetették meg,⁴³⁶ amelyeket az alábbiakban ismertetek.

A professzor az első graduálokat vizsgáló himnológia-történeti tanulmánya 1957-ben látott napvilágot A debreceni kollégiumi Nagykönyvtár írott graduáljai címmel. Cikkében három nagykönyvtári graduált vizsgált: az Óvári-, Spáczay-, és Bellyei Graduálokat. Mindhárom graduált a Batthyány Kódex-szel⁴³⁷ (továbbiakban BK) hasonlítja össze és arra hívja fel a figyelmet, hogy az Óvári Graduál (továbbiakban ÓG) és a BK megfelelő oldalainak je-

433 CZEGLÉDY: Istentiszteleti reformunk himnológiai tényezői, TtREL I.27.c.187.72, 1965, 5.

434 CZEGLÉDY, MÁRIA: Édesapám – Czeglédy Sándor, 124.

435 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 108. A versbe az „Úgy áldja Krisztusát” kifejezést Áprily Lajos illesztette be.

436 FEKETE: A délvidéki graduálok és a viszonyítás megoldatlanságai, 48.

437 A Batthyány Kódexet gróf Batthyány Ignác erdélyi római katolikus püspök adta a gyulafehérvári püspöki Batthyányi könyvtárba, s innen kapta a graduál a nevét is. (VOLF: A Batthyányi-Codex irodalomtörténeti és liturgiai fontossága, 174.)

lentős részén még a betűtükör is teljesen megegyezik. Czeglédy Sándor szerint ez az egyezés nem véletlen. Az ÓG készítője vagy másolta a BK-t, vagy ami még valószínűbb, ugyanazt a típuszöveget tartotta maga előtt, amelyről a BK-t is másolták. Megállapítja, hogy mivel a BK Volf György datálása szerint⁴³⁸ a 16. század közepéről származik, így az ÓG-nak is a BK-hez hasonlóan ebből az időből kell származnia.⁴³⁹

Négy évvel később 1961-ben a professzornak lehetősége nyílt arra, hogy behatóbban vizsgálja meg a BK-et, mivel már nemcsak a fénymásolatával rendelkezett, hanem megszerezte annak mikrofilmjét is. A Batthyány-kódex és az Óvári graduál közös leírója című dolgozatával további felfedezést tesz e téren. Meglátása szerint a két kódex közötti egyezés nagyobb, mint ahogy 1957-ben gondolta. Sőt egyenesen arról van szó, hogy az egész BK-et és az ÓG 1–46., valamint 49–159. lapjait ugyanaz a kéz írta. A tanulmány folytatásában részletesen bizonyítja tételének helyességét a két graduál egyes részeinek összehasonlításával.⁴⁴⁰

Tanulmányának második felében a két graduál keletkezésének idejét vizsgáló kutatómunkáját mutatja be. Újra utalást tesz Volf György elméletére, amely szerint a BK „a XVI. század közepéről való, (...) és nem csak a legrégebb református graduál, hanem egyáltalában a legrégebb magyar protestáns énekes könyv”,⁴⁴¹ s amely vélemény szinte axiómaként tartotta magát a legújabb időkig.⁴⁴² Czeglédy Sándor azonban megcáfolja a graduál Volf György elgondolása szerinti keletkezési idejét. A Spáczay Graduál egyik latin felirata ugyanis felhívta a figyelmét arra, hogy a BK-ben is meglevő „Örvendezzen már ez világ” kezdetű virágvasárnapi ének (mai énekeskönyvünk 330. éneke) nem a hagyományos középkori szöveg alapján készült, hanem Andreas Ellinger lipcsei orvosprofesszor javított verziója alapján, amely először 1578-ban látott napvilágot. Ennek alapján Czeglédy Sándor a BK keletkezésének idejét 1578 utánra teszi azzal a kitételrel, hogy még a 16. század folyamán írták.⁴⁴³ Azt is megcáfolja, hogy a BK a legrégebbi magyar graduál lenne, hiszen rámutat, hogy Huszár Gál 1574-ben készült énekeskönyve korábban készült, s így az első ránk maradt magyar protestáns graduál nem a BK, ha-

438 i.m., 184. Volf György, a 19. században élt nyelvtudós 1541 és 1563 közé teszi a BK keletkezésének idejét.

439 CZEGLÉDY: A debreceni kollégiumi Nagykönyvtár írott graduáljai, 266.

440 CZEGLÉDY: A Batthyány-kódex és az Óvári graduál közös leírója, 247.

441 VOLF: A Batthyányi-Codex irodalomtörténeti és liturgiai fontossága, 192.

442 CZEGLÉDY: Megifjodó öreg graduálok, 76.

443 CZEGLÉDY: A Batthyány-kódex és az Óvári graduál közös leírója, 259–262.

nem egy nyomtatott mű: Huszár Gál 1574-ben Komjátiban megjelent énekeskönyve.⁴⁴⁴

Két évvel később 1963-ban A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday Graduál címmel Czeglédy Sándornak újabb tanulmánya jelent meg, amelyben arról számol be, hogy a Ráday Graduált (továbbiakban RG) is ugyanaz a másoló írta, mint a BK-et. A címben olvasható „kisebb” jelzővel arra utal, hogy a BK-nek van a RG-nál nagyobb testvére is, az ugyanattól a kéztől származó ÓG, valamint arra is, hogy a RG mind korát, mind alakját tekintve „kisebb”, mint a másik két kódex. Czeglédy Sándor arra következtet, hogy ugyanez a szerkesztő-leíró először elkészítette a BK-et, majd az ÓG-t, mégpedig ív alakban, azután pedig negyedréti alakban a RG-t.⁴⁴⁵ Dolgozatában sikerült az ÓG leírásának terminus quóját is megállapítania.⁴⁴⁶

A BK leírási idejét 1578 és 1613 közé datálja, az ÓG, valamint a RG második és harmadik részeinek keletkezését pedig 1613 és körülbelül 1620 közé. Czeglédy Sándor számára érdekesnek tűnik, hogy míg a 16. és 17. századok fordulója körül készült nyomtatott magyar kiadványok közül többnek csak a címe maradt fenn, addig egy ismeretlen graduál-készítő kézírással előállított művei közül három is fennmaradt, mégpedig három különböző helyen. Feltételezése szerint sok graduálnak kellett a műhelyéből kikerülnie ahhoz, hogy közülük három is túlélje a következő évszázadok viszontagságait.⁴⁴⁷

Czeglédy Sándor kutatómunkájának eredményeit német nyelven is közreadta. Egyik előadásában utal rá, hogy 1965 óta működik Heidelberg székhellyel az Internationale Arbeitsgemeinschaft für Hymnologie, amely szerinte a legjelentősebb himnológiai egyesülésnek számít. Ennek első elnökeivel Konrad Ameln professzorral⁴⁴⁸ már a szervezet megindulása után nem sokkal kapcsolatba került. Munkatársul később többeket is javasolt neki

444 i.m., 262.

445 CZEGLÉDY: A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday-graduál, 24.

446 Molnár József, az irodalomtudományok kandidátusa felhívta a figyelmét Viktor Thielnek a Geschichte der Papiererzeugung im Donauraum című könyvére, amelynek egyik ábrájában (THIEL: Geschichte der Papiererzeugung im Donauraum, 16.) megtalálta az ÓG egyik fajta papírjának vízjegyét, a turbános, nagybajuszú törököt. Ezt a márkát Andreas Deisinger papírgyáros Leesdorf, Niederdonau-ban működő papírmalma használta 1613 után. (CZEGLÉDY: A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday-graduál, TtREL I.27.c.185.42, 1963, 13.) Az ÓG-ban a lap közepére, a negyedréti alakú RG-ban pedig az összehajtás közepére esik a Deisinger-féle papír törökfejes vízjegye. (i.m., 9.)

447 CZEGLÉDY: A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday-graduál, 29

448 Érdekességként megemlíti, hogy Konrad Ameln professzort, mint német sebesültet az I. világháború alatt a debreceni Augusztai Szanatóriumban ápolták. (CZEGLÉDY: Néhány megjegyzés himnológiánk helyzetéről és feladatairól, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 17.)

Magyarországról, akik a magyarországi protestáns egyházakban himnológiai foglalkoztak.⁴⁴⁹ Publikációs orgánumban, a Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie című kiadványsorozatban a fentiekben ismertetett kutatómunkájáról is közölt tanulmányokat,⁴⁵⁰ így elmondható Czeplédy Sándorról, hogy nemzetközi szinten is számon tartott himnológus volt.⁴⁵¹

V.3.4. Huszár Gál 1560-ban nyomtatott énekeskönyve

Czeplédy Sándor 1967-ben a Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége című tanulmányában kétségre vonja Schulek Tibornak, a neves evangélikus himnológusnak azt az állítását, miszerint Szilvásújfalvi Anderkó Imre adatai helytelenek Huszár Gál 1560-ban kiadott énekeskönyvével kapcsolatban. Újfalvi Imre ugyanis az 1602-ben kiadott énekeskönyvének előszavában az alábbiakat közli: „Kalmancsehi Marton Mester (itilem hogy azt hiyak vulgo Santa Martonnak) az keresztyéni gyülekezetben való reggeli Énekléseket, mellyeket Primaknak hínak, Magyarra fordította, az Psalmusokkal egyetemben. Vadnak ebben Hymnusok, Antiphonak, Psalmusok, Responsoriumok, Versiculi, Praecationes seu Collectae et Benedicamus in octavo. Huszár Gál bocsatot ki Isteni Dicsireteket es Psalmusokat, azok közül valogattakat, mellyek ez időben az jambor atyafiaktul szöröztettenek, anno 1560 in octavo, cum dedicatoria Epistola ad Petrum Melium.”⁴⁵² Schulek Tibor szerint Újfalvi Imre a kiadó „személyét illetően is kissé bizonytalanul nyilatkozik.”⁴⁵³ Czeplédy Sándor azonban megállapítja, hogy ez a bizonytalanság („itilem hogy azt hiyak vulgo Santa Martonnak”) azt jelzi, hogy Újfalvi az azonosításban tudományos óvatossággal jár el.⁴⁵⁴

Schulek Tibor számára problémát jelent az énekeskönyv kiadási éve is, hiszen aggályainak helyt adva megjegyzi: „nem tartom lehetetlennek, hogy

449 i.m., 17.

450 CZEPLÉDY: Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn, 159–163; CZEPLÉDY: Hymnologische Forschung in Ungarn 1945–61., 275–276; CZEPLÉDY: Literaturbericht in Ungarn von 1962 bis 1963, 284–285.

451 FEKETE: Czeplédy Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 117.

452 ÚJFALVI: Keresztyéni énekek, 7.

453 SCHULEK: Az első magyar bibliográfiáról, 373.

454 CZEPLÉDY: Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége, 362. Az előszó végén vagy a címlapon szerkesztőként vagy kiadóként megjelölt „Kalmancsehi Martont” további adatok híján nem szeretné kategorikusan egynek venni a közel fél évszázaddal azelőtt élt és Debrecenben közönségesen csak „Sánta Marton”-ként ismert reformátorral. „Mi azonban bátran kimondhatjuk – írja Czeplédy Sándor –, hogy Kálmancsehi Sánta Mártonról

[Újfalvi] itt elvétette az időrendet, s egy jóval 1554 előtti műről van szó. Mert a breviárium primáit antifonákkal, zsoltárokkal, reszponzóriumokkal csak szerzetesi templomokban és székesegyházakban énekelték. Vajon nem abból az időből való e szertartáskönyv, amikor Kálmáncsehi kanonokot a reformáció szele még csak annyiban érintette, hogy az istentisztelet nyelvét latin helyett magyarra cserélte a gyulafehérvári székesegyházban? Ez esetben a megjelenés idejét 1545 tájára, helyét pedig Krakkóba kellene gondolnunk.”⁴⁵⁵

Schulek Tibor arra gondolt, hogy a debreceni énekellenesek, akikkel szemben Méliusznak erőiesen védenie kellett az egyházi éneklést, Kálmáncsehi Sánta Márton tanítványai voltak. Kálmáncsehi pedig Zwinglitől tanulhatta az énekellenességet. Ezért ha Újfalvi Imre szerint volt Kálmáncsehinek egy énekeskönyve a breviáriumi énekek anyagával, azaz reggeli éneklésekkel, amelyeket primáknak hívnak, akkor ezt még jóval debreceni működése előtt adhatta ki, amikor még csak éppen, hogy megismerte a reformáció új tanításait.⁴⁵⁶

Czeplédy Sándor mindezt megcáfolja, hiszen szerinte ez az érvelés figyelmen kívül hagyja azt, hogy ezeket a primákat a református istentiszteleteken is énekelték, amint ezt a ránk maradt kéziratos református graduálokban láthatjuk. Szerinte a debreceni énekellenesek inkább a nem-reformatori spiritualisták hatása alatt állhattak, Kálmáncsehi pedig nem volt énekellenes. A professzor kijelenti, hogy „leghelyesebb tehát Újfalvi közlését névértéke szerint venni: Kálmáncsehi Sánta Márton éppen debreceni működése idején, vagy az alatt az idő alatt, amíg a konzervatív ellenhatás miatt kénytelen volt Debrecenről távol tartózkodni, készített és nyomtatásban megjelentetett egy graduált, amely főleg a reggeli istentiszteletek szertartási énekanyagát tartalmazza.”⁴⁵⁷

Czeplédy Sándor dolgozatára válaszolva⁴⁵⁸ Schulek Tibor 1970-ben Kálmáncsehi Márton: „Reggeli éneklések könyve” című tanulmányában újra kifejtette azt a feltevését, hogy Szilvásújfalvi Anderkó Imre elvétette a kronológiai sorrendet és Kálmáncsehi magyarra fordított primái feltehetőleg 1542 és 1546 között Krakkóban jelentek meg. Szerinte Kálmáncsehi Debrecenben

van itt szó, aki templomtisztozó radikálisusával ellentétben és a svájci gyakorlattól eltérően olyan konzervatív lehetett a gregorián jellegű szertartási éneklés továbbvitelében, mint utódja Méliusz.” (uo.)

455 SCHULEK: Az első magyar bibliográfiáról, 374.

456 CZEGLÉDY: Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről, TtREL I.27.c.184.18, 1976, 12.

457 CZEGLÉDY: Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége, 362.

458 CZEGLÉDY: Huszár Gál első énekeskönyve, TtREL I.27.c.184.18, 7.

radikális zwingliánusként már nem bíbelődött a szertartási énekek magyarra fordításával.⁴⁵⁹

Czeplédy Sándor állásfoglalása szerint azonban sor kerülhetett erre, mivel Huszár Gál beiktatása kassai lelkészi állásába 1560. március 20-án történt, s ott a munkáját zavartalanul végezhetné október elejéig. Hat hónap bőven elég volt számára, hogy nyomdájában előállítsa azt a könyvet, amelyre a gyülekezetének legnagyobb szüksége lehetett: a gyülekezet énekeskönyvét. Az is lehet, hogy az anyaggyűjtést még kassai tartózkodása előtt elkezdte. Az viszont kérdéses, hogy ezt az énekeskönyvet már Kassán úgy nyomtatták ki, hogy a Méliuszhoz intézett ajánlólevél benne volt, vagy az utóbbit csak utólag nyomtatták hozzá, miután a készen lévő énekeskönyvet a nyomdával együtt sikerült Debrecenbe átmenteni. Czeplédy Sándor szerint „Újfalvi hymnológiai katalógusában vannak hiányok, de ha valamit tud, azt tényleg tudja, és hyperkritikai eljárás, ha kétségbe vonjuk azt az adatát, hogy Huszár Gálnak volt egy nyolcadrét alakú énekeskönyve, amely Méliuszhoz intézett ajánlólevelével mint 1560-as kiadvány került a nyilvánosság elé.”⁴⁶⁰

Az addig egyetlen példányban sem ismert énekeskönyvvvel kapcsolatos feltételezések tisztázására akkor kerülhetett sor, amikor Borsa Gedeon, az Országos Széchenyi Könyvtár főkönyvtárosa németországi kutatóútja alkalmával Stuttgartban 1975 júliusában megtalálta Huszár Gál első énekeskönyvét s annak végén Kálmáncsehi Sánta Márton primáit. A felfedező később közli, hogy „kevés vagy talán egyetlen olyan régi magyar nyomtatvány sincs, amellyel példány ismerete nélkül annyian és annyit foglalkoztak volna, mint Huszár Gál 1560-ban megjelent énekeskönyvével. (...) A 16. századi énekekkel foglalkozó szinte valamennyi szakember állást foglalt az 1560. évi énekeskönyv problémájával kapcsolatban, de érveléseik és következtetéseik bizony gyakran homlokegyenest meredtek egymásnak.”⁴⁶¹ „Nagy volt tehát mind az örömöm, mind a meglepetésem – írja Borsa Gedeon –, amikor a stuttgarti Württembergische Landesbibliothek egyik kötetében Huszár Gál nevezetes és ugyancsak 1602 óta hiába keresett 1560. évi énekeskönyve függelékeként, ahhoz hozzányomtatva előkerült ez a másik, Kálmáncsehi-féle munka is.

459 SCHULEK: Kálmáncsehi Márton: „Reggeli éneklések könyve”, 350–352. Zoványi Jenő református egyháztörténész szerint sem jelenhetett meg ez a kiadvány 1560-ban. Szerinte „Huszár az 1560. évnek egészen a legvégén, december 27-én menekülve el kassai fogásából, Debrecenben teljes lehetetlenség lett volna ez év folyamán még csak hozzá is kezdenie akármilyen könyv nyomásához.” (ZOVÁNYI: Adatok a magyar protestantizmus múltjából. I. Melius Péter énekeskönyve, 280.)

460 CZEPLÉDY: Méliusz Ágendája és hymnológiai tevékenysége, TtREL I.27.c.186.69, 1967, 14.

461 BORSA: Huszár Gál 1560. évi énekeskönyve, 367–368.

(...) Ezek alapján bizonyos, hogy a kiadvány már Huszár debreceni tevékenysége során készült el.”⁴⁶²

Bizonyára ilyen örömmel fogadta a hírt Czeplédy Sándor is, hiszen feltételezései helyesnek bizonyultak. A Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről című tanulmányában a jelentős felfedezés néhány debreceni vonatkozását tárgyalta. Megállapítja, hogy most bebizonyosodott Szilvásújfalvi adatának helyessége.⁴⁶³ Czeplédy Sándor levonja a konzekvenciát, miszerint az énekeskönyv megtalálásával mostantól Huszár Gál énekeskönyvét tekinthetjük a debreceni könyvnyomtatás első termékének. Ugyan a mű nyomtatását Magyaróvárott kezdte, annak végét a kolofonban található helymegjelölés és évszám szerint már Debrecenben fejezte be, és ezzel megelőzte Méliusznak a kommentárját a Kolosséi Levélhez, amely 1561-ben jelent meg nyomtatásban.⁴⁶⁴ Fekete Csaba rámutat arra, hogy Huszár Gál megtalált énekeskönyve a hozzá csatolt Kálmáncsehi Márton kisgraduáljával 1975 óta reflektorfénybe állították Czeplédy Sándor kutatási eredményeit, amelyek helyessége végül beigazolódott.⁴⁶⁵

462 BORSA: A „Reggeli éneklések” és Kálmáncsehi Sánta Márton, 215.

463 CZEPLÉDY: Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről, 174. Huszár Gál ezt a könyvet még Magyaróvárott kezdte nyomtatni, ott íródott ajánlólevele is „Melios Peter döbrötözni predicator”-nak 1560. március 1-i kelettel. A kolofonban már 1561-et olvasunk, ami azt jelenti, hogy a könyv nyomtatásának befejezése és a mű kiadása már Debrecenben történt. (uo.) Czeplédy Sándor szerint a könyv kiadásának történetét nem nehéz rekonstruálni. Huszár Gál énekeskönyvének nyomtatását már Magyaróvárott elkezdte. Innen megválasztották kassai lelkésznek. Itt október elejéig nyugodtan végezhetette a nyomtatást. Ekkor azonban letartóztatták őt. A fiatal Bornemissza Péter szervezte meg kiszabadítását, így december 27-én már Debrecenben volt nyomdai felszerelésével és az énekeskönyv kinyomtatott íveivel. Itt azonban kiderült, hogy az énekeskönyv még nem felelt meg a debreceni igényeknek. Debrecen ekkor már a legfőbb dogmatikai vitakérdésben, az úrvacsora tanában teljesen elhatárolta magát a lutheránusoktól, tehát az új énekeskönyvnek ebből a szempontból is debreceni profilt kellett adni. (CZEPLÉDY: Énekeskönyvünk a legújabb eredmények fényében, TtREL I.27.c.187.71, 1975, 2.) Nemcsak a kolofon 1561-es évszámából, de tartalmi megfontolásokból is következik, hogy Huszár Gál énekeskönyvének befejező részét Debrecenben szerkesztette és nyomtatta. Bizonyítéku szolgál erre az is, hogy Kálmáncsehi zsoltárfordításai is bekerültek az énekeskönyvbe. (CZEPLÉDY: Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről, 174.)

464 CZEPLÉDY: „Szabadon, nem iga alatt”, 241.

465 FEKETE: A délvideki graduálok és a viszonyítás megoldatlanságai, 49.

VI. CZEGLÉDY SÁNDOR HOMILETIKÁJÁNAK HELYE A NÉMET HOMILETIKÁK KÖZÖTT

Hogy válaszolni tudjunk arra a kérdésre, hol helyezkedett el Czegléd Sándor homiletikai tanítása kora homiletikai között, meg kell ismernünk a homiletikára nagy hatást gyakorolt német kortársainak prédikáció értelmezését.

VI.1. A dialektikus szellemiségű homiletika

A sort Barth Károllyal (1886-1968) kell kezdenünk. Egyrészt azért, mert munkásságával a 20. század teológiájában új korszak kezdődött, másrészt pedig azért, mivel Czegléd Sándor teológiai gondolkodásmódjára is nagy hatással volt. A barthi fordulat azért jelentős határköve a gyakorlati teológia történetének, mert Barth Károly életműve, egyháztörténeti jelentősége nem kisebb esemény, mint Isten Igéjének újrafelfedezése. Az ő érdeme az, hogy tulajdonképpen az egész teológiát gyakorlati teológiává, az egyházi szolgálat és az igehirdetés tudományává tette.⁴⁶⁶

Barth Károly kemény kritikával illeti Friedrich Schleiermacher-t, a modern teológia atyját és szembezáll vallásfelfogásával, amely az érzelemben és az emberi élményekben kereste a vallás lényegét.⁴⁶⁷ Barth Károly alapvető homiletikai felismerése az, hogy a schleiermacheri tanítással szemben a prédikáció nem vallásos beszéd (religiöse Rede), hanem Istennek az Ő népéhez szóló élő szava, hiszen az igehirdetésben Isten maga szól Lelke és Igéje által az emberhez.⁴⁶⁸ Barth Károly 1966-ban kiadott Homiletikájában arról olvashatunk, hogy a prédikáció Isten Igéje, amelyben Ő maga szól hozzánk a bibliai textus szabad előadásában elhangzó és a jelen emberének szóló ma-

⁴⁶⁶ BOROSS: Bevezetés a gyakorlati teológiába, 48.

⁴⁶⁷ BARTH: Das Wort Gottes und die Theologie, 164. Friedrich Schleiermacher-ről így ír: „Nála legvégzetesebb módon homályban marad, hogy az ember emberként (...) menthetetlen nyomorúságban él, nem lesz világos, hogy (...) Istenről beszélni valami egyebet jelent, mint kissé emelt hangon az emberről beszélni.” (uo.)

⁴⁶⁸ BOROSS: Bevezetés a gyakorlati teológiába, 89.

gyarázatában, amelyet a hivatásában engedelmeskedő egyház egy erre rendelt tagja tart.⁴⁶⁹

Az első és legfontosabb, amiben a reformáció megújulást hozott, az az Isten Igéje jelentőségének felismerése volt,⁴⁷⁰ így a reformátorok erre a két szóra tették a hangsúlyt: „Isten szól”. Barth Károly, aki újra a reformátori megértéshez akarta visszavezetni az egyházi igemagyarázókat, ugyancsak így fogalmazott: „*Deus dixit*”.⁴⁷¹ Ez volt Barth Károly homiletikai kiindulópontja, hogy Isten megszólalt, Isten szól. Az embernek, az emberinek ezért teljesen el kell tűnnie az igehirdetésből. A prédikációban egyedül Isten szólalhat meg. Az újreformátorinak is ismert barthiánus teológia ezáltal az emberi cselekvést a félhomályba száműzte az Ige cselekvő jelenléte mellett. Isten akciójára került a hangsúly. Az emberi tényező nemcsak hogy másodlagossá vált, hanem elhanyagolhatóvá is. A kiindulópont Isten Igéje lett. A dialektika teológia az emberi tényezőre néző humántudományos ismereteket is feláldozta ennek a primátusnak az oltárán, s ezáltal az evangéliumhirdetés gyakorlatában az emberi tényező szerepe és felelőssége minimális lett. Mindezt oda vezetett, hogy ebben a megközelítésben kevés hely maradt az empiriának, az emberi cselekvésre reflektáló tudományos megismerésnek. Ez nem azt jelenti, hogy ezeknek az emberi cselekvésekkel kapcsolatos, tapasztalati úton szerzett ismereteknek ne lenne jelentősége, de annak érdekében, hogy az Ige elsőbbségét garantálni tudja, azokat csak szórványosan használta fel. Ezt a gondolkodást fedezhetjük fel a dialektika teológia gyakorlati teológiájában is, amely minden emberi cselekvést az isteni Ige történéséből magyaráz. Az Ige hirdetése az igekommunikáció egyetlen eszköze, ezért a dialektika teológia az embernek, illetve társadalomtudományos módszereknek csak szolgáltató-szerepet tulajdonít.⁴⁷²

Wolfgang Trillhaas (1903–1995) három szemeszteren keresztül volt Barth Károly hallgatója Göttingenben, s ezt követően írta meg dialektikus szellemiségű homiletikáját *Evangelische Predigtlehre* címmel, amelynek első kiadása 1935-ben, második kiadása pedig utánnomásként 1936-ban jelent meg. Ezzel Wolfgang Trillhaas korszakalkotó könyvet írt, s munkája hosszú időn keresztül meghatározó műnek számított.⁴⁷³

469 BARTH: Homiletik, 30.

470 CZEGLÉDY: A reformáció által hozott megújulás a liturgiában és az igehirdetésben, TtREL 1.27.c.187.72, évszám nélkül, 1–2.

471 BALLA: Az igehirdetés: közösség Istennel, 67.

472 KELEMEN: A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege, 136.

473 i.m., 142–143. Az 1935-ben megjelent *Evangelische Predigtlehre* a Kolozsvári Teológián még az 1970-es évek végén is irányadó jellegű volt. Trillhaas homiletikájának bevezető-

A homiletikai munka azzal a tétellel, hogy a prédikáció Isten Igéjét akarja szólni és Isten Igéje akar lenni, theocentrikus irányba terelődött. Trillhaas szerint „ezzel szinte kísértésbe esik az ember, hogy azt mondja, nem egy antropocentrikus, hanem egy theocentrikus prédikációfogalom kialakítására van szükség. Az egészen bizonyos, hogy az előbbire nincs szükség, mert az a prédikációt egy általunk kezelhető emberi lehetőséggé tenné. (...) De mit jelentene itt egy theocentrikus prédikációfogalom? Csak annyit jelenthet, hogy hipotetikus, Istenből kiindulva gondolkodni, Istent az embernek a maga gondolkodási és cselekvési központjává tenni akarni.”⁴⁷⁴

Minket azonban olyan óriási minőségi különbség választ el Istentől, hogy bármennyire is próbálnánk önmagunktól megszabadulva, Istenből kiindulva gondolkodni, csak arra ébrednénk rá, hogy önmagunkon kívülre nem kerülhetünk, az antropocentrizmust el nem kerülhetjük. „Sem nem egy antropocentrikus, sem nem egy theocentrikus prédikáció-fogalom az, amire törekednünk kell. (...) Hanem amire igyekeznünk kell, az a nagyon pontos megismerése annak, hogy miképpen hordozza és alapozza meg Isten Igéje az egész egyházat a földön és (...) hogy magunkat őszintén ennek az Igének a vezetésére bízunk rá.”⁴⁷⁵

jében a prédikáció helyét és lényegét meghatározó dogmatikai megfontolásokat olvashatunk, amelyben a szerző tisztázza a liturgia és a prédikáció, valamint az Isten Igéje és a sákramentum egymáshoz való viszonyát. Ezt követően homiletikájában Isten Igéjét állítja fejtegetéseinek csúcsára.

Az első részben A prédikáció mint Isten Igéjének átadása címmel megállapítja, hogy a prédikáció Isten Igéje és csak akkor igazi keresztyén prédikáció az igehirdetés, ha attól az Igétől ered, amely kezdetben volt, Krisztusban megjelent és minden időben megmarad. A prédikáció mint arra irányuló kísérlet, hogy Istennek Igéjét hirdesse, isteni megbízatás alapján történik. A prédikáció az Istennel szemben engedetlen emberhez fordul. Az a lehetőség, hogy elérje a célját az igehirdetés, vagyis Isten Igéjét szólhatja – egyedül Isten kezében van. De más célja nem is lehet, mint hogy Istennek Igéjét, tanítását, vizsgáztatását szólja.

A második rész Prédikáció és textus címmel az igehirdetésnek biblíamagyarázat jellegéből eredő metodikai kérdésekkel foglalkozik (a textus szükségszerűsége, a textus kifejtése). A harmadik rész A prédikáció mint beszéd címmel a prédikációnak az emberi beszéd jellegéből eredő metodikai kérdéseket vizsgálja (a textus mint gondolatilag megfogható közlés, az Ige szemléltethetősége, a prédikáció elrendezése). Végül a negyedik rész A prédikáció mint a lelkész szolgálata címmel az igehirdetésnek a pasztorál-teológiai és pasztorál-etikai részével foglalkozik, amennyiben az igehirdetésről, mint a lelkész szolgálatáról szól. (BARTHA: Trillhaas, Wolfgang: Evangelische Predigtlehre (recenzió), 323–324.)

474 TRILLHAAS: Evangelische Predigtlehre (1936), 39.

475 i.m., 41.

VI.2. A homiletika területén bekövetkezett empirikus fordulat

A II. világháborút követően, különösen pedig a hatvanas évek közepétől kezdve fordulat ment végbe a gyakorlati teológiában, amelyet empirikus fordulatnak szoktak nevezni.⁴⁷⁶ A sokáig egyeduralkodó dialektika teológia nyomán tájékozódó homiletika elvesztette normatív jelentőségét. Az új homiletika a barthi teológiának hátat fordítva antropocentrikus fordulatot vett,⁴⁷⁷ az empiria felé fordult, s a prédikációt már nem misztériumnak tekintette, hanem empirikusan megragadható, vizsgálható tárgynak.⁴⁷⁸

Az egyháznak nemcsak az egyháztaggokkal szemben kellett a tekintélyét helyreállítania, hanem saját felnövekvő teológusnemzedékével szemben is, hiszen az 1970-es protestáló-generáció egyik legkedvesebb támadási pontja az istentiszteleti prédikáció volt. Sok fiatal teológusnál az igehirdetés értéke nullára csökkent, mert úgy érezték, hogy a prédikáció nem megváltoztat, hanem inkább megköt és statikus.⁴⁷⁹

Ernst Lange (1927–1974) teológiai szemléletmódját markáns módon meghatározta az, hogy az egyház eltávolodott a hétköznapi élettől.⁴⁸⁰ Célja az volt, hogy segítse korának krízisben lévő igehirdetőit. Homiletikai tanításában a hallgatót emeli magasra, s úgy is mondhatnánk, hogy ő alkotta meg a hallgató homiletikáját.⁴⁸¹

Szerinte sikeres kommunikáció nélkül az egyház és a világ kapcsolatát kölcsönös értetlenség jellemzi. Az egyház nem érzékeli a világban előforduló élethelyzetek lényeges mozzanatait és a bennük megszólaló jajkiáltásokat, a világ pedig érdektelennek, szeretetlennek, magának valónak tapasztalja az egyházat. Ennek az áldatlan állapotnak nincs más megoldása, mint hogy az egyház megtanulja úgy hirdetni az evangéliumot, hogy a hallgatókkal a saját életükről beszél a Krisztustól vett ígéretek fényében. Lange híressé vált

476 CZEGLÉDY: Az istentisztelet pneumatológiai alapjai, TtREL I.27.c.187.71, 1981, 4.

477 KÁDÁR: A lelkesi hivatás, 13.

478 BOROSS: A gyakorlati teológia alapjai és önértelmezése napjaink teológiai vitájában, 343.

479 FEKETE: Ernst Lange – az igehirdetésről, 43.

480 LITERÁTY: Homiletika és retorika, 141.

481 FEKETE: Ernst Lange – az igehirdetésről, 40–41. Ernst Lange gyakorlati teológiai munkásságára emlékezve 2004. április 23-án halálának 30. évfordulóján a Pápai Református Teológiai Akadémián emlékülést tartottak. Ennek előadásanyaga konferenciakötet formájában is megjelent: KOCSEV, MIKLÓS (szerk.): Találkozások Istennel és emberrel. Ernst Lange gyakorlati teológiája. Pápai Református Teológiai Akadémia, Pápa, 2004.

mondata szerint tehát a prédikáció azt jelenti, hogy az igehallgatóval a saját életéről kell beszélnem.⁴⁸² A dialektika teológiával szemben kritikus távolságot tartva Lange homiletikájában a prédikáció helyére a „bibliai fogalmak nem-vallásos interpretációja” került, ami megkísérli az evangélium kommunikálását egy vallástalan világban.⁴⁸³ Az egyház és a prédikáció válságos helyzete késztette Langét arra, hogy komolyan vegye az igehirdetés szituációját, az igehallgatók helyzetét, s ezért dolgozta ki a homiletikai szituáció témáját 1965–1968 között.⁴⁸⁴ De nem csupán elméletben dolgozta ki modelljét, hanem Nyugat-Berlin külvárosában megvásárolt egy elhagyott raktárt és ebben kezdte el működését az úgynevezett Laden-Kirche. Alapelve az volt, hogy az egyháznak – kilépve belső életteréből – részt kell vennie a világ életében.⁴⁸⁵ Gert Otto (1927–2005), a mainzi egyetem gyakorlati teológusa a valláspedagógia felől érkezett el a gyakorlati teológiához. Saját homiletikáját „ellen-típusnak” értelmezte. Az 1976-ban kiadott *Predigt als Rede* című könyvének

482 LANGE: *Die verbesserliche Welt*, 84, 89. Lange megállapítja, hogy „csak akkor tudok a hallgatóval az életéről szakszerűen és nyíltan beszélgetni, ha előbb engedem őt velem beszélni. Csak maga az igehallgató tud bevezetni engem saját életének speciális problematikájába. Ez természetesen nem csupán információ kérdése, amelyet megfigyelés, látogatás, beszélgetés során szerezhetek meg. Ez a participáció problémája, a hallgatóm életsorsában való részvételem, érdeklődésem és részesedésem problémája. Annyira kell – a szó sajátos értelmében – benne lennem az ő életsorsában, amennyire csak lehetséges.” (LANGE: *Predigen als Beruf*, 59.) Lange hangsúlyossá teszi, hogy „a hallgatóval az életéről sohasem az én élettapasztalatom, nagyobb képzettségem, mélyebb bölcsességem vagy vallásos inspirációm bázisáról beszélek. Az életéről Krisztus ígéretének fényében, bibliai textusok alapján beszélek, ahogyan azt a Szentírás igazolja.” (i.m., 62.)

483 FEKETE: Ernst Lange – az igehirdetésről, 42.

484 A *Tézisek a prédikáció elméletéhez és gyakorlatához* című tanulmányában (LANGE: *Chancen des Alltags*, 321–330.), amelynek kivonata Fekete Károly tanulmányában található, (FEKETE: Ernst Lange – az igehirdetésről, 43–48.) a következőképpen ír ennek jelentőségéről: A homiletikai szituáció az a szituáció, amely kihívást jelent a prédikáció számára. Egyrészt külsőleg meghatározott egy alkalomra történt felkérés, a vasárnapi istentiszteleti gyülekezet, illetve a hitoktatás vagy a lelkipozíció által. Az igehirdetőt arra készíti megbízása, hogy a prédikációt kihívó szituációra a tudatos participációt alkalmazza, amennyire az lehetséges. Azonban a következő problémával találja szemben magát a prédikátor. Minél kevésbé részese annak a helyzetnek, amely prédikációját meghatározza, annál pontatlanabb és érthetlenebb lesz bizonyosságtétele. Minél intenzívebben keresi viszont a részvételt a nevezett helyzetben, annál bizonyosabban elnémul a szava, hiszen hallgatóinak kísértései, kétségei, és közönyössége őt magát is megterhelik. Hallgatói helyzetének konkrét szituációja benne is kísértést, együttszenvet vált ki. A hallgatóiban megkísértetté válik.

485 TISLÉR: Egyház másokért, 23. Kísérleti gyülekezetet indított, s a templomot szociális központként nyitotta meg. Ma ugyanez történik az úgynevezett city-templommal, ahol este a templom melegező helyként is funkcionál. Célja az volt, hogy reagáljon a hagyományos parókiális helyzet megváltozására az ipari társadalomban. (FEKETE: Ernst Lange – az igehirdetésről, 41.)

előszavában ennek megfelelően kijelenti, hogy könyvével meg akarja kérdőjelezni a prédikációról szóló uralkodó tanítást.⁴⁸⁶ Otto ugyanis úgy véli, hogy kora homiletikája még mindig erősen a dialektika teológia képviselőinek igehirdetési gyakorlatának hatása alatt áll, amely a retorikát száműzte a teológiából.⁴⁸⁷ Ezért kortársaihoz viszonyítva erőteljesebben és gyakrabban támadja a dogmatikai alapokkal rendelkező barthi homiletikát.⁴⁸⁸ Meglátása szerint annak ellenére, hogy a dialektika teológia a retorikával szembeni fenntartásokat fogalmazott meg, a prédikáció még krízisben van, s ezért elkötelezett módon tiltakozik a prédikációról szóló uralkodó tanítás ellen.⁴⁸⁹

A dialektikus homiletikai örökséggel szemben két kérdést támaszt. Az egyik arra kérdez rá, hogy a homiletika és a dogmatika vajon helyes viszonyt ápol-e egymással? Otto ugyanis úgy véli, hogy a dogmatikával szemben a homiletika függő helyzetbe került, mivel a dialektika teológia dogmatikai normái határozzák meg az uralkodó homiletikai rendszert. A másik kérdése a homiletikának az exegézishez való viszonyát tárgyalja. Szerinte a dogmatikai talajban gyökerező homiletika segíti azt az elképzelést, hogy a konkrét prédikáció levezethető a történetkritikai exegézisből. Otto alapvető tévedésnek tartja azt az elgondolást, hogy a homiléta a maga tanítását levezetheti a dogmatikából, az igehirdető pedig a maga prédikációját az exegézisből. Mindezzért a dialektika teológia neves képviselőit teszi felelőssé, elvetve a barthi teológia retorikát negligáló magatartását.⁴⁹⁰

A prédikáció szerinte nyilvános beszéd, és mint ilyen, a retorika hatáskörébe tartozik.⁴⁹¹ A prédikációban szerinte arról van szó, hogy az egyház fórumán nyilvánosan, érthetően és hatékonyan arról beszélünk, hogy mit jelent a keresztyén hit korunk, világunk és társadalmunk szerkezetében.⁴⁹² Otto a nyelvből és a beszédből indul ki. Szerinte a prédikáció beszéd, irányított nyelv, ezért a nyelv az első, nem pedig a teológia. Felteszi a kérdést: „Hogyan közvetítjük a teológiát, ha nem a nyelv által? (...) A prédikáció nyelv, beszéd, amely embereket akar meggyőzni, akiknek testük, lelkük és agyuk van.”⁴⁹³

486 OTTO: Predigt als Rede, 5.

487 i.m., 15.

488 HERMELINK: Die homiletische Situation, 236.

489 KOPPERSCHMIDT: Rhetorik der deutschsprachigen Länder vom Beginn des 20. Jahrhunderts bis zur Gegenwart, 156.

490 LITERÁTY: Homiletika és retorika, 145.

491 OTTO: Predigt als Rede, 21.

492 i.m., 72.

493 ENGEMANN – LÜTZE: Grundfragen der Predigt, 259.

Gert Otto szerint a forma és a tartalom tendenciális egységében érthető meg igazán a retorika szerepe, amely olyan értelemben a beszéd művészete, amely által az igazság közlése lehetségessé válik. Az igazság közlésének formája azonban magát a tartalmat is meghatározza. Egy tartalom pedig a saját magához illő formát keresi. Ezért nem beszélhetünk szerinte egy idő fölötti, saját magában létező igazságról.⁴⁹⁴

Azon túl, hogy Gert Otto termékeny író volt,⁴⁹⁵ ő alapította 1965-ben a *Theologia Practica* című folyóiratot,⁴⁹⁶ amelynek neve később *Praktische Theologie*-re változott. A folyóirat szerkesztőjeként gyakran jelentetett meg olyan tanulmányokat, amelyek a retorika homiletikai szerepét hangsúlyozták.

Hogy mit eredményezett a homiletika antropocentrikus irányultságú szemléletváltása, Wolfgang Trillhaas példájával jól lehet szemléltetni, aki az 1935-ben írt, a dialektika teológia által meghatározott *Evangelische Predigtlehre*⁴⁹⁷ című homiletikáját az antropocentrikus fordulat hatására átírta.

Trillhaas kezdeti homiletikai munkásságát, így az *Evangelische Predigtlehre* első és második kiadását döntő módon a dialektika teológia szellemisége határozta meg. Az *Evangelische Predigtlehre* című homiletikájának harmadik, negyedik és ötödik kiadásaiban⁴⁹⁸ azonban már érzékelhető a barthi teológiától való távolodása. A korábbi két kiadáshoz képest ezekben növekvő súlyt tulajdonít az igehallgatóknak.⁴⁹⁹ Ha felépítésüket tekintve hasonlítjuk össze az 1935-ös és 1948-as kiadásokat, láthatjuk, hogy az első három fő fejezetcímben nem történt lényeges változás, míg a negyedik fő

494 STEINBACH: A német homiletika ma (2), 144. A retorika eme véleménye ellentmond a dogmatikus igehirdetési értelmezésnek, ami a középpontba a kijelentés önmegvalósulását teszi. Ezek szerint Isten Igéje önmagában hat. Ez az értelmezés a hallgatásnak a megértés folyamatában betöltött aktív szerepét nem veszi figyelembe. A dogmatikus értelmezés ugyanis azt hangsúlyozza, hogy a megértés egyedül Isten Igéje által és nem a hallgató elképzelése által van meghatározva. Isten autonómiája akkor győz teljesen, ha mindenféle szinten le van állítva az emberi cselekvés. (uo.)

495 Gert Otto főbb gyakorlati teológiai művei: *Praktisch Theologisches Handbuch* (1975), *Einführung in die Praktische Theologie* (1975), *Predigt als Rede* (1976), *Von Geistlicher Rede* (1979), *Praktische Theologie* (1988).

496 GRÖZINGER: *Zum Gedenken an Gert Otto*, 3.

497 TRILLHAAS: *Evangelische Predigtlehre*, München 11935, utánnymás: 21936.

498 TRILLHAAS: *Evangelische Predigtlehre*, München 31948, utánnymás: Berlin 41954, München 51964.

499 BOBERT-STÜTZEL: *Homiletische Wandlungen bei Wolfgang Trillhaas. Zum homiletischen Erbe zwischen dialektischer Theologie und liberaler Predigt*, 69.

fejezet esetén A prédikáció mint a lelkész szolgálata cím helyére a Prédikáció és gyülekezet került.⁵⁰⁰

A legnagyobb szemléletváltozást azonban leginkább az 1974-ben megjelent Einführung in die Predigtlehre című munkájában lehet tetten érni, ami korábbi Homiletikájának teljes újrafogalmazását jelenti.⁵⁰¹ Ebben azt a célt fogalmazza meg, hogy a homiletikát ki kell vezetni a dogmatikai egységelv diktatúrája alól. Ugyanakkor egyre fontosabbnak látja a hallgatókkal történő foglalkozást is, valamint az időiség, a nyelv és a kommunikáció vetületeit. A szociológiai és lélektani kutatások is felértékelődnek a szemében. Rámutat a prédikációtörténet különböző empirikus komponenseire. Mostantól a beszélő és hallgató közti kommunikációs történet emberi dimenziója is az érdeklődése középpontjába kerül.⁵⁰²

VI.3. A Szentlélek hatalma a prédikációban

Rudolf Bohren (1920–2010) teológusként Barth Károly tanítványa volt Bázelen.⁵⁰³ Fő műve, a dialektika teológia hatása alatt álló 1971-ben megjelent Predigtlehre, amely ma már klasszikusnak számító német homiletikai mű, átmenetet képez a dialektika teológia és az empirián tájékozódó teológiák között, mégpedig a pneumatológia segítségül hívásával. Békítő homiletikai látásával Bohren túllép a barthi hagyományokon, viszont annak minden eredményét és lényeges tanítását megőrzi és alkalmazza. Prédikációtana

500 TRILLHAAS: Evangelische Predigtlehre (1948), 167.

501 Mindezt az 1966-ban írt Das Evangelium und der Zwang der Wohlstandskultur című műve készítette elő. Ilyen szavakat, hogy modern és világ Trillhaas az 1960-as évektől kezdve használ egyre jobban, főként az 1966-ban írt művében, amelyben a következőt írja: „A modern világ megváltoztatja a mi hitéletünket, a mi keresztyén igehirdetésünket, vallásos beszédünket, valamint gyülekezeteinknek a formáját.” (Trillhaas: Das Evangelium und der Zwang der Wohlstandskultur, 2.)

Ahogy Trillhaas megváltoztatta homiletikájának a címét, úgy könyvének szerkezete is átalakuláson ment át, hiszen teljesen különbözik a korábbi kiadások felépítésétől. Könyvének tíz fejezetcíme a következő: 1.) A homiletika feladata és határai. 2.) A prédikáció és hallgatói. 3.) Prédikáció és Írás. 4.) A textus szerinti prédikáció problémái. 5.) Prédikáció és egyház. 6.) Az igehirdető. 7.) A prédikáció és annak idői meghatározottsága. 8.) Kazuális igehirdetés. 9.) A prédikáció érthetőségi szabályai. 10.) A prédikáció beszéddel kapcsolatos problémái. (TRILLHAAS: Einführung in die Predigtlehre, 1–103.)

502 KELEMEN: A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege, 142–143.

503 VARGA: Rudolf Bohren homiletikája, 7.

dogmatikai talajban gyökerezik, de gyümölcsei az emberi élményeknek ki-
tűntetett figyelmet szentelnek.⁵⁰⁴

Homiletikájában megfogalmazza, hogy „az én Prédikációtanom – ellen-
tétben a széles körben elterjedt trenddel – nem az empiria alapvetésén tá-
jékozódik, mert úgy gondolja, hogy a prédikáció krízise végső soron a hit
krízisének a kifejeződése, amivel egyedül az empirikus tudományok segít-
ségével nem lehet megbirkózni. Másrészt sokan abban látják a prédikáció
krízisét, hogy a dialektika teológia következtében a prédikáció reformatori
fogalma megújult, ami az empiria figyelmen kívül hagyásához vezetett (...)
Kényszerítve érzem magam, hogy keressek egy új kiindulási pontot, amely-
ben az empiria, ha vezető szerepet nem is kap, de új méltóságot mindenkép-
pen. Ennek a homiletikának az egész szerkezete mutatja azt a próbálkozást,
hogy a prédikálást, mint emberi művet hangsúlyozza, anélkül, hogy a dialek-
tika teológiából származó eredetét tagadni akarná.”⁵⁰⁵

Bohren kijelenti, hogy „a hit mondja meg, mi a prédikáció. Mivel a prédiká-
cióban hitről van szó, így egy homiletika nem vonatkoztatható el a hittől.”⁵⁰⁶
Abba a vonulatba lehet beilleszteni Rudolf Bohren homiletikai gondolko-
dását is, amely a prédikációt dogmatikusan az Ige-teológia felől értelmezi.
A kommunikációelméletet figyelembe véve azt a keskeny sávot igyekszik
megtalálni a Predigtlehre szerzője, amelyen belül feltérképezi a prédikáció és
a kommunikáció közös síkját. Nem tekinti egyszerű kommunikációs folya-
matnak a prédikációt, viszont elismeri, hogy szükségszerű jogosultsága van a
predikáció folyamatában a kommunikációelméletnek. Ennek a gyengéjének
azt tartja, hogy bár meg tudja válaszolni azt, hogy mi történik, ha ketten vagy
hármán együtt vannak, de Jézus erre vonatkozó titkát nem képes megérteni.
A legsúlyosabb érv szerint, ami azonban viszonylagossá teszi a kommuni-
kációkutatót, az a Szentlélek helye a prédikációban.⁵⁰⁷

Bohren a Szentlélek gyakorlati teológusa. Azt fejtegeti, hogy a Szentlélek
teszi gyülekezeteinket a Jézus Krisztus gyülekezeteivé. Szerinte a gyülekezet-
ről beszélni annyit jelent, mint azt kérdezni, hogy milyen módon érvényesül
a Szentlélek hatása a gyülekezetben? „Gyülekezeteink akkor tartoznak Jézus
Krisztushoz, ha Lélekkel teltek, ha Szentlélek által működnek.”⁵⁰⁸ Amire,

504 LITERÁTY: Homiletika és retorika, 150.

505 BOHREN: Predigtlehre, 52–53.

506 i.m., 49.

507 LITERÁTY: Homiletika és retorika, 150.

508 BOHREN: Predigt und Gemeinde, 186.

illetve Akire szüksége van a mi prédikálásunknak, az a Szentlélek. Ezzel azt ismerjük el, hogy Isten országa nemcsak szavakban áll, hanem erőben. A Szentlélek nélküli prédikáció azért felesleges, mert ürességből szól ürességbe. Minden azon áll vagy bukik, hogy a Szentlélek eseménnyé lesz-e a számunkra.⁵⁰⁹

Bohren pneumatológiai alapon utasítja el az úgynevezett cselekvéstudományok gyakorlati alkalmazását. A hitet Isten ajándékozza, így „a prédikálás sohasem válhat kommunikációs folyamattá, amit mi uralunk, különben Istennel mi rendelkeznénk, a hit pedig emberi lehetőség lenne. Egy »új tudományos retorika« és a prédikálás között van egy áthidalhatatlan különbség, magának a Léleknek a hatalma. Pál apostol mondatát – »a hit a hallásból van« (Róm 10,17) – nem tudom pótolni azzal a mondattal, hogy »a hit rábeszélésből van« akkor sem, ha formálisan nézve a prédikáció nem más, mint rábeszélés.”⁵¹⁰ Látható, hogy Rudolf Bohren számára a retorika idegen törvény, s mindebből levonható a következtetés, hogy a 20. század homiletikai palettáján Rudolf Bohren van legmesszebb Gert Otto-tól és ő áll legközelebb a barthi teológia által meghatározott homiletikai gondolkodáshoz.⁵¹¹

Bohren homiletikai felfogása ellenpólusa ugyanakkor az Ernst Lange által képviselt empirikus homiletikának is. Lange ugyanis a dogmatikus prédikáció-fogalom igényét átváltoztatja a vasárnaponkénti prédikációra: „nem azt kell megkérdezni, hogy a prédikáció »*praedicatio verbi divini*«-e, nem a prédikáció lényegére és a prédikációhoz fűződő ígéretre kell rákérdezni, hanem a konkrét homiletikai aktusra, a prédikálás hetenkénti feladatára és a feladat megoldására.”⁵¹² Lange véleménye és az Ige-teológia közötti kontraszt kézenfekvő, de ugyanígy ellentét van abban is, hogy amíg Bohren a hit és a Szentlélek felől szemléli a prédikációt, addig Lange a prédikációt a kommunikációs folyamat célja és sajátossága felől értelmezi.⁵¹³ Másrészt Bohren prédikáció értelmezésében a legjellegzetesebb vonás az, hogy a prédikálást feloldozásnak és ördögűzésnek tartja, míg Lange a hallgatóval történő beszélgetésként fogja fel.⁵¹⁴

509 BOHREN: Predigtlehre, 72.

510 i.m., 153–154.

511 VARGA: Rudolf Bohren homiletikája, 43.

512 LANGE: Predigen als Beruf, 19.

513 i.m., 58.

514 VARGA: Rudolf Bohren homiletikája, 42.

VI.4. Czeplédy Sándor helye a 20. század homiletikai palettáján

1992-ben a német homiletikai irodalom Jan Hermelink doktori disszertációjának megjelenésével lett gazdagabb.⁵¹⁵ Munkája kora homiletikai koncepcióinak és prédikációértelmezéseinek részletes ismertetése és elemzése, és ezzel kora homiletikai szituációjának kidolgozása.⁵¹⁶ A szerző többek között a fentiekben ismertetett homiletikák (Wolfgang Trillhaas, Ernst Lange, Gert Otto) homiletikai gondolkozásmódját is tárgyalja.

Ugyan felsorolásából Czeplédy Sándor mint magyar homiléta hiányzik, mivel a német homiletikákat vizsgálta munkájában, de nekünk hozzá lehet mérni ezekhez a nagy nevekhez Czeplédy Sándor nevét is, hiszen ahogyan e homiletikák művei meghatározták az utóbbi évtizedek német homiletikai gondolkodását, Czeplédy Sándor hozzájuk hasonlóan döntő módon meghatározóvá vált a magyar református egyház homiletikai gondolkodásának formálásában. Ezért ránk, az utókorra maradt az a feladat, hogy az ő nagyságát felmutassuk.

A liberális teológiai gondolkodás uralma a magyar református homiletikán belül egészen a II. világháborúig tartott. Ezt követően Magyarországon is megmozdult a teológia művelése, de a professzor szerint egy olyan intenzitású megújulásról, mint amilyent az 1930-as évek európai protestáns egyházaiban láthattunk, nem beszélhetünk.⁵¹⁷ Mégis a dialektika teológia hatása máig érezteti hatását, s ebben nagy szerepe van Czeplédy Sándornak is. Literáty Zoltán meglátása szerint a magyar református homiletikai gondolkodás mind a mai napig két fontos műre alapoz: történeti, formai és néha elvi területen Ravasz homiletikájára, míg materiális és elvi területen Czeplédy homiletikájára. Ugyanakkor Literáty Zoltán disszertációjában azt is hangsúlyozza, hogy a magyar református egyház II. világháborút követő időszakának homiletikai gondolkodását Czeplédy Sándornak az Ige-teológia alapján tájékozódó homiletikája határozta meg.⁵¹⁸

A professzor számára a fő problémát a schleiermacheri talajból kinövő emberi tényezőt túlhangsúlyozó teológiai gondolkodás, vagyis az antropo-

515 HERMELINK, JAN: Die homiletische Situation. Zur jüngeren Geschichte eines Predigtproblems. Die homiletische Situation. Zur jüngeren Geschichte eines Predigtproblems. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1992.

516 STEINBACH: A német homiletika ma (1), 116.

517 CZEPLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 3.

518 LITERÁTY: Homiletika és retorika, 226.

centrikus szemlélet jelenti. Ezért a barthi teológiához hasonló tiltakozás jellemzi homiletikáját is, ellenkezés a 19. század mindennemű homiletikai elgondolásával szemben. Elutasítja az igehirdető szerepének túlhangsúlyozását. Szerinte a prédikáció kérdése nem a prédikátor kérdése. Az emberre természetesen szükség van, hiszen a homiletikát emberek művelik. Az igehirdetőnek azonban a legfontosabb feladata az, hogy engedelmesség által Isten Igéjét szolgálja.⁵¹⁹

Czeplédy Sándor jól ismerte kora homiletikai irányzatait. Minden homiletikai tárgyú, rendelkezésére álló szakfolyóiratot átolvasott, s színes ceruzával aláhúzta a fontos részeket. Ugyanakkor egész szemináriumi könyvtárát használta, benne a legújabb és legrégebbi anyagot egyaránt. Kiradírozható, végtelenül diszkrét színes ceruzával rajzolt jelei és aláhúzásai ma is hasznosak lehetnek, hiszen jelzik, hogy mit érdemes a nyelvvel küszködőnek szűkös idejében lefordítania.⁵²⁰

Czeplédy Sándor tehát tájékozott volt, a gyakorlati teológia diszciplínáit tanítva is együtt haladt a korrallal, s folyamatosan modernizálta az általa oktatott tárgyak tananyagát. Amikor a poimenika területén jött az antropológiai fordulat, akkor ő is elindult ezen a vonalon. Túllépett Eduard Thurneysen⁵²¹ és Makkai Sándor⁵²² könyvein, s a hazai teológiai oktatásban először nála jelent meg tananyag szintjén a Jung-, Adler-, Frankl-, Fromm-művek bemutatása és kritikai ismertetése. A katechetika oktatására is mindez igaz. Második katechetika jegyzetében már sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a lélektanoknak. A liturgia területén is sokat kutatott. Naprakész ismeretekkel rendelkezett, konferenciákra járt, s ami a lélektanból az istentiszteleti liturgia részévé válhatott, arra igent mondott, hiszen a liturgikát nem veszélyeztette az, ha antropocentrikus hatások érték, mivel ettől a prédikáció még stabil maradt.

Aztán jött a homiletikában is az antropocentrikus fordulat, azonban Czeplédy Sándor nem lépett rá arra az útra, amelyen az Ige-teológia irányából induló, de aztán a homiletikáját többször is átíró Wolfgang Trillhaas járt. Nem győzte meg őt Ernst Lange sem, aki szerint az igehirdetőnek az igehallgató életéről kell beszélnie a prédikációban. Czeplédy Sándor A prédikáció gyülekezetszerűsége című habilitációs dolgozatából választ találhatunk

519 CZEPLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 151.

520 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 8.

521 THURNEISEN, EDUARD: A lelkigondozás tana (eredeti címe: Die Lehre von der Seelsorge, 1946). Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1950.

522 MAKKAJ, SÁNDOR: Poimenika. A személyes lelkigondozás tana. Budapest, A Magyar Református Egyház kiadása, 1947.

arra, hogy miképpen gondolkodott erről a kérdésről. Az Ige-teológia biztos talaján állva szerinte gyülekezetszerűen prédikálni annyit jelent, mint az Igét szolgálni. Szerinte, ha a prédikátor megveti az Ige szolgásgát, akkor a rosszabb szolgaság lesz az osztályrésze: a hallgatóság emberi világának rabszolgája lesz.⁵²³

Nem lépett rá a Gert Otto által kijelölt homiletikai ösvényre sem. Ismerte ezt az irányzatot is, hiszen nemcsak beköttette a Praktische Theologie folyóirat példányait, hanem rendszeresen átolvasta azokat, s több helyen színes ceruzával aláhúzta a fontos részeket, mégsem tudunk felfedezni homiletikai írásaiban egyetlen jelet sem arra vonatkozóan, hogy túlhangsúlyozta volna a retorika szerepét.

Fontosnak tartotta a Szentlélek munkáját, de tanulmányaiban mégsem találunk nyomokat arra vonatkozóan, hogy Rudolf Bohren 1972-ben írt Predigtlehre című vaskos könyvének homiletikai felfogását követte volna. Boros Géza 1969-ben A prédikáció dinamikája címmel írt doktori dolgozatot⁵²⁴, amelyet a pneumatikus szemléletű teológia nagymértékben meghatározott. Czeplédy Sándor a disszertációról írt bírálataiban a pneumatológiai irányzatra direkt módon nem tesz megjegyzést, viszont rámutat Boros Géza témájának nehézségére, amely szerinte abban áll, hogy a prédikáció igazi dinamikája paradox valóság, és érvényes rá az, amit Jézus az újjászületéssel kapcsolatban mond: „A szél fú, a hová akar, és annak zúgását hallod, de nem tudod honnan jó és hová megy.” (Jn 3,8) Czeplédy Sándor megállapítása szerint Pál apostol például egészen biztosan „dinamikus” igehirdető volt, el-lenségei mégis azt mondták rá, hogy a „levelei ugyan súlyosak és kemények; de a maga jelenvolta erőtelen, és beszéde silány.” (2Kor 10,10) Mert sokszor az erőtlennek látszó igehirdetésben a Lélek ereje dolgozik, hiszen erre is áll, hogy az Isten ereje „erőtlenség által végeztetik el.” (2Kor 12,9) Viszont a nagyon „dinamikusnak” látszó prédikálás olyan is lehet, mint a Hóreb hegyének szikláit megszagató szél, amelyről azt olvassuk, hogy „az Úr nem vala abban a szélben”. (1Kir 19,11)⁵²⁵

Az empirikus fordulatról a következőket írja: „A húszas és harmincas évek nagy fellendülése után jött egy hanyatlás. Ez azonban nem csak kifáradás volt, hanem ellenhatás is, az inga visszalendülése, az addig háttérbe szorult tendenciák előretörése. (...) A felvilágosodás emberközpontú és az ember dicsőségét hirdető teológiája visszaszorult ugyan a II. világháború előtti és

523 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 179–180.

524 BOROSS: A prédikáció dinamikája, 1–347.

525 CZEGLÉDY: Boross Géza budapesti lelkész A prédikáció dinamikája című doktori dolgozatának bírálata, 2.

alatti apokaliptikus években, amikor feltárult az az óriási távolság – *diastasis* – amely a liberális protestáns teológiát a Szentírás csodálatosan nagyszerű világától elválasztotta, – de amikor az emberek összeszedték magukat, elkezdtek az újjáépítést, (...) s ahogy kibontakoztak a »Wirtschaftswunder«, a gazdasági csoda körvonalai, az emberközéppontú teológia újra lobogó zászlókkal jelentkezett a csatatéren.” Elmondja azt is, hogy a német protestáns egyházakkal is az történt, mint Jesurunna a Mózes éneke szerint: „Meghíztott Jesurun és rugódózott. Meghíztál, megkövéredtél, elhájásodtál. És elhagyá Istent, teremőjét, és megveté az ő üdvösségének köszikláját.” (5Móz 32,15)⁵²⁶

Egy másik előadásában az antropocentrikus fordulatról a következőket írja: „Az »empirische Wende« azt jelenti, hogy a tapasztalat világához fordulnak. Azt mondják, hogy a megelőző korszakban, amikor még az ún. dialektika teológia hatásai érvényesültek, a teológusok elfordultak a tapasztalat adottságaitól. (...) [amikor] valósággal hitetlenségnek látszott, ha valaki lélektannal, valláslélektannal vagy általában nem-teológiai antropológiával foglalkozott.”⁵²⁷

„Nem csodálkozhatunk – állapítja meg a professzor –, hogy ezután az inga az ellenkező irányba lendült ki, amikor a teológusok fellázadtak – ahogy Gert Otto mondta – az Ige mítosza ellen, és azt követelték, hogy igenis az emberi valóság empirikus tényei felé kell fordulnunk. Ez az ún. empirische Wende azt jelentette, hogy – mint azelőtt – ismét az ember került a teológiai eszmélődés középpontjába.”⁵²⁸ Ennek ellenhatásképpen a homiletika az eddig szégyenletesen elhanyagolt humántudományok felé fordult. „De itt nem egyszerűen egy érthető, sőt szükséges ellenhatásról, vagy az egyensúly helyreállításáról van szó – mondja a professzor –, hanem az előrehaladó szekularizálódás szellemében annak a realitás-princípiumnak az érvényesítéséről, amely szerint egyetlen valóság van, az a valóság, amely érzékszerveink útján felfogható.”⁵²⁹

Az empirikus fordulatról tehát az a véleménye a professzornak, hogy mindez az előrehaladó szekularizálódás szellemiségének eredménye. Hozzáteszi: az valóban igaz, hogy az istentisztelet emberi aktus is, ugyanakkor „felelősek vagyunk azért és mint parancs szól hozzánk, hogy Istent Lélekben és igazságban imádjuk. Meg kell tennünk minden tőlünk telhetőt, hogy igaz legyen

526 CZEGLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 3.

527 CZEGLÉDY: Az istentisztelet pneumatológiai alapjai, TtREL I.27.c.187.71, 1981, 4.

528 CZEGLÉDY: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 4. Gert Otto 1972-ben írta tanulmányát az Ige mítosza ellen: OTTO: Wider den „Mythos” der Verkündigung, 316–324.

529 CZEGLÉDY: Az istentisztelet pneumatológiai alapjai, TtREL I.27.c.187.71, 1981, 4.

istentiszteletünk objektíve is, – tehát megfeleljen a legmagasabb normának, az egyetlen zsinórmértéknek, az Igének, és szubjektíve is, – vagyis a liturgus és a gyülekezet minden cselekménye szívből jöjjön és olyan legyen, hogy rá lehessen mondani: Hitttem, azért szóltam. A modern nyelvfilozófia, kibernetika, kommunikáció-kutatás nyújthat segítséget ahhoz, hogy liturgiánk nyelvi alakjait ellenőrizzük, hogy »verifikáljuk«, amit mondunk és teszünk az istentiszteletben. Ezt a segítséget el is kell fogadnunk. De úgy, hogy a döntő norma az Ige maradjon, és hogy minden erőfeszítésünket a Lélekért való könyörgés hassa át.”⁵³⁰

Czeglédý Sándor szerint korának legfontosabb teológiai leckéje az, hogy „a mélyreható változások, az ideológiák megrendülése idején újra felfedezzük a teológia relevanciáját, amely végső fokon Jézusnak abban az igényében gyökerezik, hogy ég és föld elmúljon, de az Ő beszédei soha el nem múlnak. (...) A *diastasis* élménye után, amikor megtanultuk, vagy meg kellett tanulnunk, milyen nagy a közbevetetés, sőt az ellentét az Isten országa és az ember kultúrtörekvései között, most meg kell tanulnunk, hogy az *incarnatio* tényéből következőleg hogyan fonódik bele mégis az evangélium a földi élet szövedékébe.”⁵³¹

VI.5. Czeglédý Sándor két homiletika jegyzetének összehasonlítása

Czeglédý Sándornak a teológus hallgatók számára készített első jegyzete 1950-ben jelent meg Homiletika I. félév anyaga címmel, majd egy évvel később ennek folytatása is Homiletika II. és IV. rész címmel. Húsz évvel később 1971-ben pedig kiadásra került a professzor második homiletikája is A homiletika vázlata címmel. Ha az 1950-ben és 1951-ben kiadott jegyzeteket egy egységként szemléljük, feltűnik, hogy a homiletika fogalmi tisztázását követően annak kétötöd része történeti jellegű leírás, amelyben a professzor a prédikáció-történetet vizsgálja a különböző teológiatörténeti korokban. Czeglédý Sándor előbb a külföldi, majd a magyar prédikáció-történetet veszi sorra olyan módon, hogy az egyes teológiatörténeti korok prédikációs gyakorlatának tisztázása után az adott kor legjelesebb igehirdetőit és azok prédikációit jellemzi.⁵³²

530 i.m., 6–7.

531 CZEGLÉDÝ: Üzenet a ma teológusainak, TtREL I.27.c.187.71, 1980, 5–6.

532 A professzor feltehetően még a jegyzet megjelenése előtt két különböző prédikáció tör-

Ehhez hasonlóan A homiletika vázlata című jegyzete is bevezetéssel kezdődik, ami a korábbi homiletikájához képest kiegészült a gyakorlati teológia fogalmi magyarázásával és annak elágaztatásával. Ezt követően ennek a jegyzetnek ugyancsak a kétötöd részét a prédikáció-történeti rész teszi ki, amelyen az előző kiadáshoz viszonyítva a professzor alig változtatott. Sok esetben egész bekezdéseket emel át a korábbi kiadásból változtatás nélkül, vagy kisebb átalakításokkal, s vannak olyan részek is, ahol az egyes teológiatörténeti korok leírását újabb gondolatokkal és bekezdésekkel egészíti ki. Figyelemreméltó tulajdonsága az újabb jegyzetnek az, hogy a prédikáció-történeti részben meg sem említi a homiletika területén is bekövetkezett empirikus fordulatot, csupán a Magyarországon is ismert berni igehirdetőnek, Walter Lüthi-nek a nevét emeli ki 1971-ben a két kiadás között eltelt húsz éves időintervallumból.⁵³³

Az első és a második homiletikája is az elvi rész tárgyalásával folytatódik. A professzor mindkét kiadásban hét alcím alatt tárgyalja a homiletika elvi kérdéseit. Az elsőhöz képest a második kiadás elvi részében megváltozott az egyes alfejezetek sorrendje, valamint egy régebbi fejezetcím helyett újat tárgyal. Ezen kívül azonban az első kiadás elvi részének hat alcíme megfeleltethető az újabb kiadás hat fejezetcímével.⁵³⁴ A hét fejezetcím párból csupán egy nem feleltethető meg egymásnak.⁵³⁵ A hat közel azonos alcím tárgyalása közül az új kiadásban a 14., 16. és 17. fejezetek tartalma nagymértékű

ténnetl foglalkozó dolgozatot is megfogalmazott, amelyek gépirat formájában maradtak ránk töredékes formában. A TtREL I.27.c.186.65. jelzetű két prédikáció-történettel foglalkozó dolgozat cím, évszám és hely megjelölése nélkül mindmáig fellelhető. Az egyik, eredetileg 69 oldalas dolgozatnak az első 36 oldala hiányzik. A másik tanulmány pedig csupán a 138. oldaltól a 182. oldalig maradt meg. Szemmel láthatóan ezek tömörített és letisztázott változata jelent meg nyomtatásban is a Homiletika I. félév anyaga című jegyzetben.

533 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 74.

534 Az alábbiakban a 2-es szám a 2. kiadásra, A homiletika vázlata című jegyzetre utal, míg az 1-es szám a Homiletika II. és IV. rész című jegyzetre:

212: A prédikáció feladata – 112: A prédikáció feladata

213: A prédikáció és a Szentírás – 114: Az igehirdetés: írásmagyarázat

214: A prédikáció és a gyülekezet – 115: A prédikáció és a gyülekezet

215: A prédikáció és a liturgia – 118: Prédikáció és istentisztelet

216: A prédikáció és az igehirdető személye – 116: A prédikátor személye az igehirdetésben

217: IGEHIRDETÉS és szónoklás – 117: A szónoklás és igehirdetés.

535 214: A hirdetett Ige és a látható Ige – 113: Egyidejűség a testté lett Igével. A homiletika vázlata című jegyzetben a 14. sorszám kétszer is fel van tüntetve a 14: A prédikáció és a gyülekezet és 14: A hirdetett Ige és a látható Ige megjelölésére.

egyeztést mutat az 1951-es kiadás hasonló pontjaival, a 12.⁵³⁶, 13.⁵³⁷ és a 15.⁵³⁸ fejezetek viszont teljesen át lettek dolgozva.

A homiletika vázlatának következő nagyobb szerkezeti egysége a tartalmi rész, amely az első kiadásból teljesen hiányzik. Ebben a professzor a textus szükségességéről, a textus magyarázásáról és az igehirdetés alkalmairól ír. A homiletika vázlatának utolsó szerkezeti egysége, az alaki rész pedig szinte teljesen fedi az 1951-ben kiadott Homiletika II. és IV. rész című jegyzet negyedik részét.⁵³⁹

Összességében megállapítható, hogy második jegyzetének tartalma nem sokat változott az elsőhöz képest. Ha történt is változás néhány fejezetben az előző kiadás fejezeteinek tartalmához képest, szemléletbeli változásról mégsem beszélhetünk, hiszen az újabb fejezeteket is az Ige-teológia szellemiségében írta. De felvetődik a kérdés, hogy miért történt ilyen kevés változtatás az új jegyzetben, amikor a professzornak lehetősége nyílt arra, hogy húsz év múlva újra homiletikai jegyzetet jelentethet meg? Mi lehet az oka annak, hogy nem revideálta korábbi nézeteit? Valószínűleg azért tett így, mivel már

536 A homiletika vázlata című jegyzetének 12. fejezetében A prédikáció feladata címmel a Praedicatio Verbi Dei est verbum Dei reformatori hittételt öt fontos minősítéssel látja el a professzor: 1.) Ez nem jelenti a mi prédikációnk és Isten Igéjének azonosítását. 2.) A mai igehirdetők mindenestől rá vannak utalva az első tanuk bizonyágtételére. 3.) Igehirdetésünk szabad beszéd. 4.) A prédikáció Isten beszédéként közösségteremtő Ige. 5.) A prédikáció a keresztséggel és az úrvacsorával elválaszthatatlan kapcsolatban van. (CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 93–97.)

537 A homiletika vázlata című jegyzetének 13. fejezetében A prédikáció és a Szentírás címmel a professzor arról ír, hogy Jézus Krisztus az ő személyes jelenlétének ígéretét a róla szóló bizonyágtételhez kötötte, ezért a prédikáció első követelménye, hogy mondanivalóját a Szentírásból vegye. Arra hívja fel a figyelmet, hogy ezt a tételt el kell határolnunk a következőktől: 1.) A szekuláris félreértéstől, amelynek az a lényege, hogy az emberi ész természetből fogva rendelkezik a Szentírás „előzetes megértésével”. 2.) A római katolikus egyház tradíció-tanától, amelyben az Írás magyarázatát ténylegesen a tradíció szabja meg. 3.) A prédikáció misztikus-rajongó értelmezésétől. A 16. század rajongói közül voltak, akik megvetették a „külső Igét”, s közben saját élményeiket, emberi tapasztalataikat azonosították a Szent Lélek szavával. Nincs tehát más út Jézus Krisztus személyéhez, csak a Szentíráson keresztül. A prédikáció célja az, hogy az emberek megtalálják ezt az utat. (i.m., 97–101.)

538 A homiletika vázlata című jegyzetének 15. fejezetében A prédikáció és a liturgia címmel Czeplédy Sándor hangsúlyozza, hogy a liturgiát nem a vallás teszi liturgiává, hanem az, hogy Isten megszólít minket, mi pedig felelünk az ő megszólítására. Másfelől ragaszkodnunk kell ahhoz is, hogy az istentisztelet egységét elsősorban a prédikációnak kell megszabnia. Mind a lectio, mind az imádságok, mind az énekek tartalmának a prédikációra kell néznie. (i.m., 116–118.)

539 A két kiadás alaki részei közötti legnagyobb különbség az, hogy az újabb kiadásból már kihagyta a korábbi kiadás 34. A magyarázásról, 35. A bizonyításról, valamint a 36. A rábírásról szóló fejezeteit.

az 1950-es évek elejére egy letisztult homiletikai szemlélettel rendelkezett. Ez pedig nem változott meg az 1970-es évek elején és azt követően sem. 1951-ben már annyira világosan és letisztultan látta a homiletikát, hogy úgy gondolta, nem kell rajta változtatni. Ezalatt az időszak alatt a homiletika területén nem volt rá senki olyan nagy hatással, hogy új gondolatokkal egészítette volna ki homiletikai tanítását.

A poimenika, liturgika, és katechetika terén átemelt újításokat a pszichológiából, de mint kiváló teológus tudta, hogy a pszichológia mint a lélekkel való foglalkozás segédtudománya nem válhat az igehirdetés segédtudományává, mivel annak a kijelentés az alapja. Tudta, hogy a szószéken nem lehet engedményeket tenni, mivel itt a krisztocentrikus Ige-teológia megálljt parancsol.

VII. A GYAKORLATI TEOLÓGUS CZEGLÉDY SÁNDOR

VII.1. Gyakorlati teológiájának viszonyulása a rendszeres teológiához

Barth Károly Dogmatikájának már első oldalán megállapítja, hogy a dogmatika teológiai diszciplínaként a keresztény egyház tudományos önvizsgálatát szolgálja. Az egyház vallást tesz Istenről, amennyiben Istenről beszél. A dogmatika pedig kritikai tudományként az egyház Istenről való beszédének tartalmát vizsgálja.⁵⁴⁰ A dogmatika azért fontos, mert az egyházat önismeretre, önbírálatra serkenti és segíti, megóvj a hittartalmat a széthullástól, valamint a hitet öntudatosná teszi.⁵⁴¹ Ezt a „minőségvizsgáló” kritikai követelményt jól illusztrálja Czegléd Sándor egész életműve.⁵⁴² Czegléd Sándor Homiletikájában azt tanította, hogy az egész teológia a „honnan”, „a mit” és a „hová” kérdések szerint tagolódik. Ezek szerint a bibliai tudományok, különösen az exegézis felelnek az első kérdésre, a rendszeres teológiai tudás a másodikra és a gyakorlati teológiai ismeret a harmadikra. Mindezek alapján az exegézis a teológia alaptudománya, a dogmatika (az etikával) a centruma, míg a gyakorlati teológia az egész teológia koronája.⁵⁴³

540 BARTH: Die Kirchliche Dogmatik I/1. Die Lehre vom Wort Gottes, 1–10.

541 CSÁNKI: Birálat ifj. Czegléd Sándornak „Hit és történet” címmel a debreceni Tisza István-tud. egyetem ref. hittudományi karához doktori szigorlatra benyújtott tudományos értekezéséről, TtREL I.8.d.32, 1936, 1.

542 A kritikai jelleg, pontosabban az, hogy a dogmatika az egyház kritikai tudományága, Barth Károly egész teológiai magatartásából ered. Ha szükséges volt, Barth Károly mindenki vitába szállt annak érdekében, hogy teológia maradjon a teológia. Milyen alapon tette ezt? Már a Római levélhez írt magyarázata is mutatja, hogy a Szentírás volt az egyedüli alap és kiindulási pont számára és mindent az Igéhez mért. A dogmákat is és minden tanítást. Helyesen állapítja meg, hogy a dogmatika az egyház kritikai tudományága, amely az egyház Istenről való beszédét vizsgálja, s megóv a tévtanításoktól. Mármost Czegléd Sándor esetében abban van a barthiánus irányvonal helyeslése, hogy a teológia igeszerűvé vált, hiszen az ő gondolkodásában is az Ige állt a középpontban.

543 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 6.

Czeplédy Sándor teológiai munkásságával is alátámasztotta ezt az igazságot. Komoly bibliai és történeti ismeretekkel rendelkezett. Teológiai tanulmányai folytán rendszeres teológusként indult, s ez a rendszeres teológiai megalapozottság később kihatott egész gyakorlati teológiai munkásságára. Rendszeres teológiai tudása mint kritikai, minőségvizsgáló ismeret gazdagította gyakorlati teológiai munkásságát. Egyházunk lelkésznevezékei úgy ismerik őt, mint nagyszerű igehirdetőt és kiváló gyakorlati teológust, aki a gyakorlati teológiát a magyar nyelvű teológia területén olyan magas szintre emelte, hogy ezen a területen nincs hozzá fogható, enciklopédikus tudású teológusunk.⁵⁴⁴ Homiletikájában a következőre is rámutat: „Schleiermacher óta nyilvánvaló, hogy a gyakorlati teológia éppen úgy teológia, mint a teológiának bármely ága, s művelése éppen olyan szigorú módszerességet, elmélyedő vizsgálódást, és rendszerező erőfeszítést kíván, mint a többi teológiai diszciplínáké.”⁵⁴⁵

A rendszeres és gyakorlati teológiát művelő Czeplédy Sándorban az a rendkívüli, hogy a teológia komplexitását mutatta fel, ugyanakkor tiszteletben tartotta a diszciplináris határokat. Teológiája nem a rendszeres és gyakorlati teológia közötti versengés, sokkal inkább a nagy egész megnyilatkozása azon a teológiai területen, ahol éppen lehetőséget kapott.

VII.2. Teológiai jegyzetei és tanulmányai

Czeplédy Sándor rendszeres teológiai irányultságú disszertációjának megvédése után A prédikáció gyülekezetszerűsége című habilitációs dolgozatát már gyakorlati teológiai tárgykörből írta meg 1938-ban. Még ebben az évben tanárrá is választották őt a Budapesti Református Teológiai Akadémia gyakorlati teológiai tanszékére. Két évvel később pedig a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem Hittudományi Karának tanára lett gyakorlati teológusként, s a Debreceni Református Teológiai Akadémiáról ment nyugdíjba 1983. december 31-én. A gyakorlati teológiai tárgyak oktatása közben az évtizedek során felgyűlt ismeretanyagot a professzor időről időre a hallgatók részére készített jegyzeteiben sűrítette össze.

544 GAÁL: Czeplédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 99.

545 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 3.

Czegléd Sándornak a következő jegyzetei jelentek meg nyomtatásban⁵⁴⁶: Homiletika I. félév anyaga (1950),⁵⁴⁷ Homiletika II. és IV. rész (1951),⁵⁴⁸ Pedagógia: I. félév anyaga (1951),⁵⁴⁹ Katechetika II./a. (1951),⁵⁵⁰ Katechetika II./b. (1952),⁵⁵¹ Liturgika (1959),⁵⁵² A homiletika vázlata (1971),⁵⁵³ Liturgika (1978),⁵⁵⁴ A katechetika vázlata (1981),⁵⁵⁵ Poimenika (1981)⁵⁵⁶ és Liturgika (1996)⁵⁵⁷ címmel.

Valamennyi írása igen mély és tudományos igényű elvi bevezetéssel kezdődik. Először a diszciplínát beágyazza a közel kétezres éves teológia történetébe és elhelyezi azt annak dogmatörténeti környezetében. A tárgyalt terület kulcsszavait fogalmilag tisztázza, ezután pedig rámutat a bibliailag helyes értelmezésre. Valósággal ráhangolja a hallgatót a téma lényegére, komolyságára, fontosságára, s annak bibliai és teológiai tárgyalásmódjára.⁵⁵⁸

Ugyanakkor ezeknek a klasszikus tömörségű jegyzeteknek, amelyek a tudományág minden fontos területét felölelik,⁵⁵⁹ alapvető tulajdonsága az, hogy erős történeti jelleggel is rendelkeznek. Czegléd Sándor meghatározásában a gyakorlati teológia a teológiának az az ága, amely az egyház életműködésével, vagyis szolgálatával foglalkozik. Ezért ez a stúdium részben történeti és leíró jellegű, amennyiben azt vizsgálja, hogy milyen volt és milyen ma Krisztus egyházának a működése.⁵⁶⁰ Így csaknem minden tantárgy kapcsán találkozunk egy nagyobb terjedelmű történeti résszel is, ahol Czegléd Sándor az adott gyakorlati teológiai tantárgy fejlődését tárgyalja az egyes teológiatörténeti korokban.

546 Az 1996-ban kiadott Liturgika kivételével jegyzetei korabeli stenciltechnikával készültek.

547 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Homiletika. I. félév anyag, A debreceni Theológus Gyülekezet kiadása, Debrecen, 1950.

548 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Homiletika: II. és IV. rész, A debreceni Theológus Gyülekezet kiadása, Debrecen, 1951.

549 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Pedagógia: I. félév anyaga, Debreceni Theológus Gyülekezet, Debrecen, 1951.

550 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Katechetika II./a, Theológiai Akadémia, Debrecen, 1951.

551 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Katechetika II./b, Theológiai Akadémia, Debrecen, 1952.

552 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Liturgika, Theológiai Akadémia, Debrecen, 1959.

553 CZEGLÉDY, SÁNDOR: A homiletika vázlata, DRTA Jegyzetkészítő Irodája, Debrecen, 1971.

554 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Liturgika, Debreceni Református Teológiai Akadémia Jegyzetkészítő Irodája, Debrecen, 21978.

555 CZEGLÉDY, SÁNDOR: A katechetika vázlata, A Debreceni Református Kollégiumi és Egyházkerületi Sokszorosító Iroda, Debrecen, 1981.

556 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Poimenika, Kiadó nélkül, Debrecen, 1981.

557 CZEGLÉDY, SÁNDOR: Liturgika, A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Sokszorosító Irodája, Debrecen, 31996.

558 GAÁL: Czegléd Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 104.

559 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 7.

560 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 5.

VII.2.1. Liturgika

Czeglédy Sándor Liturgika című jegyzete elsőként 1959-ben jelent meg nyomtatásban, másodszor 1978-ban, harmadszor pedig 1996-ban. A második és harmadik kiadás tartalma egyezik az első tartalmával. A liturgika mint tantárgy tanulása a professzor jegyzeteiben azzal kezdődik, hogy leírja, mi az istentisztelet helye az üdvösség ökonómiájában. Ez tisztán dogmatikai kérdésnek és tárgyalásnak tekinthető. Minden részében érvényesíti a reformátorok által képviselt írásmagyarázati módszert, amely szerint a teológiai tanításokat a teljes Írás összefüggésében kell látnunk és értelmeznünk. Nagy tudásával, mindenre kitérítő ismeretközlésével, történeti összefüggéseiben és dogmatikai hátterével mutatja be a liturgika lényegét, elemeit és formáit. Czeglédy Sándor írásai és szavai mögött mindig ott van a Szentírás odavágó, vagy arra utaló passzusa, de sohasem kiragadva azt annak bibliai összefüggéséből.⁵⁶¹

A jegyzet fogalmi tisztázással kezdődik, amelyből megtudhatjuk a liturgika illetve liturgia szavak eredetét, jelentését, jelentésárnyalatait. Ezt követően három fő részre oszlik a tantárgy vizsgálata. Az első tartalmi egységet elvi résznek hívja a professzor, ahol az istentisztelet bibliai lényegével kapcsolatos kérdéseket tisztázza,⁵⁶² a második egységet elemi résznek, ahol az istentiszteletet alkotó dologi és szellemi elemeket veszi sorra,⁵⁶³ míg a harmadik szakaszt konstruktív résznek nevezi, amelyben arról van szó, hogy miképpen illeszkednek össze az istentisztelet elemei szerves egészé. Az istentisztelet történetének koronkénti leírását is e harmadik részben találjuk, ahol az istentisztelet mind dologi és szellemi elemeinek, mind pedig az istentisztelet fajtáinak a fejlődési történetét egyenként mutatja be, idézve a Szentírás és hitvallásaink, illetve szükség esetén a teológiatörténet ide vonatkozó részeit.⁵⁶⁴

Az istentisztelet kérdését szoros összefüggésben tárgyalja a következő címszavakban megfogalmazott rendszeres teológiai témákkal: *Teremtés* – Isten az embert a maga képére és hasonlatosságára teremtette. Az *ember istenképűsége* – Isten imádása és magasztalása nélkül az első ember nem lett volna ember, nem

561 GAÁL: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, 104. Czeglédy Sándor 1940-ben kezdett el egyházzsertartást tanítani Debrecenben, és annak ellenére, hogy ekkor még nem jelentetett meg erről külön jegyzetet, két tanítványa, Vietorisz Lajos és Zimányi József akkor IV. éves teológus hallgatók az előadások egy részéről magánhasználatra készült jegyzetüket nyomtatásban is megjelentették nem hivatalos kiadásként Egyházzsertartástan címmel. (VIETORISZ – ZIMÁNYI: Dr. Czeglédy Sándor egyetemi tanár Egyházzsertartástan előadásai az 1940/41. tanév első félévében, 1–13.)

562 CZEGLÉDY: Liturgika (1987), 6–29.

563 i.m., 29–86.

564 i.m., 87–123.

tükrözte volna Isten fenségét. Ezért a paradicsomi léthez nemcsak a munka, hanem a szó sajátos értelmében vett istentisztelet is hozzátartozott. *Bűneset* – A bűneset elvette az embernek azt a képességét, hogy Istent lélekben és igazságban imádjá. A bűnös ember istentisztelete az igazi istentisztelet merő ellentéte, mert gyökerében a Teremtő helyett a teremtet dolgok tiszteletét jelenti. *Krisztus váltságműve* – Amit az első Ádám elrontott, annak a második Ádám, Jézus Krisztus istentiszteletében kell helyreállnia. Az igaz istentiszteletnek ez a restaurálása a kegyelmi kiválasztás vonalát követi. Kezdődik ez Ábel áldozatával, majd folytatódik Noé égőáldozatával, az ősatyák történetével, majd a Sínai szövetségekötés után annak részletesen kidolgozott istentiszteleti rendszernek az elrendezésével, amely nem volt más, mint Jézus Krisztus egyedülálló és tökéletes istentiszteletének előképe, hiszen az ószövetségi áldozatokban, éppúgy, mint Jézus golgotai áldozatában Isten volt a kiengesztelés alanya. *Szent idő* – Jézus Krisztus a szombatnak is Ura lett. Követőinek úgy kell élnie, hogy ne csak ünnepi óráikat, hanem egész életüket betöltse az Ő szabadításának valósága. *Szent hely* – Többé nincs szükség templomra úgy, mint Isten jelenlétének kőből épített garanciájára.⁵⁶⁵

Mindebből látszik, hogy Czegléd Sándor tanítása nyomán hangsúlyossá válik az a tétel, hogy minden, amit gyakorlatban a gyülekezet elé viszünk papi szolgálatunkban, az kellő rendszeres teológiai alapozással kerüljön fel a szószékre. A teológiai jegyzetek mellett bizonyos időközönként tanulmányokat is írt a liturgia tárgyköréből, amelyek egy része nyomtatásban is megjelent.⁵⁶⁶

VII.2.2. Katechetika

Czegléd Sándor a teológusok számára oktatott katechetika tárgyának tananyagát nem csupán a nyomtatásban is megjelent jegyzeteiből ismerhetjük meg, hanem a ránk maradt, s az előadásokon elhangzott saját maga számára

565 CZEGLÉDY: Liturgia (1996), 7–8.

566 ISTENTISZTELET és élet, in: *Református Egyház* 9 (1957), 149–153.

Istentiszteleti REFORMUNK himnológiai tényezői, 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–12.

Az istentiszteleti egység keresése, Dékáni székfoglaló értekezés elvi része, in: *Református Egyház* 23 (1971), 217–219.

A mennyei istentisztelet és a mi istentiszteletünk, in: *Református Egyház* 24 (1974), 176–179.

Preaching in Worship, Princeton, 1974, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.53. 1–87.

A reformáció által hozott megújulás a liturgiában és az ígéhirdetésben, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–10.

készített tanári jegyzetéből is.⁵⁶⁷ Ha e tanári jegyzetet, valamint a Katechetika II./a., Katechetika II./b. vagy A katechetika vázlata⁵⁶⁸ című jegyzeteket kezünkbe vesszük, akkor csodálkozva láthatjuk, hogy ezekből a már jól megszokott részletes történeti rész hiányzik. Tanári jegyzetéből azonban választ kapunk e problémára, mivel ebből kiderül, hogy miután a teológiai kar 1950 szeptemberében kivált a Debreceni Tudományegyetemből, megbízták őt a pedagógia és pedagógiatörténet oktatásával is. Ezt azzal a feltétellel vállalta el, hogy az új tanterv alapján a pedagógia és pedagógiatörténet majd beleolvad a katechetikába.⁵⁶⁹ Így tehát, ha a professzor katechetikájával foglalkozunk, figyelemmel kell lennünk az általa oktatott pedagógiai ismeretek tanítására is. Ez a tudásanyag nyomtatott formában 1951-ben látott napvilágot Pedagógia címmel, amely a korábban oktatott pedagógiai tanári jegyzetén alapult.⁵⁷⁰ Pedagógia jegyzete a katechetika jegyzetek történeti részének is

Az úrvacsora értelmezése a keresztyénség első századaiban, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–12.

Méliusz életművének liturgiai vonatkozásai, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.69. 1–5.

Az úrvacsora mint a közösség legmélyebb megélése, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–10.

Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–6.

Spirit and baptism in the complex of initiation, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–5.

567 CZEGLÉDY: Katechetika – tanári jegyzet, A 136 oldal terjedelmű tanári jegyzet jelentette az 1951-ben és 1952-ben megjelent Katechetika II./a., illetve Katechetika II./b jegyzetek alapját. Ebben bekezdések, helyenként oldalak vannak lehúzva színes ceruzával, s az eredeti oldalszámozást is több helyen megváltoztatta a professzor, valamint több esetben újabb részekkel egészítette ki eredeti jegyzetét. Mindezt bizonyára azért tette, hogy az amúgy bőséges tudásanyagot tartalmazó tanári jegyzet anyagát helyenként tömörítve, helyenként pedig kiegészítve az 1951-es és 1952-es kiadásra előkészítse.

568 Ha az 1981-ben megjelent *A katechetika vázlata* című nyomtatott jegyzetét vetjük össze a *Katechetika II./a.* és a *Katechetika II./b.* jegyzeteivel, jelentős tartalmi változást figyelhetünk meg. Az újabb jegyzet felépítését tekintve sok hasonlóságot mutat az előbbiekkal, azonban alig van olyan rész, amelyet ne változtatott volna meg a professzor. Az új ismeretanyagnak körülbelül csupán a fele egyezik meg az előbbitel. Már a fejezetcímek vonatkozásában is látható, hogy az újabb jegyzetben 10 fejezettel több szerepel. Ez egyrészt abból adódik, hogy a professzor egyes fejezeteket több részre bontott, új címekkel látva azokat el, ugyanakkor sok új fejezetet is beillesztett. A legterjedelmesebb bővítés a gyermek és ifjú lélektanáról szóló ismeretanyagban tapasztalható. Feltehetőleg ez azzal magyarázható, hogy azt követően kezdte el tanítani 1952-ben a Poimenika tárgyat, miután az első katechetika nyomtatott jegyzetei 1951-ben és 1952-ben már napvilágot láttak. A Poimenika tantárgy oktatásával alapos tudást szerzett a lélektan területén, s így új jegyzetében már sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonított a lélektan szerepének.

569 CZEGLÉDY: Katechetika – tanári jegyzet, 1.

570 CZEGLÉDY: Pedagógia – tanári jegyzet, TtREL I.27.c.185.46, évszám nélkül, 1–57.

megfeleltethető, hiszen a neveléstudomány fogalmának és felosztásának a professzortól megszokott alapos és az apró részletekre is kiterjedő vizsgálata után a jegyzet neveléstörténeti leírásként folytatódik azzal a kikötéssel, hogy a katechetika történetét az egyház sajátosan keresztyén nevelésének szempontjából vizsgálja. Ez alapján a görögök nevelését, majd a középkor, a reneszánsz, a reformáció, a realizmus, és a pietizmus korában alkalmazott pedagógiák történetét mutatja be.⁵⁷¹ A teológiai jegyzetek mellett tanulmányokat is írt a katechetika tárgyköréből, azonban ezek közül egyik sincs datálva és egyik sem jelent meg nyomtatásban.⁵⁷²

VII.2.3. Poimenika

1952-től Makkai Sándor halála után az ekleziasztika és missziológiai tárgyak mellett a poimenika tantárgy oktatása is Czegléd Sándorra hárult. Az ezt követő tanügyi szabályozás a „Gyülekezeti szolgálat” címen összefoglalt diszciplínák közül elhagyta a misszió teológiáját, ellenben felvette a lélektant, így heti két óra megtartása vált lehetővé a IV–V. évfolyamon váltakozva a katechetika és poimenika előadására.⁵⁷³ A saját használatra készült tanári katechetika jegyzetében van egy gépelt lap, amelyen megtalálható a teológusok számára oktatott poimenikai anyag felosztása.⁵⁷⁴ Ebből kiderül, hogy e tárgy oktatásának kezdeti idejében még nem saját jegyzet szerint tanított, hanem más szerzők könyveinek egyes kiválasztott fejezetei alapján.⁵⁷⁵

571 CZEGLÉDY: Pedagógia. I. félév anyaga, 1–111.

572 'A gyülekezeti hitoktatás munkája nyitott kapuvá vált', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

A katechetika oktatása a teológiai akadémiákon, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–15.

A keresztyén neveléstudomány alapvonalai, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.185.36. 1–27.

A konfirmáció elvi és gyakorlati kérdései; konfirmációi káté, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–12.

A konfirmáció története és teológiája, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–9.

'A magyar református egyház katechézisének múltja', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

573 CZEGLÉDY: A katechetika oktatása a teológiai akadémiákon, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 1–5.

574 CZEGLÉDY: Katechetika – tanári jegyzet, 2. A lap alján ez olvasható: „Török Eleknek adtam 1963. jan. 22.-én.”

575 A négy könyv, amelyekből Czegléd Sándor a kezdeti időkben a poimenikát tanította, a következők voltak: MAKKAJ: Poimenika. A személyes lelkigondozás tana, MAKKAJ: Az

A később már Czeplédy Sándor által írt és összeállított tanári előadási jegyzete 1976 után készült el.⁵⁷⁶ Ebben arról olvashatunk, hogy a lélektan tanítás azért nem jelent meg eleinte a lelkészképzés tantermeiben, mivel egészen a 19. század végéig alig lehetett volna olyan lélektan található, amelynek az igehirdető és a lelkigondozó különösebb hasznát vehette volna. A legtöbb 19. századi lélektan a materializmus elveinek hódolt. A lélek mint szellemi szubsztancia a materializmus számára nem létezett. Mint kísérleti és természettudományi segédtudomány arra törekedett, hogy „lélek nélküli lélektan legyen”. A lélektan akkor vált érdekessé az egyház pásztori munkája számára, amikor beleütközött a sajátosan „lelki tényekbe”, ami először Sigmund Freud bécsi pszichiáter pszichoanalízis elméletében bontakozott ki.⁵⁷⁷

Czeplédy Sándornak először csak 1981-ben jelent meg nyomtatásban a Poimenika című jegyzete, amelyben Ebbinghaus idézve megjegyzi, hogy a lélektan hosszú múltja van, de rövid története. Ezért ha a lélektan empirikus tudománynak tekintjük, tehát a tapasztalatban megadott tények vizsgálatának tartjuk, akkor elmondható, hogy az új tudomány csupán körülbelül másfél évszázadnyi múltra tekint vissza.⁵⁷⁸ Ennek a viszonylag rövid időintervallumnak a lélektan számára fontos felfedezéseit azonban ismerteti a professzor.

Fontos még itt azt is megemlítenünk, hogy Czeplédy Sándornál jelent meg a hazai teológiai oktatásban először tananyag szintjén a Jung-, Adler-, Frankl-, Fromm-művek bemutatása és kritikai ismertetése.⁵⁷⁹ Poimenikai jegyzete mellett tanulmányokat, könyvismertetőket is írt a poimenika tárgyköréből, amelyek egy része nyomtatásban is megjelent.⁵⁸⁰

egyház missziói munkája, THURNEYSSEN: A lelkigondozás tana, FORGÁCS: A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve.

576 CZEGLÉDY: Poimenika – tanári jegyzet, TtREL I.27.c.186.56, évszám nélkül, 8. Tanári jegyzete ugyan nincs datálva, de a professzor hivatkozik egy 1976-ban készült írásra.

577 i.m., 2.

578 CZEGLÉDY: Poimenika, 32.

579 FEKETE: Czeplédy Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 114. Jung lélektanáról 1957-ben cikket is írt a professzor. (CZEGLÉDY: Jung lélektana, 61–66.) Nyugdíjas tanárként pedig 1989 után kurzust tartott Erich Fromm lélektanáról, amely ismeretanyaga gépirat formájában maradt ránk. (CZEGLÉDY: Erich Fromm lélektana – tanári jegyzet, TtREL I.27.c.184.24, évszám nélkül, 1–45.) A jegyzet ugyan egyik oldalon sincs évszám szerint datálva, de a 4. oldalon egy újságcikkre utal, amely 1989. február 10-én jelent meg.

580 JUNG lélektana, in: *Református Egyház* 9 (1957), 61–66.

Új magyar nyelvű valláslelektan (Vető Lajos Tapasztalati valláslelektan című könyvének recenziója), in: *Református Egyház* 18 (1966), 131–132.

Magunkról magunknak (Gyökössy Endre könyvének recenziója), in: *Theológiai Szemle* –

VII.3. Homiletikai gondolkodása

Czegléd Sándor Debrecenben 1940. október 19-től kezdte el tanítani az egyházszónoklattan, egyházszerterástan és valláspedagógia tantárgyakat. Makkai Sándor halála után pedig 1952-től a poimenikai, ekkleziasztikai és missziológiai kurzusokat is ő tartotta a debreceni teológusoknak. A szívéhez azonban legközelebb a homiletika és a liturgika⁵⁸¹ tárgyak álltak.⁵⁸² Dolgozatomban az általa tanított gyakorlati teológiai tárgyak közül Czegléd Sándor homiletikai munkásságát vizsgálom részleteiben. Homiletikai jegyzetei és habilitáció dolgozata mellett számos tanulmányt írt a poimenika tárgyköréből, amelyek egy része nyomtatásban is megjelent.⁵⁸³

Czegléd Sándor teológiai pályafutása kezdetén rendszeres teológusként indult, de amikor rendszeres teológiai tanulmányai után mégis a gyakorlati

Új folyam 21 (1978), 60–61.

Együtt A szeretetben (Gyökössy Endre könyvének recenziója), in: *Theologiai Szemle* – Új folyam 24 (1981), 316–317.

A pszichológia és a teológia határán, in: *Debreceni Szemle* 2 (1994), 208–211.

A poimenika hazai és külföldi irodalma, Debrecen, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–14.

Pál apostol mint lelkigondozó, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–11.

Szenvedők lelkigondozása, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–2.

581 A liturgika területén szerzett magas fokú ismeretei tették őt alkalmassá arra, hogy a Református Világszövetség egyik képviselője legyen a baptistákkal, többek között a keresztségről is folytatott dialógus során. E célból mintegy kilencszer volt Svájcban. (id. Fekete: A választott nép szolgálatában, 9.)

582 FEKETE: Czegléd Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 114.

583 Hogyan hallgassuk a prédikációt?, in: *Keresztyén család* 15 (1935. november 10.), 3–4.

A prédikáció gyülekezetszerűsége (1937), in: *Igazság és élet* 3 (1937), 324–287.

Időszerű igehirdetés, in: *Igazság és élet* 3 (1937), 283–287.

Politikai prédikáció?, in: *Református Élet* 4 (1937. augusztus 1.), 299.

A lelkész mint homiléta, in: *Igazság és élet* 5 (1939), 17–22.

Mai igehirdetésünk kérdései, In: VASADY, BÉLA (szerk.): *Károlyi emlékkönyv: A vizsolyi biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1940. 274–289.

Isten rostjában, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 169–180.

A prédikáció időszerűsége, in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 206–218.

„Mi az evangélium hirdetése a mai ember számára?”, 1943, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–6.

A „homiletika” problémája, In: Révész, Imre (szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*. Debrecen, Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, 1944. 112–130.

A „Profécia” kérdéséhez, in: *Debreceni Protestáns Lap* 67 (1947. augusztus 15.) 1–2.

Időszerű igehirdetés, 1948, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–11.

Időszerű igehirdetés, In: Bodonhelyi, József et al. (szerk.): *Az egyház a világban. A magyarországi ökumenikus egyházak biznyságtétele az Amsterdami Világzsínat alkalmá-*

teológia tárgyköréből választotta habilitációs dolgozatának témáját, az meglepetést keltett a hazai teológiai tanárok bizonyos köreibben. Erről tanúskodik az a levél, amelyet Tóth Endre pápai gyakorlati teológiai professzor küldött Czeglédý Sándor édesapjának. Levelében a következőt írja Czeglédý Sándor tervezett habilitációs dolgozatával kapcsolatban: „Tanári karunk tagjainak elvileg semmi kifogása nincs a vizsga letétele ellen, de nem hallgathatjuk el, hogy némileg nehéznek tűnik fel az, hogy Sándor eddig a rendszeres teológiával foglalkozott, ennek eredménye a doktori vizsgája is – s most mégis egy egészen más tudományszakból akar (...) tanári vizsgát tenni. Talán gyümölcsözőbb lehetne teológiai irodalmunkban is, ha megkezdett tudományos munkálkodását (...) rendszeres teológiából (...) folytatná. Ha azonban

ból. Budapest, Magyarországi Ökumenikus Bizottság, 1948. 207–220.

Az Ige itt és most. Előadás a dunamelléki lelkészek szociális szemináriumán 1949. március 12-én, 1949, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–16.

A hirdetett ige, in: *Református Egyház* 3 (1951), 20–24.

Az evangélizáció kérdései, in: *Theológiai Szemle – Új folyam* 1 (1958), 15–18.

Az időszerű missziói ige hirdetés, 1974. augusztus 28., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

Az ige hirdető személyisége, 1980, kézirat: TtREL I.27.c.185.38. 1–20.

Az ige hirdető személyisége, In: Adorján, József (szerk.): „Hirdesd az igét”: az ige hirdetők kézikönyve. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1980. 26–35.

Az istentisztelet pneumatológiai alapjai, 1981. augusztus 25., publikálatlan kézirat: TtREL I.

27.c.187.71. 1–10.

Révész Imre, az ige hirdető, 1989. május 15., kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–8.

Révész Imre, az ige hirdető, in: *Confessio* 13 (1989), 17–25.

A keresztyén reménység az ige hirdetésben, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–14.

„A lelkipásztor szolgálataának mindig kairosa van”, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–9.

A reménység evangéliuma ige hirdetéseinkben (szószék, temető), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

A textus magyarázása, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.77. 1–19.

Az evangélizáció szükségessége és feladatai itt és most, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

Az evangélizációs ige hirdetés mai kérdései, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–7.

Az ige hirdetés időszerűségének alapja: az Ige testlétele, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–11.

Evangélizáció, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–39.

Preaching the Gospel to our Time, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–5.

Üdvtörténet, világtörténet, ige hirdetés, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–14.

Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott ige hirdetéséről, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.58. 1–14.

mégis megmaradna szándéka mellett – tanári karunk hajlandó segédkezet nyújtani tervének megvalósítására.”⁵⁸⁴

Czegléd Sándor kitartott eredeti szándéka mellett, s megírta habilitációs dolgozatát A prédikáció gyülekezetszerűsége címmel, amely a magyarországi homiletikai művek sorában mindmáig határkőnek és fordulópontnak számít.⁵⁸⁵ Addig ugyanis a gyakorlati teológiát nem kezelték a tudományos teológia szintjén. Mindezt alátámasztja, hogy amikor Czegléd Sándor elküldte témavezető professzorának a habilitációs dolgozatának vázlatát, akkor Tóth Endre válaszában többek között ezt válaszolta: „A gyakorlati teológiát általában úgyis csak a szó hétköznapi értelmében vett gyakorlatként kezelik s tőle a tudományos jelleget akárhányszor, még a főiskolákon is hajlandók elvitatni. Például Pápán vannak tudományos és gyakorlati szemináriumok a teológián. Szinte minden évben külön harcot kell folytatnom a megkülönböztetés ellen! Így nagyon is itt az ideje, hogy valahára erősebb hangsúly kerüljön ennek teológia jellegére. Nos, dolgozatod váza ebből a szempontból tekintve méltó a tudományos dolgozat elnevezésére.”⁵⁸⁶

Czegléd Sándornak a habilitációs dolgozata, valamint a homiletikával foglalkozó számos tanulmánya bizonyítja, hogy „a homiletika számára nem csupán gyakorlati fogások és receptek tárháza volt, hanem a kijelentés feltétele alatt álló, tudományos módszerességében és az elvi rendszerességben a szellemi tudományokkal azonos mérték alá eső elmélet.”⁵⁸⁷ Ennek az elméleti tudásnak az összefoglalására került sor akkor, amikor megírta homiletika jegyzeteit. Az 1971-ben kiadott jegyzetének bevezetőjében leírja, hogy „a homiletika éppen úgy teológia, mint a teológiának bármelyik ága, így a gyülekezeti igehirdetést módszeresen, rendszeresen, a hit és cselekedet végső normájára vonatkoztatva tárgyalja.”⁵⁸⁸

Czegléd Sándornak A hirdetett Ige című tanulmányából megtudhatjuk, hogy hagyományos módon a homiletikában az igehirdetés három tényezőjéről szoktak beszélni: az Igéről, a gyülekezetről és a prédikátorról. Rámutat arra, hogy a 19. század és még a 20. század első évtizedeinek modern protestáns gyakorlati teológiájában, valamint egyházi gyakorlatában a három közül a gyülekezet elsőbbsége érvényesült. Ez a homiletikában azt jelentette,

584 Tóth Endre levele id. Czegléd Sándornak ifj. Czegléd Sándor magántanári dolgozatával kapcsolatban, TtREL I.27.c.285, 1.

585 FEKETE: Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia, 69.

586 Tóth Endre levele ifj. Czegléd Sándornak, TtREL I.27.c.285, 1.

587 FEKETE: Czegléd Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 115.

588 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 11.

hogy a prédikációt döntő módon a gyülekezet lényegéből próbálták levezetni. A végső tájékozódási pont a vallásos ember lett, emiatt pedig a prédikáció nem igehirdetéssé, hanem vallásos beszéddé vált. A prédikáció tényezőinek sorrendje így felborult, s a modern protestantizmus felfogásában először kellett szólni a gyülekezetéről, majd a vallási kultusról, illetve a papról, és csak a végén a vallásos beszédről.⁵⁸⁹ Ezzel szemben a professzor leszögezi, hogy a Biblia és a reformáció egyértelmű tanítása szerint a gyülekezet léte az Igében gyökerezik, így nyilvánvaló módon egészen más lesz a prédikáció tényezőinek tárgyalási sorrendje. Az igehirdetésben először a hirdetett Igéről kell beszélni, azután az Igét hallgató, az Ige által létrehozott gyülekezetéről, és csak azután az igehirdetőről, mint akit a gyülekezet belső elhívása és karizma alapján külsőleg is beállít az Írás magyarázatának szolgálatába.⁵⁹⁰

Czeglédy Sándor habilitációs dolgozata, valamint számos homiletikai tanulmánya és jegyzetei alapján a homiletikáról szóló tanításait az általa követett sorrendben vizsgáljuk. Először a hirdetett Igéről írunk, valamint a prédikáció időszerűségéről, mivel ez hangsúlyosan megjelenik a professzor számos tanulmányában, majd a prédikáció gyülekezetszerűségéről, végül pedig a Szentírást magyarázó igehirdetőről.

VII.3.1. A hirdetett Ige és annak időszerűsége

Czeglédy Sándor homiletikai tanításában az első helyen az Igéről beszél. Tanítása szerint a hirdetett Ige, a prédikáció a hírnök cselekménye. A hírnök megbízásból végzi a feladatát. Nem maga találja ki a mondanivalóját, hanem az a parancsa, hogy egy megtörtént eseményről szóló üzenetet nyilvánosság elé vigyen. Emiatt a prédikálás nem emberi ösztönzésre jön létre, hanem egy kívülről érkező parancs teljesítése: „Hirdessétek az evangéliumot minden teremtésnek!” (Mk 16,15) A hirdetett Ige tehát az evangélium hirdetése: a Jézus Krisztus életéről, haláláról és feltámadásáról szóló jó hír. De a prédikáció több, mint egyszerű történeti tudósítás. Egyrészt örömhír, a királyság evangéliuma, tehát benne van Isten abszolút uralmi igénye. Ezért engedelmességet követel. Másodszor a közönséges hírnök akkor is átadhatja az üzenetet, ha ő nem érdekelt abban. Ezzel szemben az evangélium hirdetője csak azt az örömhírt közölheti, amely őt magát is megörvendezteti. Harmadszor a jó hír elmondásakor maga Az is jelen van, Akitől megbízásunk jön, hiszen

589 CZEGLÉDY: A hirdetett ige, 22.

590 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 57.

Jézus azt ígérte, hogy Ő maga fog szólni az apostolok igehirdetésében. „Mert nem ti vagytok, a kik szóltok, hanem a ti Atyátoknak Lelke az, aki szól bennetek.” (Mt 10,20)⁵⁹¹

Czeglédy Sándor azt vallja, hogy ha Jézus Krisztussal akarunk találkozni, az Ő szavát akarjuk hallani, a Szentíráshoz kell fordulnunk, mivel a testté lett Igével, az idők teljességében élt Jézus Krisztussal való személyes találkozás a Kánonhoz van kötve. Csak a Szentíráson keresztül találkozhatunk Vele, mivel a Szentlélek csak az Írás szavait pecsételi meg a szívünkben. Jézus nem közli velünk Lelkét másként, csak az Írással kapcsolatban. Tehát csak a Szentlélek által tűnik el a távolság, amely minket Jézustól elválaszt és csak a Lélek által találkozhatunk Vele személyesen. A Lélek ajándéka azonban a Szentíráshoz van kötve.⁵⁹² Nem kívánhatunk tehát sem kevesebbet, sem többet, mint hogy a prédikációban Isten valóságos jelen szava szóljon a gyülekezetéhez.⁵⁹³

Czeglédy Sándor felteszi a kérdést: „De miért csak a Bibliában szólal meg Istennek ez az egészen más és felülről és kívülről jövő üzenete?” A kérdésre így válaszol: „Mert csak a Biblia tanúskodik Istennek arról a cselekvéséről, amely Jézusban végbement.” A Biblia felolvasásán túl a prédikációra pedig azért van szükség, mert a bibliai szakasz ünnepélyes és talán valamennyire idegenszerű felolvasása könnyen elfelejtetheti velünk azt, hogy rólunk van szó, hogy a mi döntésünket kívánja Isten itt és most. A prédikáció azonban éppen a minket megszólító Isten közelségét tudatosítja bennünk. Megmutatja, hogy most egy élő és jelenlévő személyiség tusakodik velem, Aki igényt támaszt egész valómra és a döntésemet követeli.⁵⁹⁴

Ezen túlmenően a professzor látása szerint az igehirdetés írásmagyarázás, vagyis az a vállalkozás, hogy az évezredekkel ezelőtt írt Bibliát a mai gyülekezettel megértessük. Így lényegéhez hozzátartozik, hogy a „zsidóknak zsidóvá, görögöknek göröggé, mindeneknek mindenné” legyünk, csakhogy minden módon megtartsunk némelyeket.⁵⁹⁵ Czeglédy Sándor a hirdetett Igével kapcsolatban számos tanulmányában írt a prédikáció időszerűségéről, részletesen tárgyalva azt, amelyeknek főbb gondolatait az alábbiakban ismertetem. Szerinte az időszerű igehirdetés követelése nem új és nem is meglepő dolog, hiszen a prédikáció a ma emberének szól. Szükséges tehát, hogy a mai ember

591 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 93–94.

592 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 47.

593 CZEGLÉDY: Liturgika (1996), 50.

594 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 100.

595 CZEGLÉDY: A textus magyarázása, TtREL I.27.c.188.77, évszám nélkül, 1.

nyelvén szóljon és figyelembe vegye azokat az eseményeket és eszméáramlatokat, amelyek a mai ember gondolkozását meghatározzák.⁵⁹⁶

A professzor megállapítja, hogy keresztyénségünk egyik legfájóbb tapasztalata az, hogy a hagyományos formákat alkalmazó prédikáció nem éri el az embereket. A sportpályák, színelőadások, politikai gyűlések hatalmas tömegei arra figyelmeztetnek minket, hogy igehirdetésünkől hiányzik valami, ami azt megragadóvá, jelentőssé, életet átforgatóvá tenné a mindenkori ember számára.⁵⁹⁷ Czeplédy Sándor rámutat arra, hogy maga az igehirdetés ősmintája, a Biblia is állandóan arra figyelmeztet, hogy időszerűen kell prédikálnunk, hiszen a prédikáció akkor teljesíti feladatát, ha a Biblia üzenete tényleg időszerűvé, aktuálissá, élő jelenné lesz benne.⁵⁹⁸ Czeplédy Sándor megállapítja, hogy a Biblia nem ismeri ezt a kérdést a mi megfogalmazásunkban. Ugyanis, amikor az igehirdetés időszerűségéről beszélünk, általában úgy tesszük fel a kérdést, hogy mit kell tennie a prédikátornak abból a célból, hogy az üdvüzenet időszerűvé váljon a mai ember számára? A Szentírás ellenben vitát nem tűrő tényként beszél az igehirdetés időszerűségéről, az evangélium végtelen fontosságáról és a jelen életére tartozó aktuális voltáról. Másrészt arról is beszél, hogy a hirdetett evangélium az adott kor kifejezési formáiban jelenik meg: felfogható és érthető.⁵⁹⁹

A hirdetett Igének ez az időszerűsége a testlélet tényében gyökerezik. Az örök Ige magára vette ember-voltunkat, idői voltunkat, így Jézus Krisztus, Aki tegnap, ma és örökké ugyanaz, a mi idői, történeti létünkben találkozunk velünk. Kortársaink által szól hozzánk a jelenben szóló ember bizonyágtétel által. Az igehirdetés pedig annyira időszerű, amennyire Krisztus jelenlétét realizálja a mai ember számára. Ezért ha a prédikátor engedelmesen és hittel végzi feladatát és lényét átadja megbízó Urának, Krisztus maga gondoskodik a prédikáció időszerűségéről.⁶⁰⁰

Általában kétféleképpen beszélnek a prédikáció időszerűségéről. Némelyek véleménye szerint az igehirdetésnek hasonló értelemben kell időszerűnek lennie, mint az előadásoknak, szónoklatoknak. Czeplédy Sándor idézi⁶⁰¹ a református egyház egyik világi vezetőjét, Puky Endrét, aki idő-

596 CZEPLÉDY: Időszerű igehirdetés, 283.

597 CZEPLÉDY: Időszerű igehirdetés, 207–208.

598 CZEPLÉDY: A prédikáció időszerűsége, 206.

599 CZEPLÉDY: Időszerű igehirdetés, 207–208. Az evangélium „egészséges, feddhetetlen beszéd” (Tit 2,9), „nyilvánvaló igazság,” csak „azoknak leplezett, akik elvesznek.” (2Kor 4,2–3)

600 i.m., 208.

601 CZEPLÉDY: Időszerű igehirdetés, 283.

szerű igehirdetést sürgetett: „Ne felejtsük, hogy a »ma embere« csak abból okul, ami közel jut gondolatvilágához, csak az a tanítás hat rá, amelyet vonatkoztatni tud az ő életkorének társadalmi, gazdasági, jogi aktualitásaira. Ismerek lelkipásztorokat, akiket – mert prédikációik textusát az elmúlt hét valamely közismert eseményével (...) összefüggésben fejtegetik –, mindig teli templom érdeklődő közönsége hallgat.”⁶⁰² Ezzel szemben a másik felfogást a radikális teológiai szemlélet jellemzi, amelyet Imre Lajos is képvisel Ekkleziasztika című könyvében, ahol kifejti, hogy az igazán aktuális igehirdetésben az „*actio*” nem az ember tette, hanem Istené, így „az Ige hirdetése akkor válik aktuálissá egy egyház, egy gyülekezet, egy lélek számára, mikor eljön ez az Isten által rendelt, az Ő tetteire kijelölt pillanat.”⁶⁰³

Ehhez hasonlóan Czegléd Sándor is azt gondolja, hogy a prédikáció egészen sajátosan viszonyul a történethez és az időhöz, mert középpontja, tárgya és végső alanya maga Jézus Krisztus, aki a történet Ura, a kezdet és a vég. Az igazi prédikációban Jézus mindig az itt és most élő embert szólítja meg. Azt az embert, aki a kor eseményeinek hatása alatt áll, akinek érdeklődését a jelen aktualitásai kötik le. Ezért az időszerű igehirdetés kérdését úgy lehet megfogalmazni, hogy milyen viszonyban van a prédikációban a személyes megszólítás isteni aktusa az emberi élet aktualitásaival és azokkal az élményekkel, amelyeket a mostani idők eseményei a lelkekből kiváltak?⁶⁰⁴

Czegléd Sándor megcáfolja a protestáns skolasztika, valamint a protestáns modernizmus megoldási kísérleteit. A protestáns skolasztika igehirdetését az jellemezte, hogy Isten Igéjének személyes fogalmát lassan kiszorította egy személytelennek nevezhető igefogalom. A reformáció számára Isten Igéje még élő valóság volt. A reformáció egész lényegét össze lehetne foglalni abban a felfedezésben, hogy Isten szava élő üzenet, „*viva vox Dei*”.⁶⁰⁵ Nem egy holt törvénykönyv, amelynek mondanivalóját aprólékosan kellene a jelenre alkalmazni, hanem aktuális, időszerű és személyes üzenet, mivel a reformátorok vallották, hogy a Szentlélek pecsételi meg szívünkben belső bizonyoságtételével a Szentírás mondanivalóját.⁶⁰⁶ Ezért a prédikáció reformátori kardinális tétele, amely lényege szerint hittétel, így hangzott: *Praedicatio verbi Dei est verbum Dei*.⁶⁰⁷

602 PUKY: Lelkészképzésünk reformjához, 135–136.

603 IMRE: Ekkleziasztika: az egyház élete és szolgálata, 20–21.

604 CZEGLÉDY: A prédikáció időszerűsége, 207.

605 CZEGLÉDY: Az Ige itt és most, TtREL I.27.c.187.72, 2.

606 CZEGLÉDY: A hirdetett Ige, 20.

607 CZEGLÉDY: Mai igehirdetésünk kérdései, 274.

A protestáns ortodoxia igehirdetését ezzel szemben az jellemezte, hogy benne Isten Igéjének személyes fogalmát lassanként kiszorította egy személytelennek nevezhető statikus igefogalom. A Biblia valósággal „szent adottsággá” vált, tartalmát minden időkre szóló dogmába rögzítették. A prédikáció feladata csak az volt, hogy ezeket az időtlen tanokat magyarázza, majd a jelen helyzetre alkalmazza.⁶⁰⁸ S mivel az igehirdetésnek a bibliai és reformátori fogalmától eltávolodott az ortodoxia, így kénytelen volt a hangsúlyt arra a kérdésre helyezni, hogy mit kell a prédikátornak tennie a prédikáció időszerűsége érdekében?⁶⁰⁹ A személyes viszonyulás gondolatának háttérbe szorulása jól megfigyelhető a *doctrina* szó értelmének megváltozásában. A reformátorok számára a *doctrina* még az evangélium élettelen és személyes valóságát jelentette, az ortodoxia idején azonban már tant, személytelen és élettelen tantételt jelentett. Míg a reformátorok számára a „tan” előterjesztése az élő evangélium hirdetése volt, addig az orto-doxiában tényleg tantételeket kezdtek hirdetni a prédikátorok.⁶¹⁰

A másik jelentős megoldást a protestáns modernizmus képviselte, amely számára a vallás már nem a természetfölötti kijelentés-igazságok összessége volt, mint az ortodoxia idején, hanem a *homo religiosus* élményeinek vetülete, az emberi szellem alkotása. Friedrich Niebergall például azt vallotta, hogy „most már nem Isten és a menny állnak a középpontban, mint egykor a ptolemaioszi rendszerben a Föld, hanem az ember a középpont, aki az egész mindenséget, a vallást, a kijelentést is a saját szellemiségéből kiindulva érti meg és a saját mértéke szerint méri.”⁶¹¹ Az Ige személyes és dinamikus fogalmát a liberalizmus és racionalizmus igehirdetése sem ismerte el, hanem időtlen észigazságokká, eszmékké és élményekké változtatta az Igét.⁶¹²

Ennek a kiindulásnak a homiletikai következménye az lett, hogy a prédikáció vallásos beszéddé változott, ahogyan legvilágosabban Friedrich Schleiermacher teológiája mutatja. Nem a felülről és kívülről jövő isteni igazság hirdetése volt már, hanem az örök vallásos ember élményeinek előterjesztése. Mint ilyen, már nincs hozzákötve a történeti kijelentéshez, a Bibliához. Ebből kifolyólag szinte azt lehet mondani, hogy minél zseniálisabb a prédikátor vallásos téren, annál kevésbé van szüksége Bibliára, hiszen a Szentírás csak egy a kijelentésforrások között. A protestáns modernizmus

608 CZEGLÉDY: A hirdetett ige, 20.

609 CZEGLÉDY: Időszerű igehirdetés, TtREL I.27.c.285, 1948, 2.

610 CZEGLÉDY: „Mi az evangélium hirdetése a mai ember számára?”, TtREL I.27.c.285, 1943, 2.

611 NIEBERGALL: Wie predigen wir dem modernen Menschen?, 34.

612 CZEGLÉDY: Az Ige itt és most, TtREL I.27.c.187.72, 3.

alapján álló prédikátornak emiatt nemcsak egy, hanem több bibliája is volt. Bibliája volt a természet a maga titokzatos nagyszerűségével, de bibliája a történet is, amelynek eseményeiben egy örök rend tükröződik.⁶¹³

Czegléd Sándor felfedi, hogy a protestáns modernizmus prédikációjában eszmecsere indult a bibliai élmény és a mai ember élménye között, amelynek során ki kellett mutatni a két élmény alapvető azonosságát. Az igehirdetőnek meg kellett keresnie a textus kortörténetileg meghatározott foglalatában az időtlen emberi élményt, és az örök mondanivalót valamiképpen össze kellett kapcsolni a jelennel.⁶¹⁴

A kapcsolódási pont azokban az élményekben van, amelyeket a történeti és természeti élet váltanak ki a mai emberből. A prédikációt ezeknek a kapcsolódási pontoknak a megtalálása tette időszerűvé.⁶¹⁵ Ha a természeti élményekhez kapcsolódunk, létrejön a természet-prédikáció, amelyet a magyar reformátusság jól ismer, mivel a református gyülekezeti tagok jelentős része abban az időben földműveléssel foglalkozott és így érdeklődésével a természeti világ jelenségeihez volt kötve.⁶¹⁶ De kapcsolódási pontnak tekintheti a prédikátor a hallgatók történeti élményeit is. Ekkor a dialógus a Biblia és a kor eseményei között kellene, hogy végbemenjen. Sajnos ezt a prédikációtípust is jól ismerte a korabeli református igehirdető. Ebben vált Arad és Trianon Golgotává és a nemzeti felemelkedés feltámadássá,⁶¹⁷ ugyanakkor a német keresztyéneket is ez jellemezte, akik igazi kijelentéshelynek a „vér és föld” tényeit mint a fajiség alapjait tartották.⁶¹⁸

Czegléd Sándor keményen rámutat arra a hatalmas veszélyre, hogy akár a természeti, akár a történeti élményeket állítja a prédikátor önálló kijelentéshelyként a Szentírás mellé, és ezáltal az időszerűséget önálló szemponttá teszi, az Ige el fog hallgatni, mivel az Ige mellé lépés az Ige helyére való lépést jelenti.⁶¹⁹

613 CZEGLÉDY: „Mi az evangélium hirdetése a mai ember számára?“, TtREL I.27.c.285, 1943, 3.

614 CZEGLÉDY: Az igehirdetés időszerűségének alapja: az Ige testlétele, TtREL I.27.c.187.71, évszám nélkül, 3. A tanulmányban a professzor hivatkozik az Egyházak Világtanácsának upsalai nagygyűlésére, amelyet 1968-ban rendeztek meg, így az előadás ezt követően íródott.

615 CZEGLÉDY: A prédikáció időszerűsége, 211–212.

616 CZEGLÉDY: „Mi az evangélium hirdetése a mai ember számára?“, TtREL I.27.c.285, 1943, 4. Példa lehet a természeti prédikációra a szántási, vetési, kaszálási, szénagyűjtési és aratói prédikáció.

617 CZEGLÉDY: Időszerű igehirdetés, 213.

618 CZEGLÉDY: „A lelkipásztor szolgálatának mindig kairoso van“, TtREL I.27.c.285, évszám nélkül, 3.

619 CZEGLÉDY: Időszerű igehirdetés, 285.

Hangsúlyozza, hogy a prédikáció nem azáltal lesz időszerű és aktuális, hogy mi azzá tesszük, hanem éppen azáltal, ha maga Isten lép akcióba.⁶²⁰ A prédikáció akkor időszerű, amikor Jézus Krisztus az idő korlátait áttöri és megjelenik köztünk. Egyidejűvé válik velünk. Emiatt az igehirdetés paradoxon, mivel alapja az a csoda, hogy Jézus Krisztus tegnap, ma és örökké ugyanaz.⁶²¹ Emiatt nem az a prédikáció dolga, hogy az evangélium időtlen, történetfölötti igazságait és élményeit aktuálissá tegye a mai embernek, hanem az, hogy Jézus prédikálási parancsát teljesítse bízva az ígértében: „Aki titeket hallgat, engem hallgat.” (Lk 10,16) A prédikáció időszerűségének titka tehát Jézus istenemberi személyében van. Az igehirdetés azért lehet időszerű, mert Jézusban az Isten ember-voltunkat, idői létünket felvette magára. Jézus nem azért van velünk, mert tanítása és személye eszmévé finomult, hanem azért, mert Ő feltámadt és él.⁶²²

Czeglédy Sándor megvallja, hogy az a vád sajnos nagymértékben megáll, miszerint prédikálásunkból gyakran hiányzik az időszerűség vonása. Azonban nem ott van a baj gyökere, ahol a legtöbben keresik. „Azt mondják, hogy a lelkészek nem élnek a ma világában és nem tartanak lépést a korral. Ebben is van igazság, de az igazi gond ott van, hogy mi, református igehirdetők nem élünk eléggé Isten Igéjének a világában és nem merjük magunkat igazán rábízni Isten ígéreteire. Az igehirdetés időszerűsége nem emberi teljesítmény, nem is emberi művészet, hanem az isteni kegyelem ténye, amelyért állandóan imádkoznunk kell. Másrészt minél hűségesebbek leszünk az Írás magyarázásában, annál inkább remélhetjük prédikálásunk igazi időszerűségét.”⁶²³

VII.3.2. A prédikáció gyülekezetszerűsége

Czeglédy Sándor homiletikai tanításában a második helyen a gyülekezet-ről és a prédikáció gyülekezetszerűségéről tanít. Már 1937-ben megjelent egy kisebb terjedelmű tanulmánya *A prédikáció gyülekezetszerűsége* címmel, amelyet későbbi habilitációs dolgozata előhírnökének is tekinthetünk. Ebben ráirányítja az olvasó figyelmét arra, hogy amikor teológiai értelemben gyülekezetéről beszélünk, akkor arra az egészen egyedülálló, semmiféle emberi tudomány által meg nem határozható közösségre gondolunk, amelyet

620 CZEGLÉDY: Az Ige itt és most, TtREL I.27.c.187.72, 1.

621 CZEGLÉDY: Időszerű igehirdetés, 214.

622 CZEGLÉDY: A prédikáció időszerűsége, 214–215.

623 i.m., 218.

az örökkévaló Isten hívott ki ebből a világból, s amely a nagy Király, Jézus Krisztus és az Ő Igéje körül csoportosul. Ezért ha az igehirdető azt akarja, hogy a prédikáció igazán gyülekezetszerű legyen, elsősorban és mindenekfelett ahhoz az Igéhez kell konformálódnia, amely a gyülekezetet létrehozta.⁶²⁴

Czeglédy Sándor egy évvel később, 1938-ban írta meg habilitációs dolgozatát ugyancsak A prédikáció gyülekezetszerűsége címmel, amely még ebben az évben könyvként is megjelent. Ellentétben doktori dolgozatával, ezt a témát már saját maga választotta.⁶²⁵ A dolgozat címét saját bevallása szerint Barth Károly *Die Gemeindemässigkeit der Predigt* című németországi előadásának címe ihlette,⁶²⁶ amelyet 1935. január 9-én tartott Kaiserswerthben.⁶²⁷

Enyedi Andor szerint egyházunk élettere a prédikáció, de a prédikációnak talán minden időben az volt a hiányossága, hogy nem vonzotta kellő mértékben a híveket, s akik hallgatták, azokon sem igen ütközött ki ennek a hatásnak a csodálatos volta. Ez a hiányosság váltotta ki és tartotta ébren, valamint tette különösen feszültté a prédikáció gyülekezetszerűségének kérdését.⁶²⁸

Ehhez a kérdéshez nyúlt hozzá habilitációs dolgozatában Czeglédy Sándor. Könyve elején kijelenti, hogy a prédikáció gyülekezetszerűségének kérdése a legszorosabb összefüggésben van a gyakorlati teológia problémájával. Mert aszerint, hogy a gyakorlati teológia tudományos és teológiai jellege felől hogyan vélekedünk, a gyülekezetszerűség kérdését is más és más formában látjuk. „Ami a gyakorlati teológia tudományos voltát illeti, ma már egyetlen valamelyest is hozzáértő ember sem gondolna arra, hogy viszatérjen a Schleiermacher előtti nézetekhez, amelyek a gyakorlati teológiát »paptanná«, vagy dogmatikai-ethikai jellegű technikává, (...) vagy a minden elmélyedéstől és elvi megfontolástól mentes alkalmi megfigyelések és tanácsok lomtárává tették. (...) A gyakorlati teológiát is lehet igazi tudományként művelni és tisztelni, és (...) annak tudományos méltóságát körülbelül Schleiermacher óta igazoltak és általánosan elfogadottnak tekinthetjük.”⁶²⁹

624 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1937), 324–325.

625 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 4.

626 CZEGLÉDY: Hit és történet, IV.

627 BARTH, KARL: *Die Gemeindemässigkeit der Predigt. Vortrag. Gehalten auf der Studentenfrei-zeit in Kaiserswerth am 9. Januar 1935*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971. Ugyanakkor egy 1984-ben írott magánlevelében hálával emlékezik a Barmeni Nyilatkozatra, mint olyan alapra, amelynek tanulságai az egész könyv háttérében jótékonyan hatnak. (ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 4.) Sajnos ez a levél azóta nem került elő.

628 ENYEDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége, 357.

629 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 7.

Makkai Sándor szerint Czeplédy Sándor „maradék nélkül levonja a következményeket, amelyek az egész gyakorlati teológiai tudomány, sőt az egész teológiai tudomány egyházi jellegéből és az egyházra való irányultságából folynak. Elméletének legkiválóbb értéke abban van, hogy a homiletikát kiemeli a relativizmus, az egyénieskedés és a pusztá retorizálás idejétmúlt, hamis világából.”⁶³⁰ Boross Géza szerint pedig a prédikáció gyülekezetszerűségének laikus félreértésével szemben a prédikáció gyülekezetszerűségének teológiai jelentését mutatja fel.⁶³¹

Czeplédy Sándor dolgozata első lapjain visszatekint Schleiermacher korszakalkotó munkásságára, aki a racionalizmus által támadott egyházat úgy újíttotta meg, hogy a teológiát vallástudománnyá tette, s ezáltal a teológia ismét valódi és szükséges tudományként igazolhatta magát az újkori tudományfogalom fórumán.⁶³²

Rámutat, hogy Schleiermacher óta két csoportja van a prédikáció elméleteknek. Az egyik felfogás az ún. kultusz prédikációelmélet, amely Schleiermacher tanításai nyomán az emberből, az emberek alkotta gyülekezetből indul ki, és a prédikációt a vallásos kultusz kiábrázoló cselekményének (darstellendes Handeln) vallja. Ez az elmélet a hallgatóságban valami pozitívumot feltételez, hiszen kiábrázolni csak azt lehet, ami van. Schleiermacher szerint az Ige hallgatóit keresztyéneknek kell tartanunk, akik között a vallás közösségi érzésként, illetve érzelmként nyilatkozik meg, s a prédikáció nem más, mint a gyülekezetben meglévő vallásos érzés kiábrázolása. A prédikációnak tulajdonképpen így alanya az egész gyülekezet, amelynek az igehirdető a reprezentánsa.⁶³³ A liturgus fejlettebb produktivitásánál fogva a gyülekezet belső megindultságát művészi módon juttatja kifejezésre. A prédikációnak pedig azt kell kifejeznie, amit maguk a hívek nyilvánítanak ki, ha felállnának és elmondanák azt, ami őket az éneklés, az imádkozás és az igehallgatás közben megindította.⁶³⁴ Az Ige így vallásos beszéddé válik. Tehát nem a természetfölötti kijelentés hirdetése többé, hanem a vallásos ember élményeinek, gondolatainak előterjesztése.⁶³⁵

Czeplédy Sándor megállapítja ezzel szemben, hogy ha a vallást nem érzelmnek, hanem morálnak és gondolkodásnak tartjuk, Friedrich Niebergall

630 JEGYZŐKÖNYV a Debreceni Magyar Királyi Tisza István Tudományegyetem református hittudományi karának 1940. évi március 18-i, IX. rendes üléséről, 318. szám.

631 BOROSS: Magyar református gyakorlati teológiai disszertációk a huszadik században, 170.

632 CZEPLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 8.

633 i.m., 23–24.

634 CZEPLÉDY: A „homiletika” problémája, 121.

635 CZEPLÉDY: A prédikáció időszerűsége, 210.

tanítása nyomán inkább arra fogunk hajlani, hogy a hallgatóságot negatív előjellel lássuk el. A prédikáció szükségszerűsége így már a gyülekezet hiányából, fogyatékoságából fakad. Ekkor már nem elégedhetünk meg a vallás kiabrázolásával, ami már megvan, mert ha megelégednénk, nem volna szükség prédikációra. Így a másik irányzat, a lélekvezetési, az úgynevezett psychagógiai irány szerint a prédikáció „ható cselekmény” a gyülekezet lelki hiányainak pótlására, hitének, vallásos öntudatának, keresztyén érzületének fejlesztésére, így a gyülekezet a prédikáció tárgyává lesz. A lélekvezetési irány a prédikátort teszi meg lélekvezetőnek, s a prédikáció gyülekezetszerűségét az ő emberi képességeitől, teljesítményétől várja.⁶³⁶

Czegléd Sándor szerint a psychagógiai elmélet a kultuszi felfogásnál realisztikusabbnak látszik, mert a gyülekezetet nem idealizálja, hanem olyan embereket tételez fel, akik még tökéletlenek és fejlődésben vannak. Másfelől azonban ez a felfogás határozott célok megvalósítását követeli az istentisztelettől, mint ahogy a tanítónak az iskolában minden óra előtt tudnia kell, hová kell a növendékeket elvezetnie. Mindez az istentisztelet igazi ünnep jellege ellen van, mivel elsorvad benne az imádat, a dicsőítés és az Isten színe előtt való örvendezés, így bekövetkezik az istentisztelet ellaposodása.⁶³⁷

A professzor szerint a prédikálásnak ez a két alaptípusa egyaránt meg akarta magának nyerni az embert. De azzal, hogy az ember lett a prédikáció legmagasabb normája, Isten Igéje elhallgatott. Helyét az emberi bölcsesség foglalta el, s végül a prédikáció csak emberi segítséget tudott adni azoknak, akik a magasból jövő isteni segítség után vágytak. Így aztán a prédikáció egyre jobban elvesztette jelentőségét. De nemcsak a hallgatók körében vált általánossá a prédikáció lekicsinylése, hanem maguk a prédikátorok is kezdték a prédikációt lebecsülni.⁶³⁸

Czegléd Sándor könyve III. fejezetében Tóth Ferenc 1814-ben kiadott Homiletikájával⁶³⁹ kezdve részletesen ismerteti e két felfogásnak a történeti fejlődését a magyar gyakorlati teológiai művek alapján. Ez a történeti fejlődés azt mutatja, hogy minél inkább emberből kiindulva, emberekhez alkalmazkodva gondolkoztak a prédikációról, annál inkább kezdték alkalmazni annak elméleti felépítésében és gyakorlati kivitelében a világi szónoklattan, tanítástan és lélektan módszereit. Czegléd Sándor a magyar homiletikák

636 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 25–26.

637 CZEGLÉDY: Liturgika (1996), 17.

638 CZEGLÉDY: Mai igehirdetésünk kérdései, 281.

639 TÓTH, FERENTZ: *Homiletika*, Győr, Kiadta Tóth Ferentz özvegy Streibig Józsefné betűivel, 1814.

elemzésének sorában eljut Ravasz László Homiletikájáig,⁶⁴⁰ amelyről nyomtatékosan kijelenti, hogy „a magyar református homiletikai irodalom művelése a maga korában szintén modern Tóth Ferenc óta először ismét csak Ravasz László Homiletikájával emelkedett a kor színvonalára. Ami pedig a prédikáció gyűlekezetszerűségének problémáját illeti, szintén elmondhatjuk, hogy ennek igazán tudományos tárgyalását (...) először Ravasz László művében találhatjuk.”⁶⁴¹

Boross Géza Igehirdetés című tanulmányában Ravasz László egyik legbátrabb és legtalálhatóbb korabeli kritikusának hívja Czeplédy Sándort,⁶⁴² aki dolgozatában bátran mutat rá arra, hogy a fenti két irányzat közül Ravasz László az 1915-ben megjelent Homiletikájában még a psychagógiai módszert követte, hiszen azt írja a prédikációról: „A keresztyénség természetéhez tartozik, hogy híveinek vallásos élete nem lehet egyéb, mint egy alsóbb, kevésbé értékes álláspontból egy felsőbb, értékesebb álláspontra való fejlődés.

640 RAVASZ, LÁSZLÓ: *A gyűlekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, Főiskolai Nyomda, 1915.

641 CZEPLÉDY: *A prédikáció gyűlekezetszerűsége* (1938), 87.

642 BOROSS: *Igehirdetés*, 409. Czeplédy Sándor Ravasz Lászlót az egész országban a legtekintélyesebb református embernek tartotta. (TELEPÓCZKI – MONORI – KORÁN: *Nagy Öregjeink I*, 4.) Azt írja róla, hogy „még nem volt magyar keresztyén igehirdető, akivel szemben az egész magyar társadalom olyan nagy igényekkel lépett volna fel, mint Ravasz Lászlóval szemben, és alig volt igehirdetőnk, aki a vele szemben támasztott követelményeket annyira kielégítette volna, mint ő. Ha valaki megérdemli a »magister Hungariae« elnevezést, akkor Ravasz László bizonyára az.” (CZEPLÉDY: *Isten rostájában*, 169.)

Czeplédy Sándor kora egyik legbátrabb kritikusaként a habilitációs dolgozatában leírt kritikán túl merészen megkérdőjelezi Ravasz László írásmagyarázati spiritualizmusát. Szerinte a schleiermacheri nyomokon járó modern írásmagyarázati spiritualizmus lényege, hogy a textusból kiemeli azt az általános, örök emberit, amelyben az emberi szellem önmagára ismer és amelyben saját hiányainak pótlására talál. Kifejti, hogy Ravasz László nagyszabású háromkötetes *Isten rostájában* című művének (RAVASZ, LÁSZLÓ: *Isten rostájában*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.) vizsgálata arról győz meg minket, hogy a püspököknek az írásmagyarázati spiritualizmus kovászát nem sikerült teljesen eltakarítani és így a mű igazán és mélyen biblikus darabjai között találunk olyan prédikációkat is, amelyek írásmagyarázati módját még mindig az elszellemiesítő eljárás jellemezi. (i.m., 174.) Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy amikor a sok prédikáció közül az exegetikai spiritualizmus egyes nyomaira bukkan, nagyon lehetségesnek tartja, hogy a püspök gondolat-labirintusának egyik, talán ma már félig befalazott mellékfolyosóján jár, nem pedig a centrumban, ahonnan a gondolat-utak elágazását világosan láthatná, mivel Ravasz László döntően az Írást magyarázza. (i.m., 179.)

Czeplédy Sándor szerint Ravasz Lászlónak a következő, 1942-ben megjelent *Korbán* című kötetének (RAVASZ, LÁSZLÓ: *Korbán. Beszéddek, írárok*, Budapest, Franklin Társulat, 1942.) prédikációi a teljesebb biblicitás irányában való elmélyülés jeleit mutatják. Prédikációnak forrása valóban az Isten szavára figyelő ember meghatottsága. Ravasz László mélyen biblikus és krisztocentrikus igehirdetőnek bizonyul általuk. (CZEPLÉDY: *Korbán* (Ravasz László művének recenziója), 230.)

(...) Ez pedig azt jelenti, hogy a beszéd lélekvezetés, psychagogia kell, hogy legyen.”⁶⁴³ Ravasz László Homiletikájának középpontjában tehát még az értekelő homo religiosus állt, és arról szólt, hogy miként használhatjuk fel az Igében nyújtott mennyei javakat a gyülekezetnek nevezett vallásos hallgatóság valláserkölcsei hiányainak pótlására.⁶⁴⁴

Czeglédy Sándor azonban kiemeli azt is, hogy a püspök az 1936-ban írt *Hit és engedelmisség* című kötetében⁶⁴⁵ a korábbi tanításait teljesen átértékelte. A homiletikának mindhárom alapfogalma újjá lett: más lett az Ige, más a gyülekezet és más az igehirdető. Az Isten Igéje itt már nem átvitt értelemben szerepel, hanem valóságos élő szó, amelyet hallani annyi, mint Isten megkegyelmező, felmentő ítéletét hallani. A gyülekezetet már nem az emberi élmény alkotja, hanem Isten az Ő Igéje által. Ha pedig a gyülekezetet, Isten népét az Isten Igéje gyűjti egybe, az igehirdetőre úgy kell tekintenünk, mint Isten megbízottjára.⁶⁴⁶ Ezért mondja Ravasz László: „Igehirdetővé tehát nem én leszek, igehirdetéssel maga Isten bíz meg. (...) Mi nem tudományt prédikálunk, hiszen ezer tudósabb ember van nálunknál. Mi nem szépséget termelünk, hiszen annyi a különb művész, mint mi. Mi Isten közvetlen megbízásából az Ő üzenetét hirdetjük azoknak, akiket az Ő lelke összegyűjtött és elkészített.”⁶⁴⁷

A mű IV. részében Czeglédy Sándor a prédikáció gyülekezetszerűségének tárgyi feltételeit sorolja fel. Újra a psychagógiai és kultikus prédikációelméletekről ír, amelyek egy évszázadon keresztül azon vitatkoztak, hogy a prédikációt az ideális vagy az empirikus gyülekezethez szabják. Ezt a vitát nem sikerült eldönteni, mivel maga a kérdés is megengedhetetlen. Krisztus gyülekezete nem ideális és nem empirikus, hanem azért a Krisztus nyája, hogy a hit tárgya legyen.⁶⁴⁸

Ha pedig a gyülekezetet nem az teszi gyülekezetté, amit az ember megtapasztal vagy eszményként felállít, akkor a prédikáció két sarkpontja sem a tapasztalati és eszményi világ lesz, hanem az, amit Isten tett és amit Isten tenni fog. Isten Igéje, amely a gyülekezetet gyülekezetté teszi, egyrészt visszaemlékezés arra, amit Isten értünk tett Jézusban, másrészt ígéret arra nézve, amit Isten tenni fog az idők végén, amikor az Úr eljön ítélni élőket és holtakat.⁶⁴⁹

643 RAVASZ: A gyülekezeti igehirdetés elmélete, 263.

644 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 114.

645 RAVASZ, LÁSZLÓ: *Hit és engedelmisség. Prédikációk, beszédek, cikkek, előadások*, Budapest, Studium, 1936.

646 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 115–116.

647 RAVASZ: *Hit és engedelmisség*, 15.

648 CZEGLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 128.

649 i.m., 149.

A prédikáció gyülekezetszerűségén így Czeplédy Sándor szerint a prédikációnak azt a sajátosságát értjük, amely az által jön létre, hogy az igehirdetés a két sákramentum között áll, a karácsony és az advent között. Ezért nem az a kérdés, hogy miként alkalmazzuk beszédünket a tapasztalati és eszményi gyülekezethez, mivel a Krisztus anyaszentegyházát építő prédikáció a testtlétel és a parúzia között megy végbe. Így a gyülekezetszerűség tárgyi feltétele nem az, amit az ember tesz, érez, vagy átél, hanem Isten kiválasztó kegyelme, amivel gyülekezetet gyűjt össze és tart meg Szent Lelke és Igéje által.⁶⁵⁰ Czeplédy Sándor dolgozatának ez a gondolat jelenti az esszenciáját, ami már hasonló című dolgozatában is megjelent a következőképpen: „Ez az Ige egyfelől visszaemlékezés arra, hogy az idők teljességében a Szabadító eljött és a kiegészítés művét egyszer s mindenkorra végrehajtotta, másfelől ígéret, hogy Krisztus ismét eljön ítélni eleveneket és holtakat, és híveinek adni az országot, amely számukra készítettett a világ megalapítása óta.”⁶⁵¹

A könyv utolsó fejezetében a prédikáció gyülekezetszerűségének alanyi feltételéről ír. Szerinte gyülekezetszerűen prédikálni annyit jelent, mint az Igét szolgálni, amelyet mint visszaemlékezést a keresztség sákramentuma, másfelől mint ígéretet az úrvacsora sákramentuma pecsétel meg. A prédikáció gyülekezetszerűségének alanyi feltétele nem más, mint engedelmség a parancsnak: szolgálj az Isten Igéjé!⁶⁵² A prédikációnak mint textusmagyarázatnak legfontosabb két szabálya ez: legyünk bizalmatlanok az emberi gondolatokkal szemben és másodszor: bízunk annál jobban az Isten Igéjében. Csak a textus vezetésére bízunk magunkat.⁶⁵³

Megállapítja, hogy az igehirdető a szabadságot a gyülekezet emberi életével szemben az Igében találja meg. Csak akkor szabad, ha szolgál. Ha megveti az Ige szolgásgát, akkor a rosszabb szolgaság lesz az osztályrésze: a hallgatóság emberi világának ragszolgája lesz. Ez volt és ez lesz mindig a hamis próféták sorsa: az „isteni terhet”, az Ige szolgálatát megvetni és levetni annyit jelent, mint az emberek kiszolgálásának terhét magunkra venni. Az Ige szolgálatában lesz az igehirdető szabad az emberek kiszolgálásától. A szolgálatnak erre a szabadságára a prédikátort az imádkozás segíti el, ezért a prédikációra imádsággal lehet felkészülni. Csak így remélhetjük, hogy a legfontosabbat, a Szent Lélek ajándékát megnyerhetjük, amely prédikációnkat valóban igehirdetéssé teszi.⁶⁵⁴

650 i.m., 150.

651 CZEPLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1937), 325.

652 CZEPLÉDY: A prédikáció gyülekezetszerűsége (1938), 151.

653 i.m., 171.

654 i.m., 179–180.

A habilitációs dolgozat bírálatában Tóth Endre elismerően szól arról, hogy Czegléd Sándor sok értékes gondolatot összegyűjtött, s állított egységre rendszeres tárgyalással.⁶⁵⁵ Boross Géza pedig egyik tanulmányában arra hívja fel olvasói figyelmét, hogy Czegléd Sándor magántanári disszertációja állandó tanulmányozást, megújuló figyelmet érdemel, s az általa felvetett kérdések továbbgondolására késztet.⁶⁵⁶

A prédikáció gyülekezetszerűségének témakörét Czegléd Sándor mindkét Homiletika studiumában tárgyalja. Egyrészt a Homiletika. II. és IV. rész című jegyzet 15. fejezetében,⁶⁵⁷ másrészt A homiletika vázlatában a 14. fejezetben⁶⁵⁸ A prédikáció és a gyülekezet cím alatt. Mindkét helyen ír a protestáns modernizmus kétféle prédikációelméletéről, s az ideális és empirikus gyülekezet problémájáról. A megoldást pedig az igehirdetés mint ünnepi cselekedet és mint munka ragyogó ellentétpárjaiban adja.⁶⁵⁹

Czegléd Sándor felteszi a kérdést, hogy munkának vagy ünnepi aktusnak kell tekintenünk a prédikációt? Vajon a prédikáció ható cselekmény, munka-e, amelyet a szónok végez a gyülekezeten mint objektumon, amikor tanítani illetve téríteni akarja az embereket? Esetleg ünnepi cselekmény-e az igehirdetés, amely a hallgatóságban meglévő valláserkölcsi birtokállománnyát, megindultságát van hivatva kifejezni?⁶⁶⁰

Czegléd Sándor leszögezi, hogy az ilyen kérdéseknek a vitatása mindaddig gyümölcstelen, amíg az antropocentrikus kiinduláshoz alkalmazkodunk. Ha azonban az igehirdetés parancsából indulunk ki, akkor már úgy látjuk a gyülekezetet, mint amelynek létét a megtörtént incarnatio és az eljövendő parousia határozza meg. A gyülekezetet nem az teszi gyülekezetté, amit az ember megtapasztal vagy eszményként lát maga előtt, hanem az, amit a kegyelmes Isten már megtett és tenni fog. A prédikáció így ünnepi cselekedet és munka egyszerre. Ünnep, mert az egész istentisztelet az örök szombat antcipálása, amennyiben a megdicsőült Krisztus már most jelen van övéivel, de a munka az istentiszteleten sem szűnik meg, sőt felfokozódik, amikor az Igét magunkra szabjuk, önrevíziót hajtunk végre, bűnbánatot tartunk, foga-

655 TÓTH: Bírálati jelentés dr. Czegléd Sándor okleveles református lelkésznek „A prédikáció gyülekezetszerűsége” című gyakorlati teológiából benyújtott theologiai magántanári értekezéséről, TtREL I.27.c.285, 1937, 4.

656 BOROSS: Magyar református gyakorlati teológiai disszertációk a huszadik században, 171.

657 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 53–61.

658 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 101–107.

659 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 4.

660 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 59.

dást teszünk, magunkat embertársaink szolgálatára odaszánjuk.⁶⁶¹ Czeplédy Sándor tehát hittel vallotta, hogy Jézus Krisztus a mi reménységünk. Ezt a keresztyén reménységet az incarnatio tényére alapozza: „Annak a Krisztusnak a paruziáját várjuk, Aki már eljött, Akit ismerünk, és Aki velünk van minden napon a világ végezetéig.”⁶⁶²

Még 1944-ben leírja, hogy „az ünnep és munka ellentéte csak a templom nélküli városban tűnik majd el, ahol a megváltottak éjjel és nappal imádják az Urat. Amíg azonban a földön élünk, istentiszteletünk csak árnyképe a mennyei istentiszteletnek. Addig a tökéletes istentiszteletet nem ismerjük. Addig minden igazi istenimádatunk egyben munka is, és kell, hogy minden Istennek tetsző munkánk egyben imádat is legyen. Ez áll az istentiszteletre is.”⁶⁶³ A mennyei istentiszteletről szóló bibliai tanítás szempontjából a földi istentisztelet a gyülekezet életének az a különleges aktusa, amelyben az örökké tartó istentisztelet megízlelése megy végbe.⁶⁶⁴

VII.3.3. Az igehirdető személye

Czeplédy Sándor homiletikai tanításában harmadik helyen az igehirdető személyéről beszél. Kifejti, hogy a prédikátor személyének jelentőségét és szerepét legalkalmasabb módon úgy vizsgálhatjuk meg, ha a prédikáció emberi tényezőjének megjelölésére szolgáló legfontosabb újszövetségi szavakra figyelünk, amelyek a következők: az igehirdető szolga, tanú, hírnök, próféta, tanító és pásztor.⁶⁶⁵

Az igehirdető mindenekelőtt szolga és Istennek tartozik engedelmességgel. Mindemellett szabad mint Isten szolgája. Nem bilincselhetik félelmek és aggodalmak, nem lehet osztályérdekek, szokások vagy valamilyen ideológia rabszolgája, és nem lehet emberek szolgája sem. A kívülről irányított emberek tömegében a prédikátornak belülről, sőt még inkább felülről irányított embernek kell lennie. Ha azonban tényleg az Urat szolgálja, akkor az embereknek is javára válik szolgálata.⁶⁶⁶ Ellenben ha az Igétől függetlenül az embereknek adja át a vezetést az Ige fölött, akkor méltatlanná válik a tiszte, mert

661 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 104–107.

662 CZEPLÉDY: Krisztus a világ reménysége, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 5.

663 CZEPLÉDY: A „homiletika” problémája, 127.

664 CZEPLÉDY: A mennyei istentisztelet és a mi istentiszteletünk, 177.

665 CZEPLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 66.

666 CZEPLÉDY: Az igehirdető személyisége, 27.

elárulja az evangéliumot.⁶⁶⁷ Ezért fontos, hogy az igehirdető átadja önmagát Istennek, és engedelmesen elismerje uralmát maga felett.⁶⁶⁸

Azután az igehirdető tanú. Beszéde bizonyágtétel. Vagyis igehirdető az lehet, aki látta a feltámadott Urat. Nem testi szemmel, hanem a hit szemével. Nem hirdetheti Krisztust az, aki nem ismeri Őt, aki nem Tőle veszi az üzenetet és az igehirdetés parancsát. A hirdetett Ige szuverenitása akképpen nyilvánul meg a tanúságtételben, hogy abban nem a tanú személye a fontos, hanem az, amiről bizonyágot tesz. A mai igehirdető nem szem és fültanú. Tanúságtétele az, hogy megismétli kortársainak az első tanúk bizonyágtételét.⁶⁶⁹

Az igehirdető hírnök is. A hírnök a rábízott üzenetet mondja. Ahhoz semmit sem tehet hozzá és abból semmit nem vehet el. Ez az üzenet az evangélium. Nem elvont igazság, nem erkölcsi szabály, nem elmélet, hanem megtörtént eseményekről, az Isten nagyságos dolgairól szóló híradás. Amíg a hírnök a feladatát teljesíti, addig mint hivatalos személy, Ura oltalma alatt áll. Ennek a tudatából fakad a prédikáció sajátos tulajdonsága, a szólásban való bátorság. Az álszerénység és félénkség ezért éppen annyira idegen az igehirdető személyiségétől, mint a fölényesség és elbizakodottság.⁶⁷⁰

A prédikáció emberi faktorának szerepét leíró következő kategória Czegléd Sándor homiletikájában a prófétaság. Az igehirdető valamilyen értelemben próféta. Mindenekelőtt azonban a professzor hangsúlyossá teszi a mai igehirdetés és a bibliai próféták szolgálata közötti különbséget. Az ószövetségi próféták nemcsak bizonyágot tettek a kijelentés történetéről, hanem amit mondtak, az már maga kijelentés volt. Amikor az ószövetségi próféta ezzel kezdi üzenetét: „Ezt mondja az Úr”, akkor ezt nem átvitt értelemben, hanem a szó legszorosabb értelmében kell értenünk. De mivel a Szentírás szerint a kijelentés története Jézusnak az idők teljességében való megjelenésével lezárult, mai igehirdetésünk nem lehet prófécia abban az értelemben, mintha a kijelentéstörténet része vagy folytatása lenne.⁶⁷¹

Ezért inkább abban az átvitt értelemben szoktak a prédikáció prófétai jellegéről beszélni, hogy az igazi prédikáció Isten egyetemes, az élet minden vonatkozására kiterjedő uralmi igényét hirdeti, mint ahogy az ószövetségi

667 CZEGLÉDY: A lelkész mint homiléta, 22.

668 CZEGLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 10.

669 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 67.

670 CZEGLÉDY: Az igehirdető személyisége, TtREL I.27.c.185.38, 1980, 4.

671 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 125–126.

próféták is az egész népnek szóltak és Istennek a nép egész életére – kultu-szi és nem-kultuszi életére – kiterjedő akaratát hirdették.⁶⁷² Az igehirdetés-nek elháríthatatlan feladata az, hogy a prófétai tisztból folyó felelősséggel az egész társadalmi étellel szemben bátran kifejezésre juttassa,⁶⁷³ hogy Krisztus a Király, Aki jogos uralmi igényt támaszt egész életünkre. Ezért ha a keresz-tyén igehirdetés nyilvánosságát korlátozni akarják, az igehirdetőnek vallania és hirdetnie kell, hogy Krisztus királyi igénye totális igény, amely alól életünk egyetlen területét sem lehet kivonni.⁶⁷⁴

Ugyancsak karizmatikus tisztség az újszövetségi tanítói szolgálat, ami azt jelenti, hogy az igehirdetőnek szakadatlanul növelnie kell tudását. Az Úr Jézus ismeretében folyamatosan növekednie kell, és meg kell ismernie mind jobban az Ő feltámadásának erejét. Ha nem gyarapszik Isten nagyságos dol-gainak az ismeretében, bekövetkezik rajta Jézus szava: „az is elvételik tőle, amiye van.” (Mt 13,12) Czeplédy Sándor szerint helyes volt a reformáció dön-tése, amikor az evangélium hivatásszerű hirdetését egyetemi szinten kikép-zett emberekre bízta. Ha az írott Ige is részt vesz Jézus Krisztus istenemberi természetében és történetiségében, akkor a megértéséhez és magyarázásához szükségünk van azokra az eszközökre, amelyeket a múlt irodalmi alkotása-inak értelmezéséhez használunk. Komoly teológiai tudás nélkül tehát nincs jó igehirdetés. Mindemellett az igehirdető számára a teológia az önkritika egyik legfontosabb eszköze. A teológia segít abban, hogy a lelkipásztor mun-káját újra és újra az Ige mértéke alá helyezze és ellenőrizze.⁶⁷⁵ A tanító azt tanítja, ami nem az ő találmánya. Jézus is ezt mondja: „Az én tudományom nem az enyém, hanem azé, a ki küldött engem.” (Jn 7,16) Jézus is az Írásokat magyarázta tanítóként, ahogyan az őskeresztyén „tanítók” is az Írást magya-rázták. Így a tanítás bibliai fogalmában nem az eredetiségen van a hangsúly, hanem a hűsége.⁶⁷⁶

Végül a pásztorság kategóriája következik, amely szélesebb körű, mint a prédikátor munkája, mivel a gyülekezet gondozásának minden feladatát ma-gában foglalja. A lelkipásztor a szószéken is pásztori munkát végez, viszont a lelkipásztorság feladatát csak prédikálással nem lehet betölteni.⁶⁷⁷ A pásztorság feladata az igehirdető személyiségét többféleképpen meghatározza. Először is

672 i.m., 128.

673 CZEGLÉDY: Az evangelizáció szükségessége és feladatai itt és most, TtREL I.27.c.187.72, évszám nélkül, 6.

674 CZEGLÉDY: Mai igehirdetésünk kérdései, 287.

675 CZEGLÉDY: Az igehirdető személyisége, 31.

676 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 131.

677 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 85.

tudatosulnia kell az igehirdetőben annak, hogy a Főpásztor küldi a pásztorokat a gyülekezetbe. Tudnia kell továbbá, hogy a pásztor feladata a nyáj védelme és táplálása. A nyajat állandó veszély fenyegeti a tolvaj és rabló személyében. A pásztor munkájának eredményeképpen a nyáj azonban biztonságban lesz és legelőt talál. Ha mindezt az igehirdetésre alkalmazzuk, akkor hangsúlyozni kell, hogy amit a prédikáció a gyülekezetnek adni tud, az a legnagyobb dolog, amit elgondolhatunk, mivel életet ad: a Jézus Krisztus feltámadásán alapuló teljes életet, amely fölött a halálnak sincs hatalma.⁶⁷⁸

678 CZEGLÉDY: Az igehirdető személyisége, 32.

VIII. CZEGLÉDY SÁNDOR HOMILETIKAI MUNKÁSSÁGA

Czeplédy Sándor a lelkipásztori szolgálatra készülő teológusokat hosszú évtizedeken keresztül oktatta, miként hirdessék Isten Igéjét. De felmerül a kérdés, hogy maga a homiletika professzora milyen igehirdető volt? Miről tanúskodnak prédikációi?

Nyilvánvaló, hogy az általa leírt prédikációk nem azonosak az elmondott igehirdetéseivel. A leírt és elmondott igehirdetés közötti különbséget egy alkalommal ő maga is hangsúlyozta, amikor részletes értékelést írt véleményes jelentés formájában ötven prédikációról. Ráirányította a figyelmet arra, hogy amikor értékelését elkészítette, írott igehirdetések álltak előtte, viszont a prédikáció egészen más elmondva, mint írásban. Technikai szempontból vannak, akik könnyebben tudnak írni, mint beszélni, és ez fordítva is igaz. Az írott prédikáció a ténylegesen elmondott igehirdetésnek csak egy részét tükrözi. Az igehirdetésben, amikor az valóban „léleknek és erőnek megmutatása”, benne van az igehirdető egész élete, benne van az Igére hallgató gyülekezet, benne van a Szent Lélek kimondhatatlanul titokzatos munkája, de mindennek csak a halvány reflexeit mutatja az írott prédikáció.⁶⁷⁹

Jelen értekezésben azonban meg kell elégednünk Czeplédy Sándor hátrahagyott írott prédikációinak elemzésével, amelyekből megismerhetjük a professzor igehirdetési gyakorlatát.⁶⁸⁰ Mindemellett meg kell állapítanunk azt is, hogy kéziratos prédikációi közül hosszú szolgálati ideje ellenére nem sok jelent meg. Nyomtatásban igehirdetési tudományos pályájának első

679 CZEGLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 3–4. Czeplédy Sándor nagy örömmel vette azt a debreceni kísérletet, amelyben felkérték őt annak az ötven igehirdetésnek a bírálatára, amelyet huszonhárom debreceni lelkipásztor írásban nyújtott be. Ez a kezünkben lévő részletes bírálat nagy segítséget jelent számunkra abban, hogy meglássuk, mely szempontok voltak döntő fontosságúak Czeplédy Sándor igehirdetési gyakorlatában. S ezeket a szempontokat felhasználva megvizsgálhatjuk, miként érvényesültek e szempontok saját igehirdetési gyakorlatában.

680 A Függelékben megtalálhatóak prédikációinak adatai textus szerint rendezve.

szakaszában, főként a Theológiai Szemlében kaptak helyet.⁶⁸¹ Egyetlen prédikációs kötetét pedig 1988-ban vehették kézbe a legációba készülő teológiai hallgatók.⁶⁸²

Megjelent igehirdetésein túl prédikációi gépelt formában maradtak hátra többnyire A4-es nagyságú elsárgult, de rendkívüli értékeket tartalmazó lapokon. Ezek a prédikációk tehát gépírással készültek, mivel Czeplédy Sándor tíz újjal, vakon gépelt, így a gépírók gyorsaságával dolgozott, amikor igehirdetéseire készült.⁶⁸³ Szeretett gépelni, és számos prédikációját többször is legépelte úgy, hogy egyáltalán nem vagy csupán keveset változtatott rajtuk.

Teológiai professzorként prédikációinak többségét a teológus hallgatók gyülekezete előtt mondta el. Nem túl gyakran szolgált hagyományos értelemben vett gyülekezetben, legtöbb esetben csupán akkor, amikor meghívták őt egy-egy ünnepi alkalomra szolgálattelvőnek, vagy amikor igehirdetőként kísérte el a Kántust kiszállásokra. Előfordult, hogy a Debreceni Református Kollégium neves kórusával Budapestre, vagy nagyvárosokba, illetve kisebb falvakba utaztak. Ez háromféle gyülekezetet jelentett: világvárosi, nagyvárosi, és falusi gyülekezeteket. Az egész történetkészlete, megnyilvánulási formái, magatartása faluban falura illő, városban városra illő volt, a fővárosban pedig villogott szellemi fénye. Azt akarta, hogy értsék. Tudta, hogy melyik hallgatóságnak mekkora az elviselő képessége.⁶⁸⁴ Legátus kibocsátási igehirdetesei, professzori áhítatai, kántus-kiszállások igehirdetesei bebizonyították, hogy a tudományos felkészülés mennyire nem akadályozta az evangélium hirdetésének.⁶⁸⁵

681 Nyomtatásban megjelent prédikációi a következők:

1Kor 3,11. Az egyetlen fundamentum, 1–10; Kinek mondasz engem?, 277–281; Mt 11,13. Várakozás = Beteljesedés, 607–608; Zsolt 2,1–12. A Felkent haragja, 193–195; Jel 3,1–6. Látszat-élet az egyházban, 1–7; Jn 7,17. Tudomány és élet, 129–131; Jób 28,28. A kultúra igazi alapja, 65–68; Zsolt 2,1–12. A Felkent haragja, 193–195; Lk 23,33–43. A látó hite, 1–6; Mk 7,9–13. Korbán, 193–198; Mt 6,33. Az igazság keresése, 65–68; 1Kor 9,1–3. Az építő ismeret, 193–195; Ef 1,22. Az egyház ura, 11–17; Ez 37,31–14. Az életadó Lélek, 65–71; Jel 6,7–8. Az első hat pecsét felnyitása, 129–134; Jn 14,19. Krisztus éli, 1–3, Jól 2,28–32. A Szentlélek kitöltetése, 61–65; 1Kor 4,1–4. A három ítélőfő, 3–6; Mt 6,33. Keressétek először Istennek országát és az ő igazságát!, 1–5; Zsid 11,27. Látni a láthatatlant, 1–3.

682 CZEPLÉDY, SÁNDOR: *Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre*, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Sokszorosító Iroda, 1988.

683 CZEPLÉDY, MÁRIA: *Édesapám* – Czeplédy Sándor, 125.

684 Interjú id. dr. Fekete Károly professzorral. 2006. április 4.

685 ID. FEKETE: A választott nép szolgálatában, 8.

A teológiai hallgatóknak szóló egyik prédikációjában arra tanított, hogy „az igehirdetést sohasem végezhetjük csupán a szóval, hanem az egész életfolytatásunk kell, hogy egy betű legyen Isten hatalmas hirdetményében, amely arról szól, hogy Isten legyőzte a halál világát, minket megszabadított eddigi zsarnokainktól, hogy csak a mi egyetlen Urunknak szolgáljunk. Ez a megszabadulásunk abban is kifejezésre juthat, hogy kilépünk addigi életünk külső kereteiből; lelkészek, diakonisszák, misszionáriusok leszünk.”⁶⁸⁶

VIII.1. Czeplédy Sándor prédikációinak formája

Czeplédy Sándor homiletikájában leírja, hogy a prédikáció rendje, előadása, nyelve egyáltalán nem elhanyagolható külsőségek, hanem a belső tartalom megnyilatkozásai, amelyek összefüggésben állnak a testtelés titkával. Az örök Ige ugyanis úgy lett igazán történetivé, úgy vette magára testünket, hogy a mindenkori ember gondolatformáiban jelenik meg, annak nyelven szól és egy kortársunk emberi magatartását használja fel jel és figyelmeztetés gyanánt.⁶⁸⁷

VIII.1.1. Főtétel

Czeplédy Sándor Homiletikájában a prédikációs anyag elrendezéséről is tanít. Ennek kapcsán először a főtétel fontosságáról ír. A professzor rámutat arra, hogy a homiliának összefüggő, szerves egészet kell alkotnia. Hogy a gondolatokat helyesen elrendezzük, tisztában kell lennünk azzal a céllal, amit a prédikációval el akarunk érni. Mivel a textust nem lehet kimeríteni, meg kell elégednünk azzal, hogy a textusnak egy fontos és aktuális üzenetét vigyük a gyülekezet elé. Először meg kell állapítanunk textusunk alapján azt a fő gondolatot, a főtételt, az úgynevezett *propositio*-t, amelyet a gyülekezet lelkébe akarunk ültetni. Ez a textusból adódó téma lesz azután a domináló eleme beszédünknek.⁶⁸⁸

Czeplédy Sándor szerint az igehirdető gyakorlottságát talán semmi sem mutatja jobban, mint az, hogy mennyire tudja mondanivalóját koncentrálni. Szerinte ez a fényképezőgép vagy a nagyítóüveg lencsájének beállításához hasonlítható. Az éles kép beállításához gyakorlatra van szükség. A professzor

686 CZEPLÉDY: Lk 9,57–60. 'Jézus követése' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 3.

687 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 188.

688 CZEPLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 118.

szerint a teológushallgatók prédikációit még az jellemzi, hogy rendszerint a legérdekesebb textusokból is csak általános igazságokat tudnak kihozni, viszont a gyakorlott igehirdetők a legismertebb és a legáltalánosabb igazságokat hirdető textust is azonnal egészen sajátos perspektívába tudják állítani. Látszik rajtuk, hogy rendelkeznek a fókusz beállításának gyakorlatával.⁶⁸⁹

A főtétel kétféle értelemben vehető: tárgyi és alaki értelemben. Tárgyi értelemben véve a főtétel nem egyéb, mint a textus magyarázása folytán megállapított főgondolat. Alaki értelemben pedig a főtételnek lehetőleg rövid, találó, jó hangzású és a gyülekezet érdeklődését erősen megragadó kifejezése. A főtétel foglalja egységbe a beszéd egész tartalmát. A főtétel némely esetben alakilag is maga a textus. Ha ugyanis a textus rövid, akkor nem kell külön alakba öntenünk a főtételünket. Hosszabb textusoknál ez természetesen nem lehetséges, de néha elképzelhető, hogy a főtétel, a textus olyan kisebb részlete, amelyben az egész textusnak a fő gondolata benne van. Az egész prédikáció nem lesz más, mint a főtételben kifejezett főgondolatnak a magyarázása.⁶⁹⁰

A legfontosabb szabály azonban mégis az, hogy ne nyomja el a téma a textust. Az egész prédikációnak a textus uralma alatt kell állnia. Ezért ne erőszakoljuk bele a mi témánkat a textusba. A jó prédikáció írásmagyarázat, tehát fontos, hogy maga a textus beszéljen. A textus végtelenül gazdag tartalmából az előttünk lévő alkalomra kell, hogy kiemeljük a főtételt, de ez a kiemelés sem valami önkényes művelet, hanem az imádságos lélekkel végzett meditáció eredménye. Az így nyert főtétel biztosítja beszédünk egységét.⁶⁹¹

Czeplédy Sándor prédikációiban a főtétel megfogalmazása figyelemfelkeltő. Rendszerint egy jól megjegyezhető kulcsszót, kifejezést használ igehirdetéseiben, amelyről később is felidézhetik a gyülekezet tagjai a textus mondanivalóját. Általában ez a főtétel azonos a címmel, amelyet prédikációiban számos esetben az első lap legfelső sorába, még a textus elé ír ki, majd ez a gondolat úgy kíséri végig az egész prédikációt, mint egy refrén. Főtételként például olyan kulcsszavakat használ, mint egyedüllét, bálványimádás, kultúrgőg, ellenszél, világkatasztrófa, hivatás, amelyek többször ismétlődnek a prédikációban,⁶⁹² és ezzel könnyebben megragad a hallgatók emlékezetében nemcsak a kulcsszó, hanem az üzenet is. Czeplédy Sándor tehát személyes

689 CZEGLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 5.

690 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 118–120.

691 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 190–191.

692 Az Effata című igehirdetésében például az Effata szó vonul végig az egész magyarázaton. Refrénként hússzor is megismétlődik a prédikációban. (CZEGLÉDY: Mk 7,31–37. Effata c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1–3.)

példájával is arra tanít, hogy az Ige megmaradásáért való imádságunk mellett az igehirdetés stílusával is tehetünk azért, hogy a gyülekezet tagjai szívében megragadjon a textus üzenete.

VIII.1.2. A prédikáció szerkezete

Czeplédy Sándor tanítása szerint a prédikáció vázának megalkotásában a fő-tétel megállapítása után következik a prédikáció szerkezetének megalkotása, a felosztás, vagy más szóval az elágaztatás. Nem a textust és nem is a fő-tételt kell elágaztatni, hanem a prédikáció anyagát, amely a textus magyarázatát és alkalmazását alkotja. Az egyes részekben benne kell lennie mindannak, amit a fő-tétel összefoglal. A részeknek szorosan kell kapcsolódniuk egymáshoz, de megkülönböztethetők kell, hogy legyenek egymástól. Ügyelni kell arra, hogy már az egyes részek elhelyezésében is kifejezésre jusson az előrehaladás.⁶⁹³

Arra a kérdésre, hogy hány részre kell osztani a prédikációt, Czeplédy Sándor szerint határozott választ nem lehet adni, mert az a textustól és a témától függ. A nagyon sok rész elaprózódáshoz vezet. Általában azonban 2–4 passzusra szokás az igehirdetés tárgyalását felosztani.⁶⁹⁴ A professzor prédikációinak többsége 3 részből áll. Sorrendben ezt követik a 4, majd 5 szakaszra elágaztatott prédikációk, de van néhány 2 részes, illetve 6 és 7 passzusból álló igehirdetése is. Czeplédy Sándor igehirdetéseinek elágaztatását a textus határozza meg. Prédikációiban érvényesülnek azok a homiletikai elvek, amelyeket a teológushallgatóknak tanított. Prédikációs anyagának elágaztatásaiban is az egyes prédikációk fő-tételében foglalt kifejtéseket találhatjuk. Az egyes részek felépítésében látható, hogy a professzor sodró lendülettel prédikált, úgy, hogy az egymást követő részek kifejtésében észrevehető az előrehaladás.

VIII.1.3. Bevezetés

Czeplédy Sándor nagy fontosságot tulajdonított a prédikáció bevezetésének. Szerinte legtöbbször már a bevezetés elárulja, hogy az igehirdetőnek sikerül-e a textus mondanivalóját fókuszálni, „marokra fogni”. Úgy gondolja, nem szükséges az, hogy a bevezetés erőszakoltan érdekes legyen, de mégis fontos, hogy rábírja a gyülekezetet arra, hogy a textust a mi sajátos szemszö-

693 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 193.

694 CZEPLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 121.

günkből nézze és lássa meg benne azt, amit meg akarunk láttatni.⁶⁹⁵ A bevezetésnek tehát a textust kell összekötnie a főtéttel. Azt a célt szolgálja, hogy rávegyük hallgatóinkat, hogy arra a különleges üzenetre figyeljenek, amelyet éppen most akarunk elmondani.⁶⁹⁶

Czeplédy Sándor számos igehirdetésében különösen a bevezetések tanulságosak, megragadóak. Bevezetései nem sematikusak, hanem frappánsak, sokfélék, nem terjengősek, hanem a lényegre törnek. Felkeltik a figyelmet. A professzor ezáltal már rögtön az igehirdetések elején bevonja a gyülekezet tagjait. Eléri őket, hogy senki se legyen kívülálló az Ige üzenetének feltárásában. A professzor prédikációinak bevezetései bizonyítékot jelentenek arra nézve, hogy a bevezetés az igehirdetőnek hatalmas lehetőséget kínál arra, hogy a gyülekezetet az Ige gondolatvilágába átvezesse a hétköznapi világából. A gyülekezeti hallgatók gondolatai tele vannak gondokkal, csáládí, illetve munkahelyi problémákkal, gyötrő kérdésekkel. A bevezetés tehát esélyt biztosít arra, hogy felmutassuk: a prédikációban azzal az Istennel van dolgunk, az az Úr akar megszólítani minket, Aki megoldást tud adni gondjainkra, problémáinkra, Aki meg tudja válaszolni kérdéseinket. Ha ezt sikerül felragyogtatnunk már az igehirdetés bevezetésében, akkor a terhektől, gondoktól meggyötört igehallgató az egész igehirdetés alatt képes lesz figyelni, és át fogja élni az Ige üzenetén keresztül Isten gyógyító kegyelmét. Egy jó bevezetés tehát meghatározhatja az egész prédikációt, feltéve, hogy engedi a prédikátor a textust uralkodni.⁶⁹⁷

VIII.1.4. Befejezés

Czeplédy Sándor 1951-ben megjelent tanítása szerint a prédikációnak mint jól rendezett, teljes egésznek, céljának és lényegének megfelelő befejezéssel kell rendelkeznie. A befejezéssel szembeni fő követelmény az, hogy nem lehet benne már olyan új gondolat, amely még bizonyításra, indoklásra szorulna. A befejezés gyakran kapcsolódik a bevezetéshez, amelyben feltüntettük a kifejtendő gondolatot és a befejezésben, mint egy fókuszban, mindazt röviden összesítjük, amit fő tételünk bizonyítására, indoklására elmondtunk.⁶⁹⁸

695 CZEGLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 6.

696 CZEGLÉDY: A homiletika vázlata, 194.

697 KOVÁCS: Az igehirdető Dr. Czeplédy Sándor, 37.

698 CZEGLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 123–124.

Figyelemre méltó, hogy a húsz évvel később megjelent homiletikájában már nem tulajdonít nagy jelentőséget a befejezésnek, hiszen azt írja, hogy a külön befejezés nem szükséges, bár egy rövid summázás hasznos lehet. De ebben az esetben is fontos szabály, hogy a befejezésben ne legyen új anyag, ami még kifejtésre szorulna.⁶⁹⁹

Czeplédy Sándor prédikációiban azt láthatjuk, hogy a befejezéssel kapcsolatos előírása szerint a legtöbb esetben egy rövid summázás található a prédikáció végén, amelyben a legfőbb gondolatokat megismétli, de arra is található példa, hogy elhagyja a befejezést.

VIII.2. Czeplédy Sándor prédikációinak kidolgozása

Czeplédy Sándor hangsúlyozza, hogy a prédikáció kidolgozásakor a főtételt nemcsak fogalmakkal és definíciókkal kell magyarázni, mint inkább szemléltetéssel, vagyis foglalkoztatni kell a képzelőerőt is.⁷⁰⁰ Szerinte a vérbeli igehirdető számára az egész mindenség ontja az illusztrációkat. A lelki dolgokkal való szüntelen foglalkozás, a szorgalmasan végzett egyéni lelkigondozói munka, valamint az érdeklődés generális beállításának a kérdése az, hogy felleljük-e magunk körül a leghétköznapiabb jelenségekben is igehirdetésünk szemléltető anyagát.⁷⁰¹

Czeplédy Sándor leleményes volt a szemléltetésben. Igehirdetéseiben az élet Igéje szólalt meg, s nagyon érdekes, felüdítő történetekkel fűszerezte mondanivalóját. Ezek a történetek olyanok voltak az egyes részek között, mint a vonat vagonjai között a kapcsolók. Úgy érezte az ember, hogy anélkül a történet nélkül – legyen az Julis néni Szatmárban, vagy Spurgeon Londonban a Tabernákulumban –, nem tudott volna folytatódni, ami volt, és nem lett volna olyan frappáns a folytatás, mint amilyen lett. Tudta, hogy hova milyen történet illik. Voltak olyan történetei, amelyek többszörösen ismertek voltak hallgatói számára, mégis szinte várták, mikor mondja el újra, mert amikor elmondta, a szituációban vagy a hangsúlyban mindig volt valami új.⁷⁰²

Illusztráció gyanánt szívesen használt háborús történeteket. Ezt egyrészt azért tette, mivel hallgatói tudatában még sokáig élénken élt a háború emlé-

699 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 194.

700 i.m., 196.

701 CZEPLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 9.

702 Interjú id. dr. Fekete Károly professzorral. 2006. április 4.

ke, másrészt mivel a hívő ember lelki háborújához jó szemléltetőként szolgál a harc képe. Többek között beszél az 1848-as szabadságharcról,⁷⁰³ az I. világháborúról,⁷⁰⁴ a II. világháborúról,⁷⁰⁵ a hidegháborúról,⁷⁰⁶ valamint az 1956-os ágyuk dörgéséről is.⁷⁰⁷

Ugyanakkor sok történelmi és egyháztörténeti példát is említ, valamint saját személyes élményei közül is sokat felhasznál az illusztrálásban. Több alkalommal felhozza példaként a debreceni Kollégiumot mint az evangéliumi emberiségnek a nagyszerű kisugárzási központját.⁷⁰⁸ A *Scriptura sacra sui ipsius interpres* elve szerint rengeteg bibliai példát találhatunk igehirdetéseiben. Egyik pünkösdi prédikációjában például 24 bibliai idézetet sorakoztat fel.⁷⁰⁹ Számos alkalommal citál református énekeskönyvünkéből is a prédikáció gondolatmenetéhez illő énekverseket.

Mindezek mellett Czeplédy Sándor tudja azt, hogy a szépirodalom a maga utolérhetetlen gazdagságával az illusztráció egyik legfontosabb tárháza lehet, s ennek lehetőségével a professzor is él. Valamennyi idézet azt a célt szolgálja, hogy az Ige mondanivalóját illusztrálja. Ha igehirdetéseit olvassuk, szembe-tűnő, hogy mennyire olvasott volt. Legtöbbször Ady Endrétől idéz versrészleteket, több mint tízszer. Ugyanakkor találunk példát arra is, hogy Petőfi

703 CZEGLÉDY: Mt 6,10. 'Legyen meg a te akaratod' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1.

704 CZEGLÉDY: Lk 2,13–14. 'Békesség a földön' (karácsony) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1; CZEGLÉDY: 2Sám 16,5–17. 'Sémei szidja Dávidot' c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 2; CZEGLÉDY: Mt 26,52. 'Akik fegyvert fognak' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 8–9.

705 CZEGLÉDY: Ez 37,31–14. 'Az életadó Lélek' c. prédikáció, 66; CZEGLÉDY: Mt 6,10. 'Legyen meg a te akaratod' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1; CZEGLÉDY: Mt 1,23. 'Immánuel' (karácsony) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2.

706 CZEGLÉDY: Ézs 9,6. 'Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk' (karácsony) c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 4.

707 CZEGLÉDY: Zsolt 126,1–6. 'Akik könnyhullatással vetnek, vígadozással aratnak majd' c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 5.

708 CZEGLÉDY: Zsolt 46, 1–12. 'Erős vár a mi Istenünk' (reformáció) c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 2. Egy másik helyen a Kollégiumról úgy beszél, mint országunk legrégebben egy helyen működő iskolájáról, amely az egyetemes magyar művelődésnek páratlan történelmi gócpontja. A látogató itt megérzi, hogy „minket a bizonyságoknak fellege vesz körül, az a drága hagyomány, amely nélkül elsodródna, vagy meg sem születne a hitünk.” (CZEGLÉDY: Jn 4,42. 'Hogyan keletkezik a Jézus Krisztusba vetett üdvözítő hit?' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2–3.)

709 CZEGLÉDY: Jn 6,63. 'Megelevenítő Lélek' (pünkösdi) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1–5.

Sándor,⁷¹⁰ Tompa Mihály,⁷¹¹ Vas István,⁷¹² Berzsenyi Dániel,⁷¹³ Reményik Sándor,⁷¹⁴ illetve Bódás János versei közül idéz.⁷¹⁵ De prédikációiban utal Kodolányi János⁷¹⁶ és MórícZ Zsigmond regényeire is.⁷¹⁷ A külföldi írók közül pedig Ernest Hemingway,⁷¹⁸ Miguel de Cervantes,⁷¹⁹ Anatole France⁷²⁰ és Johann Wolfgang von Goethe⁷²¹ műveiből használ gondolatokat illusztráció gyanánt.

Czeplédy Sándor számos példát mond egy-egy prédikációban, mégsem ezek uralják a magyarázatot, hanem csak az üzenet kifejtését szolgálják. Az is világosan látható, hogy nem használ gyermeket, nevetségesen egyértelmű példákat, de nem bonyolódik bele olyan kusza képek bemutatásába sem, amelyekből csak nehezen lehet visszajutni az eredeti gondolatmenethez. Jó lenne tanulni a professzortól az illusztrációk terén is, mivel a két véglet között nehéz megtalálni a példák helyes arányát. Ha teljesen hiányoznak az illusztrációk, akkor az igehirdetés száraznak, dogmatikusnak, a gyakorlati élettől elrugaszkodottnak tűnhet. Ha viszont tele van tűzdelve példákkal, úgy, hogy szinte egymást érik, akkor a gyülekezet hamar elfelejtheti a textust, hiszen az alapige következetesen háttérbe szorul. Nehéz megtalálni az egyensúlyt,

710 CZEGLÉDY: Lk 9,57–62. 'Örömmézenet a követésre való felszólításban' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2. Petőfi Sándor: Téli esték című verse.

711 CZEGLÉDY: Lk 24,13–35. 'A feltámadott Krisztus találkozása az emmausi tanítványokkal' húsvét) c. prédikáció, 62. Tompa Mihály: Úrvacsorai ének című verse.

712 CZEGLÉDY: Lk 11,1. 'Miatyánk' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1. Vas István: Miért vijjog a saskeselyű című életrajzi regénye.

713 CZEGLÉDY: Zsolt 139,1–24 'Isten az én Teremtőm, Bírám és Szabadítóm' c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 4. Berzsenyi Dániel: Fohászkodás című verse.

714 CZEGLÉDY: Ézs 40,27–30. A fáradhatatlan Isten és a fáradt ember c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 5. Reményik Sándor: Kegyelem című verse.

715 CZEGLÉDY: Mt 2,1–11. 'A napkeleti bölcsek' (karácsony) c. prédikáció, 13. Bódás János: Megüresítem magam című verse.

716 CZEGLÉDY: 2Móz 3,1–14. 'Mózes elhívása' c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1. Kodolányi János: Égő csipkebokor című regénye.

717 CZEGLÉDY: Fil 2,16. Életnek beszéde c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 4. MórícZ Zsigmond: A fáklya című regénye.

718 CZEGLÉDY: Zsolt 118,17. 'Élek és hirdetem az Úrnak cselekedeteit' c. prédikáció, TtREL I.27.c.184.19, 2. Ernest Hemingway: Akiért a harang szól című regénye.

719 CZEGLÉDY: 2Kir 6,8–23. 'Aram királya üldözi Elizeust' c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 4. Miguel de Cervantes: Don Quijote című regénye.

720 CZEGLÉDY: Lk 2,1–5. 'Isten Fia a világtörténelemben' (karácsony) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 3. Anatole France Júdea prokurátora című elbeszélése.

721 CZEGLÉDY: Lk 11,27–28. 'Inkább boldogok, akik hallgatják az Istennek beszédét és megtartják azt' (reformáció) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2. Johann Wolfgang von Goethe: Faust című drámája.

de érdemes, mivel a jól megválasztott és elhelyezett illusztrációk a hallgatók figyelmét megragadják, és segíthetik célba jutni az Ige üzenetét.⁷²²

Ami az alaki kidolgozást illeti, a professzor a jó stílus általános követelményeiről tanít, ugyanis nem mindegy, hogy a Biblia és a hitvallások nagy és szent szavait miképpen tölti meg az igehirdető tartalommal, illetve azokat hogyan sikerül a ma élő ember nyelvére lefordítani.⁷²³

Az első követelmény Czeplédy Sándor szerint a világosság. A világos beszéd első feltétele a világos gondolkodás és ehhez tartozik a tárgy, a prédikáció esetében a textus alapos ismerete. A világosság legnagyobb ellensége az elvont szavak és a bonyolult mondatfűzések alkalmazása. A professzor óvja az igehirdetőt attól, hogy kánaáni nyelven beszéljen, valamint felhívja a figyelmet arra is, hogy az archaizmust, a használatból már kiment régi szavak használatát kerülje el a prédikátor.⁷²⁴ A második követelmény a szabatosság. Ez azt jelenti az ő értelmezése szerint, hogy a szavak úgy fedjék a gondolatot, mint a jól szabott ruha a testet. Arra biztat, hogy ne legyünk restek mindennek megkeresni a legtalálóbb nevét. A harmadik jellemvonása a jó stílusnak az eleveenség, a változatosság, ami azt jelenti, hogy a stílus ne legyen egyhangú, azaz mindig ugyanazon menetű, ritmusú, ne éljen megszokott fordulatokkal, már ismert képekkel.⁷²⁵ Végül az utolsó kelléke a stílusnak Czeplédy Sándor tanítása szerint a magyarosság, amely ellen leginkább az idegen szavak és mondatfűzések használatával véthetünk. Mindaddig nem szabad idegen szót használni, amíg jó magyar szót nem találunk. S ha egyszer nem találunk jó magyar szót, gondoljuk meg, hogy szükséges-e annak az idegen nyelvű fogalomnak a használata.⁷²⁶

Czeplédy Sándor igehirdetése világosak és jól átláthatóak. A professzor kerüli a kánaáni nyelven megfogalmazott fogalmakat és az archaizmust. Ugyanakkor éppen a világosság követelményének következtében számos esetben megmagyarázza a Bibliában olvasott, de már nem, vagy csak ritkán használt régi magyar szavak jelentését. Mindemellett betartja a prédikáció stílusával szemben a maga által támasztott második követelményt is. Szabatosan fogalmaz. Prédikációinak nyelve közelebb áll az irodalmi nyelvhez. Az eleveenségre vonatkozó harmadik szabálynak is megfelel, hiszen prédikációi vál-

722 KOVÁCS: Az igehirdető Dr. Czeplédy Sándor, 37.

723 CZEPLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 9.

724 CZEPLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 133.

725 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 197.

726 CZEPLÉDY: Homiletika. II. és IV. rész, 135.

tozatosak, sokszínűek, s látható módon hiányoznak belőlük a megszokott fordulatok. Ugyanakkor rengeteg kérdéssel és felkiáltással mindig megpróbálja felrázni hallgatóit.⁷²⁷ Azonban ami a negyedik szabályt, a magyarosságot és az idegen szavak kerülését illeti, meg kell állapítanunk, hogy Czeplédy Sándor az önmaga által felállított szabály ellenére igehirdetéseiben többször is használ idegen kifejezéseket. Bizonyára ennek az volt az oka, hogy prédikációinak döntő részét teológushallgatók és teológiai tanárok, mint a teológiát művelő szakemberek előtt mondta el. De akárhányszor mond héber, görög, latin, angol illetve német szót vagy kifejezést, azt mindig lefordítja, megmagyarázza, és ezzel is segíti az üzenet megértését.

VIII.3. A professzor krisztocentrikus látásmódja

Czeplédy Sándor prédikációinak legjellemzőbb tulajdonsága az, hogy azok mindenestől fogva krisztocentrikus szellemben íródtak. Így ha azok rendszeres teológiai irányultságát vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy legteljesebb módon az Ige-teológia hatása alatt állnak. A professzor prédikációi textusainak túlnyomó többségét az Újszövetségből merítette, főként az evangéliumokból. Igehirdetéseinek csupán tizenöt százaléka ószövetségi alapigéjű. Még sincs egyetlen prédikációja sem, amely ne a megfeszített és feltámadott Jézusról szólna. Illik rá az, amit Pál apostol így fejez ki: „Mert nem végeztem, hogy egyébről tudjak ti köztetek, mint a Jézus Krisztusról, mégpedig mint megfeszítettéről.” (1Kor 2,2) Prédikációi tehát olyan tanúságtételek, amelyek Jézusra mutatnak, s ez kivétel nélkül igaz valamennyire, még az ószövetségi textus alapján íródott igehirdetésekre is.

Egyik ószövetségi textusú prédikációjában megemlíti, hogy a régebbi igehirdetők, akik még a vallástörténeti szemléletmód szerint gondolkodtak, nem igen merték vállalni azt, hogy Izráel Krisztus preformált egyháza és ezért az ószövetségi helyek tartalmát vonakodtak közvetlenül az egyházra vonatkoztatni. Nem vált meggyőződésükké az, amit Jézus mondott az ótestamentumi írásokról: „Ezek azok, amelyek bizonytságot tesznek rólam.” (Jn 5,39)⁷²⁸

727 A Látszat-élet az egyházban című prédikációjában például 17 kérdés sorakozik szinte közvetlenül egymás után. (CZEPLÉDY: Jel 3,1–6. Látszat-élet az egyházban c. prédikáció, 3–4.)

728 CZEPLÉDY: 2Kir 6,8–23. „Arám királya üldözi Elizeust” c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 2.

Ezzel szemben Czeplédy Sándornak ez a szemlélet meggyőződésévé vált. Többször is beszélt arról, hogy amikor Jézus feltámadt, akkor hogyan magyarázta az emmausi tanítványoknak az Írásokat.⁷²⁹ Miként mondta el nekik, hogy ami Vele történt, annak az Írások szerint kellett úgy történnie, mivel az Ő feltámadása a prófécia beteljesedése. Ezért az ótestamentumi írásokat – mivel Jézus ezeket magyarázta az emmausi úton haladó tanítványoknak –, a feltámadás fényében, húsvéti fényben kell szemlélnünk.⁷³⁰ Mert az egész Ótestamentum egy nagy várakozás az Úr Jézusra. A próféták is csak Őt várták, hogy jön majd a nép szabadítója, még ha nem is tudták a nevét megmondani. Váradalmukat azonban sokféleképpen megfogalmazták, de minden prófécia Jézusra mutatott.⁷³¹

Az ószövetségi textusú prédikációk bevezetőiben a professzor rendszeresen felteszi a kérdést: „De mit üzen ez az ószövetségi Ige nekünk, akik az Isten újszövetségi népe vagyunk?”⁷³² S aztán a prédikációban sorra eljut odáig, hogy az adott textus az Úr Jézusra mutat, s így a professzor tanúságtételei mind krisztuslátatássá válnak. Mindemellett Czeplédy Sándor arra is figyelmeztet, hogy a legnagyobb próféták sem látták meg úgy az Isten országát, mint ahogyan Krisztus győzelmet aratott a halál felett és megvalósította az Isten országát e földön. A legnagyobb prófétai ígélet is eltörpül, elhalványul és árnyékként tűnik fel ahhoz a beteljesedéshez képest, amely Jézus Krisztus személyében eljött erre a világra. Ezért a homiletika professzora úgy magyarázza az ószövetségi alapigéket mint ígéreteket Arra, Aki Istennek minden ígéletét betöltve győzedelmeskedett a halálon.⁷³³

Ennek megfelelően a professzor a tüzes kemencében lévő negyedik személyben is az Isten Fiát látja, az örökkévaló Igét, Aki által minden lett, Aki ezt mondta magáról: „Mielőtt Ábrahám lett, én vagyok.” (Jn 8,58) „Ez a Krisztus, az örökkévaló Ige oltalmazta az Ő szolgáit a tüzes kemencében, hogy ez az esemény mint árnyéka az elkövetkezendő dolgoknak, jele legyen az Ő halálának és feltámadásának.”⁷³⁴

729 CZEGLÉDY: Lk 24,13–35. „Emmausi tanítványok” (húsvét) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1.

730 CZEGLÉDY: Dán 3,13–27. „Dániel társai a tüzes kemencében” (húsvét) c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1.

731 CZEGLÉDY: Ézs 9,1–6. Prófécia Jézus Krisztusról (karácsony) c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1.

732 CZEGLÉDY: 1Krn 28,20. Az egyházi munka folyamatossága c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1.

733 CZEGLÉDY: Dán 3,13–27. „Dániel társai a tüzes kemencében” (húsvét) c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1.

734 i.m., 4–5.

Ezért a tíz fokot visszafelé haladó Akház napórájának jele is Czeglédy Sándor bizonyágtétele szerint Arra mutat, Aki fölötte áll az időnek, Aki a kezdet és a vég, és Aki mint második Ádám visszamehet a múltba, egészen az ősszülők bűnesetéig, hogy ott minden elkövetett bűn átkát hatályon kívül helyezze és jóvá tegye.⁷³⁵

Amikor Mózes elhívásáról prédikál, akkor rámutat arra, hogy Mózes a fáraó hatalmával állt szemben, a mi világunkban pedig legyőzhetetlennek látszó akadályok tornyosulnak az evangélium előtt. De a Mózesnek adatott felelet ugyanaz, amit Isten nekünk mond: Én Veled leszek. E félelmesen titokzatos név végső értelme és beteljesedése ma is az Úr Jézus Krisztus, az Immánuel biztatása a szabadítás hirdetőinek: „Imé én ti veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.” (Mt 28,20)⁷³⁶

Amikor az Elizeus segítségére siető tüzes lovagokról prédikál, arra figyelmeztet, hogy az angyali seregek nem rohanták le egy szempillantás alatt a szíriaiakat. A mennyei seregek álltak és vártak. Még akkor sem léptek akcióba, amikor Krisztus életéről volt szó. Péternek ezt mondta Jézus: „Avagy azt gondolod-e, hogy nem kérhetném most az én Atyámat, hogy adjon ide mellém többet tizenkét sereg angyalnál?” (Mt 26,53) Czeglédy Sándor megkérdezi: „Miért nem zúzták össze az angyali seregek Pilátus és a főpapok erejét?” S a kérdést megválaszolva megismétli Jézus kijelentését: „Mert az embernek Fia nem azért jött, hogy elveszítse az emberek lelkét, hanem hogy megtartsa.” (Lk 9,56)⁷³⁷

Czeglédy Sándor ószövetségi prédikációi textusainak mintegy kétötödét a Zsoltárok Könyvéből vette. Ezeknek az igehirdetéseknek a bevezetésében nem egyszer a következőképpen kezdi: E zsoltár Isten ószövetségi népének imádsága. Krisztus Urunk születése előtt sok száz évvel hangzott el először. „Szabad-e nekünk is, ma is, Krisztus újszövetségi egyházának ajkunkra vennünk? (...) Egészen bizonyos, hogy [igen.] *Jézus Krisztus, Aki a golgotai kereszten a 22. zsoltár szavával kiáltott fel: „Eli, Eli! Lamma sabaktáni?”* (Mt 27,46), ledöntötte azt a válaszfalat, amely minket, a pogányokból lett keresztényeket Isten ószövetségi népétől elválasztott, és ezzel a zsoltárok imádságait a mi imádságainkká tette.”⁷³⁸

A 139. zsoltár magyarázásakor rámutat arra, hogy ennek a zsoltárnak vannak olyan részei, amelyek még nem az evangéliumot hirdetik, mert a

735 CZEGLÉDY: Ézs 38,7–8. Az árnyék Akház napóráján (óév) c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 3.

736 CZEGLÉDY: 2Móz 3,1–14. „Mózes elhívása” c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 7.

737 CZEGLÉDY: 2Kir 6,8–23. „Aram királya üldözi Elizeust” c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 5.

738 CZEGLÉDY: Zsolt 126,1–6. „A kik könnyhullatással vetnek, vígadozással aratnak majd” c.

Biblia ótestamentumi része más, mint az Újszövetség, és az Ószövetségben több dolog van, amelyre Jézusnak ez a szava vonatkozik: „Hallottátok, hogy megmondatott (...) én pedig ezt mondom néktek.” (Mt 5,43–44) Az ószövetségi zsoltáros látása még tökéletlen látás. Nemcsak „tükör által, homályosan látja az eljövendő szabadítást, de előtte van az eljövendő évszázadok köde is, amely Őt elválasztja Krisztustól. (...) [De ha a zsoltárosnak] ezeket a korlátait figyelembe vesszük, azt is felismerjük, hogy bizonyágtétele mégis Jézus Krisztusra mutat, a hite igazi hit, és prófécijája hiteles prófécia, aminek a beteljesedése az Ige testté létele, az Úr Jézus Krisztus váltságmunkája.”⁷³⁹

A 2. zsoltár magyarázatában elmondja, hogy mindenekelőtt a zsoltárénekes sajátos történet szemlélete kell, hogy megragadjon minket, mivel ez a történet szemlélet mindenestől fogva krisztocentrikus. „A történet középpontja a Felkent. A pogányok dühösködése, a népek hiábavaló gondolatai, a királyok felkelésének és a fejedelmek tanácskozásainak eseményei onnan nyerik értelmüket, hogy a Felkentre vonatkoznak. (...) Ez a magyarázata annak, hogy bármilyen magasra csapnak a történet hullámai, a Golgotát el nem boríthatják. Sőt (...) minél ijesztőbb fordulatok kergetik egymást, minél irtózatossabb a történet rohanása, háborúk, lázongások, forradalmak véres köde fölött, annál fényesebben ragyog a Koponyák hegyének keresztye.”⁷⁴⁰

Czeplédy Sándor ránk maradt igehirdetéseinek 85 százaléka újszövetségi alapigéjű. Az újszövetségi prédikációk alapigéinek felét a professzor az evangéliumokból választotta, s az újszövetségi levelekből csupán textusainak ötödét merítette. Ezek a prédikációk is egytől egyig Jézus Krisztusra mutatnak.

VIII.4. Élő hitű igehirdető

Czeplédy Sándor hittel vallja, hogy az igehirdető hírnök, s az evangélium hirdetője csak azt az örömhírt közölheti, amely őt magát is megörvendezteti, csak azzal vigasztalhat másokat, ami őt magát is megvigasztalja. Ezért nagyon fontos, hogy a leendő és már szolgáló lelkészeknek személyes kapcsolata legyen Jézus Krisztussal, hogy másokat is el tudjanak vezetni az Úr Jézussal való személyes találkozásra.⁷⁴¹

prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1.

739 CZEPLÉDY: Zsolt 139,1–24 „Isten az én Teremtőm, Bírám és Szabadítóm” c. prédikáció, TtREL I.27.c.285, 1.

740 CZEPLÉDY: Zsolt 2,1–12. A Felkent haragja c. prédikáció, 194.

741 CZEPLÉDY: A homiletika vázlata, 93–94.

Az egyház ura című prédikációjában nagyon személyessé teszi ezt a kérdést. Elmondja, hogy „mostani prédikációnk témája végeredményben a legszemélyesebb természetű. Hiába hiszem el az apostolnak, hogy Krisztus a világ Ura, hiába fogadom el az elvet, hogy Krisztus az egyház Ura, ha nem érzem, nem élem és nem vallok boldog örömmel, hogy Krisztus az én Uram! Ez a keresztyén hit kezdete. És ez a keresztyén hit summája.”⁷⁴²

Hittel tesz bizonyosságot arról, hogy „ezen a világon előbb vagy utóbb mindenkinek szembesülnie kell a Krisztus-kérdéssel, ami így hangzik: Mit cselekedjem Jézussal, akit Krisztusnak hívnak? Nincs kivétel! Jézust illetően minden embernek döntenie kell. Az emberiség története nem jut el addig befejezéséig, amíg minden ember ezen a világon nem felel erre a kérdésre.”⁷⁴³

A professzor megvallja, hogy az igazi hit akkor születik, amikor magával Krisztussal találkozunk és Ő maga mondja nekünk az örök élet üzenetét. „De vajon szól-e hozzánk ma is az Úr Jézus Krisztus? Találkozhatunk-e Vele magával, hogy Ő mondja nekünk az örök életét beszédét? (...) Alapigénk felelete röviden ennyi: nincs semmi, ami megakadályozhatná, hogy a mi Urunk Jézus Krisztus ma is személyesen hozzánk jöjjön, szóljon hozzánk és hitre vezessen.”⁷⁴⁴

Azért fontos Czeplédy Sándor szerint, hogy a lelkész élő hittel rendelkezzen, mivel a prédikációnak csak akkor van ereje, ha kikerülhetetlen és természetes következménye a szívben élő rendíthetetlen meggyőződésnek. Ez a meggyőződés pedig éppen abban bizonyítja magát meggyőződésnek, hogy nemcsak a szavakon át törekszik a világ felé, hanem minden elképzelhető és elképzelhetetlen eszközt felhasznál arra, hogy érvényesüljön.⁷⁴⁵

Az ötezer ember megvendégeléséről szóló prédikációban kifejti, hogy „minden emberi probléma, minden kiáltó szükség, az éhínség, a betegség, a békétlenség (...) csak tünete egyetlen nagy, fundamentális problémának: annak, hogy eltávolodtunk az élet forrásától, hogy elszakítottuk az Istennel való kapcsolatunkat, vagyis hogy a halálban vagyunk. Vannak emberek, akik az életnek ezt a titokzatos meghasonlottságát (...) egyelőre nem érzik, vannak, akik talán csak egy súlyos betegségben vagy válságban, a halállal szembenézve döbbennek rá arra, hogy feltárul előttük a pusztulás szakadéka, és ezt a szakadékot nem lehet másképpen áthidalni, betölteni, csak úgy, hogy az Isten Fia magát vesse abba bele, hogy az Isten önmagát adja nekünk, ahogy

742 CZEPLÉDY: Ef 1,22. Az egyház ura c. prédikáció, 17.

743 CZEPLÉDY: Mt 27,15–26. Barabás szabadonbocsátása c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2.

744 CZEPLÉDY: Jn 4,42. „Hogyan keletkezik a Jézus Krisztusba vetett üdvözítő hit?” c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 3.

745 CZEPLÉDY: Mt 16,15. Kinek mondasz engem? c. prédikáció, 280.

ezt tényleg tette a golgotai kereszten. Amikor pedig Isten önmagát adja, és mi viszont önmagunkat adjuk Neki: ez a hit. Ez az igazi szabadítás!”⁷⁴⁶

VIII.5. Imádságos szívű igehirdető

A gyümölcsöt nem termő szőlővesszőről szóló prédikációjában a professzor Helmut Thielicke szavait idézi, aki elmondta, hogy „tisztán a mesterségbeli tudás és készség szempontjából egy igazán jó prédikáció a lehető legnagyobb emberi teljesítmény. Könnyebb megírni egy remek szonettet vagy egy nagyhatású drámát, mint elkészíteni és elmondani egy igazán jó prédikációt. Ha egy sebész éveken át mondjuk a strúma operálására specializálja magát, akkor azt végül nagyszerűen tudja csinálni. De nem így vagyunk az igehirdetéssel. Hiába a teológiai tudás, a szónoki rutin, vagy akár a jellembeli kiválóság is, a beszédünk lehet olyan, mint a zengő érc vagy pengő cimbalom. Jézus nem mondja sem a vízvezeték szerelőknek, sem a lakatosoknak, sem az elektronika szakembereinek, de nekünk mondja: »Nálam nélkül semmit sem cselekedhettek.« (Jn 15,5)⁷⁴⁷

Czeplédy Sándor egyik karácsonyi prédikációban felragyogtatja Jézus nevének csodálatos voltát, s azt mondja, hogy az Ő neve csodálatos dallam a fül számára. Mindemellett megvallja: „tudom, alázatosan elismerem, hogy én, az igehirdető a magam erejéből nem tudom ezt a dallamot megszólaltatni. Hiába minden lelkesedés, minden költői erő, azt a mennyei dallamot, amely Jézus születésekor a betlehemi mezők felett zengett, emberi nyelv nem tudja újra zengeni. De imádkozom azért, és hiszek abban, hogy maga a Szent Lélek Isten veszi hatalmába eszköze gyanánt az én gyarló szavaimat, maga a Szent Lélek szólaltatja meg előttetek Jézus nevének mennyei dallamát.”⁷⁴⁸ Czeplédy Sándor jól tudta, hogy azért fontos az imádság, mivel általa nyerhetjük el az életre keltő Lélek ajándékát. Mert a Lélek az imádság lelke.⁷⁴⁹

A professzor meg volt róla győződve, hogy akármilyen kreatív és jól képzett is az igehirdető, a legfontosabb mégis Jézus Krisztus segítsége, hiszen önmagunktól nem vagyunk képesek az igehirdetővel szemben támasztott követelmények teljesítésére, csak Jézus Krisztus segítsége által. Imádságos

746 CZEPLÉDY: Mk 6,34–37. 'Ti adjatok nekik enni' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 2.

747 CZEPLÉDY: Jn 15,18. 'A szőlősgazda minden szőlővesszőt, amely bennem gyümölcsöt nem terem, lemetsz' c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1–2.

748 CZEPLÉDY: Mt 1,21. Jézus neve (karácsony) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 1.

749 CZEPLÉDY: Ez 37,31–14. Az életadó Lélek c. prédikáció, 71.

szívű igehirdetőként ezt azzal is kifejezte, hogy gépelt igehirdetéseinek felső sorába következetesen a kettős „JJ” betűt írta: *Jesu Juve!* – Jézus segíts!⁷⁵⁰

VIII.6. Prófétai igehirdető

A profétai igehirdetés Czeglédy Sándor meghatározásában az Isten országának evangéliumát kívánja hirdetni, vagyis azt az igazságot, hogy Isten királyi igénye kiterjed az emberi élet minden területére, így prédikációbírálatában, amelyben 23 debreceni lelkész prédikációit elemzi, felteszi a kérdést, hogy megvannak-e ezekben a prédikációkban a feltételei annak, hogy Istennek az Igében kifejezett totális uralmi igénye döntésre készítő módon szembesítésre kerüljön a gyülekezettel? Itt Isten totális igényéről van szó, ami azt jelenti, hogy Isten az emberi élet egésze felett uralkodni akar. Tehát nemcsak a bensőségesség világa, a kegyesség világa felett, nemcsak az egyéni élet felett, hanem a társadalmi, nemzeti, gazdasági, nemzetközi élet egésze felett is. Éppen azért, mert a *regnum Christi* alattvalói vagyunk, tudnunk kell, hogy Isten szuverén uralma az egész mindenségre, az emberi élet egészére kiterjed. A professzor bírálatában az alábbi kérdéseket teszi fel: „Bele szabad törődnünk abba, hogy a jelen társadalmi, nemzeti, politikai életét ennek a szekulumnak a hatalmai tartsák uralmuk alatt? Valóban ez a visszavonulás az idők parancsa, és így valóban azoknak kell segítenünk, akik a vallást magánüggé, a benső kegyesség dolgává akarják tenni?” A feltett kérdésekre azt a választ adja, hogy kálvinistább, bátrabb igehirdetésre van szükségünk, mert az Ige, Isten uralmi igényének hirdetése elsősorban offenzív hadviselést követel.⁷⁵¹

Ebből a szempontból nézve meg kell állapítanunk, hogy Czeglédy Sándor prédikációiban profétai módon újra és újra szembesíti hallgatóit Isten totális uralmi igényével. Nem csupán azért, mert profétai felelősségvállalással hirdeti az Igét, hanem főként azért, mivel bátran, hallgatói elvárásai által nem befolyásolva, megalkuvás nélkül teszi ezt, akár ítéletet, akár ígéretet tartal-

750 FEKETE: Czeglédy Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, 116. A professzor hasonlóan tett, mint Johann Sebastian Bach, aki műveit teljesen Istentől való függésében alkotta és azt nyilvánosan is megvallotta. Még nem egyházi jellegű partitúrái elejére is a JJ betűket írta Pál apostol szavai szerint eljárva: „Amit pedig szóltok vagy cselekesztek, mind az Úr Jézus nevében tegyétek, hálát adva az Atya Istennek őáltala.” (Kol 3,17) Számára a zene végső célja Isten dicsőítése volt, ezért írta művei végére is rendszeresen az SDG betűket: „*Soli Deo Gloria!*” – „Egyedül Istené a dicsőség!” (KÁLMÁN: Egyedül Istené a dicsőség, 10.)

751 CZEGLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 10–11.

mazzon az. Elmondja, hogy az egyház tagjai sokszor úgy gondolkoznak, beszélnek és cselekszenek, mintha az egyház Ura, Krisztus, csak az egyháznak volna az Ura és nem rendelkezne korlátlan hatalommal az egész világ felett.⁷⁵²

Bűnbánóan vallja meg, hogy „bizony sokszor mi is úgy élünk, mintha Isten nem a mi egész életünknek, hanem csak életünk egy részének volna Ura és királya. Lehet, hogy ajkunkkal hangosan valljuk Isten feltétlen uralmának, teljes szuverenitásának elvét, de ha az életünket nézzük, bizony mi is gyakran a farizeusok módjára parcelláztatunk, határvonalakat húzgatunk és meg akarjuk szabni azt, hogy Isten uralma melyik határig terjedhet.”⁷⁵³ Ezért a professzor iránymutatása szerint feladatunk belekiáltani az emberek lelkiismeretébe, hogy Krisztus nemcsak az egyház Feje, de uralkodói igényét kiterjeszti az egész világra és meg is valósítja az egész teremtettségben.⁷⁵⁴ Hallgatónak szegezi a kérdést: „Vajon úgy élünk-e Krisztus anyaszentegyházában, mint akik tudjuk, hogy egyetlen egy parancsoló Urunk van, az Egyház Feje, az Úr Jézus Krisztus? Mert az Ő vezetésének és bölcsességének gazdagságát mi is csak akkor nyerjük el, ha le merünk mondani minden evilági bölcsességről, minden taktikázásról, minden diplomáciai ügyeskedésről, minden világnézeti hátvédről és támogatásról, hogy csak Ő maga vezessen és mondja meg mindig, mit kell tennünk.”⁷⁵⁵

752 CZEGLÉDY: Ef 1,22. Az egyház ura c. prédikáció, 12.

753 CZEGLÉDY: Mk 7,9–13. Korbán c. prédikáció, 194.

754 CZEGLÉDY: Ef 1,22. Az egyház ura c. prédikáció, 12.

755 CZEGLÉDY: 2Kor 6,4;10. „Szegények vagyunk, de sokakat gazdagítók’ (reformáció) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 4.

VIII.7. Az írásmagyarázat reformátori alapelveihez ragaszkodó igehirdető

Czeplédy Sándor igehirdetéseai nyilvánvalóvá teszik, hogy egyáltalán nem idejét múlt dolog ragaszkodni az írásmagyarázat reformátori alapelveihez, hiszen ezek segítik az igehirdetőt abban, hogy Isten Igéjének üzenetét minél hatékonyabban hirdetni tudja. Ezért amikor mások prédikációiról írt bírálatot, a professzor azt tartotta az egyik legfontosabb kérdésnek, hogy az igehirdetés mondanivalója a Bibliából van-e, s hogy mennyire van otthon az igehirdető a Biblia csodálatos és idegenszerű világában és mennyire tudja azt a hallgatók számára érzékeltetni.⁷⁵⁶ Azt vallotta, hogy az igehirdetés a reformáció egyházainak tanítása szerint írásmagyarázás, vagyis az a vállalkozás, hogy az évezredekkel és évszázadokkal ezelőtt írt Bibliát a mai gyülekezettel megértessük.⁷⁵⁷

A kálvini rendszeres teológiai elv alapján művelte a gyakorlati teológiát abban a tekintetben, hogy mindent a teljes Írás összefüggésében vizsgált.⁷⁵⁸ Valamennyi prédikációja erről tanúskodik. Az egész gondolkodását és prédikációs gyakorlatát áthatotta ez a szemlélet. A professzor nagyon komolyan vette a Szentírást és a reformátori *Sola Scriptura* elvet is. Nem volt hajlandó eltérni a Szentírástól, amikor prédikált. Egyik reformáció ünnepén elmondott igehirdetésében megkérdezi, hogy vajon „tényleg az Ige az egyetlen kijelentéshatóság és az egyetlen zsinórmérték? Mert ha a római egyház azt mondja, hogy az Ige és a hagyomány, az Ige és az ember természeti lelkesedése és kegyessége – akkor ennél nem jobb, ha a protestáns egyház pedig azt mondja: Ige és emberi ész, Ige és emberi helyzetértelmezés.”⁷⁵⁹ A professzor szerint az egész reformáció nem volt más, mint küzdelem azért, hogy az egyházban egyedül csakis Krisztus akarata jusson érvényre úgy, amint az előttünk feltárul Isten Igéjében: „*Sola Scriptura!* Nem a holt könyv, hanem Isten élő szava, egyedül az Ige!”⁷⁶⁰

756 CZEPLÉDY: Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről, TtREL I.27.c.186.58, évszám nélkül, 3–5.

757 CZEPLÉDY: A textus magyarázása, TtREL I.27.c.188.77, évszám nélkül, 1.

758 GAÁL: Kálvin ébresztése, 110.

759 CZEPLÉDY: Lk 11,27–28. „Inkább boldogok, akik hallgatják az Istennek beszédét és megtartják azt” (reformáció) c. prédikáció, TtREL I.27.c.286, 3–4.

760 CZEPLÉDY: Ef 1,22. Az egyház ura c. prédikáció, 16.

IX. ÖSSZEFOGLALÁS

A gazdag levéltári anyag alapján megírt disszertáció Czeglédy Sándor gyakorlati teológiai professzor életművének, teológiai munkásságának állít emléket. A hitvalló és enciklopédikus ismeretekkel rendelkező tudóst a legtöbben úgy ismerik, mint kiváló gyakorlati teológust, aki lelkesgenerációkat tanított meg az igehirdetés alapelveire, ugyanakkor a dolgozatból az is kiderül, hogy a professzor fiatalon rendszeres teológusként indult.

Az első fejezet részletes életrajzi ismertetőjét követően a második fejezet rámutat arra, hogy Czeglédy Sándor önálló felismerések alapján biblikus szemléletén keresztül vált Ige-teológussá anélkül, hogy barthiánus lett volna. Az Ige-teológia szellemiségében írta meg rendszeres teológiai tárgykörű disszertációját is Hit és történet címmel.

Czeglédy Sándor élete folyamán számos nagy változást megélt. Teológussá érésének ideje egybeesett a barthi fordulattal. Ezt követően hűen és hitvalló módon állt ki bibliai realizmussal a Szentírás tanítása mellett akkor is, amikor a II. világháború idején a választott népet és az Ószövetséget támadták.

A harmadik fejezetben részletesen beszámoltunk arról, hogy miután németországi ösztöndíjáról hazatért, a német hitvalló egyháztól tanult bátorsággal állt ki cikkeivel, valamint az 1940-ben megjelent rendszeres teológiai tárgykörű A választott nép című könyvével az Ószövetség mellett az igehirdetés tisztaságának érdekében, amelyben fontos és helytálló megállapításokat tett a népiség kérdésében is.

A negyedik fejezetben leírtak tanulsága alapján Czeglédy Sándor Bibliához való hűsége akkor sem változott, amikor a szocializmus idején újabb kihívásokkal szembesült Református Egyházunk. Elvi meggyőződéséhez továbbra is ragaszkodott, még ha ez egyfajta csendes hátrátételt jelentett számára, de mégsem vált megalkuvóvá. Rámutatott arra, hogy miképpen kellene biblikus módon tekinteni az egyházkormányzásra, s a legnehezebb időkben is a főként teológusoknak szóló igehirdetéseiben a biztatás hangja szólalt meg.

Az ötödik fejezetben megállapítottuk, hogy a professzor hatalmas általános teológiai műveltségre tett szert, s enciklopédikus ismeretanyaggal ren-

delkező teológus volt. Komoly rendszeres teológiai tudással is rendelkezett, s gyakorlati teológiai tudását a gyakorlati teológia professzoraként kamatoztatta kerek száz szemeszteren keresztül. Ugyanakkor írásmagyarázatai arról tanúskodnak, hogy otthonosan mozgott az exegézis terén. Egyháztörténeti érdeklődése is számottevő volt, s kedvelt kutatási területévé vált a magyar protestáns himnológia-történet.

A hatodik fejezetben Czeplédy Sándor korának német homilétáinak prédikáció értelmezését vizsgáltuk. A professzor hitvalló állhatatosságát bizonyítja, hogy hű maradt akkor is az Ige-teológiához, amikor azt támadások érték a homiletika terén bekövetkezett empirikus fordulatkor. Ezt támasztja alá az is, hogy a húsz év után 1971-ben újra kiadott homiletikája nem sokat változott a bibliai alapokon nyugvó előző homiletikájához képest.

A hetedik fejezetben Czeplédy Sándorról mint gyakorlati teológusról írtunk, aki teológiai professzorként hallgatói jegyzeteket is írt a liturgika, katechetika, pedagógia, poimenika és homiletika tárgykörében. Szívéhez különösen közel állt a homiletika. Pályája kezdetén rendszeres teológiai tanulmányai után A prédikáció gyülekezetszerűsége címmel írt habilitációs dolgozatot, s később is számos homiletikával foglalkozó tanulmánya jelent meg. A gyakorlati teológia és a homiletika a professzor számára nem csupán gyakorlati fogások tárháza volt, hanem a kijelentés feltétele alatt álló, tudományos módszerességében és az elvi rendszerességben a szellemi tudományokkal azonos mérték alá eső elmélet. Homiletikai jegyzeteiben a professzor először a hirdetett Igéről tanított, majd az Ige által létrehozott gyülekezetről, s végül az igehirdető személyéről.

A nyolcadik fejezetben a professzor homiletikai munkásságát és igehirdetési gyakorlatát tanulmányoztuk. Előbb prédikációinak formáját elemeztük, majd azt, hogy miként dolgozta ki igehirdetéseit. Megállapításunk szerint a professzor prédikációinak egyik legjellemzőbb tulajdonsága az volt, hogy azok mindenestől fogva krisztocentrikus szellemben íródtak. Élő hitű, imádságos szívű prédikátor volt, aki nagyon komolyan vette a Szentírást, és a reformátori Sola Scriptura elvet, valamint mindent a teljes Írás összefüggésében vizsgált.

X. FÜGGELÉK

X.1. Fényképek Czeglédy Sándorról

1939-ben

1951-ben

1978 -ban

Dr. Czeglédy Sándor

X.2. Felhasznált irodalom

- A debreceni teológusok fegyelmi ügye, in: *Református Egyház* 2 (1950. szeptember 15.), 7. Szerzőként a Tiszántúli Református Egyházkerület Lelkészképzőintézetének Tanári kara van feltüntetve.
- A Magyarországi Református Egyház hitvallási iratai. I. A Heidelbergi Káté. II. A Második Helvét Hitvallás*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2006.
- BALLA, PÉTER: Az igehirdetés: közösség Istennel. In: Körpöly, Kálmán (szerk.): *Református presbiteri füzetek (1–24) 15–17. Egyház ismervei*. Budapest, Magyar Református Presbiteri Szövetség, 1999. 66–82.
- BALOGH, MARGIT: Egyházak és politikai visszarendeződés 1957–1961, in: *História* 17/9–10 (1995), 36–38.
- BARCZA, JÓZSEF: A Magyarországi Református Egyház helyzete és Ravasz László jelentősége 1956-ban. In: Kovács, Ágnes (szerk.): *Emlékkönyv Rác István 70. születésnapjára*. Debrecen, KLTE Történelmi Intézet, 1999. 27–39.
- BARCZA, JÓZSEF: Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyar Református Egyházban. A diktatórikus egyházpolitika, in: *Confessio* 18 (1994), 90–103.
- BARCZA, JÓZSEF: Az 1956-os forradalom megtorlása a Magyar Református Egyházban. Megtorlások a gyakorlatban, in: *Confessio* 18 (1994), 67–78.
- BARCZA, JÓZSEF: Ravasz László egyháztörténeti jelentősége 1956-ban, in: *Confessio* 22 (1998), 32–35.
- BARTH, KARL: *Christliche Gemeinde im Wechsel der Staatsordnungen. Dokumente einer Ungarnreise*, Zollikon – Zürich, Evangelischer Verlag, 1948.
- BARTH, KARL: *Das Wort Gottes und die Theologie. Gesammelte Vorträge*, München, Chr. Kaiser, 1925.
- BARTH, KARL: *Die Gemeindemässigkeit der Predigt. Vortrag. Gehalten auf der Studentenfrei-zeit in Kaiserswerth am 9. Januar 1935*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1971.
- BARTH, KARL: *Die Kirchliche Dogmatik I/1. Die Lehre vom Wort Gottes*, Zürich, EVZ-Verlag, 1964.
- BARTH, KARL: Erklärung über das rechte Verständnis der reformatorischen Bekenntnisses in der Deutschen Evangelischen Kirche der Gegenwart. In: Joachim, Beckmann (Hg.): *Rheinische Bekenntnissynoden im Kirchenkampf*. Neunkirchen, Neukirchener Verlag, 1975.
- BARTH, KARL: *Kálvintól Bultmannig*, Debrecen, Karl Barth Kutatóintézet, 2009. Ford.: Ferencz, Árpád – Kókai Nagy, Viktor – Szita, Szilvia.

- BARTH, KARL: *Offene Briefe 1935–1942*, Zürich, Theologischer Verlag Zürich, 1984.
- BARTHA, TIBOR: Trillhaas, Wolfgang: Evangelische Predigtlehre (recenzió), in: *Theologiai Szemle* 7 (1935/36), 323–324.
- BARTHA, TIBOR: Emlékezzünk, in: *Reformátusok Lapja* 28 (1984. május 6.), 1.
- BERECZKY, ALBERT: *A magyar protestantizmus a zsidóüldözés ellen*, Budapest, Református Traktátus Vállalat, 1945.
- BERECZKY, ALBERT: *A keskeny út. Igehirdetések, előadások, cikkek*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1953.
- BERECZKY, ALBERT: *Két ítélet között. Időszerű próféciák*, Budapest, Sylvester, 1977.
- BETHGE, EBERHARD: *Dietrich Bonhoeffer. Eine Biographie*, München, Kaiser-Verlag, 1967.
- BOBERT-STÜTZEL, SABINE: Homiletische Wandlungen bei Wolfgang Trillhaas. Zum homiletischen Erbe zwischen dialektischer Theologie und liberaler Predigt, in: *International Journal of Practical Theology* 5 (2001), 61–81.
- BOGÁRDI SZABÓ, ISTVÁN: *Egyházvezetés és teológia a Magyarországi Református Egyházban 1948 és 1989 között*, Debrecen, Debreceni Dózsa Nyomdaüzem, 1995.
- BOHREN, RUDOLF: *Predigt und Gemeinde*, Zürich – Stuttgart, Zwingli Verlag, 1963.
- BOHREN, RUDOLF: *Predigtlehre*, München, Chr. Kaiser, ²1972.
- BOJTOR, ISTVÁN: *Az ítélet*, Sátoraljaújhely, Kazinczy Ferenc Társaság, 2003.
- BOLYKI, JÁNOS – LADÁNYI, SÁNDOR: A református egyház. In: Lendvai, Ferenc (szerk.): *A magyar protestantizmus 1919–1949. Tanulmányok*. Budapest, Kossuth, 1987.
- BOLYKI, JÁNOS: Az egyház megújulásának teológiai alapjai, in: *Confessio* 15 (1991), 12–22.
- BOLYKI, JÁNOS: Czeglédy István emlékére. Halála 20. évfordulóján, In: *Theologiai Szemle – Új folyam* 30 (1987), 107–109.
- BOROSS, GÉZA: *A prédikáció dinamikája*, Budapest, A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya, 1970.
- BOROSS, GÉZA: A gyakorlati teológia alapjai és önértelmezése napjaink teológiai vitájában, in: *Theologiai Szemle – Új folyam* 17 (1975), 338–345.
- BOROSS, GÉZA: Igehirdetés. In: Bartha, Tibor – Makkai, László (szerk.): *Tanulmányok a Magyarországi Református Egyház történetéből 1867–1978* (Studia et Acta Ecclesiastica 5), Budapest, A MORE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1983. 406–417.

- BOROSS, GÉZA: *Bevezetés a gyakorlati teológiába*, Budapest, Ráday Nyomda, 1995.
- BOROSS, GÉZA: Magyar református gyakorlati teológiai disszertációk a huszadik században, in: *Studia Caroliensia* 4 (2003), 165–176.
- BORSA, GEDEON: Huszár Gál 1560. évi énekeskönyve, in: *Irodalomtörténeti Közlemények* 80 (1976), 366–377.
- BORSA, GEDEON: A „Reggeli éneklések” és Kálmáncsehi Sánta Márton, in: *Irodalomtörténeti Közlemények* 81 (1977), 215–228.
- BUCSAI, MIHÁLY: *Jelentés a Hallei Egyetemi Magyar és Délkeleturópai Egyházi Kutatóállomás működésének első szakaszáról: 1938. május 15. – 1940. március 31., 1940.*
- BULTMANN, RUDOLF: *Hit és megértés. Válogatott tanulmányok*, Budapest, L'Harmattan, 2007.
- COLIJN, JOS: „Kicsoda ellenünk?” Törésvonalak a második világháború utáni magyar református egyház- és teológiatörténetben, Kiskunfélegyháza, KEPE, 1997.
- COLOVIC, IVAN: Politikai mítoszok – tér és idő, in: *Tiszatáj Irodalmi Folyóirat* 57 (2003), 61–69.
- CZEGLÉDY, ANTÓNIA ÉVA: A budapesti Skót Misszió, in: *Keresztyén család* 15 (1935. március 10.), 2–3.
- CZEGLÉDY, ISTVÁN: Felszabadulástól a centenáriumig (1944–1955). In: Pap, László – Bucsai, Mihály (szerk.): *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története: 1855–1955.* Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1955.
- CZEGLÉDY, ISTVÁN: Kijelentés, Üdvtörténet, Ószövetség, Újszövetség, Szentírás és Szentlélek. In: Bartha, Tibor – Aranyos, Zoltán – Bakos, Lajos et al. (szerk.): *Jubileumi kommentár: A Szentírás magyarázata.* Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtó-osztálya, 1968. 13–20.
- CZEGLÉDY, MÁRIA: Édesapám – Czeplédy Sándor, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 2 (2009), 123–125.
- CZEGLÉDY, PÁL: Lévai reformátusok három temploma, Léva, 1963. Publikálatlan kézirat: Dr. Czeplédy Mária tulajdonában.
- CZEGLÉDY, SÁNDOR: A professzornak a disszertációban felhasznált írásait a XI.4. fejezetben Czeplédy Sándor bibliográfiája alatt csillaggal (*) jelöltem. Czeplédy Sándorné sz. Kósa Margit életrajzának vázlata, [Szerző, hely és évszám nélkül], publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.16.
- CSÁNKI, BENJÁMIN: *Birálat ifj. Czeplédy Sándornak „Hit és történet” címmel a debreceni Tisza István-tud. egyetem ref. hittudományi karához doktori szigorlatra benyújtott tudományos értekezéséről*, Debrecen, 1936, publikálatlan kézirat: TtREL I.8.d.32.

- ENGEMANN, WILFRID – LÜTZE, FRANK M.: *Grundfragen der Predigt*, Leipzig, Evangelische Verlagsanstalt, 2006.
- ENYEDY, ANDOR: A prédikáció gyülekezetszerűsége, in: *Református Élet* 5 (1938. szeptember 17.), 357.
- FANGMEIER, JÜRGEN – STOEVE SANDT, HINRICH: *Karl Barth. Briefe 1961–1968*, Zürich, Theologischer Verlag, 1975.
- FEKETE, CSABA: A délvidéki graduálok és a viszonyítás megoldatlanságai, in: *Magyar Egyházzene* 19 (2011/2012), 47–70.
- ID. FEKETE, KÁROLY: A választott nép szolgálatában. In: Gaál, Botond (szerk.): *A választott nép szolgálatában*. Debrecen, DEÁSZ Nyomdaipari Leányvállalat, 1989. 1–11.
- ID. FEKETE, KÁROLY: Eltemettük dr. Czegléd Sándor professzort, in: *Református Tiszántúl* 6 (1998), 19–20.
- ID. FEKETE, KÁROLY: Dr. Czegléd Sándor (1909–1998), in: *Református Egyház* 51 (1999), 69–71.
- FEKETE, KÁROLY: *Makkai Sándor gyakorlati teológiai munkássága*, Debrecen, Debreceni Református Kollégium Sokszorosító Irodája, 1997.
- FEKETE, KÁROLY: A segíteni kész szeretet professzora, in: *Képes Kálvin Kalendárium* (1999), 82–83.
- FEKETE, KÁROLY: Dr. Czegléd Sándor emlékezete, in: *Református Szemle* 92 (1999), 77–78.
- FEKETE, KÁROLY: Czegléd Sándor. In: Ungvári, János (szerk.): *Pedagógusok arcképcsarnoka*. Debrecen, Karácsony Sándor Neveléstörténeti Egyesület, 2003. 60–63.
- FEKETE, KÁROLY: Ernst Lange – az ígéhirdetésről. In: Kocsev, Miklós (szerk.): *Találkozások Istennel és emberrel. Ernst Lange gyakorlati teológiája*. Budapest, Open Art Kiadó, 2004. 40–56.
- FEKETE, KÁROLY: A református liturgikák története a XIX–XX. században, in: *Collegium Doctorum. Magyar Református Teológia* 2 (2006), 174–198.
- FEKETE, KÁROLY: Czegléd Sándor debreceni professzor gyakorlati teológiai munkássága, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 2 (2009), 113–121.
- FEKETE, KÁROLY: In memoriam Kovács Tibor (1924–2006). In: Kustár, Zoltán (szerk.): *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2006/2007. évi értesítője a 469. tanévről*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2007. 43–45.
- FEKETE, KÁROLY: Karl Barth és a magyarországi gyakorlati teológia. In: Fazakas, Sándor – Ferencz, Árpád (szerk.): *Barth és a magyar református teológia: Rekonstrukciós kísérlet*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2011. 59–62.

- FEKETE, KÁROLY: A magyar református gyakorlati teológia meghatározó alakjának hatása a református igehirdetésre és a lelkészképzésre: Emlékezés a 125 évvel ezelőtt született Csikesz Sándor professzorra, in: *Collegium Doctorum* 8 (2012), 37–45.
- FERENCZ, ÁRPÁD (SZERK.): *Világok vándorai. Úti beszámoló Karl Barth 1936-os és 1948-as magyarországi látogatásáról. Karl Barth és Vasady Béla levelezése*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem Karl Barth Kutatóintézet, 2007.
- FORGÁCS, GYULA: *A belmisszió és a cura pastoralis kézikönyve*, Pápa, [Kiadó nélkül], 1925.
- FORGÁCS, GYULA: A zsidómisszió hazánkban. In: Draskóczy, László – Virágh, Sándor (szerk.): *Külmissziói Jubileumi Emlékkönyv*. Budapest, A Magyar Református Külmissziói Szövetség Kiadása, 1934. 56–64.
- GAÁL, BOTOND: Czeglédy Sándor (1909–1998), a rendszeres teológus, in: *Confessio* 25 (2001), 99–109.
- GAÁL, BOTOND: In Memoriam Alexander Czeglédy 1909–1998, in: *inSpire* 4/3 (2000), 19.
- GAÁL, BOTOND: *Kálvin ébresztése*, Debrecen, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, 2010.
- GAÁL, BOTOND: *Kis tanszékből nagy egyetem*, Debrecen, Hatvani István Teológiai Kutatóközpont, 2012.
- GAÁL, BOTOND: *Néhány gyors följegyzés a Karl Barth kötetéhez - 2007*, Debrecen, 2007, publikálatlan kézirat: Czeglédy Sándor családjának tulajdonában, 2007. szeptember 6.
- GAÁL, BOTOND: *Tér, idő és az Ige. Az opus salutis vizsgálata, különös tekintettel Thomas F. Torrance teológiájára*, Debrecen, Debreceni Református Kollégium Sokszorosító Irodája, 1985.
- GOTTSCHALK, TAMARA: *Die deutschen Christen. Ihre Entstehungsgeschichte bis zum Sportpalastskandal*, Norderstedt, GRIN Verlag, 2007.
- GRÖZINGER, ALBRECHT: Zum Gedenken an Gert Otto, in: *Praktische Theologie* 42 (2007), 3–5.
- GULYÁS, PÁL: *Magyar írók élete és munkái. Czeglédy Sándor–Doctor Linda*, 5. kötet, Budapest, A Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete, 1943.
- HAYPÁL, BÉLA: Apróságok Czeglédy Sándorról, in: *Reformátusok Lapja* 17 (1973. május 27.), 3.
- HERMELINK, JAN: *Die homiletische Situation. Zur jüngeren Geschichte eines Predigtproblems*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1992.

- HODOSSY-TAKÁCS, ELŐD: Bevezető: A vallástörténet és bibliai teológia tan-széke. Egy tudományos-oktatási modell érvényre juttatása a 20. század derekán, In: Pákozdy, László Márton: *Szövetség és hűség. Tanulmányok*, Budapest, Kálvin János Kiadó, 2010.
- IGNÁCZ, LILLA: *Hermeneutika és teológia Rudolf Bultmann gondolkozásában. Doktori Disszertáció*, Budapest, Károli Gáspár Hittudományi Egyetem, 2007.
- IMMER, KARL: Barmen. Ruf zur Umkehr, Ruf nach vorwärts. In: Reiner, Sürig (Hg.): *Dann werden die Steine schreien. 50 Jahre Theologische Erklärung Barmen. Kirchenkampf im Dritten Reich*. Bielefeld, Verlag Kirche und Mann, 1983.
- IMRE, LAJOS: *Ekkleziasztika: az egyház élete és szolgálata*, Budapest, Coetus Theologorum, 1941.
- J. ÚJVÁRY, ZSUZSANNA: „Örömökben, addig éneklik a ...soltárt.” Czeglédi Péter prédikátor visszatérése a gályáról Lévára. In: Petrőczy, Éva – Szabó, András (szerk.): *A zsoltár a régi irodalomban*. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2011.
- KÁDÁR, FERENC: A lelkészi hivatás. Következtetések Ernst Lange Predigen als Beruf című könyvének vonatkozó részei alapján, In: Kocsev, Miklós (szerk.): *Találkozások Istennel és emberrel. Ernst Lange gyakorlati teológiája*. Budapest, Open Art Kiadó, 2004. 13–21.
- KÁDÁR, FERENC – SZATHMÁRY, SÁNDOR: Debrecen kettős ünnepe. Dr. Török István és Dr. Czeglédi Sándor köszöntése, in: *Reformátusok Lapja* 37 (1994. május 29.), 4.
- KÁLMÁN, ATTILA: Egyedül Istené a dicsőség, in: *Útitárs* 43/5 (2000), 10.
- KARASSZON, DEZSŐ: Megifjudó öreg graduálok, in: *Zsoltár. A református egyházzeneészek Munkaközösségének Lapja* 1 (1994), 9–13.
- KARASSZON, DEZSŐ: A mindig tanuló és tanító Czeglédi Sándor (1883–1944), in: *Képes Kálvin Kalendárium* (1994), 188–189.
- KELEMEN, ATTILA: A gyakorlati teológia leíró és előíró jellege, in: *Studia Doctorum Theologiae Protestantis* 1 (2010), 125–147.
- KIRÁLY, KELEMEN: *Hitlerizmus és kereszténység*, Budapest, Ferences Missziók Országos Központja Kiadása, 1946.
- KOC SIS, ATTILA: Az amerikai magyar reformátusok Trianonja, Tiffin, in: *Collegium Doctorum: Magyar Református Teológia* 2 (2006), 122–126.
- KOC SIS, ELEMÉR: Előszó. In: Gaál, Botond (szerk.): *A választott nép szolgálá-tában*. Debrecen, DEÁSZ Nyomdaipari Leányvállalat, 1989. [Oldalszám nélkül].

- KONCZ, SÁNDOR: *Hit és vallás. A magyar református vallástudományi teológia kibontakozása és hanyatlása*, Debrecen, Csuka Nyomda, 1942.
- KÓSA, LÁSZLÓ: Az elberfeld-debreceni diákcseré. A magyar református egyház és a német hitvalló egyház kapcsolatának egy fejezete, in: *Protestáns Szemle – Új folyam* 10 (2001), 104–142.
- KOPPERSCHMIDT, JOSEF: Rhetorik der deutschsprachigen Länder vom Beginn des 20. Jahrhunderts bis zur Gegenwart. In: Fix, Ulla – Gardt, Andreas – Knape, Joachim (Hg.): *Rhetorik und Stilistik. Ein internationales Handbuch*. Bd. 1, Berlin, Walter de Gruyter GmbH, 2008. 146–164.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: A Budapesti Ev. Ref. Németajkú Leányegyház eredete és története, 1858–1869. The history of the German-speaking Reformed Affiliated Church of Budapest. Debrecen, Dr. Harsányi András Alapítvány, 2004.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: A skót presbiterianizmus hatása Budapesten. A Skót Misszió rövid története. In: Kósa, László (szerk.): *Reformátusok Budapesten: tanulmányok a magyar főváros reformátusságáról I-II*. Budapest, Argumentum; ELTE BTK Művelődéstörténeti Tanszék, 2006. 895–914.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: A Transplanted Scottish Presbyterian Culture: the Peregrination to New College, Edinburgh and the Impact of Free Kirk Evangelicalism on Debrecen Reformed College in Hungary, in: *Records of the Scottish Church History Society* 44 (2015), 103–132
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: Hitvédelem és egyháziasság. A debreceni református ortodoxia vitája a liberális teológiával. Budapest, L'Harmattan Kiadó, 2010.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: *The History of the Free Church of Scotland's Mission to the Jews in Budapest and its impact on the Reformed Church of Hungary 1841–1914*, Frankfurt am Main – New York – Berlin – Bern – Bruxelles – Oxford – Wien, Peter Lang Verlag, 2006.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: A skót-magyar kapcsolatok az 1840-es években és hatásuk a magyar protestáns egyházi és társadalmi életre, in: *Pro Minoritate Nyár* (2001), 177–186.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: Krisztus követése és a zsidómentés: A Jó Pásztor Bizottság hitvalló munkái a magyar református egyházban. In: Baráth, Béla Levente (szerk.): *Hittel és humorral: Tanulmánykötet a 60 éves Hörcsik Richárd születésnapjára*. Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2015. 165–175.
- KOVÁCS, ÁBRAHÁM: Ballagi Mór és a Skót Misszió: megtérés, áttérés vagy kitérés? Egy liberális protestáns zsidó életútjának kezdete, in: *Confessio* 31 (2007), 109–125.

- KOVÁCS, GERGELY: Az igehirdető Dr. Czeglédy Sándor, in: *Theologiai Szemle* 46 (2003), 34–38.
- KOVÁCS I., GÁBOR (SZERK.): *Hit – Tudomány – Közélet*, A Debreceni Tudományegyetem Református Hittudományi Kara (1914–1950) professzorainak életrajzi adataira és életútleírása. Magyarországi egyetemi tanárok életrajzi adataira 1948–1944 II. (Történeti Elitkutatások 9), Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Eötvös Kiadó, 2014.
- KOVÁCS, TIBOR – BÉNYI, ÁRPÁD: Kollégiumi diákként a diktatúrák árnyékában - két vallomás, in: *Református Tiszántúl* 13 (2005), 14–16.
- KOVÁCS, TIBOR: *Orando et laborando. Részletek, visszaemlékezések régi naplók alapján*. (Református Tiszántúl kiadványai 1.), Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület, 2006.
- KÖTHE, RAINER: *Világtörténelem*, Budapest, Tessloff-Babilon, 2007.
- KUSTÁR, GYÖRGY: A ki nem mondható margójára. A Bultmann-iskola, különösen Ernst Fuchs szeretetfelfogása, in: *Theologiai Szemle* 59 (2016), 68–76.
- LADÁNYI, SÁNDOR: A református egyház (1945–1989). In: Kollega Tarsoly, István – Balogh, Margit – Bekény, István (szerk.): *Magyarország a XX. században*. 2. kötet, Szekszárd, Babits Kiadó, 1997. 417–432.
- LADD, E. GEORGE: Faith and history, in: *Bulletin of the Evangelical Theological Society* 6 (1963), 86–91.
- LANGE, ERNST: *Die verbesserliche Welt. Möglichkeiten christlicher Rede erprobt an der Geschichte vom Propheten Jona*, Stuttgart, Kreuz Verlag, 1968.
- LANGE, ERNST: *Predigen als Beruf*, Stuttgart – Berlin, Kreuz Verlag, 1976.
- LANGE, ERNST: *Predigen als Beruf. Aufsätze zu Homiletik. Liturgie und Pfarramt*, München, Chr. Kaiser, 1982.
- LANGE, ERNST: *Chancen des Alltags. Überlegungen zur Funktion des christlichen Gottesdienstes in der Gegenwart*, München, Chr. Kaiser, 1984.
- LITERÁTY, ZOLTÁN: *Homiletika és retorika. Múltbeli kapcsolatuk és jelenkori lehetőségeik. Homiletikatörténeti áttekintés. Doktori disszertáció*, Budapest, Károli Gáspár Hittudományi Egyetem, 2009.
- MAJSZAI, TAMÁS: Crucifixus sub Pontio Pilato, in: *Theologiai Szemle* 33 (1990), 93–108.
- MAKKAI, SÁNDOR: *Az egyház missziói munkája*, Budapest, Révai Kiadó, 1938.
- MAKKAI, SÁNDOR: *Poimenika. A személyes lelkigondozás tana*, Budapest, A Magyar Református Egyház kiadása, 1947.
- MÁLNÁSI, ÖDÖN: *Feladatok*, Budapest, Könyv- és Lapkiadó Rt., 1942.
- MÁRKUS, JENŐ: Ifj. Czeglédy Sándor: Hit és történet (recenzió), in: *Igazság és élet* 3 (1937), 183–184.

- NAGY, BARNA: A történeti kálvinizmus kora (1918–1944). In: Pap, László – Bucsai, Mihály (szerk.): *A Budapesti Református Theológiai Akadémia története: 1855–1955*. Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1955. 106–148.
- NAGY, ISTVÁN: *Walter Lüthi prédikációinak szemléletessége*, Budapest, A Református Zsinati Iroda Doktorok Kollégiumának Főtitkári Hivatala, 2003.
- NIEBERGALL, FRIEDRICH: *Wie predigen wir dem modernen Menschen? Eine Untersuchung über Motive und Quietive*, Tübingen – Leipzig, Verlag von J. C. B. Mohr, 1902.
- NIEBERGALL, FRIEDRICH: *Praktische Auslegung des Neuen Testaments*, Tübingen, Verlag von J. C. B. Mohr, ³1923.
- NYÍRI, JÁNOS KRISTÓF: Bultmann kritikusai, in: *Világosság* 9 (1968), 86–89.
- OTTO, GERT: Wider den „Mythos“ der Verkündigung, in: *Theologia Practica* 7 (1972), 316–324.
- OTTO, GERT: *Predigt als Rede. Über die Wechselwirkung von Homiletik und Rhetorik*, Stuttgart – Berlin – Köln, Verlag W. Kohlhammer, 1976.
- PÁKOZDY, LÁSZLÓ MÁRTON: Barth, Karl: Theologische Existenz heute. Heft 1–6. Barth Károly és a német egyház belső küzdelme, in: *Theológiai Szemle* (1934), 228–233.
- PÓTOR, ÁRON: A választott nép titka, in: *Theológiai Szemle* 54 (2011), 196–201.
- PÓTOR, ÁRON: Czeglédy Sándor írásmagyarázati értelmezése, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 4 (2011), 23–36.
- PÓTOR, ÁRON: A Hitvalló Egyház harca, in: *Sárospataki Füzetek* 17 (2013), 65–77.
- PUKY, ENDRE: Lelkészképzésünk reformjához, in: *Lelkészegyesület* 30 (1937. május 1.), 135–136.
- RÁCZ, ISTVÁN: *Vélemény Czeglédy Sándor: A teológia tanítása a debreceni Kollégiumban című tanulmányáról*, Debrecen, 1987. szeptember 30., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.185.34.
- RAVASZ, LÁSZLÓ: *A gyülekezeti igehirdetés elmélete*, Pápa, Főiskolai Nyomda, 1915.
- RAVASZ, LÁSZLÓ: *Hit és engedelmesség. Prédikációk, beszédek, cikkek, előadások*, Budapest, Studium, 1936.
- RAVASZ, LÁSZLÓ: *Isten rostájában*, Budapest, Franklin Társulat, 1941.
- RAVASZ, LÁSZLÓ: *Korbán. Beszédek, írások*, Budapest, Franklin Társulat, 1942.
- RAVASZ, LÁSZLÓ: *Elnöki megnyitó beszéd. Megtartva az Országos Református Lelkészegyesület közgyűlésén 1946. évi szeptember hó 25-én*, Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1946.

- RAVASZ, LÁSZLÓ: Általános tájékoztató 1944 júniusában arról, hogy a magyar evangéliumi egyházak mit tettek a legújabb időkben a zsidókérdéssel kapcsolatban, in: *Budapesti Negyed* 3 (1995), 176–180.
- Református lelkész érdekes előadása az Ótestamentum alapvető jelentőségéről, in: *A Magyar Zsidók Lapja* 5 (1943. december 9.), [Szerző nélkül], 1.
- REUSS, ANDRÁS: Rudolf Bultmann – az igehirdető, in: *Theolgiai Szemle* 51 (2008), 90–92.
- RICHTER, CHRISTHARD: *Ich hab den Krieg nit gemacht: Aus der Zeit vor, während und kurz nach dem 2. Weltkrieg*, Norderstedt, Books on Demand GmbH, 2010.
- RICCARD, ANDREA: *Keresztyének a vértanúság századában*, Debrecen, Új Ember Kiadó, 2002.
- ROSENBERG, ALFRED: *Der Mythos des 20. Jahrhunderts. Eine Wertung der seelisch-geistigen Gestaltenkämpfe unserer Zeit*, München, Hoheneichen Verlag, 1934.
- ROSENBERG, ALFRED: *Protestantische Rompilger. Der Verrat an Luther und der „Mythos des 20. Jahrhunderts“*, München, Hoheneichen Verlag, 1938.
- S. VARGA, KATALIN (SZERK.): *Vitetnek ítélőszékre... – Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve*, Pozsony, Kalligram Könyv- és Lapkiadó Kft., 2002.
- SCHULEK, TIBOR: Az első magyar bibliográfiáról, in: *Irodalomtörténeti Közlemények* 61 (1957), 372–375.
- SCHULEK, TIBOR: Kálmáncsehi Márton: „Reggeli éneklések könyve”, in: *Irodalomtörténeti Közlemények* 74 (1970), 346–352.
- STEINBACH, JÓZSEF: A német homiletika ma (1), in: *Református Egyház* 57 (2005), 116–119.
- STEINBACH, JÓZSEF: A német homiletika ma (2), in: *Református Egyház* 57 (2005), 142–145.
- SZLÁVIK, MÁTYÁS: Görög Ernő: A hallei magyar-egylet története (recenzió), in: *Protestáns Szemle* 19 (1907), 408–410.
- SZÚCS, FERENC: Czeglédy Sándor és a Budapesti Református Theológiai Akadémia, in: *Studia Theologica Debrecinensis* 2 (2009), 109–112.
- TAKÁCSNÉ KOVÁCSHÁZI, ZELMA: Miért éppen Bultmann?, in: *Lelkipásztor. Evangélikus Lelkeszi Szakfolyóirat* 72 (1997), 45–47.
- TATAI, ISTVÁN: *Az Egyház és Izrael: Korrelációs modellkeresés a posztholokauszt-teológiában*. Budapest, Harmat - Kálvin - KMTI, 2010.
- Tájékoztató a debreceni teológusok fegyelmi ügyében. Kari példány, publikálatlan kézirat: TtREL II.2. Teológiai Akadémia – Dékáni Hivatal iratai. 1950–51. 57.d. Ad 13/1950–51. sz.*

- TELEPÓCZKI, MÁRTA – MONORI, MÁRIA – KORÁN, ANIKÓ: Nagy Öregjeink I, in: *Kollégiumi Hírmondó* 3 (1994. március), 3–4.
- The Central Theological Seminary of the Reformed Church in the United State. Annual catalog for 1922 and 1923*, Dayton - Ohio, 1923.
- The Princeton Bric-A-Brac, the official Princeton University Yearbook for 1933*, Princeton, Princeton University, 1933. [Szerző nélkül]
- The Princeton Seminary Bulletin* Vol. 26 No. 1, Princeton, 1932. [Szerző nélkül]
- THIEL, VIKTOR: *Geschichte der Papiererzeugung im Donauraum. . Ein Beitrag zur Geschichte deutscher Leistung*, Biberach, Güntter–Staib Verlag, 1940.
- THURNEISEN, EDUARD: *A lelkigondozás tana. (eredeti címe: Die Lehre von der Seelsorge, 1946)*, Budapest, Református Egyetemes Konvent Sajtóosztálya, 1950.
- TISLÉR, GÉZA: Egyház másokért. In: Kocsev, Miklós (szerk.): *Találkozások Istennel és emberrel. Ernst Lange gyakorlati teológiája*. Pápa, Pápai Református Teológiai Akadémia, 2004. 22–39.
- TÓTH, ENDRE: *Bírálati jelentés dr. Czeglédy Sándor okleveles református lelkésznek „A prédikáció gyülekezetszerűsége” című gyakorlati theológiából benyújtott teológiai magántanári értekezéséről*, Pápa, 1937. október 5., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285.
- TÓTH, FERENTZ: *Homiletika*, Győr, Kiadta Tóth Ferentz özvegy Streibig Józsefné betüivel, 1814.
- TÓTH, LAJOS – FARAGÓ, JÁNOS: *A Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Főiskolájának Értesítője az 1927–28. iskolai évről*, Pápa, Főiskolai Könyvnyomda, 1928.
- TÖRÖK, ISTVÁN: *Felszámolás és újrakezdés*, Debrecen, 1956. december 12., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72.
- TÖRÖK, ISTVÁN: *Dogmatika*, Amsterdam, Free University Press, 1985.
- TRILLHAAS, WOLFGANG: *Evangelische Predigtlehre* (1936), München, Chr. Kaiser, ²1936.
- TRILLHAAS, WOLFGANG: *Evangelische Predigtlehre* (1948), München, Chr. Kaiser, ³1948.
- TRILLHAAS, WOLFGANG: *Das Evangelium und der Zwang der Wohlstandskultur*, Berlin, Verlag Alfred Töpelmann, 1966.
- TRILLHAAS, WOLFGANG: *Einführung in die Predigtlehre*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1974.
- ÚJFALVI, IMRE: *Keresztyéni énekek*, Debrecen, [Kiadó nélkül], 1602. (fakszimile kiadás: Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete, 2004.).

- VARGA, ZSIGMOND: *Megmérettünk*, Debrecen, 1957, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.12.
- VARGA, ZSOLT: *Rudolf Bohren homiletikája. Doktori értekezés a Gyakorlati Teológia tárgyköréből*, Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem, 2009.
- VASADY, BÉLA: *A hit misztériuma*, Sárospatak, Református Főiskola, 1931.
- VASADY, BÉLA: Czeglédy Sándor „Hit és történet” című értekezéséről szóló bírálati jelentése, Debrecen, 1936, publikálatlan kézirat: TtREL I.8.d.32.
- VÁLYI NAGY, ERVIN: *Nyugati teológiai irányzatok századunkban*, Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1984.
- VICTOR, JÁNOS: A kálvini realizmus, in: *Református Élet* 2 (1935. október 26.), 342.
- VIETORISZ, LAJOS – ZIMÁNYI, JÓZSEF: *Dr. Czeglédy Sándor egyetemi tanár Egyházzsartartástan előadásai az 1940/41. tanév első félévében*, Debrecen, [Kiadó nélkül], 1940.
- VOLE, GYÖRGY: A Batthyányi-Codex irodalomtörténeti és liturgiai fontossága, in: *Egyetemes philológiai közlöny* 14 (1890), 174–192.
- WEHRUNG, GEORG: *Geschichte und Glaube. Eine Besinnung auf die Grundsätze theologischen Denkens*, Gütersloh, C. Bertelsmann, 1933.
- ZAHRNT, HEINZ: *Az Isten-kérdés. Protestán teológia a XX. században*, Budapest, Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1997.
- ZOVÁNYI, JENŐ: Adatok a magyar protestantizmus múltjából. Melius Péter énekeskönyve, in: *Protestáns Szemle* 27 (1915), 278–290.

X.3. Czeglédy Sándor bibliográfiája

A professzornak a disszertációban felhasznált írásait csillaggal (*) jelöltük.

X.3.1. Könyvei

- * *Hit és történet*, Budapest, Sylvester, 1936. (reprint: Debrecen, Református Teológiai Akadémia, 1994.).
- * *A prédikáció gyülekezetszerűsége*, Budapest, Sylvester, 1938.
- * *A választott nép*, Budapest, Sylvester, 1940. (reprint: Debrecen, Református Teológiai Akadémia, 1994.).
- * *Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre*, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Sokszorosító Iroda, 1988.

X.3.2. Jegyzetei

- * *Homiletika. I. félév anyaga*, Debrecen, A debreceni Theológus Gyülekezet kiadása, 1950.
- * *Homiletika. II. és IV. rész*, Debrecen, A debreceni Theológus Gyülekezet kiadása, 1951.
- * *Katechetika II./a.*, Debrecen, Theológiai Akadémia, 1951.
- * *Pedagógia. I. félév anyaga*, Debrecen, A debreceni Theológus Gyülekezet kiadása, 1951.
- * *Katechetika II./b.*, Debrecen, Theológiai Akadémia, 1952.
- * *Liturgika*, Debrecen, Theológiai Akadémia, 1959.
- * *A homiletika vázlata*, Debrecen, DRTA Jegyzetkészítő Irodája, 1971.
- * *Liturgika*, Debrecen, Debreceni Református Teológiai Akadémia Jegyzetkészítő Irodája, ²1978.
- * *Poimenika*, Debrecen, [Kiadó nélkül], 1981.
- * *A katechetika vázlata*, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Sokszorosító Iroda, 1981.
- * *Liturgika*, Debrecen, A Debreceni Református Hittudományi Egyetem Sokszorosító Irodája, ³1996.

X.3.3. Fordításai

- * Russell, Arthur James: *Csak bűnösöknek* (Eredeti címe: For Sinners Only, 1932.), Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1934. Ford.: ifj. Biberauer, Richard – ifj. Czeplédy, Sándor.
- Osterhaven, M. Eugene: *Az egyház hite. Történelmi fejlődés – református szempontból*, (Eredeti címe: The Faith of the Church. A Reformed Perspective on Its Historical Development, 1982). Budapest, Kálvin János Kiadó, 1995. Ford.: Czeplédy, Sándor – Gaál, Botond.

X.3.4. Tanulmányai

Czeplédy Sándor tanulmányainak nem minden esetben adott címet. A könyvnyelvi azonosíthatóság érdekében a cím nélküli írásait „egytagú szimpla felső idézőjelek” között magunk láttuk el címmel.

Mivel tanulmányait kevés kivételtől eltérően hely megjelölése nélkül írta, csak ott közöljük a helyet, ahol Czeplédy Sándor is feltüntette. Az 1940 után írt tanulmányainak túlnyomó többségét nagy valószínűséggel Debrecenben írta.

A professzornak a disszertációban felhasznált tanulmányait csillaggal (*) jelöltük.

Hedonism, Princeton, 1931, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–10.

A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *The Permanent Value of the Old Testament*, Dayton, 1931. január 7., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–7. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *The Social Gospel*, Dayton, 1931. április 1., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–117. A kéziratot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *Kant's Relation to His Predecessors*, Princeton, 1931. október 7., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–8. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *Kant's Conception of Space and Time*, Princeton, 1931. október 13., publikálatlan kézirat: Czeplédy Sándor családjának tulajdonában. 1–6. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *Kant's Answer to Hume Regarding Cause and Substance*, Princeton, 1931. október 27., publikálatlan kézirat: Czeplédy Sándor családjának tulajdonában. 1–5. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *Philosophy 403. Test. I. The successive stages and chief conclusions of the „Deduction of the Categories”; II. Kant's treatment of the traditional proofs of God's existence*, Princeton, 1931. november, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–11. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *Kant's Doctrine of Self*, Princeton, 1931. november 4., publikálatlan kézirat: Czeplédy Sándor családjának tulajdonában. 1–3. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

* *Kant's Distinction Between Phenomena and Noumena*, Princeton, 1931. november 4., publikálatlan kézirat: Czeplédy Sándor családjának tulajdonában. 1–2. A dolgozatot Alexander Czeplédy néven írta alá.

- * *The Origin, Nature and Solution of the Antinomies*, Princeton, 1931. november 16., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–7. A dolgozatot Alexander Czeglédy néven írta alá.
 - * *Kant's Disproofs of the Classical Proofs of God's Existence*, Princeton, 1931. november 18., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–6. A dolgozatot Alexander Czeglédy néven írta alá.
 - * *Kant's Ethical Theory*, Princeton, 1931. december 1., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–15. A dolgozatot Alexander Czeglédy néven írta alá.
 - * *Kant's Aesthetic Theory*, Princeton, 1931. december 18., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c. 285. 1–7. A dolgozatot Alexander Czeglédy néven írta alá.
 - * *Kant's teleology*, Princeton, 1932. január 28., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–7. A dolgozatot Alexander Czeglédy néven írta alá.
 - * *A magyar puritánus mozgalom egyházszervezeti vonatkozásai*, Budapest, 1933, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–54.
- Az új missziói eszmény, In: Draskóczy, László – Virágh, Sándor (szerk.): *Külmissziói Jubileumi Emlékkönyv*. Budapest, A Magyar Református Külmissziói Szövetség Kiadása, 1934. 75–88.
- * Brunner Emil, in: *Református Élet* 2 (1935), 69.
 - * The Hungarian Puritans, in: *The Evangelical Quarterly* 7 (1935), 62–81. A tanulmányt Alexander Czeglédy néven jegyezték.
- Augusztus 2–7. Budapest. Beszélgetés a készülő 9-ik C. E. Világkonferenciáról, in: *Református Élet* 2 (1935. június 22.), 211–212.
- Jézus életével tanít, in: *Keresztyén család* 15 (1935. január 27.), 1–2.
- Áldozatok fehér lovat a magyarok Istenének!, in: *Keresztyén család* 15 (1935. június 23.), 4.
- A háború vámszedői, in: *Keresztyén család* 15 (1935. július 14.), 4–5.
- Jézus sohasem mondott többet, mint amennyit elhordozhatunk, in: *Keresztyén család* 15 (1935. szeptember 1.), 1–2.
- Jézus sohasem mond kevesebbet, mint amennyit elhordozhatunk, in: *Keresztyén család* 15 (1935. szeptember 8.), 1–2.
- Amerikai magyar temetés, in: *Keresztyén család* 15 (1935. szeptember 15.), 2–3.
- A tékozló lány, in: *Keresztyén család* 15 (1935. szeptember 22.), 2–3.
- Protestáns – szakadár?, in: *Keresztyén család* 15 (1935. október 27.), 2–3.
- Hiszek egy közönséges keresztyén anyaszentegyházat, in: *Keresztyén család* 15 (1935. november 3.), 2–3.
- Hogyan hallgassuk a prédikációt?, in: *Keresztyén család* 15 (1935. november 10.), 3–4.

- Állandó készenlét, in: *Keresztyén család* 15 (1935. november 17.), 2–3.
 A babona, in: *Keresztyén család* 16 (1936. augusztus 23.), 5–6.
 Az időről, in: *Keresztyén család* 15 (1936.szeptember 6.), 2–4.
 * A prédikáció gyülekezetszerűsége (1937), in: *Igazság és élet* 3 (1937), 324–287.
 * Időszerű igehirdetés, in: *Igazság és élet* 3 (1937), 283–287.
 Nagy Barna – A theologiai módszer problémája az úgynevezett dialektika theológiában (recenzió), in: *Igazság és élet* 3 (1937), 184.
 * Mások helyett is harcolunk, in: *Református Élet* 4 (1937. január 1.), 3.
 A keresztyén ember sírja, in: *Keresztyén család* 17 (1937. április 4.), 5.
 * Politikai prédikáció?, in: *Református Élet* 4 (1937. augusztus 1.), 299.
 A meg nem hallgatott imádság haszna, in: *Keresztyén család* 17 (1937. augusztus 22.), 2–3.
 * A Hitvalló Egyház harca, in: *Református Élet* 4 (1937. augusztus 28.), 323–324.
 A néma és a hangos vallástétel, in: *Keresztyén család* 17 (1937. szeptember 2.), 5.
 * Protestáns Róma-zarándokok, in: *Református Élet* 5 (1938), 62.
 Tekintély és szabadság, in: *Református Élet* 5 (1938. augusztus 29.), 422–423.
 * A gyakorlati írásmagyarázat kérdése, in: *Igazság és élet* 5 (1939), 188–196.
 * A gyakorlati írásmagyarázat kérdése (Folytatás.), in: *Igazság és élet* 5 (1939), 221–225.
 * Jakab apostol közönséges levelének magyarázata, in: *Igazság és élet* 5 (1939), 209–212.
 * A lelkész mint homiléta, in: *Igazság és élet* 5 (1939), 17–22.
 Az egyház missziói munkája, in: *Református Élet* 6 (1939. augusztus 6.), 320.
 * Mai igehirdetésünk kérdései, In: Vasady, Béla (szerk.): *Károlyi emlékkönyv: A vizsolyi biblia megjelenésének háromszázötvenedik évfordulójára*. Budapest, Bethlen Gábor Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1940. 274–289.
 Theologia és theodicea, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 109–110.
 Kereszt a parlamentben, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 111–112.
 Az egyház és a törvényhozás, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 112–114.
 * A tudományos theologia megnövekedett aktualitása, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 44–46.
 Kevés a theológus, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 166–167.
 A bolsevista illúzió, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 167–168.
 Az amerikai magyarság, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 168.
 * Isten rostájában, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 169–180.

- Világháború, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 238.
- Háborús karácsony, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 239.
- Theologus-gyülekezet, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 240.
- * 'Mi az evangélium hirdetése a mai ember számára?', 1943, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–6.
- * Az Öszövetség és igehirdetésünk, in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 163–176.
- * A prédikáció időszerűsége, in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 206–218.
- * Korbán (Ravasz László művének recenziója), in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 227–232.
- * A „homiletika” problémája, In: Révész, Imre (szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*. Debrecen, Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda Vállalata, 1944. 112–130.
- * Dr. Victor János: Református Hiszekegy (recenzió), in: *Theologiai Szemle* 20 (1944), 51–53.
- Cullmann, O.: Urchristentum und Gottesdienst (recenzió), in: *Theologiai Szemle* 20 (1944), 54–55.
- Éliás József: A samaritánus kérdés (recenzió), in: *Theologiai Szemle* 20 (1944), 58–59.
- Csikesz Sándor emlékezete, in: *Theologiai Szemle* 20 (1944), 66–80.
- * Harc az Ótestamentum ellen, in: *Református Jövő* 5 (1944. augusztus 30.), 1.
- * Miért éppen most?, In: Makkai, Sándor (szerk.): *Meg van oldva! Igihirdetőknek a zsidómisszióról*. Budapest, „Jó Pásztor”, 1946. 7–12.
- Makkai Sándor: Itt és most (recenzió), in: *Theologiai Szemle* 23 (1947), 85–86.
- A „Prófécia” kérdéséhez, in: *Debreceni Protestáns Lap* 67 (1947. augusztus 15.) 1–2.
- * Az egyház bűnbánata, In: Bodonhelyi, József et al. (szerk.): *Az egyház a világban: A magyarországi ökumenikus egyházak bizonyoságtétele az Amsterdami Világzsínat alkalmából*. Budapest, Magyarországi Ökumenikus Bizottság, 1948. 151–165.
- * Időszerű igehirdetés, 1948, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–11.
- * Időszerű igehirdetés, In: Bodonhelyi, József et al. (szerk.): *Az egyház a világban. A magyarországi ökumenikus egyházak bizonyoságtétele az Amsterdami Világzsínat alkalmából*. Budapest, Magyarországi Ökumenikus Bizottság, 1948. 207–220.
- * Az Ige itt és most. Előadás a dunamelléki lelkészek szociális szemináriumán 1949. március 12-én, 1949, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–16.

- * 'Igehirdetés és zsidókérdés a Mt 23, 37–39 alapján', 1951, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–7.
- * Barth Károly a teológia történetében, in: *Református Egyház* 3 (1951), 4–6.
- * A hirdetett ige, in: *Református Egyház* 3 (1951), 20–24.
- Orando et laborando*, 1952, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–4.
- A Budapesti Teológiai Akadémia nagy növendékei: Csikesz Sándor, in: *Református Egyház* 7 (1955), 263–270.
- * *Teológiai irányzatok a magyar református egyházban. A holland református zsinati küldöttség és a Debreceni Református Teológiai Akadémiai tanári kar megbeszélésén németül előadott felszólalás magyar nyelvű gondolatmenete*, 1956, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.5. 1–2.
- * *Theologische Richtungen in der ungarischen reformierten Kirche*, 1956, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.5. 1–5.
- * *Kurzreferat über des vorgeschlagene Diskussionstheme „theologische Richtungen in der ung. ref. Kirche”*, 1956, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.5. 1–4.
- * *Theological Trends in the Hungarian Reformed Church*, 1956, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–4.
- * *Hozzászólás Varga Zsigmond „Megmérettünk” című előadásához*, 1957, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.12. 1–3.
- * Jung lélektana, in: *Református Egyház* 9 (1957), 61–66.
- Isztentisztelet és élet, in: *Református Egyház* 9 (1957), 149–153.
- * A debreceni kollégiumi Nagykönyvtár írott graduáljai, in: *Református Egyház* 9 (1957), 265–270.
- Az evangélikáció kérdései, in: *Theologiai Szemle – Új folyam* 1 (1958), 15–18.
- K. H. Ting élete és munkássága, in: *Református Egyház* 10 (1958), 8–10.
- The modern paradox of Christ's lordship, in: *Scottish Journal of Theology* 12 (1959), 361–372. A tanulmányt Alexander Czeglédý néven jegyezték.
- Előzetes hozzászólás a Református Világszövetség „Javaslatok a katholicitás és a református hagyomány tanulmányozására” című iratához*, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.25. 1–7.
- Javaslatok a katholicitás és a református hagyomány tanulmányozására*, 1960. december, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.67. 1–11.
- * A Batthyány-kódex és az Óvári graduál közös leírója, in: *Magyar Könyvszemle* 77 (1961), 247–263.
- * A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday-graduál, 1963, kézirat: TtREL I.27.c.185.42. 1–13.
- * A Batthyány-kódex kisebb testvére: a Ráday-graduál, in: *Magyar Nyelv* 59 (1963), 24–29.

- * Zur Geschichte der evangelischen Kantionalbücher in Ungarn, In: Ameln, Konrad (Hg.): *Sonderdruck aus Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*. 8. Band, Kassel, Johannes Stauda Verlag, 1963. 159–163. A tanulmányt Alexander Czeplédy néven jegyezték.
- * Hymnologische Forschung in Ungarn 1945–61., In: Ameln, Konrad (Hg.): *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*. 8. Band, Kassel, Johannes Stauda Verlag, 1963. 275–276. A tanulmányt Alexander Czeplédy néven jegyezték.
- * Emberi hagyományok ostromozása. Kabai Bodor Gellért traktátusának ismertetése, in: *Református Egyház* 16 (1964), 59–63.
- * A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatainak története 1791-ig. A Heidelbergi Káté magyarországi magyarázatainak története 1791-ig, In: Bartha, Tibor (szerk.): *A Heidelbergi Káté története Magyarországon*. (Studia et Acta Ecclesiastica 1), Budapest, A MORE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1965. 131–168.
- * *Istentiszteleti reformunk himnológiai tényezői*, 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–12.
- Creative Negation in Theology?*, 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–5.
- * Literaturbericht in Ungarn von 1962 bis 1963, In: Ameln, Konrad (Hg.): *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie*. 10. Band. Kassel, Johannes Stauda Verlag, 1965. 284–285. A cikket Alexander Czeplédy néven jegyezték.
- Creative Negation in Theology?*, in: *The Christian Century* 82 (1965. november 3.), 1351–1352.
- * A XVII. századi Magyarország helyzete egy zürichi kéziratban, in: *Református Egyház* 18 (1966), 110–111.
- Új magyar nyelvű valláslelektan (Vető Lajos Tapasztalati valláslelektan című könyvének recenziója), in: *Református Egyház* 18 (1966), 131–132.
- * *Méliusz Ágendája és himnológiai tevékenysége*, 1967, kézirat: TtREL I.27.c.186.69. 1–70.
- * *Méliusz ágendája és himnológiai tevékenysége*, In: Bartha, Tibor (szerk.): *A Második Helvét Hitvallás Magyarországon és Méliusz életműve*. (Studia et Acta Ecclesiastica 2), Budapest, A MORE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1967. 353–391.
- * *Geschichte der ungarischen Auslegungen des Heidelberger Katechismus*, In: Bartha, Tibor (Hg.): *Der Heidelberger Katechismus in Ungarn*. Budapest, Verlag der Presseabteilung der Synodalkanzlei der Reformierten Kirche von Ungarn, 1967. 123–155.

Lektori jelentés az Egyház és Társadalom konferencia tanulmányi anyagához készített négy magyar hozzászólásról, 1967. július 7., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.67. 1–7.

* A Thessalonikaiakhoz írt első levél magyarázata, In: Bartha, Tibor et al. (szerk.): *Jubileumi kommentár: A Szentírás magyarázata*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1968. 276–282.

* A Thessalonikaiakhoz írt második levél magyarázata, In: Bartha, Tibor et al. (szerk.): *Jubileumi kommentár: A Szentírás magyarázata*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1968. 283–286.

Tóth Endre hetvenéves, in: *Reformátusok Lapja* 13 (1969. december 21.), 3.

Az istentiszteleti egység keresése, in: *Református Egyház* 23 (1971), 217–219.

Erdős Károly, in: *Református Egyház* 23 (1971), 171–173.

Erdős Károly élete, 1971, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–3.

* Ébredési mozgalmak a Magyar Református Egyház életében, 1973, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–23.

* A mennyei istentisztelet és a mi istentiszteletünk, in: *Református Egyház* 24 (1974), 176–179.

Preaching in Worship, Princeton, 1974, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.53. 1–87.

Az időszzerű missziói igehirdetés, 1974. augusztus 28., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

A Szentírás tanítása a Szentlélek munkájáról, 1975, kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.

A Szentírás tanítása a Szentlélek munkájáról, in: *Református Egyház* 27 (1975), 82–85.

* Énekeskönyvünk a legújabb eredmények fényében, 1975, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–3.

* Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről, in: *Református Egyház* 27 (1976), 174–175.

* Néhány megjegyzés Huszár Gál most megtalált énekeskönyvéről, 1976, kézirat: TtREL I.27.c.184.18. 1–9.

* *Huszár Gál első énekeskönyve. Megjegyzések a korai magyar református liturgia történetéhez*, 1976, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.18. 1–14.

Magunkról magunknak (Gyökössy Endre könyvének recenziója), in: *Theologiai Szemle – Új folyam* 21 (1978), 60–61.

* Megifjodó öreg graduálok, in: *Confessio* 3 (1978), 68–78.

* *Graduáljainkról*, 1978, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.185.44. 1–17.

* „Szabadon, nem iga alatt”, in: *Református Egyház* 31 (1979), 214.

* *Az igehirdető személyisége*, 1980, kézirat: TtREL I.27.c.185.38. 1–20.

- * Az igehirdető személyisége, In: Adorján, József (szerk.): *“Hirdesd az igét”: az igehirdetők kézikönyve*. Budapest, Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1980. 26–35.
- * Ráday Pál lelki arca, In: Esze, Tamás (szerk.): *Ráday Pál (1677–1733) – Előadások és tanulmányok születésének 300. évfordulójára*. Budapest, A MORE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1980. 235–260.
- * Pásztori levelek magyarázata, in: *Református Egyház* 32 (1980), 226–234.
- * Üzenet a ma teológusainak, 1980. február 1., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–6.
- A teológiai hallgató gyülekezeti szolgálata és házassága*, 1980. szeptember 12., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–6.
- Együtt a szeretetben (Gyökössy Endre könyvének recenziója), in: *Theológiai Szemle – Új folyam* 24 (1981), 316–317.
- * *Az istentisztelet pneumatológiai alapjai*, 1981. augusztus 25., publikálatlan kézirat: TtREL I. 27.c.187.71. 1–10.
- ‘Luther Márton születésének 500. évfordulója’*, Miskolc, 1983. október 30., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–7.
- ‘A Biblia hatása Heinrich Schütz művészetére’*, Budapest, 1985, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–3.
- * *A misszió helye a keresztyén tanításban*, 1985, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.
- * *Az „Öreg Graduál” és a népi vallásosság*, Berekfürdő, 1986. június 16., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–6.
- * *A teológia tanítása a debreceni Kollégiumban*, 1988, kézirat: TtREL I.27.c.186.57. 1–57.
- * A teológia tanítása a Kollégiumban, In: Kocsis, Elemér (szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története*. Budapest, A MORE Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1988. 534–591.
- * Teológiai áramlatok a Debreceni Kollégium történetében, in: *Theológiai Szemle – Új folyam* 31 (1988), 321–327.
- Tavaszy Sándor (1888–1951), in: *Képes Kálvin Kalendárium* (1988), 177–179.
- ‘Az öreg kor’*, 1988, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–5.
- Dr. T. F. Torrence köszöntése a 450 éves jubileum alkalmából*, 1988, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.54. 1–3.
- Révész Imre, az igehirdető*, 1989. május 15., kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–8.
- Révész Imre, az igehirdető, in: *Confessio* 13 (1989), 17–25.
- Csikesz Sándor emlékezete – egy fél évszázad távlatában*, 1990, kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–12.

- * Csikesz Sándor emlékezete – egy fél évszázad távlatából, in: *Theológiai Szemle* – Új folyam 33 (1990), 225–232.
- * *Eleven és nyílt vita a Szentírással?*, 1990, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–10.
- * *Eleven és nyílt vita a Szentírásról?*, in: *Theológiai Szemle* – Új folyam 33 (1990), 369–373.
- * *Egyházunk ébredésének teológiai impulzusai*, 1991, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.9. 1–11.
- A misszió problémája az újabb gyakorlati teológiában, in: *Theológiai Szemle* – Új folyam 34 (1991), 73–75.
- * Egyházi helyzetünk kihívásai, in: *Theológiai Szemle* – Új folyam 34 (1991), 261–264.
- * A kollégiumi éneklés 16. századi indításai, in: *Református Egyház* 43 (1991), 46–48.
- The Influence of English Puritanism in Debrecen*, 1991. július 29., publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–13.
- A magyar belmisszió atyja. Id. Szabó Aladárra emlékezünk (1860–1944), in: *Képes Kálvin Kalendárium* (1994), 190–192.
- A pszichológia és a teológia határán, in: *Debreceni Szemle* 2 (1994), 208–211.
- Tavaszy Sándor (1888–1951), in: *Az Út* 27 (2001), 202–205.
- * A Szó és a Könyv, in: *Theológiai Szemle* – Új folyam 46 (2003), 83–86.
- A Biblia tanítása az emberről, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–6.
- “A gyülekezet diakóniája” c. zsinati tanulmányi anyag első felének megvitatása, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–11.
- ‘A gyülekezeti hitoktatás munkája nyitott kapuvá vált’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.
- A gyülekezetnek szóló igehirdetés. A gyülekezet részvétele az igehirdetésben, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–11.
- * A katechetika oktatása a teológiai akadémiákon, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–15.
- A keresztyén neveléstudomány alapvonalai, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.185.36. 1–27.
- A keresztyén reménység az igehirdetésben, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–14.
- A konfirmáció elvi és gyakorlati kérdései; konfirmációi káté, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–12.
- A konfirmáció története és teológiája, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–9.

- * *‘A lelkipásztor szolgálatának mindig kairosa van’,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–9.
- A liturgiai bizottság jelentése. Liturgikai szempontok ajánlása a lundi konferencia magyar református résztvevőinek,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.62. 1–9.
- ‘A magyar református egyház katechézisének múltja’,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.
- A Perspective in Mission,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–8.
- * *A reformáció által hozott megújulás a liturgiában és az igehirdetésben,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–10.
- A református keresztyénség alapigazságai,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–20.
- A reménység evangéliuma igehirdetéseinkben (szószék, temető),* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.
- ‘A szekuláris kultúra és a keresztyénség ellentéte’,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.189.80. 2–13.
- * *A textus magyarázása,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.77. 1–19.
- * *A történeti események értelmezése,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–21.
- * *A XVII–XVIII. századi református egyházi éneklés,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–8.
- * *Az Egyház engedelmessége. Engedelmességünk tartalma, a mára megértett Ige,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1.
- ‘Az egyház institucionalizmusa’,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–5.
- * *Az evangelizáció szükségessége és feladatai itt és most,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–9.
- * *Az evangelizációs igehirdetés mai kérdései,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–7.
- * *Az igehirdetés időszerűségének alapja: az Ige testtétele,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–11.
- Az igen és nem határa a keresztyén ember számára,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–10.
- Az úrvacsora értelmezése a keresztyénség első századaiban,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–12.
- Az utolsó idők szenvedései,* évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–20.

Az úrvacsora mint a közösség legmélyebb megélése, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–10.

* Az üdvtörténeti jelen értelme az egyházkormányzásra nézve, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–18.

* 'Belülről irányított ember', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1.

Comment on the study document issued by the Study Department of the World Alliance of Reformed Churches under the title Proposals concerning the Study of Catholicity and the Reformed Tradition, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–5.

Debreceni Ember Pál – kegyességi élet ma, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–7.

* *Debreceni leveltem*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–3.

Distinctive Elements of the Reformed Heritage Today, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–7.

'Emlékezés Ferenczy Gyulára', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–2.

* *Erich Fromm lélektana – tanári jegyzet*, Debrecen, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.24. 1–45.

Evangélium és tudomány, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–10.

Evangélizáció, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–39.

Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–6.

Felelősségünk a gyülekezet ökumenikus szolgálatáért, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–6.

Gyülekezeteink tagjainak élő egyháztaggá növekedése. Az istentisztelet, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–5.

Hitetlenek megszentelése, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–5.

Hogyan ismerjük meg az Istent, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–6.

'Isten megbékíti és szabaddá teszi az erőseket és a gyengéket', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–4.

* *Izráel és az egyház*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–11.

- * *Katechetika – tanári jegyzet*, Debrecen, TtREL I.27.c.185.46, évszám nélkül.
Ki az Isten népe a mai világban?, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–10.
- Krisztus a világ reménysége*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–11.
- Lelkészszentelés gyakor és ma*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–6.
- Megjegyzések „A keresztyén misszió, evangélizáció és a szolgálat korrelációi” című vázlatos*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–3.
- Megjegyzések dr. Pákozdy László Márton “A keresztyén reménység és a történelem” c. dolgozatához*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–6.
- * *Méliusz életművének liturgiai vonatkozásai*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.69. 1–5.
- Mission*, Princeton, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–17.
- ‘Missziói parancs’*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–4.
- * *Néhány megjegyzés himnológiánk helyzetéről és feladatairól*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.71. 1–7.
- Nem hiábavaló*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–3.
- ‘Pál apostol antropológiája’*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–8.
- Pál apostol mint lelkigondozó*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–11.
- * *Pedagógia – tanári jegyzet*, Debrecen, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.185.46. 1–58.
- * *Poimenika – tanári jegyzet*, Debrecen, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.56. 1–19.
- Preaching Gospel to our Time*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285. 1–5.
- Spirit and baptism in the complex of initiation*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–5.
- Szenvedők lelkigondozása*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–2.
- Tájékoztató az Ökumené jelenlegi helyzetéről*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–6.

The Debrecen College of the Transtibiscan Reformed Church District, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–10.

* *The Development of the Marxist View of Religion in Hungary*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–7.

The Question of Christian Witness in China, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–9.

The Witness of the Church in Hungary, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78. 1–6.

* Üdvtörténet, világtörténet, igehirdetés, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–14.

Van Isten, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72. 1–6.

* *Véleményes jelentés 23 debreceni lelkész 50 írásban benyújtott igehirdetéséről*, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.186.58. 1–14.

X.3.5. Prédikációi

Czeglédy Sándor nem minden esetben adott prédikációinak címet. A könyvben azonosíthatóság érdekében a cím nélküli prédikációit 'egytagú szimpla felső idézőjelek' között magunk láttuk el címmel. Amennyiben az adott prédikáció valamelyik ünnepkörhöz kötődik, akkor ezt a cím mögött zárójelben jelöltük.

Mivel prédikációit kevés kivételtől eltérően hely megjelölése nélkül írta, csak ott közöljük a helyet, ahol Czeglédy Sándor is feltüntette. Az 1940 után írt prédikációinak túlnyomó többségét nagy valószínűséggel Debrecenben írta.

A professzornak a disszertációban felhasznált prédikációit csillaggal (*) jelöltük.

1Móz 2,18. Nem jó az embernek egyedül lenni (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.

1Móz 26,18–19. 'Jákób kútja', 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.

* **2Móz 3,1–14.** 'Mózes elhívása', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–7.

2Móz 20,8–11. 'Szombatnap' (húsvét), 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.

2Móz 25,40. A hegyen megmutatott minta, 1977, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.

* **Bír 7,1–7.** 'Gedeon', 1978, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.

- Ruth 1,14–17.** ‘Ki van jelölve a helyed’, 1957, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- 1Sám 27,1.** Dávid Siklágba készül, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- * **2Sám 16,5–17.** ‘Sémei szidja Dávidot’, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- 1Kir 19,9–21.** ‘Isten Lelkének munkája Illés életében’ (pünkösöd), 1969, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.
- 1Kir 19,11–12.** Illés, 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- * **2Kir 6,8–23.** ‘Aram királya üldözi Elizeust’, 1963, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- * **1Krón 28,20.** Az egyházi munka folyamatossága, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- * **Jób 28,28.** A kultúra igazi alapja, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 65–68.
- Jób 35,9–10.** Éneklés az éjszakában, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–3.
- Jób 38,19.** Melyik út vezet oda, ahol világosság lakik? (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- * **Zsolt 2,1–12.** A Felkent haragja, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 193–195.
- Zsolt 9,12.** ‘Zengjete az Úrnak, aki a Sionban lakik’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–2.
- Zsolt 27,4.** ‘Az Úr temploma’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–2.
- Zsolt 31,16a.** ‘Életem ideje kezeden van’ (óév), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soksz. Iroda, 1988. 23–26.
- Zsolt 46,1–12.** ‘Isten a mi oltalmunk és erősségünk’, 1958, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- * **Zsolt 46, 1–12.** ‘Erős vár a mi Istenünk’ (reformáció), 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- Zsolt 50,15.** Hívj segítségül engem a nyomorúság idején (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Zsolt 55,7.23.** ‘Vajha szárnyam volna, elrepülnék’, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- Zsolt 73,28.** Isten közelsége mely igen jó nékem (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Zsolt 116,10.** Hittem, mégha így szoltam is: Igen nyomorult vagyok (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.

- Zsolt 118,14.** 'Erősségem és énekem az Úr, és Ő lőn nékem szabadításul', 1980, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–3.
- * **Zsolt 118,17.** 'Élek és hirdetem az Úrnak cselekedeteit', Nagyálló, 1986, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.184.19, 1–3.
- Zsolt 119,105.** Lábam szövétneke, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- * **Zsolt 126,1–6.** 'Akkik könnyhullatással vetnek, vígadozással aratnak majd', 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- Zsolt 126,1–6.** 'Magvetés könnyhullatással', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27. c.285, 1–4.
- Zsolt 133,1–3.** 'Mily gyönyörűséges, amikor együtt lakoznak az atyafiak', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.
- Zsolt 133,1.** Közösségben és egységben, [évszám nélkül], publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c. 285, 1–5.
- * **Zsolt 139,1–24** 'Isten az én Teremtőm, Bírám és Szabadítóm', 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.
- Zsolt 146,1–10.** 'Dicsérjétek az Urat', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–2.
- Péld 27,19.** Ahogy a víz tükrözi az arcot, úgy tükröződik a szívben az ember (esküvő), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–2.
- * **Ézs 9,1–6.** Prófécia Jézus Krisztusról (karácsony), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- Ézs 9,2.** 'A nap, amely sötétségben jár vala, lát nagy világosságot' (karácsony), 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- * **Ézs 9,6.** 'Mert egy gyermek születik nekünk, fiú adatik nekünk' (karácsony), 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–7.
- Ézs 9,6a.** 'Mert egy gyermek születik nekünk' (karácsony), in: Legátus-prédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiái évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 14–18.
- * **Ézs 38,7–8.** Az árnyék Akház napóráján (óév), 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–5.
- * **Ézs 40,27–30.** A fáradhatatlan Isten és a fáradt ember, 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- * **Ézs 46,7.3–4.** Bálványhordozás, Cegléd, 1939, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–9.
- Ézs 55,8–11.** Mert az én gondolataim nem a ti gondolataitok (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Ézs 46,1–4.** Én hordozlak titeket, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.

- Ez 36,26.** 'Adok néktek új szívet' (karácsony), 1969, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–2.
- * **Ez 37,31–14.** Az életadó Lélek, in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 65–71.
- Ez 37,1–14.** Az életadó Lélek, in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Sokszt. Iroda, 1988. 74–77.
- * **Dán 3,13–27.** 'Dániel társai a tüzes kemencében' (húsvét), 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–6.
- * **Jóel 2,28–32.** A Szentlélek kitöltetése (pünkösöd), in: *Theologiai Szemle* 20 (1944), 61–65.
- * **Mt 1,21.** Jézus neve (karácsony), 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Mt 1,21.** 'Nevezd Őt Jézusnak' (karácsony), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Sokszt. Iroda, 1988. 5–9.
- * **Mt 1,23.** Immánuel (karácsony), 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Mt 2,1.9–11.** A napkeleti bölcsek példája (karácsony), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Mt 2,1–11.** 'A napkeleti bölcsek' (karácsony), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Sokszt. Iroda, 1988. 10–13.
- Mt 2,2.9–10.** 'A csillag' (karácsony), 1971, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mt 2,10.** 'A napkeleti bölcsek' (karácsony), in: Legátus prédikációk. 1956. Karácsony (gépírat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 5–7.
- Mt 3,1–12.** 'Jézus jön' (advent), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Mt 5,13.** Ti vagytok a földnek sava, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Mt 5,41.** A második mérföld, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mt 5,48.** 'A mennyei Atya tökéletessége', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Mt 26,29.** 'E végső nagy vendégség és az úrvacsora', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286,
- * **Mt 6,10.** 'Legyen meg a te akaratod', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- * **Mt 6,33.** Az igazság keresése, in: *Theologiai Szemle* 18 (1942), 65–68.

- * **Mt 6,33.** Keressétek először Istennek országát és az ő igazságát!, in: *Theologiai Szemle* 23 (1947), 1–5.
- Mt 7,1–5.** Ne ítéljete, 1967, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Mt 8,18–27.** 'Jézus követése', 1969, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Mt 10,27.** 'Amit fülbe súgva hallotok, a háztetőkről hirdessétek', 1953, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Mt 11,2–3.** Keresztelő János kételkedése, 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- * **Mt 11,13.** Várákozás = Beteljesedés, in: *Theologiai Szemle* 16 (1940), 607–608.
- Mt 13,1–23.** 'A magvető', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Mt 13,24–30.36–43.** A búza és a konkoly példázata, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Mt 15,21–28.** Kyrie eleison, 1963, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Mt 16,15.** Kinek mondasz engem?, in: *Igazság és élet* 4 (1938), 277–281.
- * **Mt 18,20.** A feltámadott Krisztus jelenléte övéi között (húsvét), 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mt 19,13–15.** 'Engedjétek hozzám a gyermekeket', 1982, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c. 286, 1–2.
- Mt 19,16–26.** A gazdag ifjú, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Mt 21,14–16.** 'Mit jelent a gyermekek hozsannája?' (virágvasárnap), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 31–34.
- * **Mt 21,14–16.** 'Mit jelent a gyermekek hozsannája?' (virágvasárnap), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mt 21,15–16.** A gyermekek hozsannája (virágvasárnap), 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mt 21,33–46.** 'A gonosz bérese', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mt 26,29.** 'Az utolsó idők', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72, 2–7.
- Mt 25,44.** Uram, mikor láttuk, hogy éheztél? (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mt 25,37.** 'Mikor láttuk, hogy éheztél?', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.

- Mt 25,40.** Az ítélet meglepetései, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mt 26,14–19.** Ettől kezdve alkalmat keres vala, hogy elárulja őt, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Mt 26,29.** “Miglen eljövend”, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- Mt 26,32.** Előttetek megyek Galileába (húsvét), 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- Mt 26,50–54.** ‘Jézus elfogatása’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- * **Mt 26,52.** Akik fegyvert fognak, 1937, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–9.
- * **Mt 27,15–26.** Barabás szabadonbocsátása, 1972, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mt 27,45.** A háromórás sötétség (nagypéntek), 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Mt 27,57–60.** ‘Jézus temetése’ (nagyszombat), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 42–45.
- Mt 28,5–6.** Az üres sír (húsvét), 1968, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Mt 28,8.** ‘Félelemmel és nagy örömmel futottak’ (húsvét), 1987, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mt 28,16–20.** ‘Az apostolok kiküldetése’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Mt 28,20.** Ímé én tiveletek vagyok minden napon a világ végezetéig (esküvő), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–3.
- * **Mk 4,25.** Mert akinek van, annak adatik, és akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Mk 6,34–37.** ‘Ti adjatok nekik enni’, 1967, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Mk 6,45–52.** Ellenszél, 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- * **Mk 7,9–13.** Korbán, in: *Theologiai Szemle* 18 (1942), 193–198.
- * **Mk 7,31–37.** Effata, 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mk 10,15.** ‘Tanuljunk a gyermekektől’ (karácsony), in: Legátus prédikációk. 1956. Karácsony (gépirat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 3–5.
- Mk 10,15.** ‘Tanuljunk a gyermekektől’ (karácsony), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 1–4.

- Mk 14,41–42.** ‘Aludjatok immár – Keljetek föl, menjünk’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mk 15,23.** Mirhás bor (nagy-péntek), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Mk 10, 15.** ‘Háromórás sötétség’ (nagy-péntek), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I. 27.c.286, 2–5.
- * **Mk 16,1–4.** ‘Az elhengerített néma kő prédikálása’ (húsvét), 1957, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Mk 16,7.** ‘Menjetek el, mondjátok meg az ő tanítványainak és Péternek’ (húsvét), 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Mk 16,19.** ‘Mennybemenetel’ (áldozócsütörtök), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 64–68.
- Lk 1,18.34.** ‘Zakariás: Miről tudhatom én ezt meg? – Mária: Mimódon lesz ez?’ (karácsony), 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Lk 2,1–5.** ‘Isten Fia a világtörténelemben’ (karácsony), 1955, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Lk 2,1–14.** Békesség a földön (karácsony), 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Lk 2,1–14.** ‘Ünnepeljétek a gyermeket’ (karácsony), 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27. c.286, 1–8.
- Lk 2,7.** ‘Nem volt számára hely az emberek világában’ (karácsony), 1952, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Lk 2,8–11.** Ne féljete (karácsony), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Lk 2,8–18.** ‘A pásztorok ünneplése’ (karácsony), in: Legátus prédikációk. 1957. Húsvét (gépirat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–4.
- Lk 2,8–18.** ‘A pásztorok ünneplése’ (karácsony), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 19–22.
- Lk 2,11.** ‘Született néktek ma a Megtartó’ (karácsony), 1954, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Lk 2,12.** ‘Ez pedig néktek a jel’ (karácsony), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27. .286, 1–3.
- * **Lk 2,13–14.** ‘Békesség a földön’ (karácsony), 1955, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Lk 5,10.** A csodálatos halfogás, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Lk 6,5.** A szombat ura (húsvét), 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.

- * **Lk 9,57–60.** 'Jézus követése', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Lk 9,57–62.** 'Örömmüzenet a követésre való felszólításban', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Lk 10,20.** 'Annak örüljete, hogy a nevetek fel van írva a mennyben', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Lk 10,38–42.** Diakónia, 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Lk 11,1.** 'Miatyánk', 1984, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Lk 11,5–13.** Könyörgés a Szentlélekért, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Lk 11,5–13.** 'Szent Lélekért való imádság', 1983, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- * **Lk 11,27–28.** 'Inkább boldogok, akik hallgatják az Istennek beszédét és megtartják azt' (reformáció), 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Lk 17,20–25.** Az Isten országának eljövetele, 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Lk 18,9–14.** 'A farizeus és a vámszedő példázata', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Lk 19,1–10.** Zákeus (advent), 1960 publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Lk 19,33–35.** Hódolat a királynak (virágvasárnap), 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Lk 19,37–44.** 'Az ünnepelt Jézus sír a virágvasárnapi ujjongó emberek között' (virágvasárnap), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Lk 22,31–34.** A rostában, 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Lk 23,26–43.** 'Jézus keresztfeszítése', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- * **Lk 23,33–43.** A lator hite, in: *Theologiai Szemle* 18 (1942), 1–6.
- Lk 23,38.** 'A názáreti Jézus, a zsidók királya' (virágvasárnap), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Lk 23,38–43.** 'A lator húsvéti bizonyágtétele' (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Lk 23,42–43.** 'A lator húsvéti prédikációja' (húsvét), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soksza. Iroda, 1988. 46–50.
- Lk 23,44–46.** Atyám, a te kezeidbe teszem le az én lelkemet (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.

- Lk 23,46.** 'Jézus utolsó szava a kereszten' (nagy-péntek), in: Legátus prédikációk. 1957. Húsvét (gépirat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 4–6.
- Lk 23,46.** 'A kezdedbe teszem a lelkemet' (nagy-péntek), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Lk 24,13–35.** 'A feltámadott Krisztus találkozása az emmausi tanítványokkal' húsvét), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 60–63.
- * **Lk 24,13–35.** 'Emmausi tanítványok' (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Lk 24,25–27.** 'A feltámadott Úr az Írásokat magyarázza' (húsvét), 1943, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Lk 24,28–29.** Az emmausi úton (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Lk 24,29.** 'Emmaus felé, Emmausban, Emmaus után' (húsvét), in: Legátus prédikációk. 1957. Húsvét (gépirat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 6–9.
- Lk 24,29.** Maradj velünk, mert immár beestvéledik' (óév), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Jn 2,11.** A kánai menyegző, 1963, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 2,13–22.** 'A reformáció az egyház megtisztítása' (reformáció), 1968, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Jn 2,18–22.** Megépítem azt, 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 2,18–22.** Megépítem azt, in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 51–54.
- Jn 2,19.** Harmadnapra megépítem azt!, 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- * **Jn 4,42.** 'Hogyan keletkezik a Jézus Krisztusba vetett üdvözítő hit?', Miskolc, 1978, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Jn 5,39.** 'Az Írások bizonyosságot tesznek rólam' (bibliavasárnap), 1967, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Jn 6,48.** Az életnek kenyere, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Jn 6,63.** 'Megelevenítő Lélek' (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

Jn 6,68. Uram, kihez mehetnénk? (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.

* **Jn 7,17.** Tudomány és élet, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 129–131.

Jn 7,37–39. 'Életadó Lélek' (pünkösöd), 1967, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.

Jn 9,3. Hogy nyilvánvalókká legyenek az Isten dolgai, 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.

Jn 11,23–27. 'Hiszem, hogy Te vagy a Krisztus, az Istennek Fia' (húsvét), 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

Jn 11,25. 'Én vagyok a feltámadás és az élet', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.

Jn 11,45–52. Kajafás próféciaja, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.

Jn 12,46. 'Én világossággul jöttem a világra, hogy senki ne maradjon a sötétségben' (karácsony), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

Jn 13,13. Jézus a tanítómester, 1934, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–8.

Jn 13,30–32. A keresztt dicsősége, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.

Jn 14,2–3. 'Elmegyek, hogy helyet készítsek néktek' (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.

Jn 14,15–19. A Szent Lélek vigasztalása (pünkösöd), 1957, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

Jn 14,16–17; 15,26. Az igazság lelke (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

Jn 14,16–17.26. 'Más vigasztalót ad néktek' (pünkösöd), 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.

* **Jn 14,19.** Krisztus él! (húsvét), in: *Theologiai Szemle* 20 (1944), 1–3.

Jn 14,19b. 'Én élek, ti is élni fogtok' (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

Jn 14,26. 'A Szent Lélek emlékeztetése' (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.

Jn 14,27. 'Békességet hagyok néktek', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.

Jn 15,4. Maradjatok énbennem, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.

* **Jn 15,18.** 'A szőlősgazda minden szőlővesszőt, amely bennem gyümölcsöt nem terem, lemetsz', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.

- Jn 16,5–14.** Ébredj, bizonyságtevő Lélek (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- * **Jn 16,32.** ‘Egyedüllét’, 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Jn 18,4–9.** ‘Jézust elfogják’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- * **Jn 19,19–22.** A kereszt felirata (virágvasárnap), 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 19,19–28.** Békesség néktek! (húsvét), 1967, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Jn 19,30.** Elvégeztetett! (nagypéntek), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 39–41.
- Jn 20,1–2.** ‘A feltámadás evangéliuma Péter számára’ (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Jn 20,4–8.** Akik nem mennek be a sírba (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–8.
- Jn 20,11–18.** ‘Mária Magdaléna húsvétja’ (húsvét), 1969, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 20,17a.** Ne illess engem! (húsvét), 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 20,19.** ‘Békesség néktek’ (húsvét), in: Legátus prédikációk. 1957. Húsvét (gépirat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 9–11.
- Jn 20,28.** ‘Boldogok, akik nem látnak és hisznek’ (húsvét), 1972, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Jn 20,29.** ‘Mivelhogy láttál engem Tamás, hittél’ (húsvét), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 55–59.
- Jn 21,1–14.** Találkozás a Tibériás tengernél, 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 21,15–17.** Szeretsz-e engem?, 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jn 21,20–22.** ‘Ha akarom, hogy János megmaradjon, mi közöd hozzá? Te kövess engem!’, 1958, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- ApCsel 2,1–2.** ‘Sebesen zúgó szél’ (pünkösöd), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 78–81.
- ApCsel 2,7–8.** Bábel és pünkösöd (pünkösöd), 1974, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

- ApCsel 2,32–33.** A Szent Lélek kitöltetése, 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- ApCsel 4,23–31.** 'A pünkösdi Lélek munkája' (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- ApCsel 16,27–31.** 'Higgy az Úr Jézus Krisztusban és üdvözlés' (reformáció), 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- ApCsel 16,29–31.** 'Mit tegyek, hogy üdvözljek?' (reformáció), 1988, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- ApCsel 16,30.** 'Mit kell cselekednem, hogy üdvözljek?' (reformáció), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- ApCsel 16,30–31.** 'Reformáció', 1975, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Apcsel 19,2.** Vettetek-e Szent Lelket?, 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- ApCsel 19,11–18.** Az igeszolgálat és az igézés ellentéte, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- ApCsel 19,23.** 'Támada nem csekély háborúság az Úrnak útjáért', 1968, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- ApCsel 20,7–12.** 'A tróászi gyülekezet istentisztelete', 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- ApCsel 20,33–35.** Jobb adni, mint venni, 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- ApCsel 20,35.** Jobb adni, mint venni (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Róm 1,11–12.** 'Erősödjünk egymás hite által', 1974, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Róm 1,16–2,4.** 'Nem szégyelem a Krisztus evangéliumát', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–8.
- Róm 8,15.** 'Ne féljetek' (karácsony), 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Róm 8,18–27.** 'A teremtés, a Krisztusban hívők és a Szent Lélek sóhajtozása' (advent), 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Róm 8,26–27.** A Lélek esedezése (pünkösöd), 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Róm 13,11–14.** 'Az éjszaka elmúlt, a nap pedig elközelgetett' (advent), 1968, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Róm 15,30.32.** 'Együtttes imádság Istenhez', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.188.78, 1–7.
- 1Kor 1,7.** 'Nincs hiányotok semmiféle kegyelmi ajándékban', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.

- * **1Kor 3,11.** Az egyetlen fundámentum, in: *Rádió-prédikációk* 32. szám (1933), 1–10.
- 1Kor 3,11–15.** Mi marad meg?, 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **1Kor 4,1–4.** A három ítélőfórum, in: *Tanévnyitás az Egyetemen*. Debrecen, Debreceni Tudományegyetemi Nyomda (1945), 3–6.
- 1Kor 4,9.** 'Látványossága lettünk a világnak', 1973, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- 1Kor 7,12–17.** Hitetlenek megszenteltetése, 1976, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–8.
- 1Kor 7,17–24.** Hivatás, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- * **1Kor 9,1–3.** Az építő ismeret, in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 193–195.
- 1Kor 11,17–31.** Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre, 1968, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- 1Kor 13,8.** A szeretet soha el nem fogy, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- 1Kor 13,8a.** 'A szeretet soha el nem fogy' (pünkösöd), in: *Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre*, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soks. Iroda, 1988. 82–85.
- 1Kor 13,13.** Hit, remény, szeretet (pünkösöd), 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- 1Kor 15,9–10.** 'Isten kegyelme által vagyok, ami vagyok', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.187.72, 1–4.
- 1Kor 15,10.** Isten kegyelme által vagyok, ami vagyok (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- 1Kor 15,12–20.** 'Krisztus feltámadása' (húsvét), 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–7.
- 1Kor 15,55–57.** Halál, hol a te fulánsz? (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- 1Kor 16,9.** A nyitott ajtó, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- 2Kor 1,21–22.** A Szentlélek kenete, pecsége és záloga (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- * **2Kor 6,4;10.** 'Szegények vagyunk, de sokakat gazdagítók' (reformáció), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- 2Kor 6,11–7,1.** Ne legyetek hitetlenekkel felemás igában!, 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- 2Kor 8,9.** 'Az Úr Jézus Krisztus szegénysége által megszerezte nekünk a hit, a remény, a szeretet ajándékának gazdagságát' (karácsony), 1954, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.

- 2Kor 9,15.** Az Isten ajándéka (karácsony), 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- 2Kor 11,32–33.** Isten kezében, 1981, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- 2Kor 12,8–9.** Elég néked az én kegyelemem, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Gal 4,4–7.** 'Nem vagy többé szolga, hanem fiú' (karácsony), 1965, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Gal 4,6** A Lélek kiáltása (pünkösöd), 1969, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- * **Ef 1,22.** Az egyház ura, in: Az Anyaszentegyház csodája: A Debreceni Egyetemi templomban elhangzott első prédikációsorozat. (Az Igazság és Élet füzetek 30.) [szerk. nélkül], Debrecen, Városi nyomda, 1943. 11–17.
- Ef 2,19.** Isten házanépe (karácsony), 1959, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Ef 3,17–18.** 'Isten jóvoltának mélysége, magassága, szélessége és hosszúsága' (karácsony), 1968, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Ef 3,18–21.** 'Isten jóvoltának szélessége és hosszúsága, mélysége, magassága' (karácsony), 1971, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Ef 4,30.** 'A Szent Lélek megszomorítása' évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Ef 5,32.** Az egyház titka, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Fil 1,6.** 'Isten munkája bennünk' (új év), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soksz. Iroda, 1988. 27–30.
- Fil 1,6.** Az Isten munkája bennünk, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Fil 1,21.** Nékem az élet Krisztus, a meghalás nyereség, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- * **Fil 2,16.** Életnek beszéde, 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Fil 3,10.** 'Hogy megismerjem Őt, és az Ő feltámadásának erejét', 1962, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Fil 3,10.** 'Jézus Krisztus feltámadásának ereje' (húsvét), 1971, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Fil 3,20–21.** Mennyei állampolgárságunk, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Fil 4,4–7.** 'Örüljete'k, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1.

- Fil 4,7.** Pax Dei, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Kol 1,21–23.** ‘Az evangélium titka’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Kol 2,13–14.** ‘Az ellenünk szóló írás’ (nagy-péntek), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soksz. Iroda, 1988. 35–38.
- Kol 3,16.** ‘Krisztus beszéde lakozzék bennetek gazdagon’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Kol 4,17.** Igehirdetés Erdős Károly ravatalánál (temetés), in: *Theologiai Szemle* – Új folyam 14 (1971), 248–249.
- 1Thessz 4,13–14.** ‘Akik elaludtak’ (húsvét), 1961, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- 1Thessz 5,17.** ‘Szüntelen imádkozzatok’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- 1Thessz 5,18.** Mindenért hálát adjatok (temetés), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- 1Thessz 5,19.** ‘A Szent Lélek tüze’ (pünkösöd), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- 1Tim 2,1–4.** A gyülekezet imádsága, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- 2Tim 1,6–7.** ‘Az erőnek, szeretetnek, józanságnak Lelke’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- 2Tim 2,9.** ‘Istennek beszéde nincs bilincsbe verve’ (március 15), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- * **Zsid 11,27.** Látni a láthatatlant, in: *Theologiai Szemle* 24 (1948), 1–3.
- Zsid 13,7–8.** ‘Jézus Krisztus tegnap, ma és örökké ugyanaz’, 1970, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- 1Pt 1,3–9.** ‘Élő reménység’ (húsvét), évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–8.
- 1Pt 1,10.** ‘Kiválasztásunk és elhívásunk’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- 1Pt 3,1–2.** ‘Istenfélő élet néma bizonyágtétele’, 1976, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- 2Pt 3,18.** ‘Növekedjete a kegyelemben’, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- 1Jn 2,20.** ‘A Szent Lélek kenete’ (pünkösöd), in: Legátusprédikációk imádságokkal az 1988–89. akadémiai évre, Debrecen, A Debreceni Református Kollégium Soksz. Iroda, 1988. 69–73.

- 1Jn 4,18.** A szeretet kiűzi a félelmet, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- 1Jn 4,19.** Ő előbb szeretett minket (karácsony), 1964, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- Jel 1,7.** 'Imé eljő a felhőkkel', Törökszentmiklós, 1966, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Jel 1,8.** 'Én vagyok a Mindenható', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–2.
- Jel 1,17–18.** 'Ő az Első és az Utolsó és az Élő', évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.
- Jel 3,1.** 'Élsz, pedig halott vagy', 1977, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–3.
- Jel 3,1–4.22.** Íme az ajtó előtt állok és zörgetek, 1973, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–6.
- * **Jel 3,1–6.** Látszat-élet az egyházban, in: *Theologiai Szemle* 17 (1941), 1–7.
- * **Jel 3,7–13.** Krisztus levele a filadelfiai gyülekezetnek, Komárom, 1940, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 1–10.
- Jel 3,14–22.** Krisztus zörget, 1973, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Jel 3,20.** 'Ha valaki megnyitja az ajtót' (advent), in: Legátus prédikációk. 1956. Karácsony (gépirat), publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.285, 7–9.
- * **Jel 6,7–8.** Az első hat pecsét felnyitása, in: *Theologiai Szemle* 19 (1943), 129–134.
- Jel 21,10.22.** A templom nélküli város, 1960, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–5.
- Jel 22,20.** Maran atha, évszám nélkül, publikálatlan kézirat: TtREL I.27.c.286, 1–4.

X.3.6. A disszertációban felhasznált levelezés

- * Ravasz László püspök levele ifj. Czeglédy Sándor segédlelkésznek, amelyben kirendeli őt a budapesti Skót Misszióba segédlelkészül, RL A/1.b.2573/1932, Budapest, 1932. szeptember 21.
- * John Calder, a Skót Misszió igazgató-lelkészének levele Ravasz László püspöknek, amelyben megköszöni ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész kirendelését a Skót Misszióba, RL A/1.b.2573/1932, Budapest, 1932. szeptember 24.

- * Ravasz László püspök levele Szabó Imre esperesnek ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész Skót Misszióba való kirendeléséről, RL A/1.b.2573/1932, Budapest, 1932. október 10.
- * Ravasz László püspök pártoló felterjesztése a Konventi Elnökség felé ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész ösztöndíj kéréséről, amelyet ifj. Czeglédy Sándor az Europäische Zentralstelle für Kirchliche Hilfsaktionen nevű szervezethez küldött, RL A/1.b.728–1934, Budapest, 1934. március 23.
- * Ravasz László püspök segédlelkész-kirendelése, amelyben ifj. Czeglédy Sándort kirendeli a ceglédi egyházközségbe fizetéstelen segédlelkészül, RL A/1.b.2068/1934, Budapest, 1934 július 1.
- * Id. Czeglédy Sándor ceglédi lelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben azt kéri a püspöktől, hogy Sándor és István fiait maga mellé vehesse fizetéstelen segédlelkésznek abban a reményben, hogy a következő tanévben sikerül Sándornak Svájcban, Istvánnak pedig Utrechtben ösztöndíjasként továbbtanulnia, RL A/1.b.2001/1934, Cegléd, 1934. július 1.
- * Ravasz László püspök levele Kiss Zsigmond esperesnek ifj. Czeglédy Sándor és Czeglédy István Ceglédre való fizetéstelen segédlelkészül való kirendeléséről, RL A/1.b.2001/1934, Budapest, 1934. július 1.
- * ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben jelenti, hogy megkezdte segédlelkészi tevékenységét Cegléden 1934. július 1-én, RL A/1.b.2068/1934, Cegléd, 1934. július 10.
- * ifj. Czeglédy Sándor levele Ravasz László püspöknek, amelyben kéri, hogy mivel késik a Zentralstelle értesítése a svájci ösztöndíjról, rendelje őt az elhelyezendő segédlelkészek állományába, RL A/1.b.2684/1934, Cegléd, 1934. augusztus 30.
- * Ravasz László püspök kirendelése, amelyben ifj. Czeglédy Sándor segédlelkészt kirendeli a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközségbe segédlelkészül, RL A/1.b.3633/1934, Budapest, 1934. november 2.
- * ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben jelenti, hogy 1934. november 2-án megkezdte segédlelkészi szolgálatát a Budapest-Kálvin téri Református Egyházközségben, RL A/1.b.3633/1934, Budapest, 1934. november 6.
- * ifj. Czeglédy Sándor segédlelkész levele Ravasz László püspöknek, amelyben egyrészt egyházfőhatósági bizonyítványt kér a katonai sorozásnál kérhető lelkészi kedvezmény elnyeréséért, másrészt arról ír, hogy tanulmányi szünete után szeretne rendelkezési állományba kerülni, RL A/1.b.4382/1935, Cegléd, 1935. november 11.

- * Ravasz László püspök által kiállított egyházfőhatósági bizonyítvány a ceglédi gyülekezetben szolgáló ifj. Czeglédy Sándor részére, RL A/1.b.4382/1935, Budapest, 1935. november 12.
- * ifj. Czeglédy Sándor levele Ravasz László püspöknek, amelyben tanulmányi szabadságának meghosszabbítását kéri, RL A/1.b.4787/1936, Halle an der Saale, 1936.
- * Ravasz László püspök levele ifj. Czeglédy Sándor segédlelkésznek, amelyben értesíti, hogy tanulmányi szabadságát 1937. március hó végéig meghosszabbítja, RL A/1.b.4787/1936, Budapest, 1936. november 12.
- * Tóth Endre levele id. Czeglédy Sándornak ifj. Czeglédy Sándor magántanári dolgozatával kapcsolatban, TtREL I.27.c.285, Pápa, 1937. január 21.
- * Tóth Endre levele ifj. Czeglédy Sándornak, TtREL I.27.c.285, Pápa, 1937.
- * Pákozdy László dékán levele Péter János püspöknek. TtREL II.2. Teológiai Akadémia – Dékáni Hivatal iratai. 1950–51. 57.d. Ad 13/1950–51.sz., Debrecen, 1950. szeptember 7.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspökhöz, amelyben megjegyzéseit adja elő az egyház missziói munkájáról készült III. t.c. felülvizsgálatára készített tervezetre nézve, TtREL I.27.c.186.66, Debrecen, 1966. január 19.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben véleményes jelentését írja le Dr. Szabó Géza „Európa jelentősebb református egyházainak liturgia-reformja” című dolgozatáról, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1969. május 10.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben véleményt mond a *Studia et Acta* 3. kötetének tervéről, TtREL I.27.c.186.66, Debrecen, 1969. június 25.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben megkéri a püspököt, hogy a folyamatban lévő liturgiai tanulmányi munkálattal kapcsolatban felvilágosítást adjon, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1969. július 24.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben hozzászólásait írja le a Református Egyház folyóiratban megjelent liturgiai tanulmányi munkálatokkal kapcsolatos tájékoztatóról, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1969. július 24.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben bírálatot ír Dr. Kormos László, Szőnyi György és Boross Géza liturgiátörténeti dolgozatairól, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1969. november 8.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben a „Körlevél a Magyarországi Református Egyház lelkipásztoraihoz római katolikus féllel kötött vegyesházasság tárgyában” című tervezetről mond véleményt, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1973. december 28.

- * Czeglédy Sándor levele Aranyos Zoltánnak, zsinati tanulmányi osztályvezetőnek, amelyben lektori megjegyzéseit küldi "A keresztyén misszió, evangélizáció és a szolgálat korrelációi" című tételsorozathoz, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1976. január 16.
- * Nádas Vilmos zsinati sajtóosztályvezető levele Czeglédy Sándorhoz, amelyben megkéri, hogy A prédikáció lelkipásztori szolgálat címmel tanulmányt írjon egy készülő homiletikai kézikönyvbe, TtREL I.27.c.186.66, Budapest, 1977. május 5.
- * Czeglédy Sándor levele Nádas Vilmos zsinati osztályvezetőnek, amely levél mellékleteként küldi a kért tanulmányt A prédikáció lelkipásztori szolgálat címmel, TtREL I.27.c.186.66, Debrecen, 1977. május 17.
- * Adorján József, a Budapest-Északi Egyházmegye esperesének levele Czeglédy Sándorhoz, amelyben felkéri a professzort, hogy tanulmányt írjon Az igehirdető címmel egy készülő homiletikai kézikönyvbe, TtREL I.27.c.186.66, Budapest, 1977. november 10.
- * Czeglédy Sándor levele Adorján Józsefnek, a Budapest-Északi Egyházmegye esperesének, amelyben leírja, hogy nem tudja vállalni Az igehirdető című tanulmány megírását, TtREL I.27.c.186.66, Debrecen, 1977. november 18.
- * Czeglédy Sándor levele Bartha Tibor püspöknek, amelyben leírja észrevételeit a „Tanulmányok az evangélium szerint reformált keresztyén gyülekezet istentiszteletéről” című gyűjteményről, TtREL I.27.c.185.43, Debrecen, 1977. december 13.
- * Bartha Tibor püspök levele Czeglédy Sándorhoz, amelyben megkéri őt, hogy véleményezze Az istentisztelet teológiája című tanulmányt, TtREL I.27.c.186.66, Budapest, 1982. április 20.
- * Czeglédy Sándor levele Németh Péter nyomdavállalati igazgatónak, TtREL I.27.c.285, Debrecen, 1984. január 19.
- * Hevessy József debreceni polgármester levele a Csokonai-, és Hatvani-díjról, TtREL I.27.c.285, Debrecen, 1994. december 15.
- * A Debreceni Református Teológiai Akadémia dékánjának felterjesztése, amelyben Czeglédy Sándort, illetve Karasszon Dezsőt javasolja a Csokonai-díj elnyerésére, TtREL I.27.c.285, Debrecen, 1995. január 11.
- * Oklevél: Debrecen Megyei Jogú Város Közgyűlése a 41/1993. (IX. 13.) Kr. sz. rendelete alapján Dr. Czeglédy Sándor részére Debrecen város önkormányzatának Csokonai-díját adományozza, TtREL I.27.c.285, Debrecen, 1995. március 15.

A sorozat eddig megjelent kötetei

1. PERES IMRE (szerk.): *Kezdetben volt az Ige : tanulmánykötet Lenkeyné Semsey Klára tiszteletére 80. születésnapja alkalmából*, 2011.
2. FEKETE KÁROLY – KUSTÁR ZOLTÁN – KOVÁCS ÁBRAHÁM (szerk.): *Átjárható határok. Ünnepi kötet dr. Gaál Botond professzor 65. születésnapjára*, 2011.
3. FAZAKAS SÁNDOR – FERENCZ ÁRPÁD (szerk.): „Krisztusért járva követésben...”. *Teológia, igehirdetés, egyházkormányzás. Tanulmánykötet a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára*, 2012.
4. BALOG MARGIT – KÓKAI NAGY VIKTOR (szerk.): *Újszövetség és eszkatológia. Tanulmánykötet Peres Imre tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából*, 2013.
5. HODOSSY-TAKÁCS ELŐD (szerk.): *A tíz Ige. Tanulmánykötet Marjovszky Tibor tiszteletére, 60. születésnapja alkalmából*, 2013.
7. KÁROLY FEKETE – ZOLTÁN KUSTÁR (ed.): *Commitment, belief, knowledge. Celebratory volume on the occasion of the 475th anniversary of the Debrecen Reformed Theological University*, 2014.
8. BARÁTH BÉLA LEVENTE (szerk.): *Hittel és humorral. Tanulmánykötet a 60 éves Hörcsik Richárd születésnapjára*, 2015.
9. BÖLCSKEI GUSZTÁV: *Krisztus világossága. Tanulmányok, igehirdetések, meditációk* (szerk.: Kustár Z.–Kovács K.), 2017.
10. DR. LENKEYNÉ DR. SEMSEY KLÁRA: *Jakab és Filemon levelének magyarázata*, 2017.
11. KUSTÁR ZOLTÁN – NÉMETH ÁRON (szerk.): *Az Ószövetség és a reformáció. Tanulmányok a héber nyelvű Ószövetség és a protestantizmus kapcsolatának múltjából és jelenéből*, 2018.

